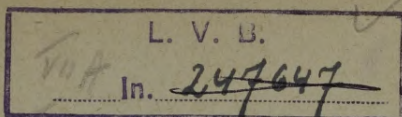

0309046134

„Augstskola Mājā“ Nr. 19.
Tautsaimniecības nodaļa.

33

1416

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē).

1. lekcija.

I e v a d a m.

Nosaukums „banku politika“ ir šaurāks, kā tiešais lekciju saturs. Mūsu „banku politikā“ ieies — mācība par naudu, bankām un kreditu. Neviena tautsaimn. mācības daļa nav tā saaugusi ar tautsaimn., kā mācība par naudu. Tā ir smalkākais instrūments, kas izpilda vidutāja lomu starp sabiedrības atsevišķiem locekļiem. Tautsaimniecības pamatā stāv ražošana tirgus vajadzībām. Te ir jāatceras darba dalīšana, tā sekas, etc. Cilvēks lielāko daļu ražo, lai dotu tālāk citiem — pārdod savus ražojumus un pērk cita, cik tāļu tam tie vajadzīgi patēriņam. Ja cilvēks ražo tik vienu zināmu produktu, tad *var daudz vairāk saražot, jo zināšanas nav jāsaskalda daļās*. No otras puses atsevišķam cilvēkam jāpieslēdzas pie citiem vienā kopībā. Šī pretpakalpojumu sistēma varēja attīstīties pateicoties nau-

709704

dai: tā atļauj priekšmetu apmaiņu un atspieda uz pēdējo vietu tiešo, preču apmaiņu. Nauda vajadzīga visūr, bez tās nevar neviens iztikt. Jau sen piegriezta vērība naudai; tautsaimnieciski mēģina noskaidrot noslēpumaino naudas būtības problēmu. Kā alķīmiķi mēģina atrast pašu vielu, ta tautsaimnieki lauž galvas, kā iegūt vairāk naudas valstij. Šīs ekstrēmas drīz tika apgāztas. Radās otra ekstrēma. *Tā piedeva naudai tikai fiktīvu vērtību.* Lokks, Monteskjē, A. Smith — Tautu bagātība. — Radās teorija, ka *naudai nav tautu bagātības aprēķināšanas ziņā nozīmes, tai esot tikai uzdevums izpildīt maiņu funkcijas.* Šai teorijai liels iespajds. Tautsaimniecības mācības patiesības nodibināšanas ziņā naudai ir tāds pats svars, kā gaisam — fizikas problēmu atrisināšanā: kā gaisa atstāj iespaidu uz ķermeņu kustībām, tā nauda uz saimniecisko dzīvi. Tas ir vissvarīgākais jautājums.

I. d a ļ a.

Naudas un naudas zīmju attistība.

§ 1. Naudas un naudas preču šķirošanas pazīmes.

Naudas tautsaimniecība jūridiskā nozīmē ir jaunlaiku produkts. Vēsturiski atskatoties ir jāpiegriez vērība galvenām atšķiršanas pazīmēm, ar kužām nauda atšķiras no citiem saimnieciskiem labumiem (objektiem).

Saimniecisko labumu galvenā pazīme ir tā, ka viņi (saimn. labumi) tiek vai nu tieši izlietoti vai ilgāku laiku lietoti atsevišķās saimniecībās. Turpretim, *naudas uzdevums ir būt par vidutāju pie šo saimn. labumu, objektu apgrozības, t. i. pie pāriešanas no vienas saimn. otrā; pie tam nauda pati par labumu neder, viņa neder saimn. lietošanai, netiek lietota.* Pārkausējot metala naudu kādā priekšmetā, tā vairs nav nauda. *Nauda netiek ņemta pretim viņas lietošanas dēļ saimniecībā, bet lai agrāk vai vēlāk apmainītu to pret citu izlietojamu vērtību vai pakalpojumu, tiktu atkal tālāk atdota.* Gan lūkojoties no privātsaimnieciskā stāvokļa tiek apmaiņai pieņemti tādi objekti

kuņi netiek saukti par naudu, p. p. tirgotājs uzpērk preces pret naudu, ne savam patēriņam, bet tālāk pārdošanai, atsavināšanai, vai arī amatnieks iegūst vielas, kuņas viņš pārstrādā un dod tālāk. Šis apmainamās lietas tomēr nav nauda, kaut arī netiek patērētas pašu saimniecībā. No privātsaimn. viedokļa šie apmainamie priekšmeti nolemti tālāk došanai un patēriņam citā saimn. No tautsaimn. viedokļa amatnieks ir vidutājs, kas piedod vielai lietošanai vajadzīgo formu; tirgotājs arī ir vidutājs, kas nodod lietu tai saimn., kur viņa tiek patērēta vai lietota atsevišķā saimniecībā. Tāpēc priekšmeti tirdzniecībā nav nauda. *Preces ir nolemtas atsevišķo saimniecību patēriņam, nauda — apgrozībai.* Nauda nav priekš lietošanas, bet tikai priekš naudas funkciju izpildīšanas. Nauda nekur uz ilgāku laiku neuzturas. Tomēr naudas un preces atšķirība ir galvenā kārtā tās divējādās funkcijās, kuņas tiek izpildītas no viena un tā paša priekšmeta. Agrākos laikos vergi, lopi, vēlāk lējumos un stieņos izpildīja dažādas funkcijas. — 1) tieši kā lieta un 2) kā maksāšanas līdzeklis.

Līdzīgi, kā katrā nozarē notiek speciālizēšanās, tā arī nauda atdalījās no pārējām precēm un atrada savu pareizo nozīmi, nostājoties pēc iespējas neatkarīgi. Tā radās divas lietas — *nauda un prece.* Tomēr pilnīga šķiršana vēl šo baltu dienu nav notikusi. Ir nauda, kas var būt tikai par naudu, t. i., nav patērējams labums, p. p. papīra nauda. Pašai papīra naudai saimn. labuma nav. Šobrīd galvenās naudas sistēmas pamatos atrodas pilnvērtīga metala nauda, kuņas faktiskā vērtība nav augstāka kā satura vērtība. Līdz ar to pie pilnvērtīgas metala naudas — naudas un preces robežas nav noteicamas. Metala nauda, kuņa vienu dienu cirkulē kā nauda, izpilda naudas funkcijas, — otru dienu var tikt izkausēta un izpildīt labuma vietu, preces funkcijas. Modernos laikos brīva naudas kalšanas tiesība dod tiesību pilsoņiem neaprobežotā vairumā pārvērst to metalu naudā, kas likts naudas sistēmas pamatā. Katrā gadījumā neviens labums nevar vienā un tai pašā laikā izpildīt naudas un preces

funkcijas. Ciktālu zināma lieta — labums kalpo kā nauda, viņa neizpilda preces funkcijas un otrādi. Nauda tagadējā nozīmē, kas izpilda tikai naudas funkcijas, ir ilgas kultūras attīstības gaitas rezultāts.

Racionālistiskais uzskats par naudas izcelšanos.

Naudas sākums meklējams pie vismazākās starpības starp naudas vērtību un naudu — precī (lietderīgu precī). Parasti par naudas vienību pieņem metala naudas vienību, kuŗas metala vērtība līdzinās metala preces vērtībai. (Fr. Knapps priekš kuŗa gan attīstījis teōriju, ka priekš naudas, vispār, metala krājumi pagrabos nav vajadzīgi. Izlaistais naudas daudzums apgrozībā noteic naudas vērtību.) *Racionālisti* naudas izcelšanos mēģina izskaidrot ļoti vienkārši: bija skaidri redzami tie labumi, kādus nes nauda, ka arī tās mērķi. Tāpēc *viņi naudas ievēšanu izskaidro ar lietderības dzenuli. Loģiski spriežot dārgmetāliem vajadzēja tapt par naudas pamatu.* Tomēr vēsture pierāda, ka ne katru reizi lietderības princips valda. Viss notiek, norit attīstības, meklēšanas gaitā. Vēsture racionālistu uzskatu un teōriju neattaisno. Mūsu tagadējā saimnieciskā iekārta balstās uz naudu un pēdējā liekas būt tik nepieciešama, ka bez naudas modernā saimniecība nav iedomājama. Patiesībā, mūsu modernā saimniecība ir naudas rezultāts. Tāpēc varam iedomāties, kā arī senos laikos nebūs cilvēki varējuši iztikt bez naudas, t. i. būs naudu lietojuši.

Vēsturiski pētījumi par naudas izcelšanos.

Apskatot tagadējo mežoņu tautu dzīvi varam spriest par to, kā varēja būt senatnē pie mūsu tagadējām kultūras tautām. Naudas izcelšanās radusies uz ļoti tālas saimnieciskas pakāpes. Pirmā attīstības pakāpē, kad dzimta pati ražoja vajadzīgās vērtības un tās patērēja visai dzimtai, kaut gan dzimtas vecākam bija lielākas tiesības tās izdalīt, par saimniecisku apgrozījumu, maiņu, vēl

nebija runas. Tā var iestāties tad, kad izolētais stāvoklis pāriet sabiedriskā, rodas *īpašuma tiesības*. *Īpašuma tiesības ir tādās tiesības, kur vienai personai ir pilnīga tiesība lietot un rīkoties ar zināmu priekšmetu pēc savas patikas*. Šāda rīcības brīvība vēlāk tika ar likumu atzīta, — un tā īpašuma tiesības bija garantētas. (Sākumā, pēc komūnistiskās iekārtas, radās ieradums par īpašuma lietošanu.) Īpašuma tiesības vispirms attistās uz tādām lietām, kas cēlušās no personīgiem pūļiem un darba, — kā drēbes, ieroči, rotas lietas, rīki, kaļa laupījums, vergi, lopi. Zeme palika uz vietas un nepiederēja nevienam, kā tagad gais. Miroņiem deva līdzīgi rotas lietas, sievu, zirgus u. t. t. Mantniecība (?) vēl vairāk raksturo īpašumu saistīšanu ar atsevišķu personu. Pie īpašuma tiesību iesakņošanās radās nepieciešamība meklēt pēc īpašuma maiņas līdzekļa. *Nauda radās tad, kad bija iesakņojusies maiņa: maiņa radās tad, kad bija īpašumu tiesības*. Kā cēlās maiņa, — grūti noteikt, bet skatoties uz mežoņu tautām, — redzam, ka maiņa radās kā dāvāšanas un laupīšanas sekas. *Laupīšana* ir patvarīga piesavināšanās bez pretvērtības došanas un atkarīga no vienas personas gribas. *Dāvāšana* ir labprātīga došana, divu personu gribas saskaņošana (p. p. saimnieka un viesā). Pirmatnējā dāvāšana, kas tika izdarīta ar nolūku saņemt pretdāvanu ir tilts uz maiņu. Vēl tagad, pie mazākattīstītām tautām (pie Polinezijas salu tautām) šī dāvāšana ir apmaiņas cēlonis. Laupīšanas gadījumā var runāt, ka īpašniekam paliek tiesības pretoties. Laika sprīdis, kad cilvēks no vienpusīgas dāvināšanas pārgāja uz divpusīgu maiņu — ir noteikts (ja notiek pretdāvināšana, tad še jau ir darīšana ar maiņu), bet cilvēces kultūras attīstības ziņā ļoti nozīmīgs. Maiņa norisinājās vispirms galvenā kārtā attīstītāko tauta starpā. Kāre pēc nepazīstamām lietām pirmatnējam cilvēkam ļoti liela. Tāpēc maiņa notiek ne tik daudz savējo starpā, kā starp svešiem. Maiņai iesākoties radās nepieciešamība pēc samēra, sevišķiem piederumiem, kuņi sākumā noveda pie *skaitīšanas, vēlāk svaru lietošanas, mērīšanas*.

Par svaru bumbiņām sākumā, liekas, bijuši dažādi labības graudi. Par to liecina p. p. nosaukums — *karats* (arabiski — maizes grauds), *grens* (miežu grauds). Pie maiņas viskomplicētākā lieta bija *vērtības notaksēšana*. Pēdējai ir zināma divdalība: 1) *vērtība pati par sevi un* 2) *subjektīvā taksēšana*, kuļa var būt dažāda. No šo divu apstākļu novērtēšanas kopā rodas vērtība. Mēs pazīstam lietas objektīvo un subjektīvo vērtību. Ar maiņu priekšmeta vērtība tiek iznesta uz ārieni un it kā pieder pašai lietai (objektīvi). Tomēr šī noteikšana nav tik pastāvīga, kā vērtības noteikšana ar svaru etc. Nauda, kā vērtības mērotāja, ir pazīstama modernā saimniecībā, senatnē naudu kā vērtības mērotāju nepazīna. Ir zināms, ka iedzimtie *Bismarka salas maiņas* tirdzniecībā lieto uz šņores uzvērtus gliemežu vāciņus, kuļus sauc par *devarra*. Mainot zivi, pret šiem gliemežu vāciņiem, jādod pret vienu zivi tik daudz savērto gliemežu vāciņu, cik zivs gaļa. Vērtība te tiek salīdzināta pēc daudzuma, — *kvantitatīvā veidā*. Tas par daudz primitīvi un ar katru vērtību tas tā nav iespējams. Šis vairuma salīdzinājums ir *pirmatnējā vērtību salīdzināšanas pakāpe*.

Pēc pētnieka Ridgeway domām pie pirmatnējiem cilvēkiem ir pastāvējis ciets, noteikts *vērtību samērs* starp dažādiem priekšmetiem, kuļi mainas tikai gaļākā laika sprīdī. Tā senā Grieķijā viens vīriešu kārtas vergs = 3 govīm. Pat aizrāda, ka pēdējā laikā dienvidus Afrikā pie mežoniem pastāvēt noteiktas vērtību skalas, kā p. p.

- 1 vergs = divstobru šautenei + 2 pudeles pulvera,
- 1 „ = 5 vēršiem,
- 1 „ = 100 audekļa gabaliem.
- 1 šņore stikla pārļu = zin. vairumam ūdens,
- 1 „ „ „ = vienam mēram piena,
- 1 „ „ „ = vienam klēpim siena,
- 2 šņores „ „ = vienam prosa mēram.

Tagadējos laikos brīva *konkurence un vietējie apstākļi* nosaka lietas vērtību. Senos laikos tieša savstarpēju labumu novērtēšana atviegloja maiņas procedūru. Daudz-

reiz maiņas vērtību — samēru nosacīja valdinieki, tādējādi atvieglodami maiņu.

Šīs, ar tradīcijām noteiktās attiecības, ir pirmā naudas attīstības pakāpe.

Mežonis raksturīgs ar savu bezrūpību par nākotni; tomēr rotas lietas, ieroči tiek uzglabāti ilgāku laiku. Rotas lietas ļoti agri ir izpildījušas maiņas priekšmetu lomu, sevišķi dārgmetali, kas ar laiku izspieduši visus citus priekšmetus. Pie mežonu tautām ar naudu ir saistītas mistiskas teikas, kas atstāj noslēpumainu iespaidu un netiek tieši izlietota patēriņam. Tā Karolinu salās „fimen Matten“ mašķu (suķu) gabaliem, kur ar katru gabalu bija saistīts viņa izcelšanās vecums, piedeva lielu vērtību.

Pagānu tautām vispirms kā maiņas līdzekļi parādas lopi, — medniekiem ieroči; bet vēlāk pie visiem — dažādi krāšņumi. Sākumā prieks zināmu vērtīgu preču iemaiņas prasīja noteiktus, vērtīgus maiņas līdzekļus. Lielāks, mazākvērtīgu maiņas līdzekļu daudzums nevarēja izpildīt vērtīgu līdzekļu vietu. Zināmas lietas, priekšmetus, kā p. p. vergus, nevarēja iemainīt pret visiem maiņas līdzekļiem, bet tikai pret zilonkaulu, pulveri, ieročiem. Daudzums vairs nevarēja atnest vērtīgumu.

§ 2. Dārgmetali kā maiņas līdzekļi.

No seniem laikiem dārgmetali figurē kā maiņas līdzekļi, it īpaši zelts, sudrabs, bronza, varš, dzelzs un bieži arī alva. Šos priekšmetus tanī pašā laikā lietoja arī priekš izrotāšanās. Tā zeltu un sudrabu jau sastopam vēsturiskos laikos pie *asīriešiem, ēģiptiešiem*; alvu — *Kīnā, pie malaļiešiem*. Grieķijā Homera laikā bija varš, lopi kā maiņas līdzeklis. Tā nosaukumi — pecunia, pecus — lopi latīniski. *Rupia*, rupa — lopi sanskritu valodā (Indijā).

Pie mednieku tautām arī zvēru ādas bijušas kā maiņas līdzeklis. Pat līdz XIX g. s. pie Rīti-Āzijas tautām ādas bijušas kā maiņas līdzeklis. Arī Ziemeļamerikas Sav. Valstīs un Kanadā līdz XIX g. s. pa pusei.

Maiņas līdzekļi:]

linu audeklis — pie Skandināvijas tautām ap Baltijas jūru;

ziloņu kauls — pie nēģeriem;

kakao pupas, zelta putekļi un graudiņi — Meksikā. Lietoti arī vēl citi maiņas līdzekļi.

No metaliem kā vispārēji maiņas līdzekļi bijuši: *pie grieķiem — dzelzs, Itālijā — vaŗš, Ķīnā — alva.*

Jāatzīmē, ka arī vēlākos laikos maiņas līdzekļi bijuši dažādi, atkarībā no apmainamā labuma lieluma, vērtības. Zelts kā maiņas līdzeklis ieviesies tikai pēdējā laikā. Ievedot vienu vai otru metalu par maiņas līdzekli bija nepieciešamība pēc lielākiem un mazākiem labumu apmaiņas līdzekļiem. To panāca ar metala *svēršanu*. Proporcioniāli labumam deva maiņas līdzekļi. *Ap 2000. g. pr. Kr. Bābelē* lietoja svērtus zelta gabaliņus. (Pie žīdiem — *šekels* — nozīmē svērts sudraba gabals). Ķīnā vēl tagad lieto „*jambus*“ trauku veidā un gabaliņos, kuŗus nosien un nocērt. Krievu „*rubļi*“ cēlies no „*rubik*“. Naudas metāls apgrozībā cirkulēja parasti sagatavots dalāmā veidā ar to nolūku, lai pie vajadzības atdalītu gabaliņus. Cīršanas un sveršanas vērtības bija par pamatu noteiktu formu meklēšanai. Tanī nolūkā sāka piedot naudas metālam zināmu formu. (Skandināvijā atrastas vaŗa plates, kas izteiktas dālderose). Ar to tieši no maiņas prasībām cēlušās monetas.

Kad un kur sāka *pirmās naudas kalšana*, nav zināms. Domā, ka pirmā metāla nauda būs kalta *Asirijā vai Lidijā. Ap 269. g. pr. Kr. Romā jau kala zelta un sudraba naudu*. Blakus zelta un sudraba naudai daudzās vietās pastāvējusi arī vaŗa nauda

Pastāv domas, ka sākumā dārgmetālus kala tikai priekš greznošanās, bet tikai vēlāk savu labo īpašību dēļ viņi tapuši par maiņas līdzekļiem. Dārgmetāli kļuva par maiņas līdzekļiem arī tādēļ, ka tās preces, kuŗas vairāk nepieciešamas dzīvē, ļoti svārstas savā vērtībā, bet tās, bez kuŗām var iztikt un lieto tikai priekš greznošanās, tām

vērtība tik ātri nemainās, t. i. vērtība konstanta. (Cilvēka greznošanas kāre ir neaprobežota). To redzam no tā, ka labības cenas atkarīgas no ražas vienā vai otrā gadā. Šo svārstīšanos padara nejutīgāku labi transporta līdzekļi.

Dārgmetalu — zelta un sudraba — labās īpašības.

1) *Zelts un sudrabs nemaitājas ne no uguns, ne ūdens, ne gaisa.* Tikai pie augstākas temperatūras zelts un sudrabs maina substanci (formu). Zelts atšķaidams vienīgi *ķeizara ūdenī* (3 daļas sāļsskābes H_2Cl + 1 daļa zālpeterskābes HNO_3). Uz zeltu un sudrabu vēl iedarbojas Cl , Br . Sudrabs izkūst iekš H_2SO_4 , HCl un HNO_3 .

2) *Satura vienādība.* Zelts un sudrabs, neskatoties kur viņš atrasts, pēc satura vienāds. Arī kausējumos vienāds saturs. Ar to *vienādam svāra daudzumam — vienāda vērtība.*

3) Zelts un sudrabs, ja viņam piemaisa attiecīgu daudzumu ligatūras, *ļoti izturīgi pret dilšanu.*

4) *Liela dalīšanās spēja.* Tos var sadalīt mazās daļiņās un saņemt kopā, pie kam gandrīz nekā no vērtības nezaudējot. Pat briljanti nevar būt par tādu maiņas līdzekli, jo viņu vērtība atkarājās no lieluma. Pie tam briljanti viegli sadeg.

5) *Pielāvīga izveidošanās pēc katras formas.*

6) *Samērīgs retums* kas piedod viņiem vajadzīgo vērtību. Zelta specifiskais svārs ir liels. *Viņu esošais daudzums ir tāds, ka tie var izpildīt naudas funkcijas.* Katra gadskārtējā zelta raža līdzinājās 5% apmērā no esošiem krājumiem pasaulē.

7) Šiem metaliem pietiekoši *pastāvīga vērtība*

8) Šo metālu iekrājās arvien vairāk, tā kā vēlāk *viņu ikgadējā raža atstāja iespaidu uz viņu cenu tirgū* (kā to redzam pie citiem produktiem, kas pārprodukcijas gadījumā stipri mainas). Katru gadu izrok tādu daudzumu dārgmetālu, kas *apmierina oikonomiskās dzīves progresa prasības.* Pārprodukcija pie šiem produktiem nav novērota.

Katru gadu tiek izrakti 2 milj. zelta franku, kas iz-

taisa apm. 5⁰/₀ no esošā zelta vairuma. (Tas ir pēdējos gados). Dārgmetalu vērtība tiek pastiprināta ar viņu pieprasījumu priekš luksusu lietām. Salīdzinot tagadējo zelta vērtību ar agrāko, atrodam, ka zelta pirkšanas spējas ir mazinājušās. Tomēr šī maiņa notiek lēnā tempā. Revolūcijas laikmetā luksusu priekšmetu vērtība bija *2 un 3 kārtēji zemāka*. Pēckaņa laikā gandrīz jau nostiprinājusies vecā attiecība. Bez zelta un sudraba vēl *platina* ir ļoti vērtīgs metāls. Krievija bija kalusi platīnas naudu, bet tā kā platīnas ir maz, tad viņa kā maiņas līdzeklis apgrozībā nevar izpildīt savu uzdevumu. Platīna varētu stāvēt priekš naudas nodrošināšanas pagrabos. Arī *radijs* pieskaitāms pie retuma priekšmetiem.

Vispāri jāsaka, ka pie katra kultūras etapa bijuši savi maiņas līdzekļi; pie pagānu tautām lopi etc.

§ 3. Monetu izgudrošana.

Lai kādas arī nebūtu dārgmetalu īpašības, viņi paši par sevi nevarētu izpildīt maiņas līdzekļu vietu. Bija jānoteic *svars un sastāvs*. Noteikt monetas vienības svaru nebija grūti; daudz sliktāki gāja ar sastāvu. Zelta saturu var arī noteikt pēc krāsas, bet ne pilnīgi. Lai labāki, noteiktāki varētu noteikt metāla daudzumu un vērtību, tad sāka priekš maiņas lietot zināma labuma, satura un veida metāla gabalus. (Tā Bābelē *1 tolins = 60 minam un 1 m. = 50 sekeļiem*). Bābelē naudu kala no *elektrona* — *zelta un sudraba maisījuma* — *tā saucamais baltais zelts (elektrons — gildiskais metāls)*.

Zelta un sudraba attiecības:

Bābele 1:13,5 (1 mrc. zelta = 13,5 mrc. sudraba)

XIX g. s. 1:15,5

XX g. s. sāk. 1:40 (1909. g.).

Šī stiprā sudraba vērtības krišana XX g. s. izskaldrojama pa daļai arī ar to, ka sudrabu izslēdza no apgrozības kā maiņas līdzekli. Pēckaņa laikā viņa vērtība ir atkal cēlusies.

Sākumā naudai piedeva ķieģeļu, vai riņķu, vai arī plātes formu, kas bieži sastopams senās valstīs. Satura

apzīmēšanu tomēr Ēģiptē un Bābelē nepazīna. Arī pie žīdiem nauda tika svēta. Visvecākos apzīmogotos naudas gabalus atrod no VII g. s. pr. Kr. Maz Azijā, Grieķijā un Lidijā. Visvecākā ir Lidiešu nauda, kuŗa vēlāk izplatījās arī Eiropā. Šai pirmajai naudai ir *ovala (iegarēna)* forma; vienā pusē vairākas paralēlas strīpiņas, otrā iedobums bez noteiktas kārtības. Uz vēlākās naudas gabala vienā pusē — *lauvas galva* un otrā pusē iedobuma vietā — *kvadrats*, bet vēlāk radās dažādu dievu attēli (Valdnieku attēli uz naudas radušies tikai *heleniešu kultūras laikmetā*). Sākumā bija arī naudas ar vērša attēliem. Tā kā šī nauda stājās lopu maiņas vietā, tad šādas naudas vienības vērtība = vērša cenai. *Lidiešu nauda kalta no elektrona, grieķu no sudraba*. Naudas vienības bija dažādas — gan lielākas, gan mazākas. Ap IV g. pr. Kr. Grieķijā mazākās naudas vienības sāka kalt no *vara vai bronzas*. Romā zelta nauda parādās tikai ap 268. g. pr. Kr.

Monetu saturs apzīmogojumam jābūt individuēlam, t. i. jāapzīmogo katrs apgrozībā laižams eksemplārs — uzliekot provi.

Par nauds kalšanu sauc metala gabalu abpusīgu apspiešanu ar zīmējumiem, kuŗu nolūks ir padarīt neiespējamu naudas maitāšanu. Lielos maksājumos, kā agrāk, tā arī šos laikos lieto nekaltu naudu. Metāls bez naudas formas — attēliem nav nauda, bet patēriņa produkts. Ar kaltas naudas ievēšanu atviegloja maiņas operācijas. Naudas skaitīšana ir daudz vieglāka par viņas vērtības aprēķināšanu. Kaut arī kaltai naudai ir sava metala vērtība, bet viņai piemīt vēl sevišķa naudas vērtība; bet līdz ko viņai šī kaltā forma atņemta — viņa vairs nav nauda. Vēlāk priekš naudas gabaliem ar vienādu svaru un saturu ievēda *noteiktu nosaukumu*.

§ 4. Valsts naudas kalšana (monopols).

Ar monetu priekšrocību atzīšanu valsts ņēma savās rokās naudas kalšanu. Viņa kala naudu pēc tādas for-

mas un pēc tādas vērtību vienības, kādas atzina par labākām. Valsts kalta un izlaista nauda bija jāatzīst visiem pilsoņiem. Še valsts *uzstājās kā autoritāte*, kā varas subjekts. Valsts savas naudas vienības vērtību nodrošināja un uzturēja ar to, ka naudas monetas ņēma pretim pati valsts pie nodokļu maksāšanas pilnā vērtībā. Ar pēdējo apstākli iedzīvotājos radās uzticība pret monetā noteikto vērtības daudzumu. No seniem laikiem visās zemēs valsts ir kalusi monetas un šo kalšanu uzskata kā savas tiesības, privilēģiju, monopōlu. Ar monetu kalšanu valstij tomēr cēlās izdevumi. Tomēr šie izdevumi valstij jāuzņemas pilsoņu labā (metāla zīmogošana varēja notikt no uzticāmiem tirgotājiem). Viena no sliktākām parādībām pie valsts naudas saimniecības ir tā, ka valstij iespējami arī fiskāli nolūki. Vēsturē bijuši daudz gadījumi, kad valsts atrazdamās grūtos saimnieciskos apstākļos p. p. kaŗu laikā, sāk kalt nepilnvērtīgu naudu (tādā kārtā izmantodama pilsoņus). Pēdējā laikā valstis no pilnvērtīgas naudas kalšanas neko neiegūst.

(Galvenais vēsturiskais moments monetu ievēšanā ir tas, ka nauda un prece ar šo nu ir šķirtas lietas.) *Sīko naudu p. p. Romā ir kaluši privāti tirgotāji*, Ar laiku arī šo naudas kalšanu pārņēmušas valstis savās rokās.

§ 5. Naudas jēdziena tālāka izveidošanās uz monetas pamatiem.

Valsts vara neapmierinājās tikai ar to, ka viņai vien ir tiesības kalt naudu un sagādāt parocīgus maiņas līdzekļus. Viņa sāka prasīt arī to, lai tikai *viņas kaltā nauda būtu vienīgais maiņas līdzeklis*.

Valsts, kaŗot tikai vienas monetas, ievēda šo vienību par skaitīšanas un aprēķināšanas vienību. Kaltā nauda — monetas, savas noteiktās formas uu satura dēļ bija ļoti parocīgs apgrozības līdzeklis. Tomēr ar laiku monetas metāla vērtība mainījās ar monetas *nodilšanu* — moneta uzturoties ilgāku laiku apgrozībā zaudē svaru. Lai ar monetas nodilšanu apgrozībā neceltos sareŗģījumi,

valsts katrai monetai noteica zināmu vērtību, par kādu viņa katram bija jāņem pretim, neskatoties uz to, vai šī moneta svara prasību izpilda vai nē. Likums piedeva monetai zin. *nominālu vērtību*, neatkarīgi no faktiskās vērtības. Fikcija nosaka, ka visas vienā valstī apgrozībā esošās monetas pēc vērtības ir vienādas. Viņu vērtība ir *proklamētā vērtība*. No sākuma metala saturs bija par pamatu monetai, bet ar laiku tas grozījās. Par svarīgāko sāka uzlūkot formu. Monetai nodilstot viņas metala vērtība mazinās, bet fikcija uztur iepriekšējo vērtību.

Vēsture zin gadījumus, kad monetas metala saturs ar valsts varu tiek samazināts. P. p. *Solona reforma* 6—5. g. s. pr. Kr., kas noteica metala saturu par $\frac{1}{4}$ daļu, lai tādā kārtā atvieglotu parādnieku grūto stāvokli. Bija iespējams ar likumu noteikt, ka visi parādi nolīdzināmi ar $\frac{1}{4}$ daļu. Tomēr *Solons* atzina par izdevīgāku samazināt monetas vērtību uz $\frac{1}{4}$ daļu un parādus nolīdzināt jaunā naudā (attiecība $1:\frac{3}{4}$).

Līdzīga ir *Vittes reforma Krievijā 1897. g.* Vitte arī metala daudzumu monetā samazināja, paturot to pašu nosaukumu „rubļi”. 3 jaunie rubļi līdzinājas 2 veciem. Arī citās valstīs redzam, ka metala saturs zin. nosaukuma monetā ar laiku maiņās.

§ 6. Naudas sistēmu izcelšanās.

Ar to laiku, kad dārgmetali izspieda citus maiņas līdzekļus, naudas jautājumu sāka izveidot zināmā sistēmā. Naudas attīstības gājiens iziet uz to, ka nauda nostājas kā *vienība pret visiem citiem labumiem, vairumiem un vienībām*. Konkrēto naudas galējo vienību saskaņošana izsakas naudas sistēmā. Sākumā daži naudas gabali ieņēma dominējošo stāvokli citu vidū, bet sistēmas nebija. Par maz vēl bija starpības starp naudu un preci. Tikai tad, kad metali ieņēma noteicošo stāvokli varēja cerēt uz zināmas atsevišķas naudas iesakņošanas dzīvī vai izveidošanas sistēmā. Bet ar monētu izgudrošanu šis dabīgais virziens nogriezās uz citu pusi: izcēlās daudz un dažādas mo-

netas no viena metala, kuŗas tika izsauktas no paŗas dzīves prasībām, izpildot maiņas funkcijas. Dzīve prasīja agrāko naudas vienību saskaņošanu ar pēdējā laika maiņas līdzekļiem.

Saskaņošanā radās tās grūtības, ka

1) pat vienā valstī kala dažādas monetas no viena metala, bet

2) valstī ieplūda no tā paŗa metala kaltas citu valstu naudas.

Bija valstis, kuŗas paŗas naudu nekala, bet iztika ar to naudu, kuŗa ieplūda valstīs no ārzemēm. Dažādu vērtību monetu kalŗana veicināja zelta un sudraba dalāmības spējas. Pat senā *Lidijā*, naudas kaltuves šūpulī bija dažādi naudu tipi. Vispirms *zelta monetas* — *stateri* — pirmie kas līdzinājās apm. 14,2 gr. svara, bija kalti pēc *fenīķieŗu svara vienības*, — *stateri* — *otrie*, 10,8 gr. — *Bābeles sudraba vienības* svars. Kā vieni tā otrie *stateri* dalījās vēl apakŗvienībās — daļās

Arī Maz-Āzijas grieķu pilsētu vasltiņas kala pēc dažādu (svara) sistēmu tiŗiem:

1) pēc fenīķieŗu — lidieŗu svara un

2) pēc smagā Bābeles zelta svara 16,5 gr. = 1 *stateris*.

ŗis tips seviŗķi kalts *Fokijā*, viņas ziedu laikā. Pie ŗiem tīra metāla naudas tiŗiem nāca ar laiku vēl klāt naudas, kuŗas kaltas no *elektrona*. ŗe bija 3 daļas zelta, viena daļa sudraba. Elektrona maisījuma sastāvdaļas ar laiku mainījas uz sliktu pusi. Zelta daļu attiecība palika mazāka, kā to redzam no vēsturnieka *Mommsena*. Pēc viņa atraduma viena Fokijas moneta, kuŗa kalta no elektrona, sastāvēja no 412.000 zelta, 539.000 sudraba un 49.000 vaŗa. ŗī attiecība ir daudz sliktāka par īsto elektronu.

ŗo monetas satura pasliktināŗanos apm. 100 gados pēc monetu atraŗanas jau novēroja Lidijas ķēniņŗ *Krezus*. Viņŗ ķēŗās pie pamatīgas naudas reformas: *aizliedza naudas kalŗanu no elektrona* un ievēda monetas no tīra zelta un sudraba, bet pēc diviem dažādiem tiŗiem. Monetu

dažādību vienā valsti vēl pavairoja no ārienes ieplūdušē citu valstu nauda.

Nodibinoties starptautiskai tirdzniecībai radās arī speciāla nauda priekš ārējās tirdzniecības, kā

1) *Hollandes dukats,*

2) *Marijas Terezijas sudraba dālderis,*

3) *Spanijas—Amerikas tirdzniecības dolars.*

Šo naudu starpā tomēr nepastavēja nekādas sakarības. Tikai ar augstākas kultūras pakāpes sasniegšanu valsts centrālajai varai radās iespēja ievest zin. monetas tipus, kuņus tad sadalīja mazākās apakšvienībās.

Zināma naudas sistēma jau nodibinājās senā Romas ķēizarvalsts laikmetā. Galīgi naudas sistēma ir izveidojusies tikai pie modernas valsts iekārtas. Līdz ar Romas valsts sabrukšanu iesākās tautu staigāšanas laikmets, kad arī sabruka romiešu naudas sistēma. Radās *rietumu un austrumu romiešu monetas.* Vēlāk zināmi apgabali līdz ar pašvaldības iegūšanu piesavinājās arī naudas kalšanas tiesības.

Sevišķi liela naudas dažādība radās *Vacijā (600 veidi) un Itālijā vidus laikos.* Anglijā un Francijā valdīja daudz maz centrālizācija. Neatkarīgi no valsts varas un gribas svešas naudas svabadi cirkulēja valstīs, kuņās valsts vara nebija visai stipra.

Ārpus valsts apgrozījās lielākās naudas vienības, sīkās — iekšzemē. Sevišķi 10. g. s. stipri izplatījās *Bicantes zelta moneta*, kuņa cēlusies no romiešu zelta monetas (solida). Viņa izplatījās pa visu Eiropu līdz pat Anglijai. Galvenais apgrozījuma līdzeklis tomēr palika *sudraba nauda, kuņas pamattips bija denars.* Sudraba naudai slīk-tākai paliekot sāka pāriet uz lielākām sudraba monetām 12 — 26 denaru vērtībām (1194. g.) Tas tomēr nelīdzēja. Lieltirdzniecība atteicās no sudraba naudas un pārgāja uz zeltu.

Vidus laiku sākumā tirdzniecībā vadošo lomu spēlēja Itālija. Florencē ap 1182. gadu kalti 12 denaru gabali no sudraba, Venecijā ap 1194. g. — 26 denaru gabali. Tas bija kā pretstats mazvērtīgai sīkai sudraba naudai. Viņu

lielo apmēru dēļ Eiropa tos sausa par „*Grossi vai gros-soniem*“. Francijā tos sauca par „*Gros tournouis*“, Anglijā par „*Groats*“ un Vācijā *ap 1300. gadu* par „*Großen*“ vai „*Dikpfenige*“.

Arī šīs lielās sudraba monetas ar laiku palika sliktākas satura ziņā un vieglākas svarā. Tā no 1252. līdz 1347. g. *Florencē* sudraba monetas samazinājās līdz $\frac{1}{3}$ no pirmatnējā svara (sudraba) sākuma. Sudraba monētu satura pasliktināšanās bija par iemeslu pāriešanā uz zelta monetām.

Pirmā zelta nauda tanī laikā parādījās ar nosaukumu *Florennen*; kuŗa nosaukums liekās būtu atvasināts no provinces „*Florence*“. Pētnieki par šīs naudas pirmatnējo parādīšanās laiku uzskata 1148. — 1252. gadus. Pētnieks *Le Blanc* ir tādus uzskatos, ka floreni parādījušies ap 1148. g. un viņu nosaukums cēlies no puķes „*florenus*“ (*lilijas*), kuŗas attēls uz šiem floreniem ticis uzkalts. Pašā *Florencē* to sauc „*Gigliati*“ (*lilija*). Vācijā šo monētu sauc „*Liliengulden*“.

Šinī pašā laikā parādās arī *dukati, kuŗi cēlušies vai nu no Apulijas vai Venecijas. Domā, kā floreni* un dukati sākumā bijuši identiski, bet ar laiku svara un satura ziņā viens no otra attālinājušies.

Tā nodibinājās divi patstāvīgi naudas tipi (zelta nauda), kuŗi ilgāku laiku apgrozījās Eiropas valstīs. Līdzīgi kā tas notika ar lielām sudraba monetām, zelta monetas Itālijā uzturējās iepriekšējā labumā, bet Vācijas valstīs viņas palika daudz sliktākas. It sevišķi ar 1355. g., kad ar pāvesta bullu monetas kalšanas tiesības Vācijā nodeva kurfirtu rokās.

„Augstskola Mājā“ Nr. 20.
Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē)

2. lekcija.

1559. g. Vācijā par valsts monetām ievada zelta guldenus un dukātus. No 1 svara markas tīra zelta kala $93,45/111$ zelta guldeņu vai $67,67/71$ zelta dukātus. Šī sistēma Vācijā netika mainīta līdz 1737. gadam. Arī Spānijas monetas „Pistoli“ izplatījās pārējā Eiropā, kur Francijā viņi izveidojās par „Louisdor“ un Prūsijā „Friedrichsdor“.

Līdzīgi kā 13. un 14. g. s. sudraba nauda palika sliktāka un bija par iemeslu zelta monētu ražošanai, tā 15. g. s. ar sudraba ražošanas pavairošanu Vācijā, zelta monetas sāka palikt sliktākas. Lieltirdzniecība par jaunu pārgāja uz sudraba monetām. Venecijā galvenā vācu sudraba tirgū, ap 1472. g. parādījās lielas sudraba monetas, kuras vērtības ziņā līdzinās zelta guldeņiem.

Venecijas sudraba naudai radās pakalparinājumi ap 1479. un 1484. g. Austrijas Tirolē, austrieši savu lielo

sudraba naudu nosauca par „*Guldengrosche*“. Sākot ar 1519. g. šīs sudraba monetas, kuŗas saturēja sevī vienu astoto daļu tīra sudraba svāra markas, tika kaltas lielā vairumā Bohēmijā (Bēmijā) — grāfa Šlika Joachimtala grafistē. Šīs sudraba monetas tad arī saucās par Joachims-taler, vai vienkārši „*Taler*“, kuŗi jaunāko vācu monetu vēsturē ieņē, tik lielu lomu. 16. g. s. šīs lielās sudraba monetas — sudraba guldeņus ievēda par valsts monetām, kā papildinājumu zelta naudai. 1559. g. „*Taleru*“ kalšanu apturēja un noliedza, bet 1566. g. atkal pielaida. Jaunie taleri — „*Reichsspeciesterli*“ palika par pamatu vācu sudraba naudai. No augšminētā redzam, ka vienā pašā Vācijā pastāvēja vairākas monetas, kuŗu starpā nebija noteikta sakāra. Līgumi tika slēgti konkrētās naudas vienībās, bet ne dārgmetālu daudzumā. Tā kā dažādo naudas vienību starpā nepastāvēja noteikta sakāriba, tad šo stāvokli Eiropā nosauca par *sugas naudas stāvokli* — *Sortengeld*. lemesli, kas radīja daudz dažādu naudu un viltojumu pēc satura un svāra bija:

1. *Slikta naudas kalšanas tehnika* bija par iemeslu tam, ka pat vienas sugas naudai nebija vienāda satura. Bija izdevīgi uzmeklēt smagākos un pilnvērtīgākos naudas gabalus un tos pārkausēt metalā. Apgrozībā palika mazvērtīgākā nauda. Vislielākā svāra starpība — dažādība bija pie sīkām monetām.

2. *Monetu pataisīšana par sliktāku ar nolūku pie kalšanas*. Sevišķi tas nāca priekšā Vācijā, kur mazie valdnieki gribēja iegūt sev zināmus fiskālus labumus. Šī pasliktināšanās dažādās valstīnās bija dažāda pie vienām un tām pašām naudas vienībām. Mazvērtīga palika *sīka nauda* — *dukāti*, jo viņaš kalšana bija nodota brīvi mazo valdnieku rokās, kuŗi šo stāvokli izmantoja.

3 *Monetu nodilšana:*

1) dabīga nodilšana no ilgas uzturēšanās apgrozībā,
2) *ļāunprātīga nodeldēšana*, p. p. rīvējot zelta naudu ar ādu, novilējot malas, kas pie primitīvās kaltās naudas bija iespējams. Trūka p. p. monetām uzraksta, rīvējot uz malām, kas deva iespēju apvilēt malas.

Visu šo apstākļu sekas bija tās, ka *naudas metala istais saturs monetā svārstījās*. Bet no otras puses *valsts varai nebija vēl izdevies noteikt monetas vērtību neatkarīgi no metala satura*. Zināmas monetas vērtību noteic *dārgmetala daudzums monetā un zināmu monētu sugas iecienīšana*. Sugas naudu stāvokļa sekas bija tās, ka 1) *vienas sugas naudas monetas nevarēja izpildīt otras vietu*, jo trūka noteiktas sakarības viņu starpā, 2) *neviens nebija spiests ņemt kā maksu citu sugas naudu, kā konkrēti noteikto*. Līgumi sudrabā jāpilda sudrabā. Kopā saņemot jāsaprot, ka *nebija naudas sistēmas*, nebija vispārīgas naudas. Sugu naudu sistēma sevišķi spilgti parādījās *Itālijā un Vācijā*.

Itālijā pastāvēja 3 grupas sugu naudu: 1) *zelta nauda*, 2) *sudraba nauda* un 3) *sīka sudraba nauda*. Visas šīs monetas grupas apgrozībā parādījās kā prece ne monetas un bija atsevišķi rēķināmas un iegrāmotajamas (līdzīgi kā šos laikos iegrāmato ārzemju valūtu). Florencē 13. g. s. beigās pastāvēja 3 dažādi rēķini, kuŗ katru atsevišķi ņemot bija zināma naudas sistēma.

1. grupa. Tira zelta rēķins. Viņam par pamatu bija *zelta guldenis*, kuŗš līdzinājās 20 *zelta šiliņiem*, un viens zelta šiliņš līdzinājās 12 *denariem* (lira a oro).

2. grupa. Zelta rēķins ar 2. zelta *guldeni* pamatā, kuŗš — līdzinājās 29 soldi a florini un 1 soldi a florini līdzinājās 12 denariem (*lira à florini*). Šis zelta rēķins bāzejās uz 1271. g. nodibinātām attiecībām starp zelta guldeni un sudraba *soldo* (*grosso*). Šo attiecību piepatūrēja arī uz priekšu neskatoties uz to, ka soldi vērtība stipri krita ar viņas satura pasliktināšanu.

3. grupa. Šo rēķinu veda *lirās* (*sudraba nauda*) soldi un denaros, kuŗas bija sīknauda un bāzejās uz soldi un denariem (lira bija fiktīva vienība). Soldu un denaru starpā nepastāvējā noteikta attiecība. Bet vēl — soldi bez tam neatradās noteiktā sakarībā ne ar sīko sudrabnaudu, ne zelta naudu. Tomēr 1252. g. ievēdot *florenu*, 1 *florens* bija domāts līdzīgs 20 soldi. Ar laiku soldi palika daudz sliktāki nekā zelta guldenis. Tā 1346. g. viens

guldenis jau līdzinājās 60, vēlāk 82 soldi. Vēl lielākas svārstišanās notika starp *sīko un rupjo sudraba naudu*. Starp soldi no vienas puses un denariem un quatrini (= 4 denariem) no otras puses.

Līdzīgā veidā arī Venecijā pastāvēja viena zelta valūta un 3 — trijādas sudraba. Valsts varas centās ievest noteiktu attiecību, bet bez panākumiem.

Vācijā bija vēl lielāks sabrukums. No 14. g. s. pastāvēja 2 tipi zelta monētu — zelta dukāts un zelta guldenis, tad vēl trejādas sudraba monetas: 1) Gulden-groschen vai taleri = sudraba guldeņi, 2) Groschen (graši) un 3) sika nauda. Bet tam katra no šīm grupām vēl dalījās neskaitāmās apakšgrupās attiecībā uz kalšanas laiku un vietu. Cik liela bija svārstišanās zelta monētu attiecībā vien to varam redzēt no tā, ka no 1559. g. līdz 1737. g. ar likumu bija noteikta attiecība un saturs 100 dukāti = 137, ¹²/₂₅ zelta guldeņi, bet ap 1623. g. 100 dukāti = 120 z. guld., ap 17. g. s. beigām 100 dukāti līdzinājās 164,5 z. guld.

Vēl lielāka svārstišanās notika ar *sudraba naudām*.

Visas pūles šīs dažādās naudas sugas savest vienā sistēmā arī Vācijā palika bez sekmēm, kā jau to agrāk redzējām Itālijā. Valsts likumi nebija spējīgi savest kārtībā šo naudu sajukumu.

Šādu sugas naudas stāvokli var raksturot kā *divmetālaparalēlsistēmu*. Še starp sudrabu un zeltu nepastāvēja noteikta vērtību attiecība — relācija un, no otras puses, viens metāls nevarēja izpildīt otra metāla vietu. (Paralēlsistēma — kur ar vienu metālu nevar samaksāt prasību, kuŗa jāpilda cita metāla monetā; *divmetālsistēma* — viens metāls izpilda otra metāla vietu pēc noteiktas relācijas).

No sacītā redzam, ka ar monētu izgudrošanu nekas labs klāt nenāca. Ar pastāvīgo monētu satūra pasliktināšanu un daudz sugas naudu ieviešanos dažu zemju lieltirgotāji uzskatīja par *izdevīgāku atgriesties pie metāla kā tāda*

Monetas sistēmas problēmas atrisināšana.

Pat 12. un 13. g. s. Itālijā un Ziemeļvācijā lieltirgo-

tāji uzskatīja par neiespējamu savos apgrozījumos lietot monetas, kuņu vērtība vispār nebija stingri noteikta — stabīla. Vēlāk 16. g. s. beigās un 17. g. s. sākumā dibinātās *Itālijas, Holandes un Vācijas lielās žiro-bankas* bija likušas sev par mērķi izbeigt kaltas naudas — monētu neērtību (kas stāv sakarā ar dabīgu un ļaunprātīgu nodilšanu, nolietošanu, kā arī dažādu naudas sugu ieviešanos). Tā *Venēcijas Banco del žiro* ievēda neatkarīgu, pastāvīgu bankas naudu-monētu, — dibinātu uz metālu; arī *Amsterdamas maiņas banka* pieņēma un ierakstīja iemaksās tikai pilnvērtīgu naudu. Visstingrāk šim uzstādītam mērķim centās tuvoties *Hamburgas žirobanka*, kuņa sākot ar 1770. g. par pamatu visiem darījumiem uzskatīja vienīgi tīru sudrabu stieņos, (bet ne kaltas monetas). Par vienu Ņenes svāra marku tīra sudraba banka aprēķināja 27,75 banku marku. Pret nodoto metālu izdeva cedeles. Šī grāmatu nauda Hamburgas tirdzniecībā uzturējās līdz 1872. gadam un pamatojās uz nekaltu sudrabu. Tādā kārtā lieltirdzniecība atrada izeju no grūtā stāvokļa. Ne tik viegli šo jautājumu varēja atrisināt priekš visas naudas apgrozības. Pārvarāmas bija:

- 1) naudas kalšanas tehniskās grūtības,
- 2) ļaunprātīga naudas bojāšana (satura ziņā),
- 3) naudas apgrozības teritorijas neierobežošana un
- 4) abu dārgmetālu — sudraba un zelta savstarpējo

vērtību attiecību svārstīšanās.

Naudas kalšanas tehniskās grūtības ar laiku izdevās viegli novērst, tomēr pārkaļot monetās dažādus metālus un dažādus daudzumus nāca pie atziņas un fakta, ka pie sīknaudas kalšanas, naudas kalšanas izdevumi samērā ar izkaltās naudas vērtību daudz lielāki. Šis ir svarīgs fakts, kas padarīja sīknaudas efektīvo vērtību mazāku par rupjās naudas vērtību. Valstij neatmaksājās kalt pilnvērtīgu sīknaudu, jo pie vienādas beigu izmaksas (metāls + darbs) metāla vērtība vienā monetā samērīgi mazinājās ar kalšanas izdevumu palielināšanos. Ar laiku valdnieki nāca pie slēdziena, ka otrā punktā uzskaitītais ļaunums — ļaunprātīga satura mazināšana — visvairāk atriebjas

pašiem. Tomēr apstākļi spieda (kalšanas izdevumi) siknaudas efektīvo vērtību pamazināt par 10⁰/o. To pieļāva vācu 1559. gada likums par *feniņu* un *halleru* kalšanu. Atsevišķas valstis šo likumu bija spiestas ievērot, jo pretējā gadījumā mazvērtīgā siknauda koncentrējās tanī valstī, kuŗa šo likumu neievēroja. Tās valstis, kuŗas šo likumu ievēroja, pārējo siknaudu apgrozībā nepielaida. *Anglijā* turpretim siko naudu 15., 16. un 17. g. s. sākumā kala *pilnvērtīgu*. Tā kā ar pilnvērtīgās sikās naudas kalšanu valstij bija zaudējumi, tad siknaudas bija tik maz, ka tirgotāji u. t. t. izpalīdzējās ar *mišiņa siknaudu*, (maiņas naudu) Siknaudas trūkums mazinājās ar to, ka valdnieki nāca pie atziņas, ka valstij jāuzņemas upuri priekš naudas sistēmas nokārtošanas. *Siknaudas jautājumu galīgi atrisināja* tādā veidā, ka atzina principus:

1) Ka siknaudu var izlaist tikai tik *lielos apmēros*, cik tāda *patiesi* vajadzīga priekš apgrozības;

2) siknaudas maksāšanas spējas aprobežojamas līdz zināmai summai, t. i. jāpieņem pretim siknaudā noteikts zināms naudas daudzums, bet ne pār to;

3) valstij jāņem siknauda neaprobežotā daudzumā un vienādi.

Ievērojot šos trīs pamatprincipus siknaudu var kalt nepilnvērtīgu un nekādu sliktu iespaidu uz pārējo naudu neatstās. Šos atzinumus pirmā izlietoja *Anglija 17. g. s.* I. pusē ievēdot valsts kapara naudu un dažus gadus desmitus vēlāk — *Vācija*. Ar to sikās naudas jautājumu var uzskatīt par noskaidrotu un ievietotu naudas sistēmā.

Ne mazāk svarīgs jautājums ir *pilnvērtīga naudas nodrošināšana un uzturēšana apgrozībā*. Arī šī jautājuma atrisināšana atviegloja kalšanas tehnikas uzlabošanās. Vidus laiku sākumā šo kontroli izdarīja zināmos laikos, ievācot un pārkaļot visu apgrozībā esošo naudu (monetas). Naudas kaltuvju valdnieki pie naudas ievākšanas nemaksāja nominālo vērtību, bet daudz zemāku. Viņi aprēķināja vēl turklāt pārkalšanas izdevumus un bez tam vēl zināmu peļņas tiesu. Šo pārkalšanu sekas bija tās, ka zināmas naudas uzturējās savā pastāvīgā vērtībā. Tomēr šis

paņēmiens bija stipri apgrūtinošs, lai arī ne bez sekmēm. Pēdējā laikā šo pārbaudīšanu izdara pastāvīgi un pakāpeniski. Zinot, ka naudas nolietojšanās apgrozījumā ir neizbēgama, Hoffmans nācis pie slēdzieniem, ka valsts tīri dabīgi pie katras pārkalšanas varot pāriet uz mazāku naudas vienību, — samazinot naudas pamatu, jo daļai zelta izputot ar nodilšanu viņa vērtība samērīgi pieaugot. Galīgi šo jautājumu izdevās atrisināt ievēdot *svara un satura remedijas*. Ja zināms naudas gabals zaudējis zināmu daļu svarā un palicis vieglāks par remedija noteikumiem, tad ne privātas personas, ne valsts kases nav spiestas pieņemt šādu monētu pēc nomināla. Mērķis tiek vislabāk sasniegts tad, ja šādas dabīgi zaudējušās pilnsvaru monetas valsts *izņem no apgrozības pēc nomināla un atjauno pilnvērtīgu uz svara rēķina*. Vācija pieņēma naudu pēc nomināla — Anglija pēc svara. Ar šādu pārļobojumu ieviešanu izdevās 1) saskaņot monētu metala saturu ar nominālu un 2) ierindot to noteiktā sistēmā. Priekš naudas sistēmas tājākās izveidošanas bija nepieciešami noteikt zināmu noteiktu attiecību vērtībā starp abiem dārgmetāliem — zeltu un sudrabu. Svāra un satura stingra noteikšana piedeva katrai monetai viņas metala vērtību, jo moneta vairāk saturēja metala, jo lielāka bija viņas vērtība. Bet kā ievest sakarību starp zelta un sudraba monetām? Priekš šī jautājuma atrisināšanas jāiziet no tā ka šo sakarību noteic zelta un sudraba metala vērtību attiecība. (Slikto monētu ieplūšanu no ārvalstīm valsts vara varēja ar likumdošanas aktiem ierobežot. Ar to tad naudas cirkulācijas ļaunais iespaids teritoriāli būtu ierobežots, tas ir 3. jaut.). Še nu būtu iedomājami divi ceļi: 1) *atrast noteiktu pastāvīgu un negrozīgu vērtību samēru starp 1 mārc. zelta un 1 mārc. sudraba*, vai 2) *noteikt monētu vienības vērtību pēc viena naudas metala vērtības*, un no otra metala kaltas moneta vērtību noteikt neatkarīgi no šīs monetas metala vērtības, bet par pamatu ņemt pirmā metala vērtības. (1. p. ņemot par pamatu zeltu varam naudas vienības vērtību noteikt zeltā, bet no sudraba kaltai naudai piedodam to vērtību, kāda viņai proklamēta

sudrabā). Vēsturiskā gaitā vispirms centās atrisināt šo jautājumu ejot pa pirmo ceļu, bet līdz šim tas nav izdevies. Ejot pa otro ceļu un ievēdot par pamatu zeltu, daudzas valstis šo mērķi ir sasniegušas un nodibinājušas noteiktu cietu naudas sistēmu.

„Augstskola Mājā“ Nr. 21.

Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē)

3. lekcija.

Zelta un sudraba vērtību attiecību svārstišanās.

Vecākās vēsturiskas ziņas par zelta un sudraba vērtību relāciju uzglabājušās par *Babeles* valsti. Šeit viena svara vienība zelta līdzinājusies 12,5 svara vienībām sudraba. Ir iespējams, ka šī relācija uzturējusies vairākus gadu simteņus no vietas un nav svārstījies. *Grieķijā* vispār zelts ticis zemāk vērtēts. 400. gadā pr. Kr. ir bijusi relācija 1:12. Aleksandra Lielā laikā relācija svārstījies no 1:13,5 un 11,5. Pēc Persijas iekarošanas zelta vērtība pret sudrabu krita no 1:10.

Romā republikas laikā starp zeltu un sudrabu pastāvēja relācija pie naudas kalšanas 1:11,91, bet tā bija

tikai oficiālais vērtību samērs. Tirgū zelta un sudraba vērtību attiecības stipri grozījās un atšķirās no oficiālas attiecības. 1. g. s. pr. Kr. ar zelta raktuvju atklāšanu Aquiledā zelta vērtība pret sudrabu stipri samazinājās un Cezara laikā bija relācija 1:8,9. Ķeizarvalsts nodibināšanās laikā pie naudas kalšanas attiecības svārstījās starp 1:11,3 un 12:2. Romas ķeizarvalsts sabrukšanas laikmetā zelta cena par jaunu cēlās un pacēlās līdz 1:14,4 un dažos gadījumos pat līdz 1:18. Šo zelta vērtības pieaugšanu izskaidro ar to, ka zeltu, kā daudz lielāku vērtību saturošu metalu, tauta vairāk cienīja, jo viņa uzglabāšana un transportēšana sava mazā svara, bet lielās vērtības dēļ bija daudz ērtāka par sudrabu.

Vidus laikos zelta un sudraba vērtību attiecības turējušās starp 1:10 un 12, bet bijuši arī gadījumi kur 1:8 un 1:13,6.

Sākot ar 16. g. s. nomanāma lēna zelta vērtības celšanās. *Soetbeers* aprēķinājis, ka

no 1501. līdz 1520. gadam	pastāvējusi relācija	1:10,75
" 1601. " 1620. " "	" "	" 1:12,25

tad seko zelta vērtības stiprs pieaugums:

no 1660. līdz 1680. g.	pastāvējusi relācija	1:15, bet
18. g. s. sāk.	" "	1:15,25
" 1751. līdz 1760. " "	" "	" 1:14,50

tad seko atkal zelta vērtības celšanās. 1800. gadā pastāv relācija 1:15,5, no 1800. līdz 1870. g. relācija turejās 1:15,5.

Sudrabā visneizdevīgākais stāvoklis bija pēc Londonas tirgus cenām 1848. gadā 1:16,12 un visizdevīgākais 1859. g. 1:15,03. Sākot ar 1870. g. iesākās sudraba vērtības straužā krišana. 19. g. s. beigās starp zeltu un sudrabu bija relācija 1:34 un 1:35, bet 1909. g. jau par 1 mārc. zelta deva 40 mārc. sudraba. Relācija 1:40. Šī svārstīšanās, kā vēlāk redzēsīm, ir sekas no daudziem saimnieciskiem faktoriem:

1. no zelta un sudraba ražošanas samēra,
2. no saimnieciskiem pieprasījumiem pēc viena vai otra metāla un
3. valstu naudas sistēmām.

Pa pasaules kaŗa laiku pastāvēja relācija 1:16,5. Tagad atkal sudraba vērtība kritas un nav iemesla ticēt, ka viņa vērtība celsies.

No visām šīm relācijām pa gaŗo vēsturisko laiku redzam, ka zelta un sudraba vērtības ir vienmēr svārstījušās, valsts varai nav izdevies ar savu varu noturēt relāciju vienā vai otrā augstumā. Ja tirgus relācija ir 1:15,5, bet likums 1:14,49, katrai personai, kuŗai uzspieŗ ņemt 14,49 mārc. sudraba pret 1 mārc. zelta ceļas zaudējumi. Tāpēc mēģināt noteikt ar likumu metalu vērtību samēru nav ieteicams, kā arī nav iespējams. To redzēsim no turpmākiem apskatiem.

Valūtas dubultsistēma un paralēlsistēma.

Apskatīsim dažādas valūtas sistēmas — dubult- un paralēlsistēmu. Tādu naudas iekārtu, kur viens vien metāls atrodas naudas sistēmas pamatā, sauc par *monometālismu*. Tā Ķīnā ir sudraba valūta, Krievijā pēc pēdējās naudas reformas — zelta valūta. Turpretim, ja naudas sistēmas pamatā atrodas divi metāli, kuŗi abi nosaka naudas vērtību un abi likumīgi maksāšanas līdzekļi, tad tādu naudas sistēmu sauc par *bimetālismu*. Pie pēdējās sistēmas parādnieks izvēlēsies izdevīgāko valūtu un samaksās parādu tanī metalā, kuŗš viņam iegūstot būs lētāks, bet var segt kā likumīgu maksāšanas līdzekli, noteiktu lielāku summu. *Bimetālisma galvenās pazīmes:* 1) par likumīgu maksāšanas līdzekli atzīti divi metāli, 2) šo metalu starpā valsts ar savu varu noteic viņu vērtību attiecību.

Dzīve rāda, ka valsts varai izdodas divu metalu vērtību attiecību uzturēt zināmā noteiktībā tikai tik ilgi, kamēr brīvā tirgū pastāv šī pati attiecība. Ja brīvā tirgū šī attiecība kustas uz vienu vai otru pusi, valsts vara kļūst bezspēcīga pretoties. Jāuzstāda jauna likumīga attiecība. Līdz šai vēsturiskai attīstības pakāpei ir pierādījies, ka ir iespējams noteikt zināmu viena metāla monētu nemainīgu vērtību attiecību samērā ar metāla vairuma saturu šīs monētās.

Saistīt tomēr divus metālus vienā naudas sistēmā uz ilgāku laiku bez svārstīšanās, kursa ziņā, nav izdevies. To pierāda piemēri no franču naudas vēstures. Tā franču naudas kaltuve, kuņģa kaļ 3.100 franku no viena kg. monētu zelta 0,9 proves, sākot ar 19. g. s. sāk., maksā par 1 kg. zelta drusku mazāk par 3100. fr.

Novērots, kā līdz ko tirgū par 1 kg. monētu zelta maksā p. p. 3.150 franku:

1) *neviens nenes uz naudas kaltuvi zeltu*, bet

2) arī pilnvērtīgas zelta monētas tiek pārkausētas un pārdotas metāla tirgū ar zināmu naudas virsvērtību par metālu.

Pie šādiem slēdzieniem var nonākt teorētiski spriežot, bet to pašu ir pierādījuši arī praktiskā dzīve tanīs valstīs, kur pastāvējusi ilgāku laiku dubultsistēma. Visur, kur valsts noteic *citū vērtību samēru* un to, ka zelta un sudraba monētas šai samērā izpilda viena otras vietu (t. i. apmaināmi) un arī šos metālus pieņem monētu kalšanai tādā samērā, kā zelts un sudrabs ienāk šais kaltuvēs, tad pie metālu vērtību attiecību kustēšanās brīvā tirgū *tas metāls, kuņģis vērtībā kriet, izspiež un izdzen no apgrozības vērtīgāko metālu un kaltuvēs ieplūst vienīgi mazāk vērtīgais metāls*. Šis ir pazīstamais Sir *Thomas Greham* naudas likums, kā *mazvērtīgā nauda izspiež labāko*.

Kā celmlauze naudas sistēmas attīstībā uzskatāma *Anglija*. Viņas saimnieciskās dzīves attīstība prasīja naudas sistēmas jautājuma drīzu izšķiršanu un nokārtošanu. Arī Anglijā ap 17. g. s. vidū noteica ar valsts varu zelta un sudraba monētu attiecības. Tomēr svārstīšanās notika. *Laikmetiem pazuda zelts, tad atkal sudrabs*, skatoties pēc tirgus cenām. Šāda parādība nesekmēja saimnieciskās dzīves attīstību. Nāca pie pārliecības ka nav iespējams uzturēt zelta un sudraba monētas vērtību attiecību *noteiktā nemainīgā attiecībā*. 1663. g. valdība ar rīkojumu ievēda jaunu tirdzniecības monētu — *Guinea* — zelta monētu, kuņģa bija pieņemama maksājumos pēc dienas kursa. Šī monēta nebija saistīta ar sudraba monētām nekādā attiecībā.

Sādu naudas sistēmu, kur pastāv divu metālu mo-

nētas, kuņas nav pieņemamas viena otras vietā pēc noteikta kursa, bet tikai uz brīvu vēlēšanos un dienas kursa, var viena metala monētas stāties otra vietā, sauc par *paralēlnaudas sistēmu*. Še pastāv zelta monētas sistēma neatkarīgi no otras — sudraba monētu sistēmas, kuņu starpā nav likumā noteiktās vērtību attiecības.

Arī šī sistēma neapmierināja Anglijas pilsoņus. Kuršam svārstoties tirgotājiem bija grūti savos rēķinos pāriet no vienām monētām uz otrām, kā arī aprēķināt preces cenu sudraba valūtā un blakus zelta valūtā. Tas bija stipri apgrūtinoši. Ap 17. g. s. beigām sudraba monētu labums Anglijā samazinājās līdz 50%, līdz ar ko pirmatnējā samēra vietā 1 Guinea = 20 šiliņi sudraba pārvērtās: 1 Guinea līdzinājās 30 šiliņi. Sudraba monētu pasliktināšanu izdarīja apzinīgi pati valsts. Tomēr pēdējais solis izrādījās valstij par neizdevīgu, nostabilizēja 1 guineju zelta monētas = 30 šiliņi sudrabā. Ar 1695. gada rīkojumu valdība noliedza savām kasēm pieņemt guinejas augstāk par 30 šiliņi (pēc kursa 1 guineja = 30 šil.). Ar sudraba naudas reformas ieviešanu un labākas sudraba naudas kalšanu jau nākošā gadā guinejas un šiliņu samērs bija 1 guin. = 22 šil. Valsts noteica tagad *maksimālo kursu* — 1 guin. = 22 šil., kas atbilda attiecībai 1:15. g. Tirgus vērtība tanī pašā laikā bija 1:15.

Šāda maksimālkursa ieviešana atstāja tādu pašu iespaidu, kā noteiktas relācijas ieviešana.

Tik ilgi, kamēr publiskās kases pieņēma guineju pēc nominālā kursa, guineju un šiliņu attiecība bija nemainīga ar brīvo tirdzniecību. Bija atkal paralēlsistēmas vietā nodibinājusies dubultsistēma, pie kuņas zelts bija ievērtēts drusku par augstu. Ar to nolūku 1699. g. 1 guin. kursu noteica uz 21,5 šil., bet 1717. g. uz 21 šil. Par to, vai 1717. g. ievests *maksimālkurss* 21 šil., vai *likumīga attiecība šo monētu starpā*, pētnieku starpā valda dažādi uzskati. Pie attiecības 1 guin. = 21 šil. pastāvēja metālu attiecība 1:15.2. Tomēr tirgus kurss tanī laikā pēc tā paša naudas reformas izdevēja *Newtona* aprēķina bija 1:14,97.

Noteikusi 1717. g. vienu guineju = 21 šil. 1718. g.

Anglija izdeva likumu, ka nākotnē šī attiecība netiks grozīta. Šo likumu nācās izdot tādā laikā, kad sīkā nauda — sudraba bija nozudusi no apgrozības un valdība domāja, ka tautai nepatīk pastāvīgā vērtību attiecību grozīšana. Šī parādība bija pilnīga pāriešana uz dubultsistēmu. Tomēr, kā jau teikts 1717. g. zelta valūta bija drusku par augstu noteikta, caur ko sudraba monētas nozuda. Nākamajos gados sudraba metala vērtība vēl pieauga, bet tā kā relācija palika iepriekšējā, tad visa sudraba nauda, izņemot tās monētas, kuŗas bija nodilušas, nozuda no apgrozības (publika pārkausēja stieņos), caur ko cēlās liels maiņas naudas trūkums. Valdības jaunās sudraba naudas kalšana nelīdzēja, jo pēc izkalšanas viņa visa tūliņ tika pārkausēta. Apgrozībā palika vienīgi galīgi nolietojusies sudraba nauda, kuŗu privātiem neatmaksājās pārkausēt.

Zelta valūtas izcelšanās.

Nodilusē sudraba nauda, kuŗas efektīvā vērtība bija zemāka par likumīgās vērtības attiecību, palika apgrozībā. Viņa bija tapusi par nepilnvērtīgu naudu. Lai iedzīvotājiem neceltos zaudējumi ar nepilnvērtīgas naudas pieņemšanu, 1774. g. izdeva likumu, kuŗš noteica, ka sudraba nauda pēc nomināla jāpieņem tikai līdz 25 mārc. sterlingu, bet virs šīs summas pēc metala svara 5 šil. = 2 d. par vienu oz. Ar šī likuma izdošanu likumīgā dubultvalūtas sistēma tika modificēta: *sudraba monētu likumīgās maksāšanas spējas tika ierobežotas*, viņu formālā līdzvērtība ar to tika izbeigta. Šī likuma ieviešana dzīvē tomēr nekā jauna neienesā, jo apgrozībā jau tā bija sudrabnaudas liels trūkums un kā maksāšanas līdzekļi lielākās summās nenāca priekšā. Sudrabs pēc svara arī uz priekšu palika kā maksāšanas līdzeklis.

Galīgi dubultvalūtas sistēma izbeidzās tikai 18. g. s. beigās, kad sudraba nauda palika daudz lētāka, mazvērtīgāka samērā ar zelta. No 1771. līdz 1780. gadam samērs 1:14,46, bet 1790. g. jau 1:15,2 un vēlāk vairāk.

Pateiccties sudraba metala vērtības krišanai pēdējais sāka pieplūst naudas kaltuvēs pārkalšanai, bet zelts sāka izzust no apgrozības. Zeltu bija aprēķins pārkausēt stieņos, jo monētā viņš bija iecenots par lētu. Zeltam bija paredzams tas pats liktenis, kas agrāk sudrabam. Anglijas valdībai nu bija jāizšķiras vai nu laist mierīgi zelta naudai nozust no apgrozības kaļot vienīgi sudraba monētas, vai uzturēt zelta apgrozību.

Cēlās jautājums, kā uzturēt zeltu apgrozībā, nemainot zelta un sudraba relāciju. Aizliegt izvest zeltu vai pārkausēt viņu stieņos? Šie paņēmieni bija izlietoti agrāk. Viņi palika bez iespaida. *Atlika nepieņemt sudrabu pārkausēšanai* — pārkalšanai. Tikai monētu sudrabs spēlēja maiņas līdzekļa lomu. Ar sudraba pārkalšanas ierobežošanu radās iespēja ieturēt zelta monētu apgrozību. Valdībai līdz ar to bija jāatceļ 1666. g. likums, kuŗš noteica, ka valsts pārkaļ bez atlīdzības visu sudrabu un zeltu, kuŗu viņai nodod pārkalšanai — bez ierobežošanas. (Šis brīvkalšanas tiesības modernā naudas sistēmā sauc par brīvām monētu kalšanas tiesībām). Uz priekšu valsts kala sudraba naudu tikai no saviem sudraba krājumiem. Šo valdības soli parlaments legalizēja. Arī viņš bija tanīs uzskatos, ka vienīgi ejot pa šo ceļu būs iespējams atstāt apgrozībā zelta valūtu. *Sudraba brīvkalšanas tiesības Anglijā (freie Praegerrecht) atcēla 1798. g.* Ar to izbeidzās dubultsistēma. Brīvkalšanas tiesības priekš zelta palika. Kā tad, tā arī vēl līdz šim Anglijā no 1 oz. (1 oz. = 31 gr.) standart proves (¹¹/₁₂) zelta bez atlīdzības kaļ 77 šil. 10,5 d. Līdz ar šo noteikumu realizēšanu zelta metalam nav iespējams cenā nokrist zem 77 šil. 10,5 d. par 1 oz. (stand. proves). Bet arī no otras puses, katrs 77 š. 10,5 d. satur sevī 1 oz. stand. zelta, kapēc nevienam nenāk prātā par 1 oz. stand. zelta maksāt daudz vairāk par 77 šil. 10,5. d. Tā rodas noteikta sakarība starp izkalto un nekalto monētu zeltu.

Sudraba monētu vērtība ar brīvkalšanas tiesību atcelšanu kļuva neatkarīga no viņu sudraba metala vērtības. Līdz tam kala no vienas Trojas mārc. stand. sudraba (37/40

proves) 62 šil. Pastāvot šim samēram sudraba cena varēja svārstīties ap 62 šil. par 1 Trojas mārc. stand. sudraba, kā arī par 1 šil. varēja iegūt ^{1/62} Trojas mārc. stand. sudraba. Sudraba cenai krītot attiecībā uz zeltu viņas monētu vērtība palika mazāka, bet tā kā valsts sudrabu pārkalšanai nepieņēma, tad monētu sudrabs palika vecā samērā, t. i. augstāk uz cenots. Brīvā tirdzniecībā par vienu Trojas mārc. stand. sudraba nevarēja iegūt 62 šil. monētu zeltā vai sudrabā. Pārejot uz zeltu kā vienīgo maiņas līdzekļu vienības vērtības noteicēju radās cieša sakarība starp *monētas vienības vērtību un viņas metala vērtību*. *Monētu vērtība pie ierobežotas kalšanas var pacelties virs metala vērtības, bet ne otrādi*. *Pēdējā gadījumā visas monētas pārkausēs stieņos, jo tas atmaksātos*.

Šī izpratne palika angļu naudas sistēmai par pamatu, kas 1846. g. galīgi izveidojas par *zelta valūtu*. 1846. g. reformu galīgais formulējums: Brīvas kalšanas tiesības vienīgi priekš zelta; zelta naudas vērtība noteikta atkarībā no metala vērtības. Guinejas vietā, kuŗa = 21 šil., ievada jaunu zelta monētu — *sovereignu*, kuŗas vērtība līdzinājās 20 šil.

Sudrabnaudu kala uz priekšu 66 šil. no 1 Trojas mārc. ar to nolūku, lai viņas metalam nebūtu uz priekšu iespējams iegūt lielāku vērtību, nekā ir viņas piedotā vērtība. Vienīgais likumīgais maksāšanas līdzeklis kļuva zelta monēta, bet sudraba monēta bija jāņem tikai līdz 40 šil. Neviens nebija spiests pieņemt maksājumos vairāk par 40 šil. mazvērtīgas sudraba naudas.

Modernas *maiņas naudas* pamats arī pastāv iekš šīs naudas ierobežotām maksāšanas spējām. Zelta naudu šīnī gadījumā sauc par „*Kurantgeld*“ — kuranto naudu.

1846. g. Anglijā ievesto naudas sistēmu sauc par *zelta valūtas sistēmu*.

Papīra valūta.

Senos laikos monēta bija vienīgi metala daudzuma apliecinājums zināmā vienībā. Vēlāk šāda monēta tapa

par pilnīgi neatkarīgu no metala un pastāvīgu vienību kā saimnieciskā tā tiesiskā ziņā. Sakari ar metala vērtību palika. Tomēr pie zelta valūtas sistēmas sudraba monētas vērtību nenoteic attiecīgs daudzums sudraba, bet gan cita metala daudzums, kuŗu šī monēta prezentē. Tā tad pie zelta valūtas sistēmas sudraba monētu metala un naudas vērtības ir šķirtas. (Stoffwert und Geldwert). Sudraba monētu vērtība kā arī citu maiņas monētu vērtība tiek saistīta ar zelta vērtību, cik lielu viņa daļa izteic attiecīgā monēta. Vienīgi zelta monēta līdzinas zelta vērtībai metalā.

Tomēr zelta valūtas sistēma nav vienīgā, kur dažu monētu vērtību nenoteic viņas metāls, bet cits metāls. Pat vecos un viduslaikos mēģināja naudas metala vērtību *izteikt* ar zīmju naudu. Par šāda veida pirmiem mēģinājumiem var uzskatīt nepilnvērtīgo satura ziņā viduslaiku naudu, kur valsts ar savu varu centās viņai piedot pilnvērtīgās naudas vērtību. Jaunākos laikos par šādu vērtības apmaiņas zīmi atraduši *papīra zīmes*, kuŗas izteic *metala vienības vērtību*.

Tas pats iemesls — valsts naudas vajadzības — spieda valdības samazināt naudas metala daudzumu monētā, bet bija arī par iemeslu papīra naudas izdošanai. Pamatā pie papīra naudas izdošanas paliek *solījums izpirkt šo papīra naudu ar pilnvērtīgu metala naudu*. Pirmās papīra maksāt solījuma zīmes praktizēja privātās bankas un naudas institūti, kuŗas vēlāk attīstījās par *banknotēm*. Maksāt spējīgās privātās bankas savu solījumu pildīja, ar ko solījumu zīmes — banknotes ieguva to pašu vērtību, kādu viņas prezentēja. Arī valsts papīra solījuma zīmes — papīra nauda *iegūst* drošību un *vērtību* līdzīgu noteiktam vairumam naudas metala. Bieži gadas ka valsts un bankas papīrnaudas apmaiņu uz laiku aptur un piedod šīm zīmēm piespiedu vērtību — „Swangskurs“, kuŗas piespiez ņemt kā samaksu pēc nomināla — pasludinātās vērtības.

Līdz ko papīra naudu neapmaina pret metala naudu, viņa kļūst par *patstāvīgu naudu*. Papīra naudas vērtība

sāk svārstīties un attālinās no metala vērtības. Bieži vien šo zīmju vērtība daudzkārtīgi pamazinās, nereti arī paliek bezvērtīga. Tur, kur papīra naudu izdod lielā vairumā, viņa samērā ar vienāda nomināla metala naudu kļūst mazvērtīgāka. Tas izteicas metala naudas *viršnauda* — Aufgeld — attiecībā pret papīra naudu. Līdz ko pie šāda stāvokļa valdība spiež pieņemt maksājumus papīra naudā līdzīgi citām vērtīgākām naudām par nominālu, tad par valdošo naudu kļūst papīra nauda. Metala nauda iegūst zināmu viršvērtību, t. i. par 1 vienību nominālmetalnaudas jādod daudz vairāk papīra naudas nominālā. Pirmatnējā metalnauda kļūst par precī, kuņas vērtību izteic apgrozībā esošā papīra nauda. Ja vienā valstī papīrnauda netiek apmainīta pret metalnaudu un papīrnaudas vērtība kļūst neatkarīga no pirmatnējā metala ekvivalenta, tad šādu naudas sistēmu sauc par *papīra valūtas sistēmu*.

No papīra naudas pirmatnējās saimniecības zinām, ka viņas vērtība ļoti strauji kritusi un beigās palikusi pavisam bezvērtīga.

Pirmā papīra naudas saimniecība lielākos apmēros cēlusies *Francijā* ap 1720. g., kā *Law* saimniekošanas sekas. Law dibinātā banka izdeva banknotes, kuņām bija likumīgs maksāšanas spēks. Visi Law mākslīgi radītie uzņēmumi ņēma bēdīgu galu; iestājās krīze, papīra nauda kļuva mazvērtīga un beidzot bezvērtīga. Bija izlaists papīra naudas līdz *3 miljardi livru*. Papīra nauda bija jāatceļ kā maksāšanas līdzeklis. Tā beidzās pirmās papīrnaudas periods.

Līdzīgi tas noritēja Lielās revolūcijas laikā. 1789. g. Nacionālā sapulce (Nationalversammlung) nolēma atsavināt domēņus un par gaidāmiem no tiem ienākumiem jau iepriekš izlaist „*Assignotes*“. Sākumā šīs assignotes bija procentus nesošas valsts obligācijas, kuņas nomināls bija 10.000 livru, vēlāk, 1790. g. procentus atcēla uz assignotēm un piedeva viņām piespiedu kursu. Šīs assignotes kļuva par istu papīra naudu, kuņas mazākā vienība noslīdēja līdz 3 livr. Assignotu kurss pēc istās sākuma vērtības krita stipri un ap 1796. g. viņu vērtība bija vairs

$\frac{1}{3}\%$ no pirmvērtības. Tanī pašā 1796. g. jau bija izlaists assignāciju par *45,5 miljardu livru*. Tā tad kļuvušas bezvērtīgas.

Ziemeļamerikā neatkarības kara laikā municijas iepirkšanai izlaida papīra naudu, kuŗu sauca par *kontinentālo naudu*. Arī šī nauda kļuva mazvērtīga un 1781. g. šo papīra naudu apmainīja pret procentīgiem sertifikātiem, pēc vienas divdesmitās nominālās vērtības. Šie piemēri rāda, ka papīra naudas pirmie mēģinājumi beigušies ļoti bēdīgi.

Pirmā valsts kuŗai papīra naudu izdevās noturēt daudz maz metala naudas augstumā ir *Anglija*. Še sastopam moderno papīra naudu. *Restrikcijas periodā* no 1797.—1823. g. Anglijas banka neapmainīja savas banknotes pret metalnaudu un viņām piedeva piespiedu kursu. Sākumā arī nebija patiešām ievērojamas starpības starp banknotēm un metala naudu vērtības ziņā. Sākot ar 1801. g. parādījās virsnauda — *agio* (Aufgeld) — uz metalnaudu, kuŗa 1810. g. jau sasniedza 20% . 1813. un 1814. g. — $30-40\%$. 1811. g. likums noteica, ka nedrīkst ņemt par zelta naudu agio, kā arī banknotes zemāk nocenot nekā nomināls, bet šis likums netika ievērots. Zelta nauda izzuda pavisam no apgrozības, bet Anglijas naudas vienības (£ (sterl.)) — attālinas no savas iepriekšējās vērtības un izteicās zelta cenas paaugstināšanā stieņos. Tā kviešu cena par kvāreti — 1777. g. — 54 šil., 1778. g. — 54 šil., 1779. g. — 92 šil., 1800. g. — 128 šil. Pēc Napoleona kara izbeigšanās zelta agio ļoti ātri mazinājās. Jau 1819. g. likums noteica, ka 1823. g. banknotes apmainīs pret zeltu. 1821. g. zelta agio bija jau pazudis. Anglijā banknotes izpirka par nominālu. Tas bija pirmais atgadījums ar banknotēm, kad izpērk pēc uzrakstītās vērtības.

Rikardo vairs negribēja atgriezties pie zelta monētām (kaltās naudas), bet uzglabāt zeltu stieņos, — Goldkernsystem. Anglijā 1 oz. bija noslidējusi uz 5 £ (sterl.), bet normālais 1 oz. = £ 3.17 10,5 d.

Līdzīgi kā Anglija Napoleona kara laikā bija nonākusi

pie papīra naudas, tā U. S. A. 1860. g. — pilsoņu kara laikā izlaida papīra naudu. Sākot ar 1861. g. pastiprinātā kārtā laida apgrozībā banknotes. Sākumā viņas bija apmaināmas, bet ar 28. februāri 1862. g. likumu pasludināja par neapmaināmām. Līdz šim izdotās banknotes apmainija pret valsts kases zīmēm (Schatznoten). Kuņas bija apmaināmas. Valsts kases zīmes bija likumīgs maksāšanas līdzeklis (izņemot maksājumus un procentus par valsts aizņēmumiem). 1862. g. maksimālo valsts kases zīmju summu noteica uz 150 miljonu doll., bet jau 1864. g. uz 450 miljoniem doll. kopsummā. Līdz ar papīra naudas parādīšanos apgrozībā, parādījās tūliņ uz zelta un citām naudām agio, kuš 1864. g. jūlijā sasniedza savu augstāko pakāpi 185⁰/₀. Papīra nauda izspieda no apgrozības visu citu pārējo naudu, pat maiņu naudu un ieņēma apgrozībā galveno vietu.

Pēc pilsoņu kara izbeigšanās, sāka mēģināt apgrozībā esošās papīra naudas kopsummu samazināt un atgriesties pie iepriekšējā stāvokļa. Lai arī pilnīga papīra naudas izņemšana no apgrozības neizdevās (palika vēl 350 miljoni doll.), tad tomēr izdevās papīra naudas izpirkšanu nokārtot sākot ar 1879. g. Pēc 1864. g. zelta agio mazinājās, 1865. g. bija vairs tik 50⁰/₀, bet 1879. g. — agio = 0.

Arī Ziemeļamerikas Sav. Valstis atgriezās pie metala naudas paritātes; sākot ar 1879. g. samaina pret papīra naudu zelta dolaru. Šis likums pastāv arī līdz šim un nav grozīts pat pasaules kara laikā.

Arī Francijā parādījās papīrnauda 1848.—1850. g. ar zelta agio 12⁰/₀; un 1870. g. — 1877. g. agio 2,4⁰/₀; bet pasaules kara laikā — 350⁰/₀.

Prūsijā bija no 1804.—1824. g. neapmaināma papīrnauda — valsts kases zīmes ar piespiestu (spaidu) kursu. Šī papīrnauda daudzkārtīgi atšķīrās no Anglijas, Francijas etc. naudām.

1. Papīrnaudu — „Tresorscheine“ izdeva ne bankas, bet pati *valsts emitēja*.

2. Viņai bija nevien spaidu kurss, bet visos makāju-

mos par labu valstij zin. maksājuma daļa bija jāmaksā šinīs valsts kases zīmēs.

Ar šo noteikumu izdošanu papīra nauda visos maksājumos radās nepieciešama. Spaidu kurss ar laiku tika atcelts no 1806.—1807. g., un 1807.—1809. g. atkal spaidu kurss, bet ne pēc nomināla, bet pēc zin. kursa, kā priekš privātām, tā arī priekš publiskām kasēm. Visaugstākais agio bija 1813. g. — 76⁰/₀; 1815. g. gandrīz sasniedza paritāti (vienlīdzību) ar metala naudu. 1824. g. šis valsts kases zīmes apmainīja pret kases zīmēm

Vispār jāšaka, ka saimnieciski stiprās valstis ir drīz vien atjaunojušas savu zelta valūtu. Savādi tas ir bijis Krievijā un citās mazās valstiņās.

Krievijā pastāvējusi visu 19. g. s. papīra valūta, izņemot laikmetu no 1843.—1854. gadam. Pirmais papīrnaudas periods nobeidzās ar to, ka papīrnauda palika stipri mazvērtīgāka samērā ar *pirmatņējo sudraba rubli*. 1843. g. vecās neapmaināmās rubļa asignātes izpirka pret apmaināmām valsts kreditbiļetēm (Reichskreditbillets) pēc samēra 350 rubļu asignātes pret 100 rubļ. kreditbiļešu. Cik tāļu kreditbiļetes bija apmaināmas, pastāvēja sudraba valūta. Tomēr Krimas kara laikā bija par jaunu jāpārtrauc valsts kases zīmju apmaiņa. Radās atkal agio uz sudraba rubli. 1860. g. kreditbiļetes (valsts kreditbiļetes) apmainīja pret Krievijas valsts bankas banknotēm, tomēr tam nebija reālas nozīmes. 1860. g. jau bija agio 30⁰/₀ uz sudraba rubli, kas Krievu-turku kara laikā vēl stipri pieauga. Vakar-Eiropas kultūras valstis sudrabu kā naudas pamatu bija atmetušas un pārgājušas uz zelta valūtu. Arī Krievijā sākot ar 1876. g. apturēja sudraba rubļu kalšanu un sava sudraba rubļa vērtību mērija ar ārzemju zelta valūtu un īsti ar vācu valūtu. Krievijai ar Vāciju pastāvēja stipri tirdznieciski sakari. Berlīnes krievu rubļa kurss 1887. g. bija viszemākais — 164 markas par 100 rubļiem, augstāko stāvokli sasniedza 1890. g. — 265 markas. Sākot ar 1894. g. V i t t e m izdevās krievu papīra rubli nostiprināt uz 200 markām, bet 1899. g. ievēda zelta valūtu

pēc kursa *100 kr. rubļi = 216 vācu markām*. Še par pamatu jau paritāte.

Austrija Napoleona kara laikā bija spiesta izlaist papīra naudu. Arī jau pirms kara, sākot ar 1793. g. Austrija izlaida papīrnaudu, Arī šī papīrnauda kļuva ļoti mazvērtīga. 1811. g. par neapmaināmām pasludinātās Vīnes pilsētas bankas banknotes bija kritušas vērtībā līdz $\frac{1}{3}$ no savas pirmatnējās metala vērtības. 1816 g. nodibinātai *Nacionālajai bankai* izdevās noteikt kursa samēru. 1848. g. nemieri piespieda banknotu apmaiņu apturēt un nodibināt jaunu papīra valūtu, kuŗu līdz pat šim laikam nav izdevies nokārtot. Blakus neapmaināmām banknotēm izlaida apmaināmu valsts papīra naudu. Bankas mērķis bija noturēt nesvārstīgu Austrijas naudas kursu. No 1853. – 1858 g. mēģināja ievest zelta naudu, bet neizdevīgi. Pastāvīgie kara un revolūcijas traucēja naudas jautājuma atrisināšanu. 1850. g. sudrabnaudas agio bija 50%, 1859. g. — 53%. Sākot ar 1870. g., kad sudrabs vispār krita cenā, Austrijas papīra nauda noturējās stabila attiecībā uz ārzemju zelta valūtu.

1892. g. Austrijā ievēda zelta valūtu: 1 kрона = $= \frac{1}{2}$ guldenim = apmēram 85 feniņiem zelta pēc vācu markas.

Metala valūta ar aizliegtu kalšanas sistēmu.

Papīra naudai līdzīga parādība novērojama pie tādas metala naudas sistēmas, kuŗai brīva kalšana noliegta. Noliežot sudraba naudas kalšanu varēja sudrabnaudas vērtību pacelt līdz zelta samēram. Jaunākā naudas sistēmas attīstības laikmetā bijuši gadījumi, kad *pastāvot sudraba valūtai, sudraba kalšana bijusi noliegta, bet zelta valūta nav ieviesta*. Šādos gadījumos piedzīvota pretēja parādība, nekā pie banknotu apmaiņas atceišanas. Atceļot papīrnaudas apmaiņu, papīrnaudas vērtība krit, jo neviens nav drošs par to, ka viņš saņems zelta nominālu. Ja, turpretim, tiek noliegta likumīgas naudas metala piekalšanas tiesības, tad ar to tiek dota iespēja likumīgi metala naudai kāpt pāri metala vērtībai. Še nav vairs drošības, ka par nekalto metalu varēs dabūt tikpat daudz kalta metala

(pat atskaitot pārkalšanas izdevumus). Šo parādību pirmo reizi novēroja Holandē 1873. g., kad apturēja brīvās sudrabnaudas kalšanas tiesības, bet nepārgāja uz zelta valūtu (paturot sudraba valūtu). Līdz ar to tika pārtraukts monētas vērtības sakars ar viņas metala vērtību.

Holandes naudas vērtība cēlās aiz tiem iemesliem, ka viņu pieprasība priekš maksājumiem. Pieprasījumi pēc maksāšanas līdzekļiem pieauga, bet tā kā nevarēja brīvi pavairot maksāšanas līdzekļu daudzumu, tad sudraba guldeņa vērtība, samērā ar ārzemju zelta valūtu, cēlās, neskatoties uz to, ka sudraba metāla cena vispār krita atiecībā pret zeltu. Neskatoties uz to ka līdz 1875. g. sudraba cena Londonā nokrita līdz 57 d. par 1 sudr., oz., tomēr Holandes guldeņa vērtība, kuŗa samērs agrāk bija 1 £ (sterl.) = 12 guldeņiem, tagad kotēja 1 £ = 11,6 guldeņa. Noskaidrojās, ka hol. guldeņa vērtība bija pacēlusies pāri par 10% virs sava guldeņa metala vērtības. Holandes guldeņa vērtība nevarēja nokrist zem metala vērtības, — metala vērtība bija zemāka robeža, bet naudas vērtība virs metala vērtības varēja pieaugt neaprobežoti.

1875. g. Holandē ievada zelta valūtu un ļāva brīvi kalt 10 guld. gabalus no zelta. Zelta guldenis pēc nomināla vērtības tapa par maksāšanas līdzekli. Viens 10 guld. gabals satur 6,72 g. monētu zelta 0,900 proves. No viena kg. tīra zelta kaļ 1653,43 guldeņus un par pārkalumu aprēķina 5 guld. kalšanas izdevumus. Tā tad pret vienu kg. tīra zelta var iegūt 1648,43 guld. Zem šīs cenas Holandes naudā zelts nevar nokrist, bet no otras puses, Holandes naudas vienība nevar celties virs attiecīga ekvivalenta metala (citādi pieplūdis lieli vairumi metala pārkalšanai naudā). Ievedot zelta guldeni par maksāšanas līdzekli, radās agio uz zelta guldeni. Tas izskaidrojams ar to, ka zelta guldeņa metala vērtība bija augstāka par sudraba guld. metala vērtību. Šis agio varēja arī nebūt, ja Holandes valdība būtu uzņēmusies sudraba guld. apmaiņu 1:1 uz zelta guldeņiem. Zelta agio līdzinājās vispārīgam agio pie papīra naudas. Starpība tikai tā, ka pie sudraba naudas viņas vērtība nevar nokrist zem metala vērti

bas. Tā tad krišanas zemākais punkts ierobežots, — līdz metala vērtībai.

Piemērs ar Indijas rupiju. 1893. g. Indijā apturēja sudraba naudas kalšanu aiz tiem iemesliem, ka no Eiropas tur ieplūda ļoti daudz sudraba. Ar sudraba pārkalšanas aizliegumu mēģināja padarīt sudraba monētu vērtību neatkarīgu no sudraba metala vērtības un stabilizēt pēc tam savu sudraba valūtu pēc angļu soberena (zelta monētas). Lai to sasniegtu Indijā, valdība ar likumu noteica, ka viņa izdos pret 1 £ (marc. st.) zelta 15 sudraba rupijas vai pret katriem 16 d. vienu rupiju, bet sudraba brīvkalšanu noliedza. Šī rīkojuma sekas bija tās, ka sudraba rupijas vērtība varēja pacelties pāri viņas metala vērtībai, bet nevis tā, kā Holandes guldenis no 1873.—1875. g. — neaprobežoti, bet tik līdz zelta ekvivalentam aprobežoti = 16 d. Rupijas (sudraba) metala vērtība pie sudraba cenas 1910. g. = $23\frac{3}{8}$ d. par 1 oz. standart sudraba Londonā, angļu naudā tas iztaisa apmēram $8\frac{5}{8}$ d. Tā tad rupijas vērtība angļu zelta naudā, pie sudraba cenas $23\frac{3}{8}$ d. var svārstīties starp $8\frac{3}{8}$ un 16 d. Sudraba vērtības pacelšanās pret zeltu šo starpību sašaurinās, sudraba vērtības krišana — palielinās. Tagadējā sudraba vērtība *32 d. par 1 oz. st. sudraba* (1,23 g.). Rupijas kursa attīstībā novērotas patiesi šādas sekošas parmaiņas. Pirmā gadā, pēc sudrabnaudas brīvkalšanas apturēšanas, iestājās strauja sudraba vērtības krišana.

„Augstskola Mājā“ Nr. 22.

Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē).

4. lekcija.

Londonas sudraba cenas nokrita 1894. g. uz 27 d. par 1 oz. Arī rupiju kursam bija šīnī laikā krītoša tendence, bet ne tik strauja; augstākais kurss tika sasniegts 1895. g. janvārī, kad 1 rupija = 12,41 d., bet sudraba cena pastāvēja 27,2 d. (par st. 1 oz.), kas īsti būtu 10,1 d. Tā tad izkaltās sudraba rupijas cena bijusi par 23% augstāka par viņas sudraba vērtību. Sākot no tā laika, neatkarīgi no sudraba cenas svārstīšanās rupijas kurss pastāvīgi, ar maziem izņēmumiem, cēlies. 1896. g. jau sasniedz 14 d., 1897. g. — 15¹/₂ d un 1898. g. pienāca jau pie zelta paritātes = 16 d. Ar maziem izņēmumiem rupija sāka noturēties šīnī augstumā un nodibinājās cieta vērtību attiecība starp zeltu un rupiju. Tomēr nav izslēgts, ka rupijas cena var kristies un tuvoties viņas metala vērtībai — cenai.

Piemērs ar Austrijas naudu no 1879. līdz 1892. gadam.

Austrijā, kā jau agrāk aizrādīts, sākot ar 1848. g. bija ieviesta papīra valūta iepriekšējās sudraba valūtas vietā. Austrijas papīra guldeņa vērtība noturējās stabila (par sudraba cenas krišanas laiku) attiecībā pret to zemju naudu, kurās pastāvēja zelta valūta. Sudrabaagio slidēja arvien vairāk, līdz 1879. g. galīgi izzuda. Šo laikmetu (Vorgang) mēdz saukt par Austrijas valūtas pašregulēšanos (Selbstregulierung der oestrichen Valuta), jo šini laikmetā bez jebkādas valsts vai Austro-Ungārijas bankas iedarbības, iestājās sudraba guldeņa un papīrnaudas paritāte.

No šī acumirkļa, kad sudraba un papīra guldeņa līdzvērtība bija iestājusies, līdz ar sudraba naudas cenas krišanu attiecībā pret zeltu, papīra guldenis vairs nevarētu uzturēties stabils ar zelta valūtas zīmēm, kā līdz šim. Pateicoties brīvai sudraba pārkalšanai, katrs par vienu mārciņu tīra sudraba varēja saņemt 45 guld. (atskaitot 1% kalšanas izdevumus) un guld. vērtība nevarētu pacelties manāmi pāri $\frac{1}{45}$ mārciņas sudraba vērtībai. Gadījumā, ja sudraba vērtība tagad kristu attiecībā pret zeltu, tad arī būtu jākrīt Austrijas papīra guldenim. Katrs varētu maksāt papīra guldeņa vietā ar sudraba guldeni un tādā veidā papīra guldeņa noturēšanās paritātē ar zelta valūtas zemēm būtu neiespējama. Gribēdama saistīt Austrijas guldeni ar ārzemju valstu zelta naudu, Austrija 1879. g. aizliedza brīva sudraba pārkalšanu. Ar šo likumu papīra nauda kļuva atkal par neapmaināmu un īstu papīra naudu. Iestājās stāvoklis: pret sudrabu zelta valūtu neieveda. Līdz šim Austrijas papīra nauda varēja neaprobežoti krist, jo viņa nebija apmaināma pret sudraba naudu, bet pēc 1879. g., atceļot brīvas kalšanas tiesības, papīra guldenis varēja celties neaprobežoti pāri viņa metāla ekvivalentam, kā arī krist zem sudraba guldeņa vērtības.

Tikai 1892. g. ar zelta valūtas ieviešanu papīra nauda tika noteikta ar augstāko vērtību = 1 kronai. Tā tad no 1879.—1892. g. Austrijas papīra nauda varēja neaprobežoti svārstīties, kā uz augšu, tā uz zemi. Patiesībā papīra

guldenis sudraba cenai krītot, pastāvīgi turējās virs sava sudraba ekvivalenta vērtības. Jau 1879. g. 1 sudr. guld. = 95,85 kreuceriem un 1886. g. jau 91,95 kreuceriem, bet 1891. g. = 84,69 kreuc. (papīra guld. = 100 kreuc.). Kreucers — sīknauda = $\frac{2}{5}$ kapeikas.

Naudas sistēmas, kuŗas neatbalstas uz metala vērtību.

Metalisti saka, ka naudas vērtība cieši saistīta ar metala vērtību (vai tas būtu mono-, bimetal- vai paralēlsistēma).

Papīrvalūta, kā arī metala valūta ar aizliegtām kalšanas tiesībām atšķiras no pārējām naudas sistēmām ar to, ka viņu vērtība nav atkarīga, tas ir, viņa var svārstīties patstāvīgi vai arī tikai zināmās robežās neatkarīgi no metala vērtības. Viņa var pacelties pāri saturošā metala vai vielas vērtībai. Turpretim pie 1) zelta valūtas naudas vērtība stāv ciešā sakarā ar zelta metala vērtību, pie 2) sudraba valūtas — ar sudraba metala vērtību, pie 3) bimetal-sistēmas ar labvēlīgi nostādīta (ar relāciju) metala vērtību, pie 4) paralēlvalūtas, — pastāvot divām neatkarīgām naudas sistēmām, viena ar sudrabu, otra ar zeltu.

Varam jautāt, uz ko dibinās pie šīm sistēmām naudas vērtība. Pie mūsu saimnieciskās sistēmas nauda ir nepieciešama; viss norit ar naudas vidutājību (maksājumi, novērtējumi u. t. t.). Valsts, piesavinājusies metala kalšanas tiesības, kā arī citāda veida naudas izgatavošanu un laišanu apgrozībā, var noteikt apgrozībā esošās naudas daudzumu. Ja valsts metala naudas kalšanu aprobežo vai pat pārtrauc, bet tanī pašā laikā naudas līdzekļu pieprasījums pieaug iekšzemē, kā arī attiecīgas valsts maksāšanas līdzekļi ārzemēs, tad sekas izteicās iekš tam, ka izkaltās naudas — monētu vērtība paceļas pāri viņu metala vērtībai. Nauda — monētuagio — virsvērtība pama-

tojas uz to, ka tikai izkaltais metāls izpilda naudas funkcijas, bet ne nekaltais metāls. Ja nu valsts pārtrauc monētu kalšanu, t. i. monētu skaita pavairošanu valstis pēc tirgus prasībām, tad jāiestājas momentam, kad izkaltās monētas vērtība ceļas un attālinas no viņas satura — metāla vērtības. Kamēr katrs var nodot metālu pārkalšanai un saņemt attiecīgu daudzumu monētas, monētas vērtība rēgulējas ar metāla vērtību. Ja valsts monētu kalšanu aptur, pasrēgulēšanās izzūd; naudas līdzekļu pieprasījumam pieaugot, jāpieaug arī izkalto monētu vērtībai. (Pie mums Latvijā R. Kalnīngs apturēja naudas līdzekļu izlaišanu pretēji visām saimnieciskām vajadzībām. Radās naudas trūkums. Valsts iespēja naudas līdzekļu izlaišanas apturēšanu tikai tāpēc, ka apturēja maksājumus ārzemēs. Privātā dzīvē vairs nebija tādu pieprasījumu pēc ārzemju valūtas. No otras puses privātiem uzņēmējiem bija vajadzīga latviešu valūta. Viņi bija spiesti pārdot ārzemju valūtu. Valsts banka savām vajadzībām ārzemju valūtu neuzpirka, jo maksājumi ārzemju valūtā bija atlikti. Radās ārzemju valūtas krišana, t. i. metāla naudas celšanās. Tas varēja notikt tāpēc, ka ārzemju valūtas piedāvājums bija lielāks par pieprasījumu. Pieņemot visus maksājumus vienīgi mūsu valūtā, pieprasījumi pēc pašu valūtas pieauga un līdz ar to viņas vērtība. Arī vēl tagad apgrozījuma līdzekļu trūkst. Saimnieciskā dzīve rit strauji uz priekšu un rodas lielāki pieprasījumi pēc naudas līdzekļiem).

Kaltas monētas vērtība pastāv iekš tam, ka tikai kaltais metāls ir nauda un naudas vērtības noteicējs. Nekaltais metāls lomu nespēlē.

Arī neapmaināmās papīra naudas vērtība dibinās vienīgi uz to, ka valsts ar savu varu pasludinājusi šo naudu par likumīgu maksāšanas līdzekli, ar kuŗu var samaksāt parādus, nolīdzināt valsts nodevas un nodokļus t. i. ar kuŗu var izpildīt visas naudai piederošas funkcijas. Banknotu vērtība pa daļai uzturas no tā, ka viņa patur sev prasību tiesības, tiesības tikt apmainītai pret metāla valūtu. Bieži vien šādas apmaiņas tiesības pa laikam tiek atceltas,

Pēdējā laikā par naudu ir radies tāds uzskats, ka viņas vērtība pastāv neatkarīgi no metala vērtības. *Nominālisti* — Knappa teorija — ir tādos uzskatos, ka naudas zīmei nav nekāda sakara ar metala vērtību. Naudas vērtība esot atkarīga no valsts saimnieciskās varas. Rikardo dibinātā *kvantitātes* teorija ir tādos uzskatos ka naudas vērtība atkarājas vienīgi no viņas izlaistā daudzuma. Naudas pirkšanas spējas atspoguļojas preču cenās. Naudas daudzumam pamazinoties proporcionāli palielinās viņas pirkšanas spējas; arī pretēji — naudas daudzumam palielinoties proporcionāli pamazinas viņas pirkšanas spējas. Jaunākos laikos Irvings Fričs uzstādījis uzlabotu kvantitātes teoriju. Viņš aizrāda, ka nepastāv stingra proporcija starp naudas vērtību un viņas pirkšanas spējām. Irvings Fričs ņem vērā ne tikai naudas daudzumu, bet arī viņas apgrozījuma ātrumu un čeku apgrozījumus. Bez tam Rikardo bija uzskats, ka, ja atrastu jaunas zelta raktuves, kur zelta būtu samērīgi daudz vairāk kā citās, tad viņš šai zemē netiktu cienīts, būtu daudz lētāks, viņa vērtība būtu mazaka. (Tas patiešam tagad ir Kalifornijā).

Savilkums par metalistu un citu teorijām.

1. Par zelta valūtu sauc tādu naudas apgrozības sistēmu, pie kuņas naudas vērtību nosaka viņā saturošais zelts. Tikai zeltu var svabadi pārkalit naudā, tikai zelta nauda (kopā ar viņai pievienoto sīko naudu) ir likumīgs maksāšanas līdzeklis.

2. Par *klibojošo* zelta valūtu sauc tādu naudas apgrozības sistēmu pie kuņas, blakus zelta naudai, kā likumīgs maksāšanas līdzeklis apgrozas sudraba nauda, kuņas kalšanas tiesības noliegtas. Šāda sistēma priekš kara pastāvēja Francijā. (Tikai valsts kala sudraba naudu, privātiem uz to nebija tiesību).

3. Par *sudraba* valūtu sauc tādu naudas apgrozības sistēmu, pie kuņas naudas vērtību nosaka sudrabs. Sudraba nauda ir likumīgs maksāšanas līdzeklis, pie pilnīgi brīvām

sudraba kalšanas tiesībām. Ja pie šīs sistēmas apgrozībā cirkulē arī zelta nauda, tad tikai kā tirdznieciskā monēta ar svārstīgu kursu ārpus naudas sistēmas. (Pie tādām pieder Holande.)

4. *Dubultvalūta* — tāda naudas sistēma, — apgrozības sistēma —, pie kuņas abi metali pielaisti brīvā kalšanā. Abu metālu kaltās naudas ir likumīgi maksāšanas līdzekļi ar tiesību vienam stāties otra vietā pēc likumā stingri noteiktās vērtību attiecības. Naudas vērtību nosaka tas metāls, kuņš no likuma novērtēts augstāk, nekā tirgū; ja p. p. izrādas, ka sudrabs augstāk novērtēts viņš izskaudīs zeltu. (Gršama likums — sliktākā nauda izspiež labāko no apgrozības.)

5. *Paralēlā* sistēma — abu metālu naudas pie pilnīgi brīvām kalšanas tiesībām ir likumīgi maksāšanas līdzekļi, bet tomēr bez likumā noteiktās vērtību attiecības savā starpā, kamdēļ viena metāla nauda nevar stāties pret grību — brīva līguma — otras naudas vietā. (Pienākumi, kuņi slēgti zeltā, — maksājami zeltā, sudrabā — sudrabā.) Zelta naudas vērtību nosaka zelts un sudraba naudas — sudraba metāla vērtība (pastāv itkā 2 neatkarīgas sistēmas).

6. *Sudraba* valūta ar aizliegtām kalšanas tiesībām, kur monētas vai naudas vērtība var neaprobežoti celties pāri par viņa saturošo metāla vērtību.

7. *Zelta* — pamatsistēma — kodolsistēma — (Goldkernwährung — ir tāda uz zelta dibināta papīra naudas sistēma, pie kuņas papīra naudu apmaina nevis pret zelta naudu, bet gan tik pret noteiktu daudzumu metāla nekaltā veidā. Likumīgs maksāšanas līdzeklis ir papīra nauda.

8. *Papīra* valūta — tāda naudas apgrozības sistēma, pie kuņas blakus jau esošām zelta monētām kā likumīgs maksāšanas līdzeklis ir neapmaināma papīra nauda. Šīs naudas vērtība var neaprobežoti krist zem sava pirmatnējā zelta ekvivalenta un, zelta kalšanas tiesības atceļot (arī sudraba — ja ir sudrabs), arī tāpat celties neaprobežoti pāri par savu pirmatnējo ekvivalentu.

II nodaļa.

Dārgmetalu un naudas sistēmu attiecību izveidošanās pēc Amerikas atklāšanas.

Naudas metalu ražošanai ir ļoti liela nozīme naudas attīstības vēsturē. Jau tūkstošiem gadu atpakaļ — zelts un sudrabs — ir bijuši galvenie naudas metali un dominējošie maksāšanas līdzekļi. Viņu īpašības bija piemērotas ka visi citi metali izzuda kā maiņas līdzekļi. Visas valstis cenšas tagad atgriesties pie metāla sistēmas, kaut teorijā iespējama arī papīra valūta. Dārgmetalu dominējošais stāvoklis ir vienmēr un visūr redzams.

Dārgmetalu produkcija:

- 1) Zelta un sudraba produkcija atstāj iespaidu uz naudas izplatīšanos un viņas saimniecisko attīstību,
- 2) atstāj iespaidu uz naudas vērtības noteikšanu,
- 3) atstāj iespaidu uz naudas vērtības savstarpējo attiecību.

Visdrošākos datus par dārgmetalu ražošanu ievākuši Adolfs Soetbeers un Lexis. Pēdējo laiku dati atrodami Ziemeļ-Amerikas S. V. naudas kaltuvju direktoru pārskatos. Vispār jāsaprot, ka nav drošu ziņu par dārgmetalu ražošanu par laiku līdz Amerikas atklāšanai. Tikai no 19. g. s. 80. g. g. Ziemeļ-Amerikas dati ir pilnīgi pareizi.

Dārgmetalu produkcijas attīstība.

Visdrošāk ir pielaižams, ka kā pirmais no naudas metāliem, zelta un sudraba, ir sākts iegūt un lietot — zelts. Tam par piemērotu ir zelta atrašanās veids dabā. Pirmatnējā cilvēka uzmanību uz sevi vērta zelta spožums, zelta graudiņi atrodami upju smiltīs nejaukti ar citiem metāliem, reti ar sudrabu, tīrā veidā. Zelta pielietošanu veicināja viņa vieglā apstrādāšana un šī metāla lielā pašāvība veidojas pēc formas. Zelts vispār viegli apstrādājams un tāpēc tehniski maz attīstītiem cilvēkiem izdevās no zelta pagatavot dažādas rotas lietas. Turpretim sudrabs daudz

grūtāki apstrādājams. Šo apstākļu dēļ domā ka vispirms lietots zelts, tad vašs un tikai tad sudrabs. (Par iemeslu sudraba mazai ražošanai bija tie apstākļi, ka sudrabs zemē nebija sastopams tīrā veidā, bija savienojumos ar chloru, cinkbaltumu, sēru u. t. t.). Sudrabu tīrā veidā atrada ļoti maz. Kā vēlāk pierādījies — sudrabs atrodams dziļi kalnos, kāpēc viņa ražošanai bija nepieciešama zināma kalnrūpniecība — izmantošanas tehnika. Šo apstākļu dēļ arī domā, ka *āriešu tauta* vispirms iepazinusies ar zeltu, tad ar vašu un tikai tad ar sudrabu.

Par zelta un sudraba ražošanas apmēriem — daudzumu — vecos un vidus laikos ir ļoti maz ziņu, kapēc līdzšinējie dati nav visai droši.

Zelta ražošana sākusies daudz gadu simtus pr. Kr. Jau 9., 8. un 7. g. s. pr. Kr. uzvarētāji uzlikuši uzvarētām tautām lielas maksas zeltā. Tā jūdu ķēniņš Hislia sodīts ar 300 zelta talentu, aprēķinot vienu talentu līdzīgu 10.000 markām, kas iztaisa 3 milj. marku. Ir drošas ziņas, ka Lidijas ķēniņa valsts laikā zelts iegūts no Mazāzijas upēm. Zelts vēl ražots Augšēģiptē, Nubijā no kvarca akmeņiem. Grieķu laikā zeltu ieguva Maķedonijā no kalnu raktuvēm un upju smiltājiem (Schwemmland).

Sudrabu vispirms, liekas, būs ražojuši foinīķieši Spānijas kalnos ap 2. g. s. pr. Kr. Atenās ražots sudrabs. Vispār novērots ka pēc Kr. (līdz 5. g. s. pēc Kr.) abi šie metāli gandrīz nemaz nav ražoti Eiropā, bet pie tam saražotais zelts un sudrabs aizplūda uz Bicances valsti — uz rītiem.

8. g. s. — karolingū laikā — zelta un sudraba ražošana tika par jaunu uzsākta.

Sāka ar skalošanas metodi iegūt zeltu no Vācijas un Francijas upēm. Vislielākie panākumi zelta iegūšanai Vakarēiropā bija 15. g. s., kad tika ierīkotas Bohēmijas, Šalcburgas kalnu raktuves. 15. g. s. ieplūda Vakarēiropā arī daudz zelta no Afrikas. Tās bija labvēlīgas tirdzniecības sekas.

Daudz straujāk par zelta ražošanu gājusi sudraba iegūšana. To pierāda tas, ka Kārlis Lielais zelta naudas

vietā ieveda sudraba naudu. Sudrabs iegūts — Elsasā, Harcā, Saksijā, pie Freiburgas, Bohemijā, Ungarijā, pie Šeinnicas. No 8.—15. g. s. viss lielais zelta un sudraba vairums sarāžots tagad, Vācijas un Austrijas teritorijās. Vispār līdz 15. g. s. sudrabs maz ražots.

Sudraba raža pēc Lexis: 8. un 9. g. s. apmēram 1 milj. sudr. marku (sudraba marka līdzinājas $\frac{1}{3}$ sudraba talera = $\frac{1}{180}$ kg. sudraba). Gadā pa visu Vakarēiropu 10. un 11. g. s. apmēram 2 milj. marku, no 1200.—1250. g. apm. 3 milj. marku, 1251. g. — 1450. g. apm. 5 milj. marku.

Zelta raža — ap 15 un 14. g. s. bijusi apm. 10. milj. marku gadā — caurmērā (t. i. kopā — izvedums no Afrikas + ražots Eiropā.). 15. g. s. valdošā nauda Vakarēiropā bija zelta nauda.

16. g. s. sākumā Eiropas dārgmetalu ražošanā iestājās liels lūzums, pat jauna era. Pēc Amerikas atklāšanas 1493. g. pavairojās dārgmetalu ieplūšana Eiropā no iekarotās Meksikas un Peru.

Parasti zelta ražošanas attīstību sadala septiņos laikmetos, sudraba — piecos laikmetos.

Soetbeers novērtē, ka no 1493.—1520. g. caurmērā ražots ikgadus

6.800 kg. zelta gadā, vērtība 16 milj. marku,

47.000 „ sudraba „ „ 12 „

Visaugstākā raža sasniegta 1911. g. — 700.000 kg. zelta un 7 milj. kg. sudraba.

Dārgmetalu ražošana palielinājās ar jaunu bagātu raktuvju atklāšanu un kalnrūpniecības tehnikas uzlabošanu. Šie ir galvenie iemesli, kas uzlaboja, pacēla dārgmetalu ikgadējo ražu.

Zelta produkcija sākot ar 1493. gadu.

I laikmets no 1493. — 1680. g.

No 1493.—1680. g. Eiropas zelta ievedums pakāpeniski nepārtraukti pieaug. Galvenie avoti Eiropā — Spānijas raktuves (pirmā vietā pēc ienesīguma), Austrijas

raktuves (1500.—1520. g.) — Liebenburgen — kuņas raža ikgadus bija 2.000 kg. — līdzinājās 5,6 milj. marku pie 16 milj. marku pasaules ražas. Vēlāk Austrijas (1545.—1780. g.) bagātības izsīka un nokrita uz 1.000 kg. =2,8 milj. marku gadā. Tanī pat laikā, kad Austrijas zelta raža samazinājās, Eiropā sāka ieplūst zelts no Dienvidafrikas, kuņu ieveda portugālieši — 16. g. s. 690 milj. marku 17. g. s. 560 milj. marku (pēc Soetbeera). Arī no *Japanas* portugālieši un vēlāk holandieši veda zeltu. Lexis domā, ka Amerikā no 1500.—1521. g. ražots par apmēram 15 milj. marku. *Meksikas un Peru* izlaupišanas laikā no 1522.—1547. g. Meksikā ražots par 80 milj. marku, t. i. 3,2 milj. marku gadā, no 1548.—1700. g. — 152 milj. marku. 18. g. s. raža pieaug Meksikā uz 4 milj. marku.

Peru spānieši ražojusi 20 milj. m. kopsummā. Sākot no 1534.—1600. g. kopā 210 milj. m. (vai 3,2 milj. m. ikgadus). 17. g. s. ikgadus 4,5 milj. m.

Čilē arī ražoja ap 1 milj. m. gadā.

No 1550.—1700. g. visievērojamāko vietu zelta ražošanā ieņēma:

Jaun-Granada. Jau iekaņojot šo zemi spānieši no iedzimtiem ieguva daudz zelta. 16. g. s. raža ikgadus 5,58 milj. m., 17. g. s. 9,75 milj. m., 18. g. s. sāk. 14 milj. marku (pēc Soetbeera). Lexis uzskata šos skaitļus par pārspilētiem.

II laikmets no 1681.—1760.g. ievērojams ar lielāku produkcijas pavairošanos, bet galvenā kārtā uz Brazīlijas rēķina.

Caurmērs gados.	Kopējā zelta raža milj. m.	Brazīlijas raža milj. m.	Ārpus Brazīlijas.
1681.—1700.	30,0 milj. m.	4,2 m. m.	25,2 m. m.
1701.—1720.	35,8 „ „	7,7 „ „	28,1 „ „
1721.—1740.	53,2 milj. m.	24,9 m. m.	28,3 m. m.
1741.—1760.	68,7 „ „	40,7 „ „	28,0 „ „

Šī tabele spilgti rāda, cik lielā mērā Brazīlijā pieaug zelta raža. Pārējās zemēs raža nav pieaugusi.

III laikmets. No 1761. g. līdz 1820. g. ievērojams

ar savu ražošanas atslābumu, galvenā kārtā uz Brazīlijas rēķina.

No 1761.—1780. g. Brazīlija ražoja caurmērā tikai vairs 28,9 m. m.

No 1781.—1800. g. Brazīlija ražoja caurmērā tikai vairs 15,1 m. m.

No 1801.—1810. g. Brazīlijā ražoja caurmērā tikai vairs 10,5 m. m.

No 1811.—1820. g. Brazīlija ražoja caurmērā tikai vairs 4,9 m. m.

Tā tad Brazīlija atgāja uz savu pirmatnējo stāvokli. No citām ražošanas vietām ražošana pieauga *Jaun-Granādā*:
no 1801.—1810. g. ražoja 14 milj. gadā.

no 1811.—1820. g. ražoja 8,1 milj. gadā.

Arī Meksikā, Perū un Bolīvijā zelta produkcija tālab nokrīt uz 2,9 milj. m.

IV laikmets no 1821.—1847. g. Šie 26 gadi ir lielisks zelta ražošanas uzplaukšanas laikmets, kurš sākās ar Krievijas ražas pavairošanos Uralā un Sibīrijā. Pēc *Lexis* datiem Krievijā ražoja:

1816.—1820. g. 277 kg. (prove $^{11/12}$) vērt. 1,4 m. (gada caurmērs).

1821.—1830. g. 3451 kg. (prove $^{11/12}$) vērtībā 8,8 m. (gada caurmērs).

1831.—1840. g. 7090 kg. (prove $^{11/12}$) vērtībā 18,0 m. (gada caurmērs).

1841.—1845. g. 17.036 kg. (prove $^{11/12}$) vērtībā 45,0 m. (gada caurmērs).

1846.—1850. g. 26.518 kg. (prove $^{11/12}$) vērtībā 67,6 m. (gada caurmērs).

Kaut arī Brazīlijas produkcija pamazām pieauga, tomēr galvenā ražotāja palika Krievija.

Eiropas zelta raža no 1811.—1820. g. caurmērā bija 31,9 m. m.

tagad zelta raža no 1841.—1847. g. caurmērā bija 100,0 m. m.

V laikmets no 1848.—1870. g. Ārkārtēji liels zelta

uzplaukums, galvenā kārtā uz Kalifornijas un Austrālijas rēķina. (Lielie zelta lauki).

1848. g. atklāja Kalifornijā zelta laukus, kuŗu bagātība pārsniedza visus līdzšinējos.

1851. g. atklāja līdzīgus zelta laukus Austrālijā (Viktorijā un Jaundienvideusā).

1860. g. atklāja bagātus zelta laukus un raktuves Ziemeļ-Amerikas vakaru daļā (Kalorado, Dekota, Montana, Nevada).

Ap 1850. g. iesāka zeltu ražot arī Jaunzelandē.

Ap 1850. g. Kvinslandē (Queensland).

U. S. A. vienas pašas deva no 1851.—1855. g. caurmērā gadā 248 milj. m.

Nākamie gadi bija mazāk ražīgi, tomēr ražoja no 1866.—1870. g. caurmērā 212 milj. m. gadā. Austrālijas zelta raža sasniedza augstāko pakāpi no 1856.—1860. g. ar caurmēru 230 milj. m. gadā, bet šīs zemes raža no 1866.—1870. g. ar caurmēru 196 milj. m. gadā.

Arī Krievijas raža tanī pat laikā stipri pieauga. No 1866.—1870. g. (Pēc Soetbeera) 84 milj. m.

Kopsummā 1851.—1860. g. zelta ražots ap 200.000 kg. vērtībā 560 m. m. gadā.

Kopsummā 1861.—1870. g. zelta ražots ap 190.000 kg. vērtībā 530 m. m. gadā.

Šo 2 gadu desmitu caurmēra raža apm. 18 reiz lielāka nekā 1811. līdz 1820. g. raža.

No 1850.—1870. g. ražots apm. tik pat daudz zelta kopsummā, kā no 1600.—1850. g. kopā.

VI laikmets no 1871.—1890. g. — atkal atslābums uz Austrālijas un Kalifornijas rēķina.

Austrālijā zelta raža nokrita 1886. g. viszemāk 40.000 kg. (pret 82.400 kg. no 1856.—1860. g.) tas izskaidrojams ar to, ka atklāto upju smilts bija apstrādāta.

Labāki apstākļi arī nebija Kalifornijas zelta laukos (U. S. A.). Ziemeļ-Amerikas Sav. valstu zelta raža nokrita uz 45.000 kg. (pret 88.000 kg. no 1856.—1865. g.).

Arī Krievijā zelta raža nepieņēmas šinī laikmetā. Ar to vispasaules zelta raža pamazinājās no 195.000 kg.

(caurmērs no 1851. līdz 1870. g.) uz 148.600 kg. 1883. g. sāka pravietot zelta bagātību izsūkšanu.

VII laikmets no 1891. g. līdz tagadējam laikam. Pēc 1890. g. nomanāms atkal zelta ražošanas pieaugums *Australijā un Afrikas Transvalē.* Arī Indija un Amerika turpināja zelta ražošanu. 19. g. s. beigās gada produkcija bija 2,5 reiz lielāka kā Kalifornijas-Australijas laikmetā. Pēc pārtraukuma pa buru-angļu kaļa laiku vispasaules zelta raža bija apmēram 665.000 kg., kas 3,5 reiz pārsniedza Kalifornijas laiku ražu. Zelta raža vispirms pacēlās uz Dienv. Āfrikas rēķina. Transvalē zeltu ražoja no *kvarca akmeņiem*, bet ne no smilts ar skalošanu.

Ieguvumi no akmeņiem pārsniedza ražīgumu no smiltīm.

1898. g.	Dienv. Afrika	deva	120.600 kg.	zelta		
1904.	"	"	249.600	"	"	"
1908.	"	"	250.000	"	"	"
1915.	"	"	327.475	"	"	"
1916.	"	"	397.945	"	"	"
1917.	"	"	388.750	"	"	"
1918.	"	"	345.210	"	"	"
1919.	"	"	340.000	"	"	"
1920.	"	"	351.430	"	"	"

Blakus Transvalei radās jaunas raktuves citās pasaules daļās.

Sākot ar 1880. g. Indija ražo zeltu. Tā angļu Indija 1907. g. ražoja par 43,5 milj. m.

Ķīna (Amuras apg.) 1907. g. ražoja par 19 milj. m.

Alaska 1907. g. ražoja par 77,7 milj. m. Še ražošanu traucē aukstais klimats.

Kanada 1900. g. ražoja zeltu par 117,0 milj. m.

" 1907. g. " " " 35,4 " "

Jaunākais zelta ražošanas laikmets ievērojams ar to, ka produkcija pavairojas nevien ar jaunu raktuvju atklāšanu, bet ar veco raktuvju izmantošanu ar labākiem tehniskiem līdzekļiem — ar metalurģijas metodēm. Līdzšinējais zelts galvenā kārtā iegūts no smilšu izskaloju-

miem. Pēdējā laikā ražo zeltu kalnos, no apakšzemes slāņiem.

Vispirms kalnrūpniecības ceļā sāka iegūt zeltu Dienv. Afrikā. Tā izpētīts, ka 1894. g. 70⁰/₀ zelta ražots kalnrūpniecības ceļā, bet 30⁰/₀ ar skalošanu. Turpretim gadus 15 atpakaļ skalošana stāvēja pirmā vietā.

Vīnes geologs Ed. Suess pareģoja ap 1877. g., ka zelta raža stipri samazināšoties nākotnē, jo visas noderīgās smiltis būs pārskalotas. Tas tomēr neattaisnojās. Ar metalurģijas attīstīšanos zelta ražošana nemazinās.

Lexis par zelta ražošanu saka, ka agrāk 0,9 daļas ieguva ar skalošanu, tad tagad tikai 0,2 tiek iegūta ar skalošanu Sibīrijā, bet 0,8 no kalnraktuvēm metalurģijas ceļā. Tālāk Lexis saka, ka atmaksājas vienu tonnu kvarca apstrādāt, ja var iegūt no viņas 0,25 oz. zelta. Lexis neparedz tik drīz zelta ražas izešanu.

Pēc Soetbeera statistikas pasaules zelta raža:

No 1493.—1850. g. zelta — 4.697.000 kg. kopvērtībā 13.104 milj. m.

No 1493.—1850. g. sudraba — 14.956.800 kg. kopvērtībā 26.911 milj. m.

No 1851.—1880. g. zelta — 5.606.400 kg. kopvērtībā 15.642 milj. m.

No 1851.—1880. g. sudraba — 43.403.000 kg. kopvērtībā 73.300 milj. m.

Caurmēra raža gadā visā pasaulē:

Laikmets	Zelts kg.	Vērtība milj. m.	Sudrabs kg.	Vērtība milj. m.
1800.—1850.	23.697	66	654.476	180
1851.—1880.	186.880	521	1.450.133	261
1881.—1885.	154.959	431	2.808.400	425
1886.—1890.	169.869	474	3.387.532	448
1891.—1895.	245.170	684	4.901.338	554
1896.—1900.	387.257	1080	5.153.642	429
1901.—1905.	484.434	1354	5.226.121	404
1906.—1910.	652.290	1816	6.135.348	480

Laikmets	Zelts kg,	Vērtība milj. m.	Sudrabs kg.	Vērtība milj. m.
1911.	695 111	1935	7.035.342	513
1912.	701 379	1956	6.976.846	578
1913.	692.040	1927	6.964.318	568
1914.	660.651	1839	4 996.031	373
1915.	707.878	1971	5.590.978	392
1916.	683.384	1903	5.013.310	465
1917.	637.361	1774	5.100.861	614
1918.	568.247	1582	5.567.527	790
1919.	649.416	1630	5.467.658	923

No šīs tabeles redzams, ka sudraba raža vienu laiku aug, bet tanī pat laikā vērtība stipri krīt. 1911. g. vislielākā sudraba raža, bet vērtība maza. Pa kara laiku sudraba vērtība stipri cēlusies, salīdzinot 1900. un 1919. g. g. sudraba vērtību. Pēc 1919. g. sudraba vērtība sāk atkal krist.

Sudraba produkcija.

Sudraba ražošanu var sadalīt 5 laikmetos, bet ja ievērojam 1911. g. lūzumu, tad pat 6 laikmetos.

I laikmets no 1493.—1620. g. g. Šinī laikmetā pēc Amerikas atklāšanas sudraba produkcija ievērojami pavairojusies, pat vairāk kā zelta produkcija. Ražas pieaugums nāk uz Eiropas rēķina. It īpaši Saksijā, Bohemijā, Tirolē, vispār Austro-Ungarijā (tagad Čekoslovāķijā) šī laikmeta sākumā daudz ražoja sudrabu. Sudraba raža stipri vēl palielinājās ar Amerikas raktuvju klātpienākšanu. 1545. g. ir izšķirošs gads priekš sudraba ražas. Tanī gadā atklāja *Bolivijas Potosi* raktuves, kam sekoja 1548. g. *Sakatekas* raktuvju atklāšana Meksikā.

Sudraba raža stipri uzlabojās līdz ar tehnisko attīstību. Ar *amalgācijas* metodes izgudrošanu radās jauni daudz vieglāki paņēmieni sudraba atdalīšanā no zemes. Šo metodi ievada Meksikā 1558. g., Perū — 1571. g.

Amalgācijas metodes pielietošanu vēl sekmēja dzīvsudraba slāņu atrašana Potosi sudraba raktuvju tuvumā.

Potosi raktuves no 1545.—1555. g. g. un 1571.—1600. g. g. ražoja vairāk kā pusi no visas pasaules sudraba produkcijas. Peru un Meksika nevarēja tikt līdz Potosi raktuvēm. Statistiskie dati pa šī laikmeta ražu tomēr nesaskan un šķiras līdz 40⁰/. Tā Lexis aprēķina Potosi sudraba ražu no 1545.—1600. g. g. kopsummā 8,4 milj. kg., bet Soetbeers 11 milj. kg.

„Augstskola Mājā“ Nr. 23.
Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē).

5. lekcija.

Lai redzētu kādu stāvokli ieņem Potosi raktuves pēc Soetbeera aprēķina pievedisim viņa datus:

Gadi.	Eiropa. kg.	Peru. kg.	Potosi. kg.	Meksika. kg.	Kopraža.	1000 M.	Lexis novērt. iekav.
1493—1520	47.000	—	—	—	47.000	8460	(8250)
1521—1544	59.000	27.300	—	3400	902.000	16.236	(12.300)
1545—1560	62.000	48.000	183.200	15.000	311.600	56.088	(46.250)
1561—1580	48.500	46.000	151.800	50.200	299.500	52.910	(46.000)
1581—1600	41.300	46.000	254.300	74.300	418.900	75.402	(61.000)
1601—6620	27.400	103.400	205.900	81.200	422.900	76.122	(58.000)

1 M = 1180 kg.

Redzam, ka pirmo vietu pēc uzlabotas tehnikas ieņem potosi. Šinī pirmā laikmetā sudraba raža pavairojusies 7—8 kārtīgi (pēc soetbeera pat 9 kārtīgi). Zelta raža šinī pat laikmetā pieaugusi apm. par 50⁰/_o.

II *laikmets no 1621.—1680. g. g.* ir priekš sudraba ražas atslābuma laikmets. Sudraba raža samazinājās no 254.300 kg. (1581—1600. g. g.) uz 100.500 kg. (1621—1650. g. g.) Šo ražas iztrūkumu gan pa daļai atsver jaunu sudraba raktuļu atklāšana iekš *Pasko* Perū, kuŗa ražoņa gadā 103.400 kg. sudraba. Raža pieaugā arī Meksikā līdz 102.000 kg. gadā, kas līdzinājās Potosi ražai. Kopsummā sudraba gada raža noslīdēja no 442 900 kg. uz 337.000 kg. = 60.660.000 sudraba markām.

III *laikmetā no 1681.—1810. g. g.* Šinī laikmetā sudraba raža dubultoņās. Sevišķi ātri sudraba raža pieaugā 18. g. s. sākumā. Šinī laikā tomēr Potosi raža samazinājās līdz vizzemākam 1721—1740. g. g. — 13.000 kg., tomēr 18. g. s. beigās un 19. g. s. sākumā tā palielinājās un sasniedza jau 160.000 kg. Peru sudraba raža palielinājās uz pusi. Sibīrija ražoņa apm. 20.000 kg. sudraba gadā. Lielākos panākumus devā Meksikas raktuves, kuŗas raža no 100.000 kg. 17. g. s. beigās pacēlās uz 550.000 kg. 19 g. s. sākumā. Kopā saņemot sudraba raža pacēlās no 1801—1810. g. g. uz 894.000 kg. Zeita raža (Brazīlija) tanī pat laikā pieaugā drusku ātrāk no 2°/_o uz 4°/_o, no visas sudraba un zelta ražas.

IV *laikmetā no 1811.—1830. g. g.* ir ievērojams ar savu vismazāko kā sudraba tā arī zelta ražu. Par iemeslu šē ir kaņi (Napoleona, Krievu u. t. t.), un politiskie momenti Amerikā.

Sudraba raža samazinājās no 894.000 kg. uz 460.000 kg. Šinī laikmetā sudraba ražoņošās zemes atradušās kaņā attiecībās ar kaimiņū valstīm.

V *laikmets no 1831.—1913. g. g.* Meksikas neatkarības kaņiem izbeidzoties, tā atkal 1860. g. sasniedza augstāko iepriekšējo gadu ražu un tad pat to pārsniedza. Ap 1840. g. arī *Čilē* sāka ražot sudrabu. Bez tam U. S. A. valstis ap 1850. g. atklāja ļoti bagātas sudraba raktuves, kuŗas devā 7000 kg. gadā, bet jau 1860. g. 174.000 kg. un 1870. g. — 1.000.000 kg., tādi sasniegdama augstāko ražu. Tomēr Z. A. S. V. raža pārspēja Meksikas sudraba

ražā. Tā 1908. g. Meksika ražoja 2.291.000 kg. sudraba, bet Ū. S. A. — 1.631.000 kg.

No jauna nāca Australija ap 1880. g., kuŗas raktuves jau no 1893.—1894. g. g. deva 100.000 kg. sudraba. 1908. g. jau ražoja 534.000 kg. sudraba. Tā sudraba ražošana Meksikā ieņēma pirmo vietu, Ū. S. A. otro un Australijā — trešo vietu.

No Eiropas valstīm redzamāko vietu ieņēma Spanija un Vācija. Kopā saņemot no 1856.—1860. g. g. ražots apm. 900.000 kg. gadā, bet 1890. g. jau 5.000.000 kg. un 1908. g. — 6.000.000 kg., bet 1911. g. 7.000.000 kg. visā pasaulē. Pēc 1911. g. iesākās spēja sudraba ražas krišana.

VI laikmets no 1911 g. — . . . Tā no 1911. g. iesākās sudraba ražošanas laikmets. Sudraba ražas pacelšanās 20. g. s. pieauga pateicoties uzlabotai ražošanas teknikai. Jauni sudraba rūdas krājumi nav atrasti.

Sudraba un zelta vērtību attiecības.

Sudraba un zelta vērtību attiecību attīstība naudas sistēmas izveidošanā spēlē ne mazāku lomu, ka šo metālu ražošanas vairumi. Dārgmetālu — sudraba un zelta cenas nestāv tiešā sakarībā tikai ar viņu ražošanas daudzumu. Dārgmetālu vērtība ir atkarīga no produkcijas vairuma — lieluma, bet šo metālu ražošana atkarājas 1) no jaunu raktuvju atklāšanas un 2) no uzlabotas tehnikas paņēmienu izlietošanas. Attiecība starp zeltu un sudrabu stāv tanīs pārmaiņās kas pastāv monētu sistēmā. Tāpēc varam teikt ka pastāv sakars starp metālu ražošanu — produkciju starp viņu lietošanu monētu veidā un dārgmetālu vērtību savstarpējām attiecībām. Šo sakarību noteikšanā pastāv naudas (valūtas) sistēmas atrisināšana. Apskatīsim zelta un sudraba vērtību relaciju jaunākos laikos. (Par veciem laikiem runājam jau iepriekš). Arī še izlietosim *Soetbeera* statistiskos dātus, kuŗi sastādīti līdz 1687. g. No 1687. g. jau uzglabājušās *Hamburgas biržas* zelta un sudraba cenu atzīmes, Viņas noder kā drošs

materials attiecību uzstādīšanai. Jaunākos laikos zelta un sudraba vērtību noteica Londonas birža. No svara ir arī Nev Yorkas, Hamburgas un Parizes kotācija. Tomēr šē jāatzīmē, ka drošu dātu, pēc kuņiem varētu pa agrākiem laikiem uzstādīt drošas vērtību attiecību tabeles.

Par to arī aizrādijis pats Soetbeers sastādīdams tabeles.

Laikmetā no 1501—1800 g. g. zelta vērtība lēnām pieaug, resp. sudraba vērtība krit:

Laikmets.	1 k. zelta cik kg. sudraba līdzinājās,
1501—20	10,75 kg.
1521—40	11,25 "
1541—60	11,30 "
1560—80	11,50 "
1581—1600	11,80 "
1601—20	12,25 "
1621—40	14,00 "
1641—60	14,50 "
1661—80	15,00 "
1681—1700	15,00 "
1701—20	15,21 "
1721—40	15,8 "
1741—60	14,75 "
1761—80	14,72 "
1781—1800	15,09 "

Sudraba ražošanas pārākuma iespāids.

1801—	Turas ap 15,5 "
1801—10	15,61 "
1811—20	15,51 "
1821—30	15,30 "
1831—40	15,75 "
1851—55	15,41 "
1856—60	15,30 "
1861—65	15,40 "
1866—70	15,55 "
1871—75	15,95 "

Holande ieved zelta valūtu 1875. gadā.

Sudraba vērtība strauji krīt:

1876—80	17,81	”
1881—85	18,03	”
1886—90	21,16	”
1891—95	26,32	”
1896—1900	33,54	”
1901—1905	36,12	”

Vācijā ieved zelta valūtu 1871. g.

Austro-Ungarijā ieved zelta valūtu 1892. g.

Krievijā ieved z. v. 1899. g.

Anglijā 1846. g.

Vērtība mazliet ceļas sakarā ar Japānas kaķu (sudraba cena ceļās kaķā tāpēc, ka Krievijai bija jāmaksā Ķīnai par produktiem):

1906	30,54	kg.
1907	31,24	”
1908	38,67	”
1909	39,71	”
1910	38-22	”
1911	38,33	”
1912	33,62	”

1909. g. viszemākais stāvoklis.

1911. un 12. g. sudraba vērtību iespaidojusi viņa raža. Visvairāk sudraba ražots.

Krīt:

1913	34,19	”
1914	37,37	”
1915	39,84	”

Strauji ceļas:

1916	30,09	”
1917	23,11	”
1918	19,80	”
1919	16,50	”
—	—	”
1922	31,45	” krīt.

No 1640.—1870. g. relācija uzturējās stabila, jo metalus izlietoja monētu kalšanai. Sevišķi sudrabu. Sudraba cenas strauja krišana izskaidrojama ar lielvalšķu pāriešanu uz zelta valūtu. Vācija, Holande, Ū. S. A., Krievija, Japāna u, c. Vissivāk pret zelta valūtu turējās Francija.

Zelts un sudrabs kā monētu metali no 1493, līdz 19. g. s. un viņu maiņas.

Divos pēdējos gadu simteņos pirms Amerikas atklāšanas zelta nauda Eiropas valstīs bijusi noteicošā un galvenā nauda. Sudraba nauda bija kļuvusi mazvērtīga aiz daudzajiem iemesliem: saturs bija slikts, mazvērtīgs u. t. t.; arī zelta produkcija bija palielinājusies. Par naudas sistēmu tanī laikā vēl nevarēja būt runa. Zelta nauda ieplūda no austrumiem vispirms Itālijā un tad tālāk. Itālija veda tirdzniecību ar austrumiem.

Pie naturālas saimniecības (vēl vidus laikos) nauda bija vajadzīga ļoti maz. Ieviešoties maiņai un attīstoties tirdzniecībai nauda kļuva par nepieciešamu vidutāju, kuŗas daudzumam pa laikam vajadzēja pieaugt. Pēc Amerikas atklāšanas 16. un 17. g. s. pāstiprinātā kārtā tika ražots sudrabs; tā kā šinī laikmetā sudraba nauda sāka izspiest zeltu no apgrozības. Arī Saksijā, Bohemijā un Tirolē sudraba raža pacēlās. Zelts palika tikai lieltirdzniecībā par maiņas līdzekli. Pārejot no naturālās saimniecības uz maiņas saimniecību, nauda bija nepieciešama plašiem sabiedrības slāņiem. Zelta nauda bija par dārgu plašākām masām, t. i. zelta gabals bija lielā vērtībā un plašākas masas ar šādām summām nevarēja rīkoties. Tā zelts zaudēja mazai apgrozībai savu nozīmi.

Dārgmetalu produkcijai palielinoties pamazinājās viņu vērtība citās mantās. Bet tas nav vienīgais faktors, kas atstāj iespaidu uz metalu vērtību. Tā no *Rogera* (Rodžera) tabelēm par Angliju redzam, ka dažādos laikmetos produktu cena naudā ir dažāda. Sudraba vērtība ir vispār kritusi. Spilgti šo parādību novērojam tabelē (*Rogera*):

Rogera tabele.

Produkti.	No 1541. I-1582.	No 1583. II-1642.	No 1643. III-1702
Kvieši	13 sh 6,5 d.	36 sh 1 d.	41 sh 11,25 d.
Mieži	8 „ 5,75 „	19 „ 9,75 „	22 „ 2,25 „
Auzas	5 „ 5,5 „	12 „ 5 „	15 „ 2,5 „
Liell. gaļa	1 „ 7 „	2 „ 5,5 „	3 „ 5,5 „
Sviests	2 „ 8 „	4 „ 9,5 „	6 „ 1 „
Dzelzs	26 „ 2,75 „	33 „ 11,25 „	38 „ 10 „
Akmeņkaļu alga	3 „ 4,5 „	4 „ 2,75 „	6 „ 7,75 „
Laukstrād. alga	3 „ 3 „	4 „ 10 „	6 „ 7,75 „

Piezīmes. Novērojam, ka II laikmetā produktu cenas pacēlušas 3 kārtīgi, kas stāv sakarā ar Amerikas dārgmet. ieplūšanu

Šī tabele rāda, ka naudas vērtība kā tāda ir kritusi kaut gan šo pašu metālu ražošana šai laikā pieauga daudz straujāki. Naudas metālu vērtība būtu daudz straujāki pazeminājusies un produktu cena metālos paaugstinājusies, ja saimnieciskā dzīve nebūtu lielā mērā pieprasījusi zeltu un sudrabu kā maiņas līdzekļus. Kā zināms, 16. un 17. g. s. it sevišķi pieņēmas sudraba raža. Pēc būtības sudrabam samērā ar zeltu vajadzēja stipri krist cenā. Tomēr tas nenotika. Mazo saimniecību maksājumi prasīja pēc sīkām naudas vienībām, kas bij iespējams vienīgi izteikt sudrabā. Tā tad pieprasījumi pēc mazām naudas vienībām pieauga. Šis pieprasījums iespaidoja sudraba cenu attiecībā pret zeltu. Neskatoties uz visu nevienādo zelta un sudraba ražošanas samēru sudraba relatīva nokrita no 1 pret 10,75 uz 1:12,25 (no 1500—1620.g.).

Sākot ar 1620. g. novērojama cita tendence: sudraba raža pamazinājās, zelta — palielinājās. Pieprasījumi pēc zelta pavairojās, jo Eiropā trakoja kaņi. Kaņa laikā viegli pārvietojamas vērtības tiek cienītas. Ap 1650. g. stipri pieauga starptautiska satiksme un tirdzniecība. Šī parādība pavairoja pieprasījumus pēc zelta. Priekš vērtību transportēšanas visizdevīgākais bija zelts, jo mazās svara vienībā

liela vērtība. Tāpēc 1600 – 1621. g. pie attiecīgi vienāda metālu ražošanas samēra, zelta cena pieauga no 1621 – 1640. g. uz 1:14, līdz 1720. g. uz 1:15,21 un noturējās šis samērs līdz 1870. g.

Tomēr sudraba naudas metāla vērtības krišanu nevar pilnīgi izskaidrot ar palielinātu viņa ražojumu pēc 1545. g., ka arī naudas sistēmu maiņām. Valsts vara nespēja noteikt ar saviem likumiem zelta un sudraba vērtību relāciju. Vislielāko iespaidu šē atstāja pieprasījumu palielināšanās saimnieciskā dzīvē pēc zelta monētām un privāta saimniecība.

Ap 1750. g. zelta vērtība drusku krit no 1:15,21 (kas bij 1700. g.) uz 1:14,75. Šī zelta vērtības krišana izskaidrojama ar to, ka zelta raža Brazīlijā pārspēja pieprasījumu. Šo maiņu vēl padziļināja Indijas pieprasījums pēc sudraba naudas.

Anglijā kuŗa ap 17. g. s. sāka ieņēmt vadošo lomu Eiropas saimnieciskā dzīvē, no 17 – 18. g. s. beigām pilnīgi pārgāja uz *zelta* naudu. Kaut oficiāli pastāvēja sudraba valūta, tomēr apgrozībā cirkulēja zelta nauda. Oficiālais kurss noteica Anglijā viena quinea — 21 sh., kas līdzinājās relācijai 1:15,2 (relācija bija par labu zeltam, kāpēc sudrabs pazuda no apgrozības), bet tam bij maz nozīmes, jo apgrozījās tikai gandrīz zelta nauda. No 1701. g. līdz 1816. g. Anglija izkalusi ap 90 milj. mārč. ster. zelta nauda, bet sudrabā tikai 908.200 mārč. sterl.

Pēc zelta lauku izmantošanas Brazīlijā, zelta cenai ceļoties, Anglija 1798. g. noliedza, sākumā pretlikumīgi, vēlāk ar parlamenta piekrišanu sudraba naudas kalšanu (it kā otru valūtu). Ap to pašu laiku sudraba raža palielinājās. (Anglijā līdz tam pastāvēja relācija 1 quinea — 21 sh. 1798. g. bij jau izdevīgi nodot pārkalšanai sudrabu un iegūt 1 sudraba quineu, kuŗa arī bija kā likumīgs maksāšanas līdzeklis. Pastāvot šai relācijai sudraba nauda būtu izspiedusi zelta naudu. Anglija to nevēlējās un tā radās 1798. g. sudraba kalšanas noliegums). Šis Anglijas sudraba kalšanas noliegums bija pirmais sudraba demonstizēšanas piemērs. Ar Anglijas sudraba kalšanas noliegumu

mu sudraba naudā tika ierobežots sudraba apgrozības lauks. Šis valsts varašs iespaidojums viena metala izraidīšanā no maiņas līdzekļu vidus ir izsaucis daudz pārunu, debatu, kongresos un likumdošanā. Radās domas, vai nevarētu kādreiz pienākt laiks, kad sudrabu liks zelta vietā.

Angļu 1798. g. izšķirošai rīcībai bij tomēr nozīme:

1) ka Anglija atteicās pieņemt sudrabu naudas apgrozībā kā pilnvērtīgu naudu,

2) sudrabam tika ierādīta otrā vieta un

3) tika sperts pirmais solis zelta un sudraba naudu *saskaņošanā* vienā sistēmā (uz sudraba rēķina), ko prasīja tirdznieciska satiksme.

II laikmets — līdz Kalifornijas zelta lauku atklāšanai.

Izņemot Angliju 18. g. s. un 19. g. s. pirmos gada desmitos zelta naudas āpgrozība nebij pārsvarā par sudraba. Sīkās saimnieciskās attiecībās sudrabs bij labs maiņas līdzeklis un viņa darba lauks bij plašs. Mēs redzējam, ka 18. g. s. vidū zelta ražai palielinoties āpgrozība nebij spējīga uzņemt visu producēto zeltu un ar to zelta cena drusku krita. Tomēr zelta ražai pamazinoties un sudraba — pieaugot 18. g. s. beigās un 19. g. s. sākumā nepavairoja pieprasījumus pēc zelta. Iemesls šē meklējams naudas saimniecībā uz kontinenta. Visās Eiropas kontinenta valstīs par naudas sistēmas pamatu bij *sudraba* nauda, kāpēc ražotam sudrabam pieprasījums pieauga.

Vācija pēc sugu naudu valdīšanas 18. g. s. otrā pusē ievēda *paralēlvalūtu* Frīdrichs Lielais 1750. g. 14. jūlijā izvēda naudas likumu, kas vēlākai Vācijas naudas sistēmas attīstībai bija par pamatu. Šis likums noteica un ievēda *talēri*, kuņš saturēja 1,14 Kalnes markas tīra sudraba. No šī talera cēlusēs vēlākā Reichmarka. Tanī pašā likumā noteica zelta naudas vērtību *viens Frīdrichsdor* —

5 sudraba taleriem, kuŗu likums uzlika stingri ievērot. Ar to bija noteikta attiecība starp zeltu un sudrabu.

No otras puses tas pats likums (§ 5) saturēja priekšrakstu, *kā visas rakstiskās saistības, kuŗas slēgtas zelta naudā-Fridrichdoros jāpilda zelta naudā, sudrabā slēgtās—jāpilda sudraba naudā.* Tā zelta un sudraba naudas nevarēja stāties viena otras vietā. Arī to metalu tarificēšanai nebija nekādas nozīmes. Šo apstākļu ar 1750. g. likumā ievesto naudas sistēmu *nevar uzskatīt kā dubultvalūtu, bet kā paralēlismu* (kuŗa formēli nav nokārtota). Attiecība, 1 Fridrichdors = 5 sudr. tāleriem jau no paša sākuma, ne arī vēlāk nav ievērota. Relācija bija uzstādīta zeltam par sliktu, kāpēc zelts ieguva agio attiecībā pret sudraba naudu. Likumīgo attiecību atcēla 1764. g. un pielaida Fridrichdoriem līdz 5⁰/₁₀ agio sudraba naudā. *Ar 1878. g. zelta agio ar procentiem neierobežoja, bet nodeva relācijas noteikšanu brīvai zelta un sudraba konkurencei.* Sekas bija tās, ka zelta nauda tika izņemta no apgrozības.

Austrijā naudas jautājumu izšķīra līdzīgā veidā 1786. g. ķeizars Jozefs atcēla visus lažu un agio noteikumus, kuŗi pastāvēja pie sugas naudām. Zelta un sudraba relācija palika noteikta. No sākuma šinis formēli paralēlsistēmas valstis cirkuleja sudraba nauda, bet zelta nauda spēlēja lielu lomu tikai tirdzniecībā. Tā 1765. g. lielākās dien. Vācijas valstis noslēdza naudas līgumu, kuŗš noteica, ka *1 dukāts = 4 guldeniem un 10 kreiceriem* (pie 20 guldeņu pamata). Tomēr dukātu izvēloties par pamatu dukāts bija stabils, bet svārstījās viņa vērtība zeltā, ļāva šim dukātam svārstīties 10 kreicerus kā uz vienu tā uz otru pusi. Tā novērojam lielo sudraba naudas pielietošanas pārsvaru ikdienišķā apgrozībā, bet zelta apgrozijās tikai lieltirdzniecībā. Kontinenta valstīs centās uzturēt sudraba vērtību stabīlu un augstu samērā ar zeltu. Visas saistības, uzskatīja kā pildamas sudraba naudā (Prūsija). Tāpēc kā zelta nauda bija padota kursa svārstīšanai, tad apgrozībā ne labprāt gribēja ņemt pretim zelta naudu. Vācijas zelta monētas pa daļai tika pārkausētas

un zelts kā tāds aizplūda uz Angliju. Tā nemanot Vācijas paralēlsistēma izveidojās par sudraba valūtas valsti 1830. g. Prūsijas likums noteica, kā maksājumi *publiskās kasēs* zelta naudā var tikt nolidzināta sudraba naudā pēc cieta kursa $1 \text{ dukāts} = 5\frac{2}{3} \text{ tālera}$. Nākošā gadā pēc šī paša samēra ievada priekš sudraba naudas kases kursu un valsts saimniecība pārgāja pilnīgi uz aprēķiniem vienīgi sudraba naudā (līdz tam bija r-ni zeltā un sudrabā pildamas saistības), līdzīgi kā pie mums tagad pāriet uz latiem.

Arī dien. Vāciju naudas savienībā stāvošās valstis sākot ar 1837. g. par zelta monētām vairs nerunā. Līdzīgi izturējās arī Drezdenes monētu līguma slēdzēji, kuŗi ņēma dalību muitas ūnijā.

Sudraba valūtas galīga ievēšana Vācijas un Austrijas valstīs notika 1857. g. *Vīnes naudas līguma* iepriekšējās apspriedēs par naudas jautājuma nokārtošanu *Austrija izteicās par labu zelta valūtai*. Vācija tomēr noraidīja zelta valūtu aiz tiem iemesliem, ka pašlaik zeltam svārstīga vērtība sakarā ar Kalifornijas un Austrālijas zelta lauku atklāšanu. Vācijas deputāti izteica domas, ka zelts varot krist stipri savā vērtībā un tāpēc paturama un apstiprinama sudraba valūta. Sarunas vilkās no 1854—1857. gadam līdz beidzot vienojās par sudraba valūtu. Vīnes naudas likumu proklamēja 1857. g. „Festbalten an der Reinen Silberwaerung“.

Līdzšinējo zelta monētu kalšanu apturēja un viņu vietā līgumu slēdzēju valstīs ievada jaunas monētas „Vereins-Hendels-Goldmunzem“, kuŗas bija „Krone“ un „balo Krone“ ar tiro zelta saturu 10 gr. un 5gr. Kronas nenolika nekādā sakarībā ar vispārējo sudraba naudu Kronas uzskatīja kā precī.

No visa sacitā rēdzam, ka visas kontinenta Vācu — Austrijas valstiņas bija pārgājušas uz *sudraba valūtu*. Vienīgi *Bremenes* brīvpilsēta ievada *zelta* valūtu.

Visumā, visas Vācu valstiņas, kas vēlāk ietilpa Vācijas impērijā, par laiku no 1764. — 1871. g. izkalušas (atskaitot atpakaļ uzņemto naudu).

zelta monētu par 530,9 milj. M.

sudraba pilnvērtīgo monētu par 1714,7 milj. M.

sudraba sīknaudu par 83,6 milj. M.

No šīs naudas reformas sākuma vēl atradās apgrozībā:

zelta monētu par 95,0 milj. M.

sudraba pilnv. monētu par 1456,0 milj. M.

sudraba sīknauda par 79,0 milj. M.

Šis salīdzinājums rāda vācu zelta naudas pazušanu no apgrozības. Zelta nauda bijusi izkalta $\frac{1}{3}$ daļa no sudraba naudas, bet 1871. g. viņas daudzums samazinājies par $\frac{1}{16}$ no visas pilnvērtīgās apgrozības līdzekļiem. Pa to laiku, kamēr Vācijā attīstījās paralēlsistēma un beidzot ieviesās proklamētā sudraba valūta.

Francijā valdīja dubultsistēma ar pārsvarā esošu sudraba valūtas apgrozību, līdz Kalifornijas zelta lauku atklāšanas laikam. Francija visu 17. un 18. g. s. pieturējās pie dubultsistēmas — zelta un sudraba monētām, tarifcēdama zelta un sudraba vērtību attiecību pa laikam pēc brīvā tirgus samēra. Brazīlijas zelta rakšanas pieauguma laikmetā zelta nauda Francijā ieviesās diezgan manami 18. g. s. beigās, zelta ražošanai krītot un sudraba ražai pieaugot, ar zelta izcelšanu par zemu, zelta nauda izkausēja (privātie) un eksportēja uz ārzemēm. 1785. g. uzstādīja jaunu relāciju, kur paturot iepriekšējās monētas nosaukumu, zelta saturu samazināja ar nolūku uzstādīt relāciju 1:15,5. Šo samēru arī vēlāk paturēja un 1803. gadā pārgāja uz *frankiem* 1803. g. likumā par dubultvalūtu bija teikts: *gr. sudraba 9,10 proves iztaisa naudas vienību*. Tā tad sudrabs ir *pamatmetals*, bet zelts tikai subsidiametals ar noteikumu, *kā tiks kalti 20 un 50 fr. zelta gabali*. Tas nozīmē, ka zelta 20 un 50 fr. gabali pēc satura var tikt attiecīgi grozīti, lai saskaņotu vērtību. Saturs ka arī svars faktiski tomēr netika grozīts.

Tā sudrabs un zelts monētās bija likumīgi maksāšanas līdzekļi, pēc nomināla. Abas monētas varēja stāties viena otras vietā. Abus metālus pieņēma brīvā pārkalšanā pret zin. pārkalšanas nodokli. Tā tad Francijā bija ieviesta pil-

nīgi dubultvalūta Relācija bija labvēlīga naudas sistēmai jo tādā pašā attiecībā turējās arī zeltu un sudraba metalu vērtība. 19. g. s. angļu zelta (stelr.) sāka ieņemt starptautiska maksāšanas līdzekļa vietu, izspiežot spaniešu sudraba piastru. Ap 1848. g. zelta raža pieauga, bet vēl straujāk pieauga pieprasījumi pēc zelta. Tāpēc sudraba cenas sāka krist. 1848. g. Londonas biržā jau pastāvēja relācija 1:10,2. Arī Parīzē zeltu sāka kotēt ar $\frac{0}{100}$ (promilēm) „prime“ un „perte“. Dažādi kaņi Eiropā dārgmetalu vērtību attiecību padarīja ļoti kustīgu. Attiecībā agio pieauga pat līdz 65 $\frac{0}{100}$, bet uz sudraba līdz 3 $\frac{0}{100}$, kas sakāpa līdz 1:16,06.

Šinī laikmetā tomēr apgrozībā visvairāk cirkulēja sudraba nauda. Tā no 1830. — 1846. g. izveda zeltu vairāk par 73 milj. Frs. oficiāli, bet neoficiāli vēl vairāk; sudrabs tanī pašā periodā ievests par 1692 milj. Frs.

Tā no 1820.—1850. g. Francijā izkalti sudraba 3186,5 milj. Frs., zelts, 483,4 milj. Frs.

Tanī pašā laikā 1842—1847. g. Francijā izkalti sudraba 427,8 milj. Frs., zelta 17,3 milj. Frs.

Francijā zelta nauda parādījās un pie tam ar agio no 10—20 $\frac{0}{100}$. Kaņu un juku laikos agio pacēlās p. p. 1848. g. līdz 120 $\frac{0}{100}$.

Kopā saņemot nākam pie slēdziena, ka arī Francijā pēc būtības valdījusi līdz 1850. sudraba valūta, lai gan formēli skaitījās dubultsistēma.

Līdzīgi naudas attiecībai izveidojās naudas attiecības arī tais zemēs, kuņas bija pieņēmušas franķa sistēmu. Starpība tikai tā, kā šīs zemēs, kā *Beļģijā*. *Šveicē un Itālijā* sudraba valūta kā tāda tika atzīta, bet ne dubultvalūta.

Tā Beļģija 1832. g. ievada sudraba franķu, bet pielaida apgrozībā arī zelta franķu.

Vienīgi *Holandē* 19. g. s. pirmā pusē uz Eiropas cietzemes cirkulēja zelta nauda daudz maz manāmā vairumā 1816. g. ievada Holandē dubultvalūtu ar relāciju 1:15,873 pamatā. Zelts bija drusku par augstu iecenots. Sekas bija tās, kā *Holandē tika kalta vienīgi zelta bet ne sudraba nauda*. Tomēr pie naudas reformas izvešanas

19. g. s. vidū izrādījās apm. 94 milj. florinu sudraba un tikai 50 milj. fl. zelta. To var izskaidrot ar sudraba naudas nodilšanu, kuŗa cirkulēja iekšzemē un nebija aprēķināta izkausēt metalā un eksportēt. No otras puses — zelta nauda ļoti aizgāja — aizplūda uz ārzemēm veidot ārzemju tirdzniecību.

No 1816.—1847. g. izkalts 172 milj. Fl., no kuŗiem 1847. g. vairs izrādījās valstij 50 milj. Fl. Neskatoties uz lielo zelta kalšanu sabiedrības domas bija tās, kā īstā nauda ir sudraba nauda kuŗa vairāk piemērota apgrozībai. Cerībā, kā sudraba valūta izveidojusies par īsto naudu visās zemēs, 1847.g. *Holande* ieveda arī savā zemē dubultvalūtas vietā *sudraba valūtu*.

Ziem. Amerikas Sav. valstīs naudas sistēma attīstījās pastāvīgi. 1792 g. ieveda dubultvalūtu ar pilnīgām brīvkalšanas tiesībām priekš zelta un sudraba pēc attiecības 15:1. Sākumā arī šo pašu metālu tirgus cenas turējās attiecīgā samērā; ap 1820. g. radās jau uz zelta agio līdz 15% un zelta nauda nozuda. Apgrozībā cirkulēja arī ārzemju p. p. Spanijas piastri lielā vairumā pēc cietā kursa. Ievērojot ātru saimnieciskās dzīves uzplaukšanu un dzīvu tirdzniecības sakaru nodibināšanu ar Angliju, S. V. nebija izdevīga sudraba valūta. Tā 1834. g. notika relācija uz 1:16 samazinot zelta vienības saturu — zelta dolaru. \$ — dolara līdzsvars bija atjaunots. Parādījās kā zelts tā sudrabs apgrozībā.

Sākot ar 1840. g. zelta kalšana nonāca pārsvarā un ap 1848. g. vietējā sudraba monēta apgrozījās ar agio. Apgrozībā bija bez tam vēl daudz dažādu ārzemju sudraba naudu, bez noteikta kursa.

Redzam, ka ap 19. g. s. vidū visās valstīs daudz maz ir norobežojies par labu vienam vai otram metalam. Sudraba nauda valdīja uz Eiropa kontinenta, Āzijā, Rit un Vakar Indijā, Ķīnā un Japanā. Blakus Anglijai daudz citās mazās valstiņās bija apgrozībā zelta nauda, bet nepilnīgi, kā: Portugālē, U. S. A., Anglijas kolonijās un Kanadā un Australijā. Tā tad pasaules valstis bija sadalījušās divos nevienādos lēģeros. Zelta mazās produkcijas

dēļ nebija iespējams visām valstīm pāriet uz zelta valūtu līdz Australijas un Kalifornijas zelta raktuvju atklāšanai. Techniskie atradumi, tvaika spēka izlietošana sekmēja saimnieciskās dzīves attīstību. Pieauga pieprasījums pēc apgrozības līdzekļiem.

Kalifornijas un Australijas zelta iespaids uz dārgmetalu tirgu.

Ap 19. g. s. radās pārmaiņas kā dārgmetalu ražošanā, tā arī viņu pieprasījumā, Kalifornijas un Australijas zelta raža no 1848.—1870. g. sasniedza lielus apmērus. Tā divos gadu desmitos no 1850.—1870. g. tika ražots gandrīz 4 milj. kg. zelta — vērtībā par 11 milj. zelta marku, kas pārsniedza tagadējo Vācijas, Francijas un Anglijas zelta apgrozību. Šāds zelta vairums un bija pilnīgi spējīgs apmierināt maiņas līdzekļu pieprasījumu daudzumu un atvietot sudraba, lai arī maiņas līdzekļu pieprasījumi, kultūras līmenim paceļoties stipri pieauga, līdz tehnikas un satiksmes ceļu uzlabošanas.

Tanī pat laikā pieauga pieprasījumi pēc sudraba nosūtīšanas uz Āziju. Eiropā izlaida sudraba aizņēmumu priekš dzelzceļu būvēm (priekš neražām), kā arī samaksas priekš precēm, kuņas izveda no Indijas. It sevišķi Amerikas pilsoņu kara laikā Eiropa bija spiesta importēt Indijas kokvilnu jo no U. S. A. dien. štatiem nebija iespējams ievest kokvilnu un apmierināt Eiropas attīstīto kokvilnas rūpniecību.

Indijas eksports pārsniedza importi sekoši:

No 1840—1850. g. caurmērā	ikgad. par	65170000 rup.,
No 1851—1860 g. caurmērā	ikgad. par	88240000 rup.
„ 1861—1865 „ „ „ „		254110000 „
„ 1866—1870 „ „ „ „		201000000 „

No šiem skaitļiem redzam, cik daudz Indija ieguva Eiropas sudraba pret savām eksportējamām precēm. Da-

žos gados Indijas sudraba ievedumi pat pārsnieda tā gada kopējo jaunražotā sudraba daudzumu, kā tas redzams no tabeles:

Laikmets. (gad. caurm)	Sud. raža. Kg.	Ievests Indijā. 1000 rupijas Kg. +)	sudr. raža pārpalik. pēc ieveduma Indijā.
1841—50	780.415	15.325 163.900 +	616515 kg.
1851—55	886.115	21.846 233.650 +	652.465 „
1856—60	904.990	100.725 1.077.380 +	172.390 „ NB
1861—65	1.101.150	99.680 1.066.100 +	35.050 „
1866—70	1.339.085	94.290 1.008.450 +	35.050 „
+ 93,5 rupijas = 1 kg. sudr.			

„Augstskola Mājā“ Nr. 24.

Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē).

6. lekcija.

Ši tabele rāda, kā no 1856.—60. g. katru gadu izvests uz Indiju 172.000 kg. sudraba vairāk, nekā ražots tanī pat gadā. Arī no 1861.—1865. g. pasaules patēriņam ārpus Indijas palika ļoti maz sudraba apm. 3,2⁰/₀. Visvairāk sudraba Indijā ievada 1865/66 saimniec. gadā. 186.687.000 rupijas = 2 milj. kg. sudraba, pie pasaules ražas 1,2 milj. kg. Vēlākos gados ievedums tūlīt krita — pamazinājās. Tas izsauca sudraba cenas sacelšanos. 1859. g. sudraba cena Londonā bija 62 ¹/₁₆ dāļa pie relācijas 1:15,19, bet vēlāk pacēlās uz 62 ³/₄ pie relācijas 1:15,03. Tā tad relācija mainījās par labu sudrabam. Arī Eiropā nozuda uz zeltu prime, bet tā vietā parādījās „perte“.

Tā 1864. g. sasniedza visaugstāko 38⁰/00 perte, kas būtu 1:15,15.

Zelta apgrozības pieaugums un iespaids uz dārgmetalu vērtību.

Ar sudraba cenu celšanos pastāvot likumīgai relācijai, franču naudas kaltuvēs sāka ieklūst zelts izkalšanai monētās. Sudrabu, turpretim, iedzīvotāji pārkausēja un eksportēja. Zelta kalšana ar 1851. g. stipri pieauga, sudrabs izzuda. Tā no 1851.—1866. g. izkalts Francijā 560 milj. Fr. zelta, bet pilnvērtīgas sudraba naudas 268,6 milj. Fr. Visvairāk zelts izkalts 1859. g. un proti 702,7 milj. Fr. Sudrabs vismazāk kalts 1864. g. — 160.840. Fr.

Zelta un sudraba apgrozību Francijā rāda tabele:

Gadi.	Zelts		Sudrabs.	
	Ieveduma pārsvars miljonos	Izveduma pārsvars Fr.	Ieveduma pārsvars miljonos	Izveduma pārsvars Fr.
1830—1847	—	73	1692	—
1848—1851	146	—	709	—
1852—1864	3377	—	—	1726
1865—1870	1630	—	562	—

Šī tabele rāda, kā no 1848—1870. g. zelts ir bijis labi ietaksēts, tā kā viņa ievēdums atmaksājies. Eiropā aizplūstošā sudraba vietu ieņēma zelts un relācija uzturējās iepriekšējā (1:15,5-obl. valsts relācija).

Neskatoties uz to, kā zelta raža pieauga no 3—18⁰/0 no visas dārgmetālu ražas, tomēr sudraba cena Londonas biržā pacēlās tikai no 58,5 uz 62 ³/₄ d., t. i. par 7,3⁰/0. Francijā zeltu uzņēma apgrozībā tik lielos apmēros, cik liels bija viņa piedāvājums.

Zelts parādījās apgrozībā tikai tanīs zemēs, kuņas bija pieņēmušas par pamatu sudraba fr., kā Beļģijā, Švei-

cē un Itālijā. Arī Vācijā labprāt ņēma preti franču 20 fr. gabalus, kaut gan bija ieviesta tīra sudraba valūta 1857. g.

Neskatoties uz zelta naudas labprāt uzņemšanu apgrozībā, franču tautsaimnieks Chevalier tomēr neieteica zelta valūtu ieviešanu. Pēc viņa domām, zelta lielās produkcijas dēļ, viņa cena kritis un tāpēc ieteicams ievest tīru sudraba valūtu. Līdzīgas domas izteica arī daži Anglijas tautsaimnieki. Tikai nedaudz tautsaimnieki uzskatīja zeltu par ērtāku maiņas līdzekli. Tā vācu tautsaimnieks Adolfs Soetbeers teica, ka zelts arī uz priekšu palikšot savā vērtībā. Neraugoties uz tautsaimnieku domām sabiedrība labprāt turpināja ņemt preti zelta naudu, kā daudz ērtāku maiņas līdzekli.

Ar zelta produkcijas stipro pieaugumu viņa pirkšanas spējas — vērtība līdz 1873. g. mazinājās. Daudzi produkti, neskatoties uz viņu uzlaboto lētāko producēšanu, kā arī transporta atvieglināšanu, šīnī laikā tomēr cēlās. Pēc Londonas statistikas vidējie cenu indeksi (index number) no 22 svarīgākiem priekšmetiem no 1845—1850. g. 1873. g. pacēlās no 100 uz 134. Arī sudraba pirkšanas cena šādā pat samērā kritusi kā to pierāda Soetbeera statistika no 1847 g. līdz 1850. g., līdz 1871. g. kritusi no 100 uz 127,75. Tas nozīmē, kā cenas par 30% cēlušās. Šie indeksa skaitļi, kas dibināti uz ilgāka laika novērojumiem, noteic pārmaiņas zelta sudraba un preču vērtību attiecībām. Viņa var būt meklējama vai nu preču, vai dārgmetālu pusē.

Ar sudraba naudas pazūšanu no apgrozības radās liels trūkums pēc pilnvērtīgas mazākas vienības naudas. Tas vispirms bija novērojams Savienotās Valstīs, kur zelts bija vēl drusku augstāk iecenots nekā dubult valūtas Francijā. Sīknaudas trūkums bija jāmēģina novērst. Vispirms šo jautājumu izšķīra Savienotās valstīs pēc Anglijas parauga. Ar 1853. g. 21. februāra likumu ievēda sākot ar $\frac{1}{2}$ £ (dolaru) un mazākas sudraba monētas, kuņas nebija pilnvērtīgas. Šī bija maiņu nauda — Šcheidemunze. Viņas saturs tika pamazināts relācijā 1:14,88. Šīs naudas kalšanu uzņēms valsts. Maksāšanas spēju šai maiņas naudai

nolika līdz 500 \$ Sudraba viena dolara gabali palika arī uz priekšu brīvkalšanā, bet viņus izkala ļoti maz. Tā no 1834.—1873. g. izkalti 8 milj. 1 dolāru gabali un pie tam izlietota tirdzniecībai ar Rīt-Āziju.

1851. g. arī Francijā nodibināja komisiju, kuŗai bija jāizpēta izvedamās naudas reforma. Sprieda, bet praktiskus soļus neizveda. Pirmā no franka zemēm ievada sīknaudu Šveice 1860. g., kaldama sudraba sīko naudu no $\frac{8}{10}$ proves $\frac{9}{10}$ vietā. Itālijā sākot ar 2 franku gabaliem 0,835 proves. Beidzot arī Francija 1864. g. sāka kalt 50 un 20 centu gabalus no 0,835 proves.

Šīs rīcības sekas bija tās, ka valstis ar franku sistēmu apvienojās ūnijā. Viņas — Francija, Beļģija, Šveice, un Itālija 1865. g. 23. decembrī nodibināja latīņu monētu ūniju. Ūnijā apvienotās valstis garantēja savstarpēju franka naudas apmaiņu. Attiecībā uz sudraba naudu nolēma sākot ar 2 franku gabalu un mazāku kalt no 0,835 proves un tādā apmērā, lai uz 1 cilvēku iznāktu 6 franki. Maksāšanas spēju nolika līdz 50 fr.

Sudraba 5 fr. gabali — tā saucamie 5 franku dālderī palika līdzīgi kā tas bija Savienotās valstīs ar „standartdolaru“. Viņi palika brīvai kalšanai, bet bez kādas nozīmes. Pēc latīņu monētas ūnijas nodibināšanās pacēlās jautājums par vispasaules ūnijas nodibināšanu, bet bija par agru. Latīņu naudas ūnija uzskatīja par etapu. Šinī ūnijā bija 12. paragrāfs, kā katrai valstij ir tiesība ieiet viņā. Panākumi tomēr bija mazi. Pievienojās vienīgi Grieķija. Citas valstis apšaubīja viņas nosīmi *ar dubultvalūtas paturēšanu*. Tairdēļ iepriekš bija jāatrisina valūtas problēma. Vispasaules naudas ūnijas un naudas *vienības* nodibināšanas veicinātājs bija franču valsts padomes prezidents De Parieu.

1867. g. pasaules izstādes laikā Parīzē notika apspriedes par pasaules naudas vienību. Reprerentētas bija 19 valstis, arī U. S. A. Šai konferencei bija tomēr vienīgi apspriedes raksturs. Lēmumu neiznesa, bet pārrunāja iespējamības.

Attiecībā uz naudas vienību nāca pie slēdziena, ka būtu ievadama tāda monēta, kas stāvētu vienkāršākā attiecībā ar 5 fr. gabalu. Anglija, Vācija un Holande tūlī paziņoja, ka viņas nevar savu naudas vienību grozīt, kas tik dziļi iegājusi viņu iedzīvotāju ieradumā. Visas, izņemot Holandi, valstis nāca pie atziņas, ka sudraba valūtas un dubultsistēmas vietā ievadama zelta valūta.

Noskaidrojās jautājums, ka zelta valūta būs nākotnes valūta. It sevišķi to uzsvēra Beļģija, Šveice un Itālija, kuŗas jau pie latīņu naudas ūnijas nodibināšanās stāvēja par zelta valūtas nodibināšanu — ievēšanu. Arī Austrija 1854 g. Vinē pie naudas līguma slēgšanas prasīja zelta valūtu. S. V. pārstāvis Parīzes konferencē teica: „likumdevēji un tauta Z. A. S. Valstīs ir pietiekoši iemācīti, ja ne zinātniski, tad praktiski, ka dubultvalūta ir neprāts un nav izvedama “

Pie vecās iekārtas palika Vācija un Skandināvijas valstis, kuŗas nostājās atkarīgas no vācu reformas. Visnoiteiktāk pret zelta valūtu uzstājās Holande.

Visumā vairākums bija par zelta valūtas ievēšanu. Tas bija šīs apspriedes ieguvums

Vācijas naudas reforma.

1. Naudas apgrozības stāvoklis Vācijā.

Visi turpmākie jaunlaiku strīdi par naudas problēmas atrisināšanu stāv ciešā sakarā ar vācu naudas reformu. Vācija izveda naudas reformu savas zemes vajadzībām. Ap naudas reformas izvešanas laiku 1870. g. Vācijas jaunā valstī pastāvēja vēl 6 dažādas naudas sistēmas.

1) *Dālderu monētas* — galvenā kārtā ziemēļu un vidus Vācijā;

2) *guldeņu monētas* — dienvidus un pa daļai vidus Vācijas valstiņās;

3) *franki* — no jauna iekāpotās valsts zemēs pie Reinas rajona;

4) *Libekas monētas* — brīvpilsētās Hamhurgā un Libekā.

5) *bankas sudraba nauda* — tīrs sudrabs priekš Hamburgas lieltirdzniecības;

6) *zelta dālderis* — Bremenē.

Bez tam dālderu monētas sadalījās vairākās sistēmās:

1) prūšu dālderis līdzinās 30 sudraba grašiem, 1 grasis līdzinās 12 feningiem;

2) sakšu dālderis līdzinās 30 sudraba grašiem, 1 grasis līdzinās 10 feningiem;

3) Meklenburgas dālderis līdzinās 48 sh (šiliņiem).

Bez šīm dažādām naudas sistēmām apgrozībā bija vienas naudas sistēmas dažādu kalumu naudas — monētas, kuņas nebija vienvērtīgas. Tas radās no tam, ka kaļot jaunas monētas, neizņēma vecās no apgrozības.

Bez šīm metala naudām apgrozībā bija vēl papīra nauda, kuņu izlaida katra savādu 21 vācu valsts un bez tam banknotes no 31 vācu bankām. Vēl apgrozībā bija ārzemju papīra un metala nauda, kas naudas apgrozību padarīja pavisam raibu (kādas dažādas naudas apgrozījās Vācijā sk. Helfferich 154. lpp. „Das Geld“).

Par šo lielo naudas vienību dažādību aizrādījis maitu parlamentā 1870. g. 5. maijā Ludvigs Bambergers. Līdz tam ar vienošanos nebija iespējams naudas sistēmas apvienot, jo katras mazas valsts valdnieks savas naudas kalšanas tiesības uzlūkoja kā suverēnitātes apliecinājumu.

Naudas apgrozībā radīja vēl grūtības zelta naudas trūkums. Zelta naudu prasīja Vācijas attīstītais saimnieciskais stāvoklis. Tā kā priekš lielākiem maksājumiem sudraba nauda bija stipri neērta aiz sava lielā svara, tad valdnieki un bankas centās izlaist papīra naudu un banknotes, kas izpildītu zelta apgrozības vietu. Parasti papīra nauda un banknotes nebija nodrošinātas ar metalu. Visi

apstākļi prasīja zelta valūtas ieviešanu un naudas reformas izvešanu.

Liels iespaids pie šī jautājuma atrisināšanas bija 1867. g. Parīzes konferencei. Tā kā pati Francija neizpildīja konferences atzinumu ievest zelta valūtu, tad pārējās valstis — Anglija, Sav. Valstis, Vācija neskaitīja par iespējamu ievest franku sistēmu, t. i. ievest starptautisku naudas vienību.

Pirmais svarīgais apstākļis, kas prasīja naudas reformas izvešanu bija dažādas monētas apgrozībā un saimnieciskie apstākļi.

2) *franču vācu kaŗš* — arī stipri iespaidoja naudas reformu. Pirms vācu valstiņu apvienošanās vienā valstī bija grūti iedomāties naudas reformas izvešanu. 1870. g. Bundesrats nolēma izlaist anketu naudas lietās un izpētīt atsevišķu valstiņu vēlēšanos. Ziemeļvācu valstiņas bija ar mieru saskaņot dažādas naudas sakarā ar muitas apvienību. Anketas bija gatavas izsūtīšanai, bet te uznāca kaŗš ar Franciju, kas nodomāto reformu grozīja.

Francija, kaŗam izceļoties bija jau faktiski pārgājusi uz zelta valūtu. Vajadzēja tikai to nostiprināt ar likuma aktu: aizliegt sudraba kalšanas tiesības un ierobežot sudraba piefranku maksāšanas spējas. Kā apgrozības maksāšanas līdzeklis jau bija zelts. Vācijā likuma akts jau tanī laikā nekā nebūtu izdarījis. Valdībai būtu bijis vajadzīgs 1,5 miljardu sudraba marku apmainīt pret zeltu. Ja Francija būtu ievedusi pirms 1870. g. zelta valūtu, kas viņai bija viegli izvedams, tad sudraba cena kristos un Vācijai nāktos grūti tikt vaļā no sava sudraba. Kaŗa iznākumi grozīja apstākļus. Pa kaŗa laiku Francijas banka bija apturējusi banknotu apmaiņu. Vēlēdamās pēc iespējas drīzi pāriet uz metala naudu viņa pieņēma pārkalšanai daudz sudraba. Kad Vāciju nostādīja kā uzvarētāju valsti ar 5 miljardu franku kaŗa zaudējumu atlīdzības. Vācija izmantoja stāvokli. Nodomāto anketi atmata. Parlamenta komisija 187. g. vienprātīgi piekrita jaunievēdamai naudas reformai, kuŗai par pamatu ņēma taleri ar decimāliedalījumu un zelta valūtu.

Trešais svarīgais apstākļis bija *sudraba naudas kalšana apturēšana Prūsijā*.

Pēc franču-vācu kara izbeigšanās Vācijas domas bija saistītas pie piecu miljardu franku lielās kontribūcijas izlietošanas. Francija ar šo nolūku visos pasaules naudas tirgos prasīja pēc maksāšanas līdzekļiem. Sekas no tam bija — liels sudraba pieplūdums Vācijas naudas kaltuvēs. Kaut arī vācu valstīs bija sudraba valūta, bet sudraba brīvkalšana ar likumu nebija noteikta. Sudraba pārkalšana faktiski notika, jo kaltuves uzpirka sudrabu par tuvu sudraba tirgum stāvošām cenām.

1871. g. Anglija vien nosūtīja uz Vāciju ap 2 milj. (mārc. sterl.) sudraba. Lielais sudraba pieplūdums izskaidrojams ar franču kontribūcijas maksājumu ieplūšanu, kas padarīja vāciju par pasaules kreditoru. Visos pasaulē tirgos uz Francijas rēķina meklēja maksāšanas līdzekļus priekš Vācijas. Tā Londonas bankas rakstīja vekselus uz Vāciju un priekš viņu segšanas sūtīja uz Vāciju dārgmetālus, bet galvenā kārtā sudrabu, kuŗa Londonā bija liels pieplūdums (Indijas sudrabu nepieprasīja). Lielie sudraba plūdi Vācijai nepatika, jo viņa bija nodomājusi ievest zelta valūtu, tāpēc sudraba apgrozība valstī bija jāierobežo. Vispirms pazemināja sudraba cenu uz 29 taleriem un 28 sudraba grašiem. Sudraba ieplūdums kaltuvēs nemazinājās. Valdība bija spiesta ķerties pie nopietnākiem līdzekļiem.

No 1871. g. 3. jūlija Berlīnes naudas kaltuve nepirka vairs sudraba no privātiem (Prūsijā).

To pašu darīja arī citas naudas kaltuves. Šis sudraba iepirkšanas solis bija līdzīgs sudraba *pārkalšanas atturēšanai*.

IV Naudas reformas likumdošana.

1871. g. oktobrī Bundesratam bija iesniegts likumprojekts par zelta naudas kalšanu, kas apgrozītos visā

valstī. Reichstags šo likumprojektu ņēma ļoti nopietni un pārvērtā viņu par naudas reformas ieviešanas projektu. 1871. g. 4. decembrī jau bija gatavs likums par valsts zelta naudas kalšanu.

Šis likums par naudas vienību pieņēma marku — līdzinas 100 fenīgiem, kas kļuva naudas sistēmai par pamatu. Marku pielīdzināja $\frac{1}{3}$ dol., pēc kāda samēra aprēķināja iepriekšējās monētas. Marku pašu noteica līdzīgu $\frac{1}{10}$ no valsts zelta monētas, kuņas kaļ 139,5 gabalus no 1 vācu mār. zelta. Blakus 10 marku monētām nolēma kalt 20 marku gabalus, kas satur $\frac{1}{67\frac{3}{4}}$ vācu mārciņas tīra zelta.

Ar zelta markas ieviešanu zelta valūta vēl nebija ieviesta. Vajadzēja izšķirt, kas tad kals visas Vācijas imperijas naudu, kam piederēs imperijas naudas kalšanas tiesības. Šo jautājumu pēc garām apspriedēm izsprieda kompromisa ceļā, ka imperijas naudu kals atsevišķas valstis, kas izteiks uz to piekrišanu, bet imperijas uzdevumā un uz imperijas rēķina. Valsts kanclers noteica ar Bundesrata piekrišanu izkaļamās naudas summu, izkaļamo monētu vienības daudzumu, kā arī piegādā valstiņām zeltu. Pašas kalšanas pārbaudīšana nodota valsts imperijas kontrolei. (Kalšanu uzņēmas 6 valstiņas). Centrālā valsts vara uzņēmas arī pārzināt naudas pilnvērtīgumu, viņas apmaiņu, kā arī agrākās naudas izņemšanu no apgrozības.

1871. g. 4. decembrī likums bija izstrādājis zelta un sudraba relāciju 1:15,5. Proti 1 dālderis līdzinas $\frac{1}{30}$ vācu mārciņas, bet $\frac{1}{3}$ dāldera līdzinas $\frac{1}{90}$ vācu mārc. sudraba. Tā tad, ja pieņemam relāciju 1:15,5. tad vajadzēja 10 marku lielai monētai svērt 10. $\frac{1}{90} \cdot \frac{1}{15,5}$, kas līdzinas $\frac{1}{139,5}$ vācu mārc zelta.

Relāciju 1:15,5 pieņēma tāpēc, ka 19. g. s. l. p. turēja šīs relācijas, un kuņu bija uzstādījušas latiņu naudas ūnijas valstis. Reichstags nāca pie slēdziena, ka ar zelta valūtas ieviešanu nav iespējams paturēt apgrozībā pilnvērtīgu sudraba naudu, kaut gan Bundesrats to centās

paturēt. Reichstags bez tam paredzēja ne tikai vietējās zelta naudas izņemšanu no apgrozības, bet arī izņemt no apgrozības vietējo sudrabu. Tā 1871. g. likums palika par pamatu Vācijas naudas reformai, kuŗu nobeidza ar 1873. g. 9. jūlija likumu.

1873. g. naudas reformas likums ievada imperijas zelta valūtu (Reichsgoldwahrung). Bez 20 un 10 marku monētām 1873. g. likums ievada vēl 5 monētas (Art. 2.), bet 1900. g. jau atcēla šo pantu, ievācot izlaistos piecmarku gabalus, kuŗu nebija daudz — 28 milj. marku.

12 pants noteica, ka naudas kaltuves pieņem no privātiem zeltu pārkalšanai 20 marku gabalos uz valsts rēķina, kā atlīdzību par kalšanu valsts var ņemt līdz 7 mk. par 1 vācu mārc. tīra zelta pārkalšanu. 1875. g. 5. jūnijā valsts kanclers kalšanas nodevas nolika 3 mārc. par 1 mārc. zelta, kas arī pastāv līdz šim.

Kā svarīgs papildinājums pie tīra zelta naudas kalšanas ir 1875. g. 14. marta banku likums, kuŗa 14. pants nosaka, ka valsts bankai uzlikts par pienākumu pret nodoto viņai zeltu stieņos izmaksāt savās banknotēs pēc noteikta samēra — 1392 mk. par 1 vācu mārc. tīra zelta. Aprēķins 1392. mk. izriet no kalšanas noteikumiem 1395. — 3 = 1392. mk. Tā kā naudas kaltuves pret nodoto zeltu tūliņ monētas neizsniedza, tad viss zelts lējumos ieplūda valsts bankā kuŗa izdeva tūliņ pretvērtību.

Zelta naudai bija neaprobežotas maiņas tiesības; viņu uzskatīja kā naudas pamatu, bez tam ievada vēl maiņas naudas no sudraba, niķeļa un vara. Sudraba nauda netika kalta vairs pilnvērtīga, t. i. pēc relācijas 1:15,5, bet mazāksaturīga. Nolika 1 mk. = $\frac{1}{100}$ mārc., bet istā relācija prasīja $\frac{1}{90}$ daļu mārciņu tīra sudraba. Jaunas sudrabnaudas relācija nu bija 13,95 pret iepriekšējo 15,5:1. Tātad starpība par 10% — sudraba naudas maksāšanas spējas nolika līdz 20 mk., bet niķeļa un vara monētām tikai līdz 1 mk. Valsts un zemju kases bija spiestas ņemt sudraba naudu pretim neaprobežotā daudzumā, (bet ne niķeļa un vara monētās). Bez tam likums noteica, ka var izlaist valsts sudraba naudu līdz

10 mk. uz 1 iedzīvotāju, bet niķeļa un vara kopā $2\frac{1}{2}$ mk. uz personu. Šos noteikumus vēlāk grozīja. 1900. g. 1 jūnija likums atļāva valsts sudraba naudu kalt līdz 15 mk., bet 1908. g. 16. maija likums — 20 mk. uz 1 iedz. To prasīja maiņas naudas trūkums apgrozībā.

Lai aizsargātu valstis no maiņas naudas pārāk lielas izlaišanas, tad noteica max. uz 1 pers. Bet lai aizsargātos no maiņas naudas vērtības svārstīšanās, tad likums nodrošināja maiņas naudas apmaiņu pret zelta naudu pēc nomināla. Sudraba naudu apmainīja pret zelta naudu ne mazākā summā kā 200 mk., bet niķeļa un vara naudu sākot ar 50 mk., bet ne mazākās porcijās. Šī apmaiņas izvešana bija uzdots ar 1875. g. 19. decembra valstskancelera rīkojumu valsts kasei Berlinē un viņas nodaļām Frankfurtē a/M. Königsbergā un Mūnchenē — tā bija nodrošināta zelta valūtas ieviešana. Likums tomēr palika likums; praksē nevarēja uz rāvienu vecās naudas sistēmas vietā uzstādīt jaunu. Jaunas naudas kalšana prasīja vairāk gadus laika un tikai samērīgi ar jaunas naudas izlaišanu varēja veco no apgrozības izņemt. (analoģija m. naudas reformas gaita.)

Likumdevēja uzdevums bija vēl noteikt dažādo zemju naudas vērtību pie apmaiņas pret jauno valsts naudu, kā arī pasludināt zināmas sugas zemju naudas *pēc zin. laika notecēšanas ārvous cieta kursa*. Likums tomēr neaprobežoja laiku līdz kuram izņēma no apgrozības zemju nauda — sudraba tāleri, likums noteica laiku, kad jāsāk ievest obligatoriski aprēķinī markās un maksājumi izpildami vienīgi valsts markās. Še jāatzīmē, ka ļoti daudz vācu valstiņās bija dažādu naudas zīmju — tā iekšzemes tā ārzemju. Bordero naudas sarakstā šini laikā ir bijis liels mistrojums. Pie dažādu naudas šķiru ievākšanas par tādu summu deva pretim sudraba vai zelta markas. Jaunās zelta valūtas naudas reformas spēkā stāšanās pasludināja 1875. g. 22. septembrī un viņa — valsts nauda stājās spēkā 1876. 1. janvārī. Beidzot naudas likumdošanai vajadzēja vēl aizķert arī papirnaudas un banknotu

apgrozību. Šī jautājuma atrisināšanā valdija daudz lielāka rīvēšanās, kā sudraba naudas lietā.

Tomēr atzina, ka papīrnaudas un banknotu jautājuma noskaidrošana stāv ciešā sakarā ar metāla naudas reformu. Vairāku valstu un Reichstaga locekļi bij par to, ka papīrnaudas un banknotu jautājums noskaidrojams kā neatkarīgs jautājums pie metālmonētas reformas. Ja papīrnaudas jautājuma nokārtošana nokavējās, tad iemesls meklējams grūto jautājumu izšķiršanā par papīra naudas ievākšanu, atmaksu, un Prūsijas bankas pārvēršanās par Reichsbank (valsts banku). Projekts bij paredzējis, ka atsevišķas valstis ievāc savu papīra naudu, — Prūšu finansu ministrs Kampenhausens bij stingri pret Prūšu bankas pārvēršanu par valsts banku. Lai p/n. un banknotu jautājumu ātrāk atrisinātu, Reichstags pieņēma otrā lasījumā likumprojektu, ka visvēlāki līdz 1875. g. 1. janvarim jāizņem visām valstīm no apgrozības *visas papīrnaudas un banknošu zīmes*, kuņas nav izteiktas valsts valūta. Apgrozībā pēc šī termiņa varēja palikt tikai tās naudas zīmes, kuņas izteiktas valsts valūtā un kuņas lielums nebij mazāks par 100 mk. Bundestagā pie šī jautājuma atrisināšanas valdija liela domu starpība. Bundestagā nāca pie slēdziena, ka zemju papīra naudas apmaināma pret valsts (imperijas) papīra naudu. Vienojās isi priekš Reichstaga sesijas beigām ka priekš banknotēm paliek otrā lasījumā noteikums tikai priekš to banknošu ievākšanas, kuņas nav izteiktas valsts valūtā, kā arī izteiktas valsts valūtā, bet nav lielākas par 100 mk. ievākšanas termiņu pagarināja līdz 1876. g. 1. janvārim. Arī atsevišķu zemju papīrnaudas ievākšanu pagarināja līdz 1876. g. 1. janv. (mazas valstiņas centās izdot sīko naudu, jo tai vairāk nodrošināta cirkulācija). To pierāda angļu statistika.

Beidzot vienojās un izdeva 1874. g. 30. aprīlī likumu, ka izlaižamas valsts kases zīmes (Reichskassenscheinen) par 120 milj. marku, kas iztaisa 3 mk. uz iedzīvot. (pie 40. milj. iedz. skaita). Šīs 120 milj. mk. bij paredzētas izdalīšanai valstiņām, lai atvieglotu viņām papīrnaudas ievākšanu. Šīs kases zīmes sadalīja pa valstiņām neska-

toties uz to vai viņa papīra naudu izlaidusi vai ne. Sarežģījumi cēlās pie tām valstiņām, kuņas papīra naudu bij izlaidušas pāri 3 mk. uz 1 pers. Ta, bij zināms, ka papīra naudas izlaista par visām kopā 184 milj. mk. Lai palīdzētu šim valstīm, nolēma, kā aizdevumus šim valstīm $\frac{2}{3}$ apmērā, kas pārsniedz 3 mk. apmēru. Aizdevumu nolēma dot vai nu metāla naudā vai valsts kases zīmēs, skatoties pēc apstākļiem. Valsts kanclers bij pilnvarots pagatavot un laist apgrozībā valsts kases zīmes līdz 120 milj. mk. + vajadzīgie izdevumi valstiņām. Aizdevumi bij atmaksājami 15 gadu laikā, sākot no 1876. g. 1. janvāra ar vienlīdzīgiem gadskārtējiem maksājumiem. Aizdevumu atmaksa izbeidzās 1892. g. Kasu zīmju izlaidumu 120 milj. mk. nebija valstīm jāatdod. 1876. g. sagatavoja valsts kases zīmes par 174. milj. mk. Papīrnaudas un banknošu reformas izvešanas labās sekas bij tās, ka atsevišķas valstiņas nevarēja izlaist papīra naudu pēc savas gribas. Uz 1892. g. papīrnauda apgrozībā bija samazinājusies par $\frac{1}{3}$, kuņu kā aizdevumu valstiņas dzēsa. Labums bija vēl arī tas, ka visa apgrozībā esošā papīra nauda bija vienāda vienību ziņā, ka arī vienādi nodrošināta. Valsts kases zīmes izlaida 50,20 un 5 mk. kopjurās. Banknotes vienīgi sākot no 100 mk. (ne mazāks par 100 mk. kopjurām — Abschnitte). Šis likums palika spēkā līdz 1906. g.

Valsts kases zīmes privātā apgrozībā nebija kā likumīgs maksāšanas līdzeklis, t. i. neviens nebija spiests ņemt viņas pretim. Turpretim likums noteica, ka valsts kases zīmes ņemamas pretim visās valsts kasēs un arī valstiņu kasēs, pēc nomināla. Valsts kasēs zīmēm tā tad bija kases kurss. Tālāk, valsts galvenās kases (Reichshauptkasse) pienākums bija v. k. zīmes uz valsts rēķina pie katra pieprasījuma apmainīt pret tīru zeltu. Sevišķu fondu priekš valsts kases zīmju ievākšanas tomēr nedibināja, lai gan apmaiņu izdarīja.

1875. g. 14. martā valsts bankai uzdeva visu valsts uzdevumu — operāciju izvešanu. No 1875. g. 29. dec. viņai uzdeva arī valsts galvenās kases uzdevumu izpildi-

šanu. No 1909. g. valsts kases zīmes bij obligatorisks maksāšanas līdzeklis arī privātā apgrozībā.

Naudas reformas izvešana praksē.

Viens bij naudas reformas likumdošana, bet ne vieglāks uzdevums bij šo reformu izvest dzīvē. Anglijā vajadzēja tikai stāvokli fiksēt un zelta valūta bij nostiprināta. Tur zelta valūta faktiski jau pastāvēja. Citādi apstākļi bij Vācijā. Še vienīgi sudraba nauda bij apgrozībā. Vispirms bij jautājums kur ņemt zeltu priekš naudas?

Šo jautājumu pa daļai palīdzēja atrisināt kara zaudējumu atlīdzība no Francijas. Bet otrs jautājums bija kur likt ievāktu sudrabu? Šo jautājumu nebija tik viegli atrisināt. Ievākts tika pavisam Vācijā 1530 milj. mk. sudraba naudas vērtībā; izlietot priekš maiņas naudas kalšanas varēja apmēram 450 milj. mk. Atlikums 1080 milj. mk. sudraba pēc naudas likuma reformas bija jāpārdod. Tas iztaisija ap 6 milj. kg. sudraba.

Tanī pat laikā gadskārtējā sudraba raža tikai 2 milj. kg. Šo lielo sudraba vairumu valstij nebija viegli pārdot lai nemazinātu sudraba cenu un neciestu uz cenas zaudējumus. Tas saprotams, ka valdība vilcinājās ar sudraba pārdošanu. Ja nebūtu ienākuši franču miljaru maksājumi, tad valsts būtu bijusi spiesta tūlī pārdot sudrabu. Tagad viņa varēja iegūt zeltu arī bez sudraba pārdošanas ko viņa arī izlietoja. Vācija pārkala nevien ar maksājumiem ienākušo zeltu, bet arī ar iegūtiem vekseliem pārvedumiem etc. *Centās Londonā iepirkt zeltu.*

Tikai sākot ar 1875. g. bija spiesta pārdot sudrabu un par šo summu pirkt zeltu. Cik liela bija tanī laikā zelta kustība redzam no sekošā:

1) Vācija tieši kā kontribuciju saņēma 220 milj. mk. — svešās zelta monētas,

2) no kontribucijas maksājumiem, kā arī sudraba pārdošanas ieguva no 1871.—1879. g. apmēram 1260 milj. zelta mk. Tā tad šinī laikā no ārzemēm ieplūda 9 gados 1489 milj. marku.

3) ne mazāk tas tika ievests arī privātā ceļā, 1879. g. Vācijā jau bija izkalti 1719 milj. zelta marķu, bet no pašu zemē ievāktās valstu zelta naudas, kuņu pārkalā: iznāca tikai 89,5 milj. zelta mk. (kas jau bija 1719 milj. ieskaitītas).

Gan tālredzīgāki politiķi skubināja (Bambergers un Soetbeers) valdību pārdot sudrabu, bet tā neklausīja. Ar 1879. g. iestājās parmaiņa. Anglija tad kotēja 1 oz = 50 d. Līdz 1879. g. bija pārdots pavisam $3\frac{1}{4}$ milj. sudraba ar zaudējumiem — 72 milj. mk. Atlikušo sudraba vērtēja speciālisti uz 475 milj. mk., bet zaudējumus pie varbūtējas pārdošanas rēķināja uz 90—100 milj. marķu.

Ņemot vērā ciestos zaudējumus pie jau pārdotā sudraba, kā arī tagadējās zemās sudraba cenas, valsts-kanclers 1879. g. pārtrauca sudraba pārdošanu. Vācijas sudraba pārdošana bija kā faktors sudraba cenu krišanai vispasaules tirgū. 1885. g. pārdeva uz Eģipti sudrabu par $1\frac{1}{4}$ milj. mk. ko pārkalā Vācijā: tad 1892. g. nodeva Austro-Ungārijai viņas sudraba naudu, kas apgrozījās Vācijā par 26 milj. mk. Tā sudraba krājumi pamazinājās par $27\frac{1}{4}$ milj. mk. ledzīvotāju skaitam pieaugot daļu sudraba pārkalā maiņu naudā.

Uz 1900. g. sudraba naudas dālderu atlikums bija uz 360 milj. mk. bet sakarā ar sudraba maiņu marķu pavairošanu līdz 15. mk. uz 1 iedz. daļu sudraba izlietoja pašu zemē. 1908. g. maiņas naudu pavairoja uz 20 mk. uz personu. Kala arī sudraba 3 mk. gabalus. Sudraba krājumi bija izsīkuši, tā kā sudrabs bija jāuzpērk. Ieguvumus no maiņas naudas kalšanas izlietoja priekš valsts galvenās kases apgrozības līdzekļu pavairošanas — pastiprināšanas. 1908. g. dalderi pasludināja arpus kursa un ar to 1873. g. naudas reforma bija izvesta.

Kaut gan 1876. g. 6. janv. likums atļāva dalderus pārvērst par maiņas naudu līdzīgu valsts sudraba naudai, tomēr valsts to nedarija līdz 1908. g. *Tā tad līdz 1908. g. dālderī bija liknmīgi maksāšanas līdzeklis, kaut gan viņa vērtība bija nokritusi uz 1, 15 mk.* Tāpēc vācu zelta valū-

tu līdz 1908. g. mēdza saukt par *klibojošo zelta valūtas sistēmu*, (Hinkende Goldwahrung.)

Zelta valūtas izplatīšanās un sudraba cenas krišana sākot no vācu naudas reformas līdz šim laikam.

Starptautiskais valūtas stāvoklis 1870-tos gados.

Vācija bija pirmā valsts, kas pēc Kalifornijas un Austrālijas zelta ražas pieauguma pārgāja uz zelta valūtu. Viņai šo uzdevumu palīdzēja veikt labvēlīgais pēckaņa stāvoklis.

Atminēsimies ka 1867. g. Parīzes konferencē Skandināvijas valstis — Zviedrija, Norveģija un Dānija — apņēmas ievest zelta valūtu tad, kad to būs darijusi Vācija. Šis 8 valstis 1872. g. 18. decembrī noslēdza līgumu par kopējas monētas sistēmas ieviešanu, kas dibinājās uz zelta valūtu.

Šo reformu Skandināvijas valstis izveda no 1873. līdz 1876. g. — katra valsts atsevišķi un patstāvīgi. Tā kā šīs valstis nebija liela naudas metala apgrozība, nebija liela sudraba aizplūduma, nedz zelta ieplūduma (līdz 1873. g. tomēr šīs valstis bija sudraba valūta).

Dānija izsvieda apmēram 17 milj. marku, Zviedrija un Norveģija apm. 22 milj. marku sudraba naudas tirgū.

Arī Holande 1872. g. nodibināja sevišķu komisiju, kas apspriež naudas jautājumu Holandē. Komisija atzina, ka nav iespējams pie dubultvalūtas palikt praktiski, kaut gan teorijā tas iznākot vislabāk. Par iemeslu tam esot Vācijas pāriešana uz zelta valūtu.

„Augstskola Maja“ № 25.

Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē).

7. lekcija.

Komisija ieteica pagaidām paturēt dubultvalūtu, bet sudraba pārkalšanu apturēt vai ierobežot. 1842. g. decembrī Holandes banka pārtrauca sudraba uzpirkšanu. Jau 1873. g. 21. maijā Holandes valdība nolēma sudraba kalšanu pārtraukt, ko arī izveda tūlī dzīvē.

Likumprojektu par zelta 10 guldeņu ieviešanu un sudraba demonitizāciju ar nolūku pāriet uz zelta valūtu — II lik. kamera noraidīja 2. martā, 1874. g. Sudraba pārkalšanu tomēr apturēja līdz 1. maijam 1874. gadam, pēc šīs dienas sāka atkal kalt sudraba monētas. Sudrabs ieplūda naudas kaltuvēs lielās summās. No maija līdz novembra beigām 1874. g. bija nodoti izkalšanai 32 milj. sudraba guldeņu. 1874. g. 3. decembrī sudraba pārkalšanu no jauna nobeidza.

Pateicoties labvēlīgai Holandes maksāšanas bilancei, Holandes valūta cēlās, kas sevišķi izteicās vekseļu kursos uz ārzemēm. Tas izsauca neērtības tirdznieciskā kalkulācijā: lielas Holandes prasības no ārzemēm, Holandes naudā bija mazvērtīgas, tāpēc Holandai bija jācieš zaudējumi. Atlika viens — saistīt Holandes monētas ar zeltu. 1875. g. 6. jūnijā izdeva likumu par brīvu zelta naudas kalšanu. (10 guld. gabalus). Sudraba kalšanu noliedza galīgi 1877. g. 9. decembrī, kautgan provizoriski bija noliegta jau agrāk. Apgrozībā esošo sudraba naudu tomēr nedemonitizēja. 1884. g. 27. aprīļa likums atļāva valdībai valūtas krišanas gadījumā izņemt no apgrozības līdz 125 milj. sudraba guldenus un pārdot pret zeltu. Šo likumu valdība netika izlietojusi, jo pateicoties aktīvai maksāšanas bilancei, guldenis uzturējās savā vērtībā — zelta paritātē. 1877. g. šo pašu naudas sistēmu ievada arī Holandes Indijā.

Ziemeļ-Amerikas savienotās valstīs pārgrozības notika dabīgā ceļā bez jebkādiem iespaidiem no ārpuses. Savienotās valstīs, sākot no pilsoņu kara, apgrozībā bija papīra nauda. Nebija nozīmes grozīt līdzšinējās valūtas pamatu pirms nebija atjaunota metālnaudas apgrozība (līdz tam pastāvēja dubultvalūta). Arī jau papīrnaudas periodā zeltam deva priekšrocību. Sākot ar dubultvalūtas grozīšanu 1834. un 1853. gadā zelts sabiedrības uzskatos kļuva par mantu (naudas pamatu). 60. gados, kad varēja jau domāt par papīrnaudas izņemšanu no apgrozības, neviens vairs nedomāja par atgriešanos pie dubultvalūtas. 1869. g. izstrādāja sudraba likumprojektu ka sudraba dolara brīvkalšana pārtraucama, viņa maksāšanas spēja ierobežojama priekš sudraba monētām uz 5 \$.

Šis likumprojekts kļuva par likumu, 1873. g. 12. aprīlī. Šim likumam praktiskās nozīmes nebija, jo sudrabu jau ilgu laiku uz privātu rēķina nekala un sudraba \$ apgrozībā bija reti sastopams. (Tas tāpēc ka sudrabs no paša sākuma bija lēti ietaksēts 1 ā 16 1534. g.) Tikai ap 1876. gadu, kad sudraba cena sāka krist iedzīvotāji saprata 1873. gada likuma nozīmi.

Latīņu naudas ūnijas zemju naudas reformas stāvoklis no 1870. gada.

Francija. Franču—vācu kaŗš apturēja Francijas vadošo naudas reformas lomu uz Eiropas kontinenta.

1870-tos gados sudrabs bija iecenots par lētu, kāpēc sudrabu šinī laikā nodeva maz pārkalšanai. Sudraba cena kritot oficiālā relācijā tuvojās tirgus relācijai. Tā 1872. g. relācija bija 1:15,85, bet 1873. g. jau 1:16. Pie šī samēra sudraba franku kalšana bija jau izdevīga. Zelta franku kalšana apstājās. Tā 1873. g. Francija izkala 154 milj. franku pilnvērtīgas sudraba naudas, bet zelta nemaz. Visās latīņu naudas ūnijas zemēs šinī gadā — 1873. gadā, izkalti 308,5 milj. franku. Nu bija paredzama faktiskas sudraba naudas valūtas iestāšanās latīņu ūnijas zemēs. Tirgotāju un rūpnieku aprindas ar zelta aizplūšanu nebija apmierinātas. Viņas prasīja sudraba kalšanas aprobežošanu.

Vispirms 1873. g. septembrī Beļģijas naudas kaltuve ierobežoja sudraba naudas kalšanu uz 150 tukstošu franku dienā, lai gan piedāvājumi bija 300 tukst. frs. Samazināja tanī pašā laikā sudraba franku kalšanu arī Francijā un Sveciē tanī pāt laikā nekala nemaz monētas. Uz Šveices ierosinājumu 1874. g. janvārī sanāca kopā latīņu un ūnijas valstju pārstāvji uz konferenci. Šveice prasīja sudraba naudas kalšanas apturešanu. Konference 1874. g. 31. janvārī nolēma, ka visas valstis šinī gadā kopā var kalt tikai *140 miljonu franku* (5 frs sudraba monētās), bet cik var kalt katra atsevišķa valsts, arī to noteica. Arī turpmākos gados noteica izkaļamās sudraba naudas daudzumu. Tikai *1878. g. 5. novembī pārtrauca sudraba metāla pārkalšanu visās latīņu naudas ūnijas valstīs.*

Latīņu naudas ūnijas valstīs sudraba frankus neizņēma no apgrozības, jo viņu maksāšanas bilances bija labvēlīgas, kas noturēja zelta aizplūdumu uz ārzemēm (sudraba franki — franku dālderī), kā arī sudrabā 5 franku gabali uzturējās zelta paritāte, līdzīgi kā tas bija ar Holandes sudraba guldeni un Vācijas dālderī. Sākot ar 1878. g.

Francijā sāk ieplūst zelta nauda, kāpēc sudraba pilnvērtīgās naudas attiecība kļuva mazāka, apturot galīgi sudraba naudas brīvkalšanas tiesības, latīņu naudas ūnijā. Sudrabs kā naudas metāls beidza eksistēt Eiropas kultūras valstīs. Arī Austro—Ungarija noliedza 1879. g. sudraba monētu kalšanu, lai gan viņai bija daudz papīra naudas. Arī Krievijā apturēja sudraba pārkalšanu.

Tā nedaudz gadoš grozījās visās valstīs naudas sistēmas, pat papīru valūtu zemēs — Austro—Ungarija neieredzēja sudrabu. Ludvigs Bambergers šo pārmaiņu sauc par „sudraba gāšanu no valdinieka troņa“ (Enthronung eines Weltherrschers). Tā sudrabs, kas gadu tūkstošus bija valdījis līdzīgi ar zeltu kā nauda, tika izspiests no apgrozības. Tikai Āzijas valstīs, Meksika un dažas vidus un dienvid Amerikas valstīs paturēja vēl sudrabu.

Valūtas politikas attīstība no 1878—1893. g.

Ar 1880. g. naudas attīstības dzīvī iestājās klusums Tam par iemeslu bija:

1) visas lielākās kultūras valstīs bija norobežojušās no sudraba un pārgājušas uz zelta valūtu. Vājākas valstiņas nespēja, kaut gan principā atzina zelta valūtu.

2) iestājās zelta ražas samazināšanās, kas sākot ar 1870. g. bija jūtama. Lai atminamies, ka ap 1850., 1860.g. ražoja ikgadus ap 200.000 kg. zelta, bet 1883. g. tikai 150.000 kg. zelta; zelta ražas samazināšanos pareģoja uz ilgāku laiku. Tieši šīnī laikā Eduards Süess savā darbā „Die Zukunft des Goldes“ uz ģeoloģisko datu pamata tēloja, ka zelta produkcija izsīkst.

Tomēr zelta ražas samazināšanās bija pardaudz izkliegtā priekš Eiropas valstīm. Zelts Eiropā samazinājās tāpēc kā līdz 1870. g. Amerika savu ražoto zeltu izveda uz Eiropu, bet tagad viņa sāka zeltu no Eiropas vilkt pār okeānu atpakaļ.

3) Tanī pat laikā Indija ievada zeltu un palielināja savus zelta krājumus.

Zelta ražošanu un sadalīšanu pa valstīm rāda sekoša tabele:

Laikmets (gada caur- mērs).	Pasaules zelta prod. 1000 M.	U. S. A. zelta prod. 1000 M.	Zelta produk. ār- p. U. S. A. 1000 M.	Zelta eksporta pār- svars no S. A. U. 1000 M.	Zelta importa pārsv. Indija 1000 M.	No zelta gada ra- žas pasaules rīcībā. izņemot U. S. A. un Indiju, 1000 M.
1871—75	485200	166000	319200	+ 161000	43900	436300
1876—80	481000	178700	312300	- 47200	10500	254600**
1881—85	432300	134100	298200	- 84400	77100	136700**
1886—90	467700	140100	327600	+ 14800	43800	298600
1891—95	685600	157900	527700	+ 160200	* 17900	670000
1896—1900	1080000	273000	807000	- 106000	* 98000	603000
1901—05	1354000	336600	1017800	+ 5800	* 129000	894800

* Še pieskaitīta arī pašas Indijas raža.

** Šinī laikā U. S. A. zelts ir trūcis naudas reformas izvešanai.

Valstis, kuņas bija aizliegušas sudraba kalšanu likumā, zelta trūkuma dēļ bija nonākušas kļūmīgā stāvoklī.

Sudraba cenas krišanās bija par iemeslu vekseļu kursa svārstībai. No šī kursa svārstīšanās galvenā kārtā cieta tās valstis, kuņām bija sudrabavalūta. Līdz tam laikam valstīm ar zelta un zudraba valūtu bija maza svārstība. Sudraba vērtības pazemināšanās nevarēja noteikt ciešas robežas, tas bija jāuzlūko kā kuņa katra prece.

Dubultvalūta līdz 1873. g. bija visu vērtību mērs, izņemot zemes ar papīra valūtu. Kad Francijā bija slēgtas durvis sudrabam naudas kaltuvēs, tad sudrabs nāca rūpnieciskiem mērķiem un cena bija atkarīga no pieprasījuma un piedāvājuma. Bimetālisma valdīšanas laikā bija sudrabam nivilējošs iespaids uz šo abu maiņas metālu vērtību attiecībām. Pēc Helmsa teorijas — sudrabs stāgāja no vienas vietas uz otru, meklēdams augstāku samaksu (dubultvalūta bija vispasaules vērtības mēritājs līdz 1873. g., izņemot, varbūt, papīra valūtas zemes). Pazeminot sudraba cenu, pēdējais aizplūda, paaugstinot — atplūda, no tās vietas, kur sudraba bija daudz, tas aizgāja tur, kur viņš bija dārgāks. Tanī laikā priekš abiem metāliem bija pastāvīgs tirgus. Lielie sudraba naudas krājumi bija kā rezerve, kuņa varēja norēgulēt sudraba cenu neatkarīgi no viņa gadskārtējas produkcijas. Visa sudraba masa turējās al parī, pateicoties valsta likumiem. Kad sudrabs tika gāsts no troņa, viņš nāca tirgū, kas vēl vairāk nosīta viņa cenu.

Londonas tirgū sudrabs pārvērtās par spekulācijas objektu — priekšmetu. Līdz ar sudraba kalšanas apturēšanu, sudraba cena krita, tas izsauca kursa svārstīšanos. Līdz ar to izzuda maiņas attiecības starp zemēm ar sudraba un zelta valūtu. Vekseļu kursi sāka svārstīties līdz 60% no sudraba valūtu zemēm — uz zemēm ar zelta valūtu. Londonas attiecīgi kursi uz Indiju svārstījās, jo katrā bija sava valūta. Tas ķēra nevien sudraba ražotājus, bet katru cilvēku, kas nodarbojās ar rūpniecību. Kursu svārstīšanās robežas nebija iespējams noteikt. Šo

apstākli sauc par maiņas *pari pārtraukšanu* (pari — līdzība), t. i. zelta valūtas zemes produktu vērtība, kas agrāk līdzinājās sudraba valūtas zemes produktu vērtībai, tika pārtraukta, pari tika iznīcināts starp šīm vietām. Uz to jau aizrāda 1888. g. ieceltā *Britanijas sevišķa komisija*, kuŗa izpētīja šo jautājumu. Viņa atzina, ka trūkst vispārēja vērtību mērītāja, metāls, kas vienā zemē par mērītāju, otrā zemē tikai prece. Caur to arī naudas vērtība mainās un līdzšinējās tirdznieciskās priekšrocības atkrit. Neērtības samazinājās vai izzūd tiklīdz abu metālu relatīva vērtība ir pastāvīga savā starpā. Līdz ko nevar paredzēt svārstīšanās robežas, ceļas nopietnas grūtības tirdzniecībā, trūkst vispārēja vērtību mērītāja. Zelta valūtas zemēs ražotājs un otrādi neparedz galīgo ieņēmumu par pārdoto produktu

Vokers 1596. g. saka: abu metālu svārstīšanās ienes sarežģījumus starptautiskā tirdzniecībā. Tirgotājs nevar pārdot preces uz laiku, jo nezin, ko pēc tam saņems. Peļņas un zaudējuma svārstīšanās amplitūde paliek nenoteikta un nestāv vairs tiešā sakarā ar parasto tirdzniecības risku.

1) Agrāk domāja, ka jaunie nosacījumi sudraba valūtas zemēs paceļ ražošanas spējas, jo pat augstās kultūras zemēs, nedz darba atalgojums, nedz preču cena tūlī nereaģē uz valūtas krišanu, t. i. produktu cenas un darba atalgojums ceļas lēnām *iepakaļus*. *Šis uzskats pareizs un pierādījies praksē mūsu laikos.*

2) Pastāvēja uzskats, ka krītoša sudraba valūta dod iespēju ar nelielu preču cenu pazemināšanu konkurēt ar zelta valūtas zemēs ražošanu pasaules tirgū un palielināt sudraba valūtas zemēs eksportu ar visām no palielināta eksporta labvēlīgām sekām. Tas arī izrādījās par pareizu, bet labumu vietā iestājas ļaunums.

Morel W. Haines savā rakstā „Sudraba valūtas iespaids Meksikā“ raksta, ka vispirms pamazinas darba alga ar zelta cenas celšanos. Pa šo laiku palielinas uzņēmēja peļņa, kamēr sudraba cena krit ātrāki, nekā pieaug algas. Šāds stāvoklis bijis novērojams veselu gadu virknī.

Oikonomiskais uzplaukums, kas sekoja šai parādībai nebija labs (Made in Germany).

Savilkums: ja sudraba cena krīt, tad rūpniekam izdevīgi tiktāju, cik strādnieku alga nespēj pacelties pienācīgā augstumā. Tomēr šie aprēķini nenāk veselīgai rūpniecībai par ilabu.

Piemērs ar Vācijas valūtas nosīšanu — valuto dumping.

Visspilgtāk eksporta palielināšanās varēja notikt Angļu Indijā. Par zaudējumiem, kuŗus cieta rūpnieki, tie varēja pateikties:

- 1) mākslīgai rūpniecības palielināšanai,
- 2) speciālai tarifcēšanas likumdošanai.

Sadibinātās fabrikas radīja pārprodukciju. Daudzas Rit-Indijas akciju sab. nespēja maksāt dividendes, kā arī akcijas zaudēja cenu līdz 40⁰/. Pārējas laikmetos grūti noteikt ražošanas apstākļus, p. p. sakarā ar muitu angļu Indijā. 1893. g. — Ķīna un Meksika bija beidzamās valstis kas paturēja sudraba valūtu. Viņas cerēja ar sudraba valūtas krišanu pacelt eksportu.

Aplūkosim:

1) vai patiesībā šāda pazemināta valūta veicina eksportu un

2) vai šā veicinātais eksports ir labvēlīgs priekš zin. valsts. Attiecībā uz pirmo jautājumu statistika nav devusi labvēlīgus rezultātus. Aprēķinot eksporta palielināšanos zeltā, tas izzūd. Šī palielināšanās atkarājas no sudraba vērtības krišanas (tā pati parādība pēc kara arī pie mums Latvijā) 1893. g. komisija ziņoja Britanijas valdībai: kaut gan teorētiski iznāktu palielināšanās, bet faktiski eksporta pieaugums bija lēnāks nekā pazeminātās valūtas. Tā ir pašapmānīšanās. Ķīnā vidējā gada eksporta vērtība 10 gadu laikā bija pieaugusi ar 1891. g. no £ (sterl.) 19 milj. 240. 250. —. —. uz 1901. g. no £ 23 milj 376.360. —. —, kas ir palielināšanās par 21⁰%, bet gada pieaugums iznāk 2⁰%. Šis 2⁰% ir dabīgais pieaugums. Tas nāca arī uz kaimiņu sudraba zemju r-nā, — Japāna un etc.

Ekspertu slēdziens:

1) sudraba vērtības krišana attiecībā pret zeltu nekādā ziņā nav veicinājusi Ķīnas eksportu uz zelta valūtas zemēm,

2) nav sekmējusi arī eksportu no zelta un sudraba valūtas zemēm (t. i. importu sudraba valūtas zemēs).

Šo pašu novērojām arī Meksikā. Pēc sudraba novērtējuma iznāk kā eksports pieaudzis stipri, bet zeltā aprēķināts nav ievērojams. Eksporta vērtība — 1892 g. \$ (dol.) 63.328.157 pacēlās, 1902.g. uz \$ 74.106.200, kas iztaisa 18,38⁰/. Šis pieaugums rēķināms vienīgi uz dabīgā pieauguma rēķina, kas iznāk apm. 2⁰/. Ja dziļāk novērojam krītošās valūtas zemēs eksportu, tad sudraba valūtas zemēm arvienu vairāk jānodod produktu zelta valūtas zemēm, lai iegūtu to pašu zelta daudzumu, kas galīgi iznīcināja visus labumus no tādā ceļā palielināta eksporta. Beigu rezultāts ir negatīvs.

Rūpīgi salīdzinot Meksikas preču vairumu un cenas, redzam, ka 1902. g. no Meksikas par izvestām 6 galv. precēm zeltā saņemts \$ 10.781.090. Bet vajadzētu saņemt, ja sudraba cena nebūtu kritusi 16 951.328, dol. (ja būtu bijušas agrākās cenas). Starpība 6, 2 milj. dol.

Tā pati parādība novērojama Ķīnā. Diference 1902. g. — 1903. g. pie izdevuma £ (strl.) 3.369.800, kas ceļas no sudraba krišanās. Ievesto preču daudzums parāda vērtības pacelšanos par £ 1.950.755.—, par ko Ķīna atkal dārgāk samaksājusi.

P. p. Urugvaja, kurai ir zelta valūta, ilgu gadu pārspēja Ķīnu un citas sudraba valūtas zemes, kaut gan bij daudz mazāka valsts. Arī kapitāla ieplūdums sudraba valūtas zemēs nav iespējams ja viņai ir krītoša valūta. leguvas bij tikai zelta valūtas zemes, p. p, USA uz sudraba valūtas zemju rēķina. Tas norāda, ka savas zemes valūtas krišana nav par labu pašu valstij. To izmanto tikai daži rūpnieki. Veltīgi bij zinību vīru prātojumi par atgriešanos pie dubultvalūtas, kā to vēlāk pierādīja fakti.

No sudraba valūtas izeja bij atrodama:

- 1) vai nu ievēdot dubultvalūtu, vai
- 2) ievēdot klibojošo zelta valūtu.

Sudraba valūtas zēmes kā arī sudrabu ražojošās valstis vispirms pielika pūles pie atgriešanās uz dubultvalūtas sistēmu.

Dubultvalūtu varētu ievest: 1) pieņemot sudrabu kalšanai. Praksē vēlāk neattaisnoja iespējamību. 2) nosakot vienu attiecību priekš visas pasaules.

Bimetalisma būtība.

Ja bimetalisms prasa abu metālu vienlīdzīgu nešanu uz naudas kaltuvēm, tad tas patiesībā nav bijis. Metāla pieplūdums dažādos laikos bijis vienmēr dažāds. Īstas dubultvalūtas iepriekšnoteikumi ir sekoši:

1) abu metālu brīvas kalšanas tiesības pēc likumā noteiktas attiecības. Tam seko tas, ka katra metāla monētas vērtība atkarīga no metāla satura, vērtības.

2) abiem metāliem likumīgas maksāšanas spējas pie parādu maksāšanas, bet izvēles tiesības piekrist dēbitoram. Tāpēc par maksāšanas līdzekli būs lētākais metāls, jo parādnieks izvēlies lētāko naudu. Lētāka nauda tā kļūst par vērtības mērītāju.

Ticība, ka ar šo metālu brīvu kalšanu var noturēt likumīgu attiecību ir gubultvalūtas būtība. (Bimetalisma būtības mācība). To sevišķi labi formulējusi Britānijas komisija.

Substitūcijas teorija. — Zelts un sudrabs vērtībā paši rēgulējas.

Darvina uzskats. Zelts un sudrabs vērtībā pārrēgulējas.

Arī bimetalistiem vienas šaubas ir, ka abus metālus vienādi necieni. Substitūcijas teorija arī nebija neapšaubāma. Savstarpēja norēgulēšanās nenotiek ar abiem metāliem vienādā veidā. P. p. Francijā sudrabu izņemot no apgrozības, zelta krišana nenotika spējī, bet lēni. Pēc Vācijas naudas reformas sudraba cena krita. Francijas sud-

rabu bij izdevīgi nodot kalšanai, bet zeltu izņemt no apgrozības. Te nu bij jāaizliedz sudraba kalšana, neskatoties uz to, ka viņa piekrita bimetālismam

Bimetālistu apgalvojumi: 1) starp zelta un sudraba vērtību pastāv noteikta dabiskā attiecība; 2) vajadzības gadījumā šo attiecību var uzturēt ar likumu. Pacēlas jautājums vai apkarot šo bimetālisma teoriju. Kāds amerikāņu rakstnieks saka, ka starp zelta un sudraba vērtības ziņā esot tā pati starpība, kā starp citiem priekšmetiem; dabīgās attiecības 1:15 nepastāv. P. p. zeltu un sudrabu var salīdzināt kā dzelzi ar svinu, kviešiem un rudziem. Bimetālisti par daudz ticēja likumu varai, kā ar to var noteikt katru attiecību. It sevišķi to aizstāvēja francūzis Černuskis. Viņa pretinieki Chevallier Parē aizstāvēja zelta valūtu.

Likums spēja raksturot sabiedrības ieskus, veidus un sankcionēt no sabiedrības izsuktās vajadzības.

Lai ievestu bimetālismu, — vēl cēlās jautājums *kāda* attiecība būtu uzstādama un cik ilgi un cik stingri starptautiska līguma slēdzēju puses varētu tā izturot? — Ja pieņemtu Francijas attiecību 1:15... tad, vai viņa spētu pacelt lai saskaņotu ar tirgus attiecību, ja spētu, — Amerika tomēr kalta savus standard doll. 1:16 tā tad faktiskā vērtība būtu lielāka kā uzkalta un standart doll. aizplūstu uz Franciju pārkalšanai, — frankos. Tā franks uzsūktu visus doll. Otrkārt, ja viņa vērtību nespētu pacelt, tad atkal doll. plūstu uz Franciju.

Ja pieņemtu tirgus attiecību 1:35, tad Amerikas un Francijas naudas metāla ziņā būtu nepilnvērtīgas un tās runātu pretim naudas noteikumiem: nauda nevērtīgāka par uzkalto. (Paturot iepriekš. lik. relac.) Tā tad paliktu tik par maiņas naudu, vai parkaļot vērtīgā naudā, tās samērs būtu liels un valsts zaudētu ap 50% no vērtības. Bij aprēķināts ka caur šo Francija zaudētu 1200 milj. frs, bet Amerika 200 milj. doll.

Cik ilgi un cik stipri līguma slēdzējas varētu līgumu pildīt? Valstis ir spiestas krīzes gadījumos ievest papīra valūtu, kādi apstākļi ir vienmēr bijuši. Neviena valsts nav svabada no viņas. P. p. Anglija banku restikācijas laikme-

tā bija spiesta ievest papīra valūtu, kuŗu vairākus g. nespēja atmainīt u. t. t. Šie apstākļi rāda, ka valstis nespētu ieturēt šo līgumu un būtu spiestas no šīs sabiedrības izstāties. Bimetālisma cīņa norisinājas literatūrā, kā arī praksē.

Holande, kuŗa arī bija sudraba valūtas piekritēja 1876. g. piekrita konferences sasaukšanai, kuŗa sanāca 1878. g. Viņas uzdevums būtu: *starptautiska vienošanās par bimetālisma naudas sistēmas paturēšanu, citas vērtību attiecības noteikšana starp zeltu un sudrabu.*

Konference iznesa tikai vēlējumus, kas nebija saistoši. Šī konference nedeva nekādus panākumus. Visvairāk pie sudraba izlietošanas un vērtības celšanās bija ieinteresēta USA, kuŗas pēdējā laikā stipri ražoja sudrabu. USA parlamets 1878. g. 2. februārī pieņēma Blandabillu likumu kas noteica, ka valsts uzpērk katru mēnesi 2—4 milj. dol. sudraba un izkaļ standartdolaros, kuŗiem ir pilntiesīgs likumīgs maksāšanas spēks, — Blandbills palika spēkā līdz 1890. g. un par viņa darbības laiku USA valdība iepirka apmēram 9 milj. kg. sudraba un izkalusi vairāk kā 300 milj. standart dol.

Ar Sermanbilli no 1890. g. 14. jūl. sudraba izpirkš. paaugstin. — palielin un mēneša sudraba iepirkumu noteica uz 14,5 milj. oz. t. sudr. Šo sudr. valsts nepārkala mon., bet uzglab. lējumos, lai būtu iespējams izdot banknotes par šo sudr. Šermanbill palika spēkā līdz 1893. g. rudenim. Šinī 3 g. ilgā Billa darb. laikā valdība izpirka 5,25 milj. kg. sudr. vērtībā par 156. milj. dol. USA uzpirktais sudrabs šos 3 g. bija vairāk kā $\frac{1}{3}$ no visas tā laika pasaules sudraba ražas. Šis Amerikas pūles uzturēt sudr. vērt. tomēr nekā nepadara un turpmāk bija spiesta atteikties.

Kā jau minējām 1878. g. vienojās Francija un USA par konfer. sasaukšanu 14. apr. 1881. g. Parīzē. Šinī konfer. piedal arī Angl. un Vāc. pārstāvji. Viena daļa valstu bija par bimetālismu, ar to noteikumu ka arī Angl. un Vāc. to pieņemt. Anglijas bankas pārst. Gešel paskaidro ka viņš balsos pret visiem tādiem priekšlik., kas

mēģinās zelta valūtas vērtības pazemināšanu. Visi Eiropas pārstāvji izteicās pret sudr. un par viņa aprobež. kalš. konfer. nebija sekmju. II konf. san. 1881. g. jūl. uz USA un Franc. vēlēšanos un mēģin. radīt cerības uz saprašanos.

Galigos lēmumus atstāja konferencē, kuŗai būtu jānotiek 1882. g. Šī konf. tomēr nesanāca, jo nebija cerību uz vienošanos. Visvairāk sudr. jaut. inter. USA, kuŗa bija daudz sudr. izlaidusi apgrozībā. Viņa uzaicina vēlreiz Eiropas u. c. valstis uz konf. 1891. g. Briselē. Še skaidri kļuva redzams ka bimetalisms atdzīvināt starptautiskā mērogā nebūs iespējams. USA nolūks bija sudr. tirgus paplašin. Domāja gan vēl par konf. 1893. g., bet Vāc. nepiedal. dēļ vairs to nesasauca.

Pēdējais mēģin. bija 1897. g. vienoties vispirms neoficiālā kārtā un uz savst. sapraššanās pamata. Amerika sūtīja uz Eiropu spec. komisiju, kas vestu sarunas. Vienojās ar Franc. atvērt brīvu sudr. kalš., ja pievien. Indija. Anglijas priekšstāvis teica ka Indija pati spriedīs par sudraba brīvkalšanas atjaunoš. Indija paziņoja, ka būtu neprāts no jauna atgriesties pie brīvas sudraba kalšanas kur Indijas valdībai ar lielām pūlēm izdevies nostipr. vekseļu kursu ar atsev. iekš. rīk., neatkarīgi no starptaut. vied. Tā izbeidzās Amerikas vēlēšanās. USA atteicās no sudr. un ieveda zelta standartu dol. Pēc 1893. g. viena valsts pēc otras pārgāja uz zelta valūtu un uzvarētāja palika Angl.

Statistika rāda Londonas biržas sudraba cenas:

1878. g.	52 $\frac{9}{16}$	par standart oz sudr.				
1879. g.	51 $\frac{1}{4}$	"	"	"	"	"
1880. g.	52 $\frac{1}{4}$	"	"	"	"	"
1883./4. g.	50 $\frac{5}{8}$	"	"	"	"	"
1889. g.	42 $\frac{11}{16}$	"	"	"	"	"
1890. g.	54 $\frac{5}{8}$	"	"	"	"	"

sakarā ar to, ka Vācija pārtrauca sudraba pārdošanu, kas nāca par labu kursam (attiecas uz 1879. un 1880. g)

1890. g. zem Šermanbilla iespaida jau tā paša gada
novembrī $47\frac{1}{8}$ par standart oz sudraba.

1891. g. $43\frac{1}{2}$ par standart oz sudraba.

1892. g. $37\frac{7}{8}$ „ „ „ „

Zuda visas izredzes pacelt sudraba cenu, jo dabiskā
tendence gāja strauji uz leju. Ar zelta pari nostiprinā-
šanu panāca sudraba nostabilizēšanos Meksikā, Indijā,
Ķīnā un Filipinu salās.

Izšķir divus momentus: klibojošo zelta valūtu un
cieto zelta pari. Šie divi momenti juridiski šķirās. Pie
klibojošās zelta valūtas kā maksāšanas līdzekļi ir zelts,
kā arī dažas lielākas ar likumu atzītās sudraba naudas.
Sudrabu kaļ vienīgi valsts no saviem krājumiem. Šī su-
draba nauda padara zelta valūtu par neskaidru.

Zelta pari ievēšana ir citāda: tā atstāj pilnīgi sudraba
valūtu, p. p. Indija pērk mašīnas Anglijā par līgtu sudraba
naudu, bet maksā zeltā noteiktā attiecībā.

Kā ievest pari? Pirmā iesāka Meksika, kuņai pievie-
nojās citas sudraba valūtas zemes. Indijas maksājumi
tika zīmēti sudraba rupijās, bet izmaksāja zeltu. Priekš
maksājumiem Indijai bija jāriko zelta fondi galvenos tirdz-
niecības centros. Prasību apmierināšanai šais centros kā:
Londonā, Ņujorkā, Parīzē u. t. t. maksāja ar zeltu pret
Indijas rakstītām devīzēm. Fondus ierīkoja lielākos tirdz-
niecības centros. Valstij jābūt saimnieciski stiprai, lai šos
fondus uzturētu kārtībā. Fondu uzturēt palīdz stipri aktīva
tirdznieciskā bilance. Maksājumus no ārzemēm atstāj šos
fondos.

Šādā veidā arī Vitte mēģināja nostiprināt Krievijas
sudraba rubli, uzdodot Mendelsoņa bankai uzpirkt katru
papīra rubli, kas draud krist cenā un pārdot tos, ja cena
paceļas. To izveda vairākus gadus. Ievedot šos zelta fon-
dus sudraba valūtas zemes paturēja savu sudraba valūtu
iekšzemes cirkulācijā un ārzemes satiksmē necieta zaudē-
jumus. Sudraba kalšanas tiesības pieder vienīgi valstij.

Indijas rupijas nostabilizēšana.

(India-Concibils maksājumi mētropei Londonā celās no 55 milj. rupijām uz 120 milj. rupijām). Indijai ik gadus bija lieli zelta maksājumi par zelta aizņēmumiem, kā arī par angļu ierēdņu uzturēšanu. Sudraba cenai kritot Indijas labā bij noturēt rupijas cenu stabilu ar zeltu un neatkarīgu no rupijas sudraba vērtības. 1896. g. 26. jūnijā pēc Briseles naudas konkurences *Indija apturēja sudraba brīvkalšanu*, jo līdz ar sudraba cenas krišanu, krita arī rupijas cena.

Indija nolēma rupiju stabilizēt pēc samēra 1 rupija = 16 d. angļu valūtā. To viņai arī izdevās sasniegt nedaudz gados, pēc sudraba brīvkalšanas apturēšanas. Vēlāk rupijas cena gan nokrita līdz 12 d. par rupijas metālu, bet rupijas cena uzturējās.

Indija noteica 1899. 15. septembra likumu, ka viņa apmaina 1 sowerignu pret 15 rupijām t. i. pēc samēra 1 rupija = 16 d., vai citādi sakot, apņēmas pret katriem 16 d. dot 1 rupiju sudrada. Anglija sāka rupijas un zeltu vest, lai dabūtu rupijas.

Tā 1894. g. Indija jau bija iekrājusi £ 6.382.000.—.—, bet 1895. gadā jau £ 10.993.000.—.—.

Tā tad Indijas valdība ar savu tālredzību paspēja ievest pilnīgu apmaiņu un nostabilizēt sudraba rupiju iekšzemē un ārzemē — 1 rupija = 16 d. (Ši ir jau klibojošā zelta valūta ar sudraba n. pārsvaru, jo sudraba kalšana ierobežota).

Šo pašu reformu izveda Meksikā un Filipīnu salās. Arī Kīna mēģināja ievest, bet to aizkavēja pasaules kaņš.

Cietais pari nodrošina naudas vērtību pret zeltu.

Klibojošās zelta valūtas grūtības sadalās 3 grupās:

1) *launumi:*

1) lielā starpība starp sudraba tirguš un monētu cenu, kas piedotas sudrabam kā monētai. Ši ir viņas akcesorā cena. (Aksesorā nauda);

2) sudraba naudas mazā piemērotība apgrozības prasībām oikonomiski attīstītās zemēs;

3) lieli nepilnvērtīgas naudas daudzumi bija par traucēkli valūtas sistēmai, ja vien nespēj šo daudzumu rēgulēt ar apgrozības prasībām;

2) *priekšrocības*:

1) Klibojošā zelta valūta samazināja zelta metala naudas pieprasījuma intensivitāti pasaules tirgū;

2) uzturēja *maiņas pari* (kursu) starp austrumu un rietumu zemēm;

3) viņa bija piemērotākā nabadzīgām un kultūrālā ziņā atpakaļ palikušām zemēm;

4) pavairoja, jeb pacēla sudraba tirgu, uzturēdama sudraba cenas stabilitāti.

„Augstskola Mājā“ Nr. 26.
Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē).

8. lekcija.

OTRĀ DAĻA.

Starptautiskā naudas apgrozības organizācija.

A. Starptautiskā naudas apgrozības būtība.

1) Vispār katrai valstij ir sava naudas satversme (sistēma), kas nostādama pretim citām valstīm.

2) Šī naudas satversme (sistēma) ir valsts likumdošanas produkts, un ir spēkā, darbojas vienīgi savas valsts robežās. Ārpus valsts robežām tai nav nozīmes. Tāpēc starptautiskā satiksmē trūkst vērtību pārnēsēja, apmaiņas līdzekļa, kāds mums pastāv vienā atsevišķa valstī.

3) Iekšzemes vērtību apmaiņa vidutāja lomu spēlē vietēja nauda, t. i. par iekšzemes naudu pērkam un pār-

dodam zināmus priekšmetus, turpretim starptautiskā tirdzniecībā vispirms jāiemaina attiecīga ārzemju nauda, lai varētu nopirkt un samaksāt par zin. priekšmetu.

Starptautiskās attiecībās vienas valsts nauda jāapmaina pret otras valsts naudu. Piem. ja pilsonim jāpilda kāds maksājums ārzemēs, tad vispirms jāapgādājās ar attiecīgas valsts naudu, ka arī ja pilsonis saņem ārzemes maksājumu ārzemju naudā, viņš pirms izlietošanas iekšzemē spiests to apmainīt pret iekšzemes naudu.

Kurss, pēc kuŗa notiek iekšzemes naudas apmaiņa pret ārzemju naudu, atkarīgs vispār no tiem pašiem faktoriem, kas var iespaidot vispār cenu, bet it sevišķi no piedāvājuma un pieprasījuma. Katra iekšzemes nauda attiecībā pret ārzemju naudu ir prece, kuŗas cena padota svārstīšanās iespējamībai. Vēlāk redzēsim, ka šīs cenas svārstīšanās, pateicoties zināmiem noteikumiem, var tikt ierobežota ciešos, noteiktos rāmjos. Cieta kursa attiecība 2 valstu naudu starpā par pastāvēt tikai tanī gadījumā, ja šinīs valstīs formāliun materiāli vienāda naudas satversmes.

Līdz šim nav vispārējās starptautiskās naudas, nedz arī vispārējas starptautiskas satversmes, bet vienīgi dažādas atsevišķu valstu naudas sistēmas. Šīs attiecības, kādās dažādu valstu naudas atrodas viena pret otru ir ļoti svarīgas starptautiskai vērtību apgrozībai. Sevišķi šīs attiecības ir aplūkojamas, kad runājam par starptautisko naudas apgrozību. Ja ārzemju tirdzniecība notiek naudā, tad tirgotājam ir no ļoti liela svara zināt, cik noteiktā attiecībā stāv zināmas valsts nauda pret otru, t. i. cik noteikti vienas valsts naudu var novērtēt otras valsts naudā. Jo šī nenoteiktība ir lielāka, jo tirdzniecība ir grūtāka. Kas pārdod precī uz ārzemēm par ārzemju naudu, tam interesē jau iepriekš aprēķināt, par cik viņš pārdod aprēķinot pēc savas valsts naudas. Jo noteiktāka, mazāk svārstīga ir zin. valstu naudu attiecība, jo drošāka, saistīta ar mazāku risku ir tirdzniecība šo valstu starpā.

Vienas zemes naudu, runājot sakarā ar ārzemju naudu, sauc par valūtu. Vērtību svārstīšanos starp iekš-

zemes un ārzemes naudu sauc par valūtas svārstiņanos. Zinātnei par naudu piekrit *iemeslu izpētīšana, kas izsauc valūtas svārstiņanos*, vai pēc kādas likumības viņa svārstas, ka to *līdzekļu uzrādīšana, ar kuŗu pielietošanu iespējams valūtas svārstiņanos novērst vai vismaz samazināt līdz minimumam.*

Paritāte.

Vispirms izšķir regulētas un neregulētas, brīvas valūtas. *Par regulētu valūtu* runā tad, ja 2 valstu valūtas pamatotas uz vienu un to pašu metalu, piem. Ls 25 = £ 1.—.—

Par neregulētu valūtu sauc tādu valūtu attiecību, kuŗu starpā nav noteiktas mērauklas, piem. Latv. rbl. un £ 1.—.— Pie neregulētām valūtām valūtas svārstiņšanās ir neaprobežota. Tā tad runājot par 2 valstu valūtu attiecībām, vispirms jāraugās uz to, pie kuŗas grupas valūtām šī attiecība pieder.

Divu zemju valūtām, kuŗas abas dibinas uz vienu un to pašu naudas metalu, bet tikai dažādiem viņa daudzumiem, svārstiņšanās apjoms ir stipri ierobežots. Turpretim, ja vienas valsts valūta pamatojas uz zeltu, bet otras uz sudrabu, tad valūtas svārstība ir daudz lielāka, jo nāk klāt pašu metalu svārstiņšanās moments.

Ja 2 valstīs pastāv zelta valūta, kur katras naudas — monētu vērtība izteicas ar viņas metala švara daudzumu, tad šādu naudas vienību starpā varam uzstādīt līdzību — *paritāti*. (piem. Ls 25 = £ 1.—.— apmēram, jo metalu svars abos gadījumos viens un tas pats). Paskaidrosim šo paritāti ar piemēru:

Kā Vācijā, tā Francijā ir zelta valūta, kur katra naudas vienība dibinas uz zin. daudzumu zelta. Pēc vācu naudas likuma no 1 klg. tīra zelta kaļ 2790 M. Pēc franču naudas likuma no 1 klg. naudas zelta (t. i. 0,900 proves) kaļ 3100 Frs vai no 1 klg. tīra zelta

$$\frac{3100 \cdot 10}{9} \text{Frs} = \frac{31000}{9} \text{frs}$$

Tā tad vācu un franču naudas starpā pastāv līdzība:

$$2700 \text{ M.} = \frac{31000}{9} \text{ frs.} (=1 \text{ klg. tira zelta), vai}$$

$$1 \text{ frs} = \frac{2790 \cdot 9}{31000} \text{ M.} = \frac{81}{100} \text{ M.}; \text{ vai arī } 100 \text{ frs} = 81 \text{ mark.}$$

Še ir paritāte.

100 fr. satura tik pat daudz zelta, kā 81 marka

100 Ls " " " " " " " 81 "

Paritātes aprēķināšana sarežģīta pie angļu un vācu naudas vienībām. Tas tāpēc, ka še par izejas punktu dažādas svāra vienības.

Turpretim starp zelta un sudraba valūtu nav stingras paritātes. Šeit nenoteiktību ienes dažādi metali, uz kuriem bazējas naudas vienība. Ja zelta un sudraba metālu vērtību attiecība grozās, tad grozas, svārstas arī līdzības punkts starp zelta un sudraba valūtu.

Pie sudraba cenas 61 ddpar standart oz paritāti starp angļu un indiešu valūtu aprēķina sekoši:

$$\begin{array}{ll} x \text{ d} & 1 \text{ rupijai} \\ 32 \text{ rup.} & 11 \text{ oz t. sudr.} \\ 37 \text{ oz. t. s.} & 40 \text{ oz st. sudr.} \\ 1 \text{ oz. st. s.} & 61 \text{ d (tagad 32 d)} \\ x = \frac{11 \cdot 40 \cdot 61}{32 \cdot 37} & = 22 \cdot 67 \text{ d. d.} \end{array}$$

Paritāte atkarīga no metāla tirgus vērtības dotās cenas, ar kuras mainīšanos mainas arī paritāte.

Kursu proporcija, it sevišķi vekselu kursu, regulēta valūtu starpā ar vienādu metāla bazi.

Neskatoties uz to, ka paritāte ir pastāvīga, jo viņas pamatā ir vienāds metāla saturs, tomēr praktiskā dzīvē kursi svārstas noteiktās robežās. Šo kursu svārstīšanos izsauc dažādi iemesli:

- 1) *kalšanas izdevumi,*
- 2) *procentu zaudēšana pie izkalšanas,*
- 3) *monētas maitāšanās ar nodilšanu* (nodilšanas robežas).

Tā kā nav cietas absolūtas vērtību līdzības vācu naudas vienībā ar viņas metala zeltu, un līdzīgi arī starp angļu naudas vienību un viņas metala zeltu, bet tikai samērīga vērtību līdzība, tāpēc arī ir iespējams uzstādīt tikai samērīgu naudas vērtību attiecību starp vācu un angļu naudām.

Daudzas valstis pieturas pie principa ņemt atlīdzību par monētas izkalšanu Anglija un U. S. A. par kalšanu atlīdzību neņem. Kalšanas izdevumi, kaut arī viņi nav lieli, atstāj iespaidu uz paritāti. Nododot metalu pārkalšanai saņemam monētas par tik daudz metala vērtību mazāk, cik maksā kalšana. Paritāte uzturas spēkā, ja monētu svars ir likumā paredzētais (pilnvērtīga). Parasti atrodoties cirkulācijā, monētas ar laiku nodilst, svars pamazinājas, kas pie apmaiņas izsauc lielas nepatīkšanas. Tagad gan pastāv nodilšanai zin. robežas — remediji.

Aplūkosim, piemēram apstākļus, kas kursu var iespaidot par sliktu franču frs gabaliem, pārvēršot tos vācu naudā. Pieņemsim, ka 1) franču 20 frs gabali nodiluši par 5⁰/₀, t. i. tikai no 3115,5 frs agrāko 3100 frs vietā varam iegūt 1 klg. monētu zelta (0,900 proves), 2) nododot zeltu vācu kaltuvē vai apmainot zeltu pret banknotēm Valsts bankā saņemam tikai 2784 markas par 1 klg. tīra zelta, jo 6 markas atvelk par pārkalšanu.

Līdzīga kāpšanās uz otru pusi ir iespējama tikai tad, kad par nodilušu vācu naudu jāiegādājās franču nauda. Tad atkal vācu naudas īpašniekiem jācieš nodiluma un pārkalšanas izdevumi. Šie iemesli izsauc to apstākli, ka *praktiskā dzīvē paritāte ir vidus mērs, ap kuru notiek svārstīšanās*. Praktiskā dzīvē zelta naudas sūtīšana vai arī banknošu sūtīšana nāk priekšā ļoti reti un tikai kā *ultimo ratio*, kad citi līdzekļi nevar palīdzēt. Visvairāk praktiskā dzīvē šie izpalīdzas ar *īstermiņa prasībām — čekiem un vekseliem* — pārvedumiem. Čeki un vekseli, kas uz ārzemēm rakstīti ārzemju valūtā tiek saukti par *devīzēm*. Piem. ja kāds brauc uz ārzemēm, tad viņam daudz izdevīgāki ņemt līdzī ne ārzemju naudu — banknotes vai monētas (pēdējās pavisam neizdevīgi), — bet

gan kādu prasību, kuŗa pildama nobraukšanas vietā — ārzemju valūtā (nobraukšanas vietas valūtā). Vēl piemērs, ja personai pienākas maksājums ārzemju valūtā, tad viņai izdevīgāki šo prasību pārdot pārveduma (Anweisung) ceļā, bet nelikt šo summu pārsūtīt uz savu valsti un še to iemainīt pret vietējo valūtu. Pārvedumus parasti izdara ar *devīzēm un čekiem*.

Pirms pārejam uz vekseļu kursu svārstīšanos, kas tik pat svarīga, kā naudas kursa svārstīšanās, apskatīsim vekseļa nozīmi starptautiskos maksājumos.

Starptautiskā satiksmē *vekseli izlieto kā līdzekli maksājumu nolīdzināšanai*, kas atvieto tīras naudas sūtīšanu no vienas valsts uz otru.

Apskatīsim vekseļa nozīmi ar konkrētu piemēru.

Vācu fabrikants pārdevis krāsas uz Angliju un viņam pienākas saņemt pretvērtību. Tāpat laikā otrs vācu fabrikants iepircis kokvilnu Anglijā un viņam pienākas maksāt pretvērtību angļu tirgotājam. Lai nebūtu jāsūta vācu nauda uz Angliju, jācieš transporta un apdrošināšanas izdevumi, tad krāsu pārdēvējs raksta vekseli — tratu uz sava pircēja vārdu un šo tratu pārdod kokvilnas fabrikantam, kuŗš to nosūta uz Angliju kā samaksu par kokvilnu. Labums šē tas, ka tiek apieta naudas sūtīšana turp un atpakaļ. Praktiskā dzīvē eksportiers un importiers tieši nesatiekas, bet vidutājību uzņemas bankas, kuŗas pērk ārzemju vekseļus un pārdod.

Cik tāju vienas valsts prasības nolīdzinas otras valsts prasībām, maksājumiem ar vekseļu palīdzību tik tāju iespējams iztikt bez tīras naudas pārsūtīšanas. Cik tāju pastāv šī parādība, nav iemesla vekseļu kursiem daudz attālināties no paritātes. Praktiskā dzīvē tomēr apstākļi ir tādi, ka vienas valsts maksājumi pārsniedz otras valsts prasības. Tad priekš saldo norēķināšanās jābūtu skaidra nauda, kā *ultimo ratio*. Ar zeltu tā tad maksā vissliktākā gadījumā, kad citu līdzekļu nav. Valsts parasti norēķinas vekseļos un tamdēļ svārstīšanās notiek vekseļu kursos, kuŗi izdoti zeltā. Te spēlē lomu tirdznieciskie apstākļi un maksā-

šanas bilance. Vekseļu kursus regulē pieprasījumi un piedāvājumi pēc viņiem.

Vekseļu kursi var svārstīties vienīgi tanīs pašās robežās, kā attiecīgas naudas kursi, bet ne vairāk. Ja ārzemju valūtas kurss pacēlies tik augstu virs paritātes, ka atmaksājas sūtīt zelta naudu, tad oikonom. princips noliedz pirtk devīzi. Tā tad priekš vekseļu kursu svārstīšanās, kas rakstīts zelta valūtā, pastāv noteiktas robežas kā uz augšu, tā uz leju. Šīs abas robežas, kur sāk atmaksāties tieša naudas sūtīšana, sauc par *zelta punktiem*. Zelta punktu robežu nosaka izdevumi par pārsūtīšanu, apdrošināšanu etc.

Runā par izdevīgiem un neizdevīgiem vekseļu kursiem (labvēlīgi un nelabvēlīgi kursi).

Maksāšanas bilance, kā jau airādīts, spēlē lielu lomu pie vekseļu kursiem. Maksāšanas bilanci var uzlabot strādnieku braukšana darbā uz citām valstīm, (piem. Itāli uz Ameriku), ēmigrantu sūtījumi etc. Maksāšanas bilance atstāj iespaidu uz starptautisko norēķināšanos.

Divu valstu vekseļu kursi var svārstīties vienīgi zelta punktu robežās. Lidz ko kursi pāri par zelta punktiem, sūta ne devīzes, bet naudu.

Kursu kotēšana. Vekseļu kursu stāvokli virs vai zem paritātes noteic ārzemju vekseļu kursu kotācija.

Kotēšanu izdara pēc diviem pamatnoteikumiem.

1) *pamatā liekot citas valsts valūtu*, piem. Vācija, Latvija etc. Vekseļu kursi šē rāda, cik Ls maksā par noteiktu summu ārzemju naudas, piem. 100 frs vai £ 1. Pie šī kotācijas veida labvēlīgi vekseļu kursi sakrīt ar zemiem skaitļiem, nelabvēlīgi — ar augstiem skaitļiem — vekseļu kursiem. Jo zemāka ir ārzemju vekseļa valūtas cena, jo tuvāk viņa stāv tam zelta punktam, kuļu pārākājot maksājumi uz ārzemēm tiks izdarīti metala naudā (pārākāj otru zelta punktu).

2) *pamatā liekot pašu valūtu*, piem. Anglija. Vekseļu kursi rāda, cik svešas naudas p. p- Ls 10, frs var saņemt par £ 1. Šeit sakrīt zemi kursi ar nelabvēlīgiem, augsti ar labvēlīgiem. Jo mazāk var iegūt ārzemju valūtas, jo

kurss sliktāks un otrādi. Kursa svārstīšanās amplitūda takarājas no dažādām saimnieciskām parādībām un praksē nav noteikts lielums.

Kā faktori šeit var uzstāties vietējās vai ārzemju naudas nodilšana, pārkalšanas izdevumi, pārsūtīšana un apdrošināšana etc.

a) naudas pārkalšanu var apiet, ja valsts centrālā banka uzpērk pēc zin. kursa ārzemju naudu un vajadzības gadījumā pārdod. (Šo ārzemju naudu c. banka uzpērk ne pēc nominālā piem. ja ir metala nauda, bet gan pēc satura). Ar šo paņēmieni kursu svārstīšanās amplitūdi var samazināt, jo te nebūs jāmaksā pārkalšanas izdevumi un nodilums, bet pārsūtīšanas apdrošināšanas izdevumi.

b) Ja banka uzpērk ārzemju valūtu un izmaksā ar vietējo valūtu, nerēķinot pārkaluma izdevumus.

c) Amplitūdi vēl var saīsināt, ja centrālā banka izsniedz bezprocentu aizdevumu uz zelta lējumiem. Ar to aizdevuma ieguvējs, rēķinot 6⁰/o gadā, pa 2 nedēļām iegūs 1/4⁰/o, kas arī samazina amplitūdi. (Šādu aizdevumu dod tikai tad, ja grib veicināt zelta ieplūdumu).

d) Kursu svārstīšanos var samazināt, ja sūta nekaltu metālu, bet ne naudu. Tad var zaudēt tikai pārkalšanas izdevumus, bet ne nodilšanu.

Šie noteikumi paliek spēkā tikai tanī gadījumā, ja valstī cirkulē tikai pilnvērtīga nauda. Līdz ko maksāšanas līdzekļu apmaiņa tiek traucēta, svārstīšanās robežas palielinās. To novērojam Francijā, kur apgrozībā neaprobežotā daudzumā atrodas sudraba nauda. Banka sudraba naudu apmaina pret zeltu tikai ar zin. prēmiju.

Bez šīm rēgulēto naudu attiecībārn vēl var būt divējēdas parādības: valstis ar dubultvalūtu un papīra valūtu. Vēl sliktāk ir, ja tiek traucēta papīra naudas apmaiņa pret zeltu. Tad zeltu var iegūt pērkot to brīvā tirgū.

Valūtas svārstīšanās zelta un sudraba valūtu valstīs.

Starp sudraba un zelta valūtas zemēm nav ciešas paritātes. Šo paritāti iespaido metala vērtību attiecībā. Attiecībā uz amplitūdes lielumu šē stāv spēkā viss līdzšinējais un nāk klāt sudraba cenas mainīšanās. Arī maksāšanas bilance atstāj lielu iespaidu kā uz sudraba metala vērtību, tā arī uz paritāti. Pēc tam, kad Indija bija noliegusi brīvu sudraba kalšanu, Londonas sudraba cena kļuva neatkarīga no Indijas pieprasījuma. Šinī laikā sudraba cenu iespaidoja

- 1) Ķīnas-Japānas kaņš, kas sudraba cenu pacēla no 25 d uz 32 d par 1 oz,
- 2) Lielvalšķu (Eiropas) ekspedīcija pret Ķīnu,
- 3) krievu-japāņu kaņš, kas izsauca sudraba pieprasījumu un sudraba cenas celšanos no 23 d uz 30 d.

Maksāšanas bilance pie regulētu valūtu valstīm atstāj daudz mazāku iespaidu uz vekseļu kursa svārstīšanos, nekā starp sudraba un zelta valūtas zemēm. Ja sudraba valūtas valstij pasīva maksāšanas bilance, tad sudraba cena strauji krīt.

Arī *Knapps* cenšas noskaidrot sudraba un zelta svārstīšanās iemeslus. *Knapps* uzstāda tezi: *zelta un sudraba vērtību attiecību noteic sudraba valūtas zemes valūtas kurss*; pārmaiņas ražošanas attiecībās un ražojumu pārdošana atstāj tikai tik tāļu iespaidu, cik tāļu tas atstāj iespaidu uz maksāšanas bilanci. Kā pierādījumu viņš ņem savās tezēs Indijas rupijas kursu no 1871.—1893. g., kā arī Meksikas pezo. Viņš saka, ka *pantopoliskie iemesli* spēlējot lomu sudraba cenas svārstībā, (pantopoliskie iemesli — faktori, no kuriem atkarājās maksāšanas bilance). Šie pantopoliskie iemesli pazeminājuši sudraba cenu. No 1871.—1893. g. rupijas vekseļu kursi bija ļoti zemi un tāpēc sudraba cena arī kritusi. Šos *Knappa* uzskatus *Helfferichs* apgāž ar pretpierādījumiem.

Vekseļu kursu svārstīšanās valstīs ar neregulētu (brīvu) valūtu.

Glūži diāmetrāli pretējas attiecības ir vekseļu kursiem neregulētu valūtu valstu starpā. Še atkrīt visi noteikumi, robežas, kas pastāv pie regulētām valūtām ar 1 vai 2 metaliem. Šeit vekseļu kursi atkarīgi no tirgus stāvokļa, jo naudas vērtība nav saistīta ar kādu citu trešo labumu. Pie neregulētām valūtām:

- 1) vekseļu kursu svārstīšanās ļoti lieta,
- 2) nevar naudu izkausēt, nedz pārkalt, jo tāda metāla nav,
- 3) papīra nauda vielas ziņā bezvērtīga un viņas vērtība var nokrist līdz nullei.

Te nav svārstīšanās robežu. Vekseļu kursi var nokrist zemē, bet viņi var arī neaprobežoti celties. Piemērs — vācu markas kursa krišana. Vekseļu kurss var arī bezgalīgi celties, gadījumā, ja maksāšanas bilance aktīva (vairāk pienākās no ārzemēm — zelta vai valsts papīrnaudā, nekā jāizved naudas, t. i. iemaksas pārsniedz izmaksas). Praksē šī parādība nenāk priekšā. Piem. Austrijas papīra guldenis bija neapmaināms, bet Austrijas politiķiem to izdevās noturēt zin. augstumā. Pie neregulētu valstu vekseļu kursiem, kā faktori, kas piedalās svārstīšanās robežu paplašināšanā, ir vēl daudz citi apstākļi.

1) *Naudas izlaišanas daudzums un kārtība.* Pie regulētas valūtas ar brīvkalšanas tiesībām naudas daudzums regulējas automatiski. Pie metālu valūtas ar aizliegtām kalšanas tiesībām un pie papīra valūtas, turpretim, valsts regulē naudas izlaišanu. Pēdējā gadījumā izlaistām apgrozībā *naudas daudzumam* ir liela nozīme pasaules naudas tirgū. Visbiežāk papīrnaudas — papīrvalūtas vērtība krīt ar viņas pārmērīgu izlaišanu. Piem. *R. Kalninga* vēlēšanās bija izdot likumu, ka Saeima ierobežo savu varu ar to, ka viņa nevar izlaist naudu. Tam būtu bijusi praktiska nozīme. Katra valsts vara, nonākusi kļūmīgā stāvoklī, grib tikt ārā no tā, bet nespējama sevi stingri kritizēt, izpalīdzās ar jaunas naudas izlaišanu. Šo naudu

viņa izlaiž, vēlākos ļaunumus sākumā nepētot. R. Kalnings dibināja Latvijas banku ar to nolūku, lai viņai vienai būtu tiesība izlaist naudu. Tirgotāji un valsts ir stipri ieinteresēti naudas kursa stabilitātē.

2) *Valsts kredīta noteikšanas kārtība.* Pie regulētas valūtas valsts kredīts nespēlē lomu uz vekseļu kursu, jo visa nauda pati sevī satur vērtību.

3) *Valsts saimniecības un politiskās krīzes, kā arī sliktās finanses,* — slikto finanšu saimniecība. Papīra naudas turētājs var spriest pēc valsts veselīgas saimniecības par to, cik no valsts par zin. papīra naudas gabaliņu būs iespējams dabūt reālu vērtību. Ir no svara tas apstāklis vai valsts cenšas naudas kursu celt vai pamazināt.

Krīzes laikmetos valsts suverēnā vara ķežas pie papīra naudas drukas un tā palielina vekseļu kursa svārstīšanās amplitūdi. Pie kaltām naudām viņas daudzumu palielina pēc vajadzības, pavairo pati publika. Pēdējā gadījumā vekseļu kursi svārstās niecīgās robežās.

Mūsu papīra lats nekrīt tāpēc, ka saimnieciskai dzīvei attīstoties pieaug pieprasījumi pēc maksāšanas līdzekļiem. Papīra naudas vērtība tad krīt, kad viņas par daudz pašreizējai saimnieciskai dzīvei. Tā tad pie regulētas valūtas vekseļu kursu robežas ir cietas; pie dubultvalūtas — viņas jau plašākas un mazāk noteiktas, bet pie neregulētām valūtām — pilnīgi nenoteiktas.

Valsts iespaids uz valūtas svārtīšanās robežām var tikt izvests ar centrālās ēmisijas bankas vidutājību, nosakot pirkšanas un pārdošanas cenu zeltam, sudrabam un ārzemju valūtai (maksimumu un minimumu). Pie mums zelts un sudrabs ir dārgāks, nekā to noteikusi Latvijas banka. Latvijas banka maksā par 10 krievu zelta rubļu gabalu Ls 25, birzā — 29 Ls līdz 28, 60 Ls — priekš Krievijas, (banknote — naudas zīme, ko banka izdod un pati saņem atpakaļ, t. i. pati banka viņas regulē).

Valsts kases zīmes — naudas zīmes, kas cirkulē un ienāk atpakaļ valsts kasē kā nodoklis. Šis maksājums, kas nokārtots ar budžetu.

Valūtas kursu regulēšana.

Kā jau redzējām pie metala valūtu zemēm vekseļu, čeku un naudas kursi nav grūti noteicami. Tālāk valsts centralai bankai ir iespējams, ja viņa to uzņemas, noteikt robežas ārzemju naudām, zelta lējumiem. Ēmisijas banka vispār var vadīt vekseļu kursus un viņu svārstīšanas apmērus:

1) noliekot ārzemju naudas pirkšanas un pārdošanas robežas,

2) atstājot iespaidu uz kursiem, pie kuņiem ir izdevīgi ievest vai izvest metālu,

3) *ar diskonto procentu politiku.* Ja ēmisijas bankas $\frac{0}{100} \frac{0}{100}$ takse ir spējīga iespaidot $\frac{0}{100} \frac{0}{100}$ taksi, tad viņai ir iespaids uz starptautisko dārgmetālu kustību. Pietiekoši augstu $\frac{0}{100} \frac{0}{100}$ takse palielina šīs valsts naudas pieprasījumu un šādi labvēlīgi iespaido vekseļu kursus,

4) *ar devīzu politiku.* Ja ēmisijas banka uzpērk ārzemju vekseļus viņu zemā kursa laimetā un uzglabā līdz kursa celšanās laikam, tad laižot attiecīgā laikā šos vekseļus apgrozībā, ēmisijas banka var pretiedarboties nevēlamai kursu celšanas tendencei. Daudz lielāku iespaidu, ne kā pie regulētas valūtas, ēmisijas banka var atstāt uz neregulētas valūtas vekseļu kursiem.

Kā piem. var pievest Austro-Ūngariju, kuņai pēc likuma ir zelta valūta paredzēta, bet līdz pēdējam laikam (1910. g.) Austro-Ūngarijas banka nav bijusi spiesta savas banknotes apmainīt pret zeltu. Tomēr praktiskā dzīvē viņas valūta bijusi tik pat stabila, kā kad būtu ieviesta metāla naudas apgrozība. Austro-Ūngarija šo sasniedz ar to, ka viņas rīcībā ir pietiekoši lieli zelta un valūtas devīzu krājumi, kuņus izlieto vajadzības gadījumā ārzemju maksājumiem. Brīvā laikā šie segumi nav izlietojami un netiek izlietoti. Šī politika sasniedz vēlamus rezultātus tik ilgi, kamēr ēmisijas bankai izdodas papildināt par jaunu savus zelta un devīzu krājumus.

Šis rezultāts atkarīgs no maksāšanas bilances un

valsts kredītiem. Analogiski bija nokārtota Krievijas rubļa kursa stabilizēšana pēc 1894. g. Krievijas valsts banka turēja ārzemes centros, it sevišķi Berlīnē lielus zelta krājumus, kuŗus izlietoja rubļa kursa regulēšanai. Pie Krievijas rubļa, banknošu un vekseļu kursu krišanas tendences ar zeltu uzpirka Krievijas rubļus priekš Krievijas, bet pie pretējās parādības krievu rubļus pārdeva pret zeltu.

Ar šo paņēmienu Krievijas rubli izdevās nostabilizēt pirms rubļu zīmes nebija izņemtas no apgrozības. Tomēr še jāsaķa tas pats, ko varēja arī par Austro-Ungariju teikt: kursa stabilitāte bija atkarīga no valsts iestādes zelta krājumiem un iegribas to uzturēt; pašā naudas satversmē nebija nekādu garantiju.

It sevišķi ar lielām grūtībām sastopas valstis ar neregulētu valūtu tādos gadījumos, kad viņas grib dabūt aizņēmumu ārvalstīs. Ārzemniekiem nav nekādas drošības, ka viņi saņems pilnvērtīgu kapitāla atmaksu, t. i. uzņemas lielu risku, kas palielina aizņēmuma $\frac{0}{0} \frac{0}{0}$ taksu. Bieži tādos gadījumos jāizdara aizņēmumi citas valsts valūtā — frankos, dolaros vai £.

Starptautiskās naudas vienības princips (ideja).

Jau agrākos laikos domāts par tādu starptautisku vienību, uz kuŗu nedarītu iespaidu dažādi kursi. Kaut arī pie regulētas zelta valūtas kurse svārstīšanās nav liela, tomēr iespējama un traucējoša. Pie neregulētas valūtas daudz vairāk neērtību. Laiku pa laikam ir uzpeldējusi ideja blakus valstīm nodibināt vienu kopēju naudas satversmi. Pasaules naudu varam iedomāties tikai teorētiski.

Par pasaules naudas vienību runāja visvairāk no 1860.—1870. gadam, kad uzplauka jo strauji pasaules satiksme (transporti), atcēla daudzas muitas robežas. Rezultāts — latīņu naudas ūnija. Turpmāko darbību traucēja franču-prūšu kaŗs un tautu norobežošanās.

Lai ievestu vispārēju starptautisku naudas vienību, vajadzīga:

- 1) pāriešana uz vienu vienīgu metalu,

2) vienāda naudas likumdošana, kas ir gandrīz neiespējama. To rāda starptautiskie līgumi. Tos likumus var uzskatīt par suverēnitātes ierobežošanu,

3) nevar paredzēt visas finansiēlās grūtības, kuŗas varētu nākt priekšā pēc ūnijas noslēgšanas, piem. Japānas zemes trīce, kas prasa atkal daudz naudas līdzekļu,

4) nav garantijas, kā pēc līguma noslēgšanas, clēdzējas valstis šos līgumus pildīs,

5) nauda bieži pārsūtama no vienas vietas uz otru, ar ko arī viņas kurss mainās.

Daudz grūtības jau novērotas pie latīņu naudas ūnijas zemēm — valstīm, ka ar nepilnvērtīgu sudraba naudu, tā krīzes gadījumos, iespējama būtu *kopēja naudas vienība* (monētas vienība — Münzenheit), bet tā kā starptautiskā tirgū viss norit uz papīra un papīrs lielu lomu nespēlē. Nozīme būtu tā, ka atvieglotu pārrēķināšanu.

Naudas surogāti (papīra nauda).

Literātūra. A. d. Vagera — Theoretische Sozial-oekonomie II band., 2. Teil — „Das Geld und Geldwesen“.

1. veids — par *tīru naudas apgrozību* sauc tādu naudas apgrozību (iekārtu), kad par likumīgu maksāšanas līdzekli un vērtības mēritāju (cenu noteicēju) skaitās likumīga, uz metalu bazēta nauda un kā šī nauda ir vienīgā, kas savā fiziskā veidā izpilda naudas funkcijas visos gadījumos (t. i. maiņas, apgrozības un maksāšanas līdzeklis). Pie šīs sistēmas nevar pat būt arī sīkā maiņas nauda, nedz kādi naudas surogāti. Tāda naudas sistēma arī nekad nav bijusi, pat ne primitīvā naudas saimniecībā.

2. veids. — *Papildināta kredītnaudas sistēma*. Šāda organizācija (sistēma) raksturojas ar to, ka nauda, t. i. *metala likumīgā nauda* skaitās par *likumīgo valūtu un vērtību un cenu mēritāju*, bet apgrozībā, par apgrozības, maiņas un maksāšanas līdzekli (Umlaufs-, Tausch- und Zahlungsmittel) viņas vietā figurē kredītnaudas surogāti

(uz kredītu pamatoti naudas surogāti), kamdēļ arī šos surogātus nosauc par *kreditnaudas līdzekļiem*.

Šos līdzekļus galvenā kārtā izlieto kā lieltirdzniecībā, tā arī rūpniecībā un sīktirdzniecībā. Kaut gan līgumi tiek slēgti likumā noteiktā naudā, tomēr šie līgumi uz abpusēju vienošanos tiek pildīti ar kreditnaudas palīdzību. Jo vairāk šādi palīglīdzekļi attīstīti, jo vairāk šī sistēma atšķiras no tīrās naudas sistēmas. Šādu saimniecību sauc par kreditsaimniecību (Kreditwirtschaft) — pie kam šis veids jāatšķir no otras tautsaimnieciskas nozīmes — tāda kreditstāvokļa, kur saimniecība pārtiek no kredīta, aizņemtiem — ne saviem līdzekļiem.

Naudas surogāti un kreditsaimnieciski institūti.

Vispārējās pazīmes: visiem naudas surogātiem piemīt sekošas vispārējās pazīmes:

a) viņi ņemami tikai brīvprātīgi kā maksāšanas līdzeklis istās naudas vietā, bez piespiešanas, t. i. uz brīva līguma pamata,

b) tos lieto tikai naudas vietā, viņas maiņas apgrozības un maksāšanas funkcijās,

c) istā nauda paliek tomēr naudas pamatā (als Währung) un izpilda vērtību mēritāja lomu,

d) naudas surogātus izdod uz zināmām summām naudā (pēc nomināla), kuŗu summu tad aņņemas samaksāt likvidēšanas termiņā.

Naudas surogātu attīstīšanās.

Naudas surogāti attīstījušies naudas saimniecībā pakāpeniski, tās vēsturiskā gaitā, pārejot no pirmatnējās saimniecības caur maiņas uz tagadējo naudas saimniecību, kuŗā valda naudas darījumi. Pie saimnieciskiem naudas darījumiem rodas prasītājs un maksātājs, t. i. tiesiskas attiecības, kuŗas tiek izbeigtas ar līguma prasības izpildīšanu. Pie naturālās saimniecības, ko viena persona nodod otrai, to viņa arī saņņem atpakaļ priekšmetu veidā; pie naudas saimniecības atlīdzina priekšmeta vērtību arī ar saistības dokumentu. Tomēr sākumā vispirms juridiskās attiecības regulēja mutiski, bet ar laiku

radās nepieciešamība darījumu formulēt rakstiski, — radīt dokumentus. Tā nelaimes, nāves gadījumos tikai uz dokumentu pamata tiesīgā persona varēja dabūt zināmu summu. Izteicot zināmo prasību naudā un dokumentāriski, šo prasību varēja jau nodot 3. personai, ja pie līguma slēgšanas šis tālāk došanas moments bija formulēts. Tā šīs prasības dokuments palika par 1. naudas surogātu. Šie prasību *tituļi* (dokumenti) bija pirmie kredītdokumenti, kas cirkulēja naudas vietā. Tiem bija (tituļiem) arī zināmi noteikumi laika un vietas ziņā, kas bija jāpilda pie dokumenta prasības izbeigšanas.

Kā pirmais no šiem dokumentiem bijis vekselis, uz ko pārgāja personu savstarpējās attiecības. Vēlāk radās dažādi prasību veidi, kā čeki, banknotes u. t. t.

a) vekselis — tāds parāda dokuments, kas izcēlies no kredīta darījumiem un kuŗa izrakstītājs apņemas samaksāt zināmu summu zināmā laikā un vietā savam kredītoram vai viņa pavēlei. Šādu dokumentu nodod tālāk ar indosamenta palīdzību. Vekseli var izlietot arī kā naudas pārvedumu, ja piem. vekseļa maksāšanas vieta citā pilsētā. Piem. Anglijā lielā mērā vekseļi izpildījuši banknošu vietu tirdzniecībā Pārvedumu dokumentu lomu spēlējuši notecējušie kuponi, zīmogmarkas, pastmarkas u. t. t.

Naudas surogātu veidi.

b) *Speciāli naudas funkciju izpildīšanai radītie parāda dokumenti, prasību tiesību tituļi*, pie kuŗiem pieder:

1) *naudas kvītes* — (Geldscheine, ģenežnaja kvitancija), kuŗas pilnīgi samaksātas ar skaidru naudu tā sauktās naudas vai žiro bankās. Pie tām pašām naudas kvītēm pieder arī zelta un sudraba *sertifikāti*, kuŗus valsts kases, banku apvienības, Clearingi, izdod pret viņās pilnā vērtībā noguldīto metālu vai naudu. Šādus sertifikātus — apliecības parasti izdod tādās zemēs, kuŗās ražo zeltu vai sudrabu. Šīs naudas zīmes un sertifikāti parasti rakstīti uz uzrādītāju un maksājami pie uzrādīšanas (auf Sich und auf dem Inhaber ausgestellt).

„Augstskola Mājā“ № 27.

Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē).

9. lekcija.

2) *apmaināma valsts papīra nauda* (valsts papīra nauda neistā nozīmē) arī ir surogāts, jo viņa pati nav nauda, bet zīme istās naudas saņemšanai,

3) *banknotes* — emisijas bankas uz sevis izdots pārveduma vekselis, pie uzrādīšanas samaksājams valsts valūtā. Viņas izdod apaļās summās kā privātu naudas maiņas zīmi (līdzekli),

4) *čeks* — klienta rakstiska pavēle izmaksāt no viņam piederošām summām, kuŗas atrodas pie 3. personām, parasti bankām — tūlit pēc pavēles uzrādīšanas čeka izrakstītājam. Pie izmaksas pret čeku neprasa legitimēšanos, kaut gan bankai ir uz to tiesības, bet ne pienākums. Pēdējo apstākļu dēļ čeku viegli tālāk nodot.

c) *Žiro bankas un depozitu (kontokoretu) bankas zīmes* ir uz naudas noguldījumu pamata izdota apliecība,

vai arī uz iepriekš atvērta kredita bankā un banku starpā — vienā centrālē (t. i. norēķināšanās).

Šādas norēķinu funkcijas izdara jau vidus laikos Venēcijā, Amsterdamā u. c. Labums šeit tas, ka naudas nolietošana tiek aiztaupīta, kā arī pašas naudas vajadzība.

d) *savstarpējas kompensācijas* (norēķināšanās) *institūti* vai nu klientiem, kas apvienoti vienā bankā, vai arī bankām, kas apvienotas banku centrālē, vai arī kā speciāli radīta *norēķināšanās iestāde — palāta* (Clearing oder Liquidationshaus), kā Londonas un Hamburgas.

Šo iestāžu (Clearing) devīze ir ar minimalo naudas daudzumu, vairumu izdarīt tautsaimniecībā lielāko apgrozību (t. i. censties iztikt ar īstas naudas minimumu.)

Atsevišķu naudas surogātu attīstība notikusi tādā gaitā, kādā kārtībā pēc rindas mēs uzrakstījām naudas surogātu veidus: no vekseļa līdz norēķinu palātai.

Naudas surogātu lietošanas un izplatīšanās veicinošie noteikumi un funkcijas:

Naudas surogāti atvieto īstās naudas funkcijas dažādos veidus. Galveno lomu šeit spēlē:

a) *uzticības moments* pret zināmā naudas surogāta izdevēju (ka šis dokuments tiks laikā un droši izpildīts). Jo lielāka uzticība pret zin. naudas surogātu, jo vairāk viņu lieto.

b) *Tiesiskās naudas surogāta tālākdošanas formas.* Naudas surogātu apgrozība pieaug tur, kur šīs formas būs vienkāršākas (dokumenti izdoti uz uzrādītāju). Vispār bez vārda papīri vieglāk cirkulē, piem. banknotes, čeki etc.

c) *Maksāšanas termiņa tuvums.* Vislabāks ir tāds dokuments, kas maksājams pie uzrādīšanas. Bez termiņa dokumentus cienī vairāk, ne kā terminētus.

d) katra atsevišķa naudas surogāta summas lielums, kā arī tas, vai tas rakstīts uz apaļu vai noapaļotu summu. Apgrozībai vairāk piemēroti nelielo summu surogāti, piem. maiņas naudai (līdzīgās summās) novērots, ka lielākās banknotes atgriežas ātrāk bankā atpakaļ.

e) Naudas surogātu izplatīšanos un ērtu lietošanu

veicina arī *maksāšanas vietas tuvums* (tās sasniegšana un pieietamība), piem. vekseli, domicilēti mazā pilsētā ir neērti un ne labprāt tiek ņemti.

f.) Naudas surogātu attīstību visā visumā veicina *valsts oikonomiskais un politiskais stāvoklis*, valsts izredzes uz nākotni, oikonom. tiesiskā iekārta — attiecībā uz naudas iestādēm, maksāšanas normām, tiesām etc.

Visi šie apstākļi rada uzticību pret zināmu naudas surogātu. Politiski drošās valstīs, kā Anglijā, Francijā, U. S. A. ir drošāka naudas cirkulācija, kā Krievijā, Vācijā (pēc pasaules kara), kur nav politiskas drošības.

Kreditsaimniecisko naudas surogātu iespaids uz saimniecisko dzīvi.

Jāaplūko no diviem viedokļiem:

- 1) no privātsaimnieciskā un
- 2) no tautsaimnieciskā.

Abi šie viedokļi daudzkārt ir pretēji: kas vispārībai derīgs — privātsaimniecībai nederīgs un otrādi. Jālūkojas pēc tā, lai viss apšaubamais tiktu novērsts un tiktu panākts vidus ceļš. Te grēko kā praktiķi, tā arī teorētiķi.

Te aplūkosim dažus viedokļus:

Kopēji labumi, kas ceļas no naudas surogāta lietošanas pēc abiem viedokļiem (tautsaimn. un privātsaimn.).

a) Naudas glabāšanas izdevumu samazināšanās (dārgmetalu un monētu), atvieglota rikošanās ar naudu (skaitīšana, rēķināšana, izmaksāšana, pārvešana, pārsūtīšana — transport).

b) tiek atsvabināti ar naudas surogātiem ļoti lieli nacionālo bagātību krājumi (metalnauda), kas funkcionēti apgrozībā savā fiziskā veidā un nodoti kā naudas kapitāls ražojošā darba pacelšanai. Sevišķi to veicina banku organizācijas, kuŗas naudas vietā izdod naudas surogātus. Atbrīvoto kapitālu var lietot it sevišķi ražošanas noorganizēšanā. Galvenais labums šē ceļas privātsaimniecībām,

kas ieinteresētas, bet ir arī tautsaimnieciski labumi — tiek pacelta ražošana dažādās nozarēs.

Launums — šādā veidā, ar banku palīdzību, veicina privātās intereses, caur to attīstās zin. nozares, koncentrē kapitālus zin. rokās un pavairo kapitālistus.

c) *Aiztaupa nacionālo dārgmetalu fondu* un līdz ar to nacionālo kapitālu, kuŗu atsvabina ražojošam darbam (ja vien netiek dzīta par tālu). Galvenais *labums* — nodilšana, *launums* — šādus atsvabinātus kapitālus lietojot saimniecību attīstot, tas var par daudz taļu attīstīties un celties t. s. krizes.

d) Naudas surogātu lietošana iznīcina atkarību no trešā mēchaniskā naudas vairuma iespaيدا uz saimniecisko dzīvi — gan savā lomā kā apgrozības līdzeklis, gan arī kā kapitāla funkciju pildītāji — zināms, tik tāļu, cik taļu šī lietošana norit vajadzīgos apmēros un robežās.

e) atstāj iespaيدا uz naudas pirkšanas spējām un aizdevuma $\frac{0}{0} \frac{0}{0}$ lielumu. Naudas daudzums (naudas kvantitātes teorija — naudas daudzumam proporcionāli palielinoties, pamazinās cena) atstāj iespaيدا uz cenu, lai gan ne proporcionāli. To atzīst visas teorijas. Naudas surogātu uzdevums ir šo naudas daudzumu regulēt, piem. saimnieciskās krīzēs metala naudu nav iespējams izlikt, kā mēr surogātus gan. Naudas pirkšanas spējas caur to tiek pazeminātas, jo naudu metala veidā nav iespējams tik ātri pavairot, kā surogātu. Jo vairāk naudas surogāts izpilda naudas funkcijas, jo vairāk $\frac{0}{0} \frac{0}{0}$ mērs pamazinas, kas atkarīgs no pieprasījuma un piedāvājuma.

f) Naudas surogāti attīsta visu tautsaimniecisko interešu solidaritāti visā pasaulē un ir par vislielāko miera garantiju, kā iekšējam, tā ārējam mieram.

(Pasaules kaŗam izeļoties, ja kaŗa cēlāji būtu varējuši paredzēt beigas, tad, varbūt, tā nebūtu. Vācu literātūra priekš kaŗa aizrādīja uz surogātu attīstību kā uz yājības pazīmi, piem. Anglijā, kur maz metala naudas, un nosauca to par Achilesa papēdi).

Naudas surogātu vajadzība, nepieciešamība un attaisnošana saimnieciskās dzīves attīstībā.

Naudas surogātu saimniecībā ir svarīgi sekoši jautājumi:

1) Jāraugās uz to, vai naudas surogātu lietošana paliek vajadzīgās robežās.

2) Vai naudas vērtība ar naudas surogātu palīdzību — lietošanu netiek nospiesta pārāk zemu. Metala naudu vispār nevar pavairot tik ātri, kāpēc tā kļūst dārgāka.

Krizes, revolūcijas un kaŗa laikos naudas surogāti naudas vērtību visam iznīcina, saceldami ārkārtīgas ūtsaimnieciskas nelaimes, piem. Vācijā noslidēja uz 0. Šādos laikos notiek liela naudas koncentrācija nedaudz rokās, kamēr masas pārtiek no ietaupījumiem.

3) Tieši vai netieši iegūtais labums no naudas surogātu lietošanas nāk par labu privātsaimniecībām, uzņēmumam pašam, bet plašākām aprindām maz. Angļu rūpnieki prasīja memorandumā parlamentam izlaist papīra naudu, lai varētu konkurēt ar precī — ievēdumiem, jo tas veicina izvedumus.

Pie šāda netieša labuma, kā attaisnojums ir tas labums, ka paceļot rūpniecību tiek dotas darba spējas plašākām masām, ja darbs atmaksājas. Tomēr nav samēra starp šo labumu, un labumu, ko no tā saņem rūpnieki.

4) Naudas surogātu lietošana uztur privātīpašuma raksturu, jo naudas surogāti ir nepieciešamas sekas no privātsaimnieciskās dzīves iekārtas, kuŗas iepriekšnosacījums ir privāts īpašums. Privātīpašuma noteikums ir vispārējs tagadējās pasaules iekārtas pamats.

Izējot no šiem aprādījumiem, jānāk pie slēdziena, ka naudas surogātu lietošanas regulēšana ir nepiešama. Katrai valstij jāgādā, lai neceltos ļaunumi, kuŗus neatsver labums. Tādēļ te nevar palaisties uz veco principu — *laissez faire, laissez passer*“, bet katrai valstij naudas surogātu izlaišana jāaprobežo ar noteikumiem, lai visus iespējamus ļaunumus novērstu un iegūtu maksimālo labumu. Jācenšas noturēt naudas surogātus vienlīdzības

stāvokli ar naudu. To var sasniegt regulējot, kontrolējot naudas surogātu izdošanu likumdošanas vai pašvaldības kārtībā. Še tad jāietur *sevišķa politika* naudas surogātu jautājumā, kur bez likumdošanas lielu lomu spēlē arī *banku politika*, galvenā kārtā *centrālās naudas iestādes politika*, cik tāļu tas sakarā ar valsts iekārtu.

Sociālā banku politika.

Banku sociālo politiku varam sadalīt sekošās daļās-nozarēs:

- 1) ēmisijas banku politika,
- 2) depozītu banku politika,
- 3) čeku un diskontu politika,
- 4) banku vispārēja organizācija, ieskaitot viņā arī pilnīgi vai nepilnīgi ēmisijas banku centralizāciju,
- 5) jautājumi par lielo banku funkcijām naudas apgrozības un valūtas regulēšanas jautājumos (stabilizēšanas).

Visa pasaule pieturas pie principa centralizēt ēmisijas bankas, izņemot U. S. A. decentralizāciju, kas krīzes laikmetos gandrīz sagrūst.

Pie ēmisijas bankām ir no svara.

- 1) banknošu nodrošināšana ar zeltu un dārgmetāliem un
- 2) banknošu vajadzīgais daudzums cirkulācijai.

Papīra nauda vispār un papīra valūta atsevišķi.

Te jāatšķir starpība starp papīra valūtu un naudas surogātiem.

1) papīra valūta ir īsta nauda un nevis naudas vietnieks.

2. Jāatšķir apmaināma papīra nauda (pārnestā jēdzienā), kurai nav piespiedu kursa un kuŗa tamdēļ ir tikai naudas surogāts, tomēr viņa atšķiras no banknotes kā naudas surogāts.

Tā tad izšķir 3 veidus:

- 1) papīra nauda īstā nozīmē,
- 2) papīra nauda apmaināma un
- 3) banknotes, t. i. naudas surogāts, kas staigā naudas vietā.

Mācība par papīra naudu.

Papīra nauda istā nozīmē ir likumīgs maksāšanas līdzeklis un vertības mēritājs. Pie papīra naudas visvairāk var novērot kvantitātes teorijas likumu, t. i. naudas daudzuma iespaids uz cenām. *Palielinot* papīra naudas daudzumu divkārtīgi, vērtība *kritīsies* divkārtīgi (skat. „Ekonomists“ 1924. g. № 9, fol. 485).

Papīra naudu izlaiž pēc reģistrācijas un pāri par robežām aiziet maz. (Tomēr piem. Vācijas papīra naudas ārkārtīgi daudz U. S. A. un Francijā). Metala naudu ārzemēs var iznīcināt, kāmēr papīra nauda vienmēr atstāj iespaidu uz zināmas valsts naudas vērtību un preču cenām. Vēl gan ir nenoskaidrots jautājums vai naudai ir vērtība vai nav. Galvenais uzskats ir tas, ka naudas vērtība bazējas uz viņā (naudā) ielikto metala vērtību. ¶

Terminoloģija un klasifikācija.

Izšķir parasto un zinātnisko „papīra naudas“ vārda lietošanu:

a) *parastā, nezinātniskā nozīmē* ar papīra naudu saprot visus no papīra izdotos — taisītos apgrozības līdzekļus uz zināmām naudas summām, kuŗas jālieto un kuŗas arī faktiski lieto naudas vietā. Šīni ziņā te jāpieskaita valsts papīra nauda (apmaināmā) un banknotes. Pazīšanas zīmes te vienīgi ārējās, — uzsvērts materiāls un funkcijas (priekš kā).

b) *Zinātniskā nozīmē* ar papīra naudu saprot tikai zināmus veidus no pirmā jēdzienā minētām papīra naudām. Šis papīra naudas noteikšanai lieto citu kritēriju, nevien ārējās pazīmes un funkcijas, caur ko izstrādāta naudas veidu klasifikācija jeb schēma.

Klasifikācija.

Vispirms izšķir naudu pēc:

- 1) *tiesiskām pazīmēm,*
- 2) *oikonomiskām funkcijām un*
- 3) *tiesiskās un oikonomiskās darbības.*

Pieliekot sīku kritiku var pienākt beidzot pie attīstības, sīki aptverošas schēmas un izvest tādu speciālizējumu, kas aptvertu ziniskās naudas šķiršanas pazīmes. Tas būtu *papīra nauda istā vai zinātniskā* (šaurā un stingrā) *nozīmē ir papīra valūta.*

Viņai ir divi pamatmomenti:

1) *neapmaināmība* pret citu naudu, sevišķi pret skaņošo naudu un viņas ēminents (likumīgs izdevējs) ir atsvabināts no pienākuma apmainīt to pret citu naudu uzturētāja prasību. Viņa ir galīga.

2) Viņa ir *likumīgs maksāšanas līdzeklis*, t. i. viņai ir valūtas īpašības jeb t. s. piespiedu kurss uz valsts likumu pamata. Līdz ar to viņa ir arī vērtības mērotājs.

Šo papīra naudu var vēl klasificēt pēc dažādām pazīmēm, kas noskaidrojies vēsturiskā attīstības gaitā.

A. Pēc naudas izdevēja (personas) ēmitenta tā sadalās:

a) valsts papīra naudā — Reichskassenscheines — valsts kases zīmes — izdevējs valsts — fiskus;

b) banku papīra naudā — banku, galvenā kārtā centrālās ēmisijas, bankas naudas zīmes (bet ne banknotes), kādas ar valdības rīkojumu atsvabinātas no apmaiņas un ar piespiedu kursu viņas pārvēršas par (banku) naudu, kā tas tagad ar Francijas banknotēm.

Piemērs: mūsu 400 Latv. rbl. bija istā papīra nauda, jo viņu neapmainīja pret citu naudu. 10 Ls ir banknote — apmaināma pret metalu.

B. Pēc vērtības, uz kuŗu attiecas minētais spaidu kurss, dala:

1) papīra nauda ar piespiedu kursu pie nominālvērtības (t. i. parastais gadījums papīra naudas vēsturē, jo cik nodrukāts, tik līdzinas zeltam bez disagio);

2) papīra nauda ar piespiedu kursu pēc kursa vērtības. Šinī gadījumā papīra naudu *cotē*. (Nāk priekšā tad, kad papīra naudai tiek atcelta apmaiņa, bet apgrozībā vēl cirkulē metala nauda, kuŗu publika labāk ņem pretim, caur ko tā pazūd un rodas starpība). Ja rodas starpība ar metala naudu, tad šo starpību var noliegt ievēdot sodus. Sekas no tā tomēr būs tās, ka zelta nauda pavisam pazūd. Atliek sankcionēt tirgus stāvokli un uzlikt kases kursu — *Piespiedu kursu uz kursa vērtību*, pēc tā, kā tirgū grozās, t. i. viņu sāk kotēt.

Papīra naudai ar piespiedu kursu kursa vērtība valsts ar savu varu var noteikt divējādi:

1) ar savu autoratīvo varu valsts var nolikt *periodiski* un mainīt ar laiku, vai arī

2) uzliet kursu uz laiku pēc jau esošā kursa tirgū (patiesā biržas kursa)

Še notiek pārvaldes kārtībā piespiedu un faktisko tirgus kursu saskaņošana.

Piemērs: Vācija mainīja kursu pa laikam zelta naudas uzpirkšanai.

Papīra valūta neistā nozīmē.

Tas ir papīra apgrozības līdzeklis vai kredita apgrozības līdzeklis no papīra, t. i. apgrozības līdzeklis, kas dibināts vienīgi uz kredita un kā tāds ir naudas surogāts. Tāpēc arī šī papīra nauda nav papīra valūta. Viņai nav arī piespiedu kursa un ja viņai ir legāls kurss (tas būtu likumā noteikts), tad tikai caur to, ka viņu apmaina uz pirmo pieprasījumu pret skaidru naudu (tāds stāvoklis bija Krievijas kreditbiļetēm). Tāpēc arī viņas neizpilda vērtības un cenu mērītāja funkcijas, bet līdz ar to papīra naudu, tikai uz citiem juridiskiem pamatiem, izpilda maiņas un apgrozības funkcijas, t. i. izpilda tikai naudas oikonomiskās, bet ne juridiskās funkcijas (kā vērtību mērītājs un juridisks maksāšanas līdzeklis). Tamdēļ tā ir viena no kreditsaimniecības sastāvdaļām un viņas iespaids uz tautsaimniecību principiāli atšķiras no papīra naudas iespaida.

Arī starp papīra naudu neistā nozīmē atšķir dažādus veidus.

1) *pēc izdevēja personas*, — valsts papīra nauda *pārnestā nozīmē*, kas parasti apgrozās par savu *nominālo vērtību*.

a) *ar kases kursu*, t. i. ar valsts varas izsludināto kursu, par kādu viņu pieņem visās valsts iestādēs pie visiem maksājumiem valstij par labu (vēsturē ir gadījumi, kad bija piespiesta publika, piem. Prūsijā — zināmus maksājumus izdarīt papīra naudā. Tas bija noteikts ar nolūku stabilizēt zināma veida papīra naudu — Steuerfundation).

b) *papīra nauda bez kases kursa*, vai arī ar kases kursu, bet ar apmaiņas tiesībām pret likumīgu naudu. Šī nauda nav piespiedu maksāšanas līdzeklis privātu starpā. Pie šīs kategorijas pieder vācu Reichskassenscheinen un Krievijas rentejas zīmes.

c) *tāpat apmaināmā nauda, bet ar legālu kursu*, t. i. piespiedu maksāšanas līdzeklis, — Krievijas kreditbijetes.

d) *neapmaināma papīra nauda, bez piespiedu kursa, tikai ar kases kursu*.

2) Pašvaldību, komunāliestāžu papīrnauda, piem. Rīgas pilsētas naudas zīmes. Šo papīra naudu var līdzīgi sadalīt grupās, kā tas ir ar papīra naudu kā p. l. Šī nauda ir maksāšanas līdzeklis zināmā rajonā.

3) Privātiestāžu papīrnauda, ko izlaiž ne banku tipa iestāde. Visas viņas ir apmaināmas bez legāla kursa, derīgas visos maksājumos iestādēs, kas viņas izlaidušas (zemstes).

4) Emisijas banku banknotes — apmaināmas uz pirmo pieprasījumu. Parasti viņām nav legāla kursa, bet tiek lietotas pateicoties banku centrālām stāvoklim. Šīs banknotes ir galvenais papīra naudas surogāts, kas visbiežāk darbojas, parādas apgrozībā.

B. Papīra nauda vispārīgi. Valsts papīra naudas sa-

līdzinājums ar banknotēm.

Galvenā starpība pastāv izlaišanas veidā aprozībā un viņu atgriešanās atpakaļ izlaidēja kasē. Valsts papīra nauda iziet apgrozījumā kad maksājums par tiem pakalpojumiem kuņus valsts saņēmusi, piem. ierēdņu alga, uzņēmējiem par izvešiem darbiem, iestāžu uzturēšana etc. Izlaidēja rokās paliek kvīte par izdarītiem maksājumiem. Šī nauda atnāk atpakaļ kā maksājums izlaidējam par viņa pakalpojumiem, piem. nodokļi, maksājumi par dzelzceļu biļetēm u. t. t. Valsts naudas izlaidumiem ir ilgstošs raksturs, jo viņa pēc atpakaļ atgriešanās tiek no jauna laista apgrozībā par jauniem maksājumiem. Galvenais pamats papīra naudas izlaišanā ir *finansielās grūtības* un kā sekas no tā ir apgrozībā esošās papīra naudas summas palielināšanās. Ja nu pieprasījumi pēc naudas palielinājās, tad rodas naudas pārpilnība, pārpalikums tirgū un viņai ir tendence krist savā vērtībā, t. i. vērtība pamazinas. Izlaižot papīra naudu valsts nerada speciālu valsts naudas nodrošināšanas fondu un naudas atpakaļ atgriešanās nenotiek regulāri, bet gan neregulāri (unregelmässig).

Pavisam citādi apstākļi ir pie banknošu izlaišanas. Viņas izlaiž ne kā maksājumu, bet kā aizdevumu, kas atmaksājams termiņā, t. i. viņas nāk atpakaļ noteiktā laikā pēc 3—6 mēnešu notecēšanas. Izlaistās banknotes vietā banka saņem parādu rakstu — prasību dokumentu vekseļa formā, kas dod vajadzīgo segumu banknošu nodrošināšanai. Uz šo prasību dokumentu pamata banknotes atgriežas kasē ātri un regulāri termiņā. Banknošu izlaidumam ir *pārejoša*, ne ilgstoša parādība. Viņas izlaiž uz pieprasījumu. Banknotes ar to tiek izlaistas samērīgi ar pieprasījumu uz maksāšanas līdzekļiem un cirkulē apgrozībā tik ilgi, cik viņas vajadzīgas kā maksāšanas līdzeklis, kas izpilda naudas vietu. Bez tam banknotēm bieži vien ir *seguma fonds*, kas sastāv no dārgmetāliem un ārzemju valūtas. Šinī, pēc būtības, iekšējā atkarībā izsakās banknotes tehniskais un principiālais pā-

rākums par papīra naudu un pat par apmaināmām naudām. Kaut gan banknotēm ir pa daļai šis metala segums, tomēr viņas ir drošākas par papīra naudu. Viņas bez metala seguma vēl nodrošinātas ar prasību dokumentiem, kādu nav papīra naudas maksājumiem. Šo apstākļu dēļ papīra naudai, salīdzinot ar banknotēm, ir lieli iekšēji trūkumi.

C. Valsts neīstā papīra nauda,

kas apmaināma vai nu bez piespiedu kursa, ar legālu kursu, vai arī ar noteiktu kases kursu, piem. Reichskassenscheinen.

1) Šīs naudas izlaišanas mērķis ir:

a) *finansu operācijas* ar nolūku iegūt *bezprocentīgu aizņēmumu*, vismaz par to papīra naudas izlaiduma daļu kuņai nav seguma ar īstu metala naudu. Parastais segums ir 30°/_o-50°/_o,

b) *vēlēšanās dot apgrozībai labāku, parocīgāku apgrozības līdzekli*. Tomēr pie zelta valūtas un attīstītas banknošu un pārvedumu sistēmas šie apgrozības līdzekļi nav nepieciešami. Mierīgos laikos pilsoņi mēdz operēt ar papīra naudu, jo metala nauda ir neērta pie pārvešanas,

c) *sasniegt tautsaimniecisku uzdevumu* aiztaupīt metala naudas fonda mazināšanos ar nodilšanu. Šo mērķi gan tomēr vislabāk sasniedz valsts dzīvē ar banknošu, ne papīra naudas izlaišanas palīdzību.

2) *Valsts neīstās papīra naudas īpašības un forma* (Beschaffenheit und Formpunkte). Papīra naudu izlaiž pa lielākai daļai nelielās kopjurās vai nu ar legālu kursu, bez viņa, vai arī kases kursu (rentes zīmes). Bieži ir arī pilsoņiem uzlikts pienākums izdarīt maksājumus ar šo naudu valsts iestādēs. Pastāv arī apsoliņums, ka šo naudu apmainīs uz publikas pieprasījumu pret metala naudu. Tā tad šī nauda, līdzīgi banknotēm, ir uzrādītāja dokuments, kas maksājams pie uzrādīšanas.

3) *Izlaišanas un apgrozības nosacījumi un aizsargu līdzekļi:*

a) šo papīra naudu var izlaist tikai samērīgā daudzumā kaut gan priekš vēlamās kopsummas noteikšanas trūkst pietiekošu pieturas punktu. Bieži gadās, ka vairumu noteic finansiēlās grūtības, atgadījumi. Arī kases kursi, nedz nodokļu maksas lielums ar šo papīra naudu nedod pieturas punktu vairuma noteikšanai. t. i. pielaižamās papīra naudas augstākās summas noteikšanai. Arī prasība pēc apgrozības līdzekļiem šē nevar būt par mērauklu, jo prasība pēc apgrozības līdzekļiem mainas. (Latvijā bija pielaišta liela finansiēla kļūda, kad lika mui-tu maksāt ar ārzemju valūtu. Ārzemju valūtu pirka šē pat uz vietas un tā nosita kursu mūsu pašu valūtai)

b) *aizsargu līdzekļi*. Kā labāko aizsargu līdzekli pie šādas naudas nodrošināšanas var uzskatīt.

1) *Pareizu kopjura izvēli* (richtige stückelung). Vislabāk izlaist sikākas kopjuras, kas saskan ar metala nau-das lielumu un var stāties viņas vietā. Kā jau redzējam, lielākās kopjuras samērā drīzāk atgriežas kasēs, ne-kā sikās,

2) *Legāla kursa piedošana*, (t. i. viņa ir jāapmaina uz pieprasījumu pret metālu) papīra naudai ir aizsarga līdzeklis, jo tas padara viņu par labāk ejošu līdz nerodas šaubas par apmaiņas iespējamību. Ja apmaiņa neiespē-jama, kurss krit.

3) *Arī kases kurss* ir aizsargu līdzeklis, jo pilsonim, draud sods par nenomaksu ar zināmu naudu (Strafagio), piem. Prūsijā nodokļi. Tomēr šis līdzeklis maz palīdz, jo kasē saņemtā nauda kaut piespiedu ceļā, atkal nāk ap-grozībā. Šis līdzeklis nodrošina minimālo apgrozību,

4) *Nodokļu nodrošināšana* ar zināmu naudu (Steuer-fundation) pēc būtības pieslienās kases kursam, jo nodo-kļu nomaksai šī nauda tā tad tiek ņemta pretim pēc no-teikta kursa.

5) Drošākais līdzeklis tomēr paliek *pastāvīgas apmai-nišanas nodrošināšana* uz īsto naudu. Nodrošinājums nav vajadzīgs pilnas 100⁰/_o, bet tieši nodrošinājuma ap-mērs atkarīgs no laikmeta drošības. Noteiktu pieturas

punktu te nav. U. S. A. nodrošinājumi mazāki par pusi no izlaistās papīra naudas.

Principā tomēr jānāk pie slēdziena, ka no neistas valsts papīra naudas jāatsakās un praksē no viņas jāizbēg. Šādas papīra naudas radišana ir ļaunums valstij, jo bieži finansiēlo grūtību gadījumos šīs naudas izlaišanai trūkst mēra. Šis ir metalistu uzskats. Nominalistu uzskats ir gluži pretējs; viņi atzīst vienīgi papīra naudu, saprotams, viņas izlaišanu noteiktā vairumā.

D. Papīra valūta.

Papīra valūtas izcelšanās.

Kā jau zināms, papīra nauda istā nozīmē, nav apmaināma pret metala naudu, kā arī viņai ir piespiedu kurss. Šī ir īsta papīra valūta. Papīra valūtas izlaišana, neskatoties uz daudziem piedzīvojumiem un novērojumiem, saistīta bieži vien ar ļoti bēdīgām sekām. Sākot ar XVIII g. s. beigām valstis ķērušās pie papīra naudas izlaišanas, pie šī sarežģītā valsts politikas un finansu politikas līdzekļa, kā pie *pēdējā līdzekļa*, izlīdzēties finansu grūtībās. Pie šī līdzekļa ķērušās arī lielās, saimnieciski un normālos laikos arī stipras un kredītspējīgas valstis, piem. Anglija. Papīra naudas izlaišanu var uzskatīt savā ziņā, kā senās monētas pasliktināšanas politikas turpinājumu ar fiskāliem nolūkiem. Starpība būtu tikai tā, ka pie papīra naudas izlaišanas ķēžas visvairāk finansiēli grūtos valsts saimniecības momentos, bet ar papīra naudas izlaišanu, naudas bojāšanu, var izdarīt daudz *ātrāki*, t. i. intensīvitate daudz lielāka. Principiālas starpības šeit nav. Tāpēc arī pie papīra naudas pieplūduma novērojamas tās pašas parādības, kādas piemīt metala naudas pasliktināšanai.

a) par pirmo papīra valūtas izcelšanās iemeslu vēsturiski min *grūto valsts finansiēlo stāvokli* kaŗu un revolūcijas laikos (Latvijas papīra rublis ir papīra valūta). Pie kam papīra nauda izceļas vai nu tieši ar viņas izlai-

šanu, vai arī pasludinot līdzšim neapmaināmo papīra naudu (neīsto) par neapmaināmu pret metala naudu, vai arī atceļot legālkursu. Neīsto papīra naudu pārvērš par īsto tanī momentā, kad valsts pirmo izlaidusi par daudz un nav spējīga apmainīt. Kā galvenos vēsturiskos piemērus var minēt *Francijas assignātes* Lielās revolūcijas sākumā, *Austrijas bankas zīmes* (Bankszettel) revolūciju kaŗu laikā.

Līdzīgi gadījumi bija franču kaŗa laikā citās valstīs Eiropā, priekš tam Skandināvijas valstīs. Sevišķi *John Lowe* laikmetā ar spekulācijas nolūku Francijas valsti pārpludināja ar banknotēm (par pamatu šim banknošu plūdiem finansiēlas grūtības). Arī jaunākos laikos papīra valūtas saimniecība izsaukta no finansiēlām grūtībām. Tā Austrijā 1848., 1854. un 1866. gg., Krievijā 1854. un 1877. gg., U. S. A. pilsoņu kaŗa laikā 1862. g., Itālijā 1866. g. (arī 1890. g., kad bija slikta maksāšanas bilance), Francijā — 1876., kā arī citās Eiropas zemēs: Spānijā, Portugālē un Balkanu valstīs ir valdījusi papīra valūta.

Izbēgt no papīra naudas pārmērīgas izlaišanas valstīm ir izdevies tikai tais gadījumos, kad *vajadzīgie finansiēlie līdzekļi jau laikus sagādāti* vai arī sagādāti ar normālu kreditaizņēmumu un pietiekošos apmēros. (Tā Vācija krāja līdzekļus priekš revanša Francijai). Vispār aizņēmuma lielumam jāstāv sakarā ar finansiēlām spējām. Tamdēļ arī no finansiēlā viedokļa kritiskos brīžos ir no svara metala fonda lielums, ar kuŗu nodrošināta papīra nauda. Kā nodrošinājums noder arī ārzemju metala naudas fonds. Nodrošinājuma fonda uzdevums ir uzturēt papīra naudas kursu ārzemju tirgū vienā paritātē.

Otrkārt, jaunums palielinas ar to, ka finansiēlu grūtību laikā maksāšanas bilance pārvēršas par *sapisu*, kas savukārt prasa pēc finansiēliem līdzekļiem uz ārzemēm un paasina stāvokli. Tomēr beidzamais moments nostādāms otrā vietā.

b) *Maksāšanas bilances paritāte* var arī izsaukt *popīra naudas apmaiņas apturēšanu*, t. i. papīra valūtas

ievešanu ar piespiedu kursu. Tas novērots Dienvidamerikas savienotās valstīs (Argentīnā, Brazīlijā, Gīlē), kā arī 1890. g. Itālijā, (kad pārtrauca papīra naudas apmaiņšānu, ieveda suspensiju.

c) *tīri oikonomiski iemesli*, kā tirdzniecības, biržu, naudas, banku krīzes — arī var izsaukt apmaiņas apturēšanu, atcelšanu bankās un pat ēmisijas bankās. Banknotes vērtība krīt (apgrozība notiek ar disagio), tā kā jāieved spaidu kurss. To piedzīvoja U. S. A. 1907. g., sakarā ar depozītu, ēmisijas u. c. banku decentralizāciju.

Neapmaināmas papīra naudas funkcijas.

a) Viņa stājas metala naudas vietā pie naudas apgrozības (arī banknošu vietā), un jo lielākā mērā, pilnīgāki, jo mazākās kopjurās viņa izdota.

„Augstskola Mājā“ Nr. 28. Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē).

10. lekcija.

b) viņa stājas metala naudas vietā kā vērtību un cenu mērītājs, t. i. metala nauda paliek par preci un viņas vērtību noteic papīra nauda (ar agie).

c) papīra nauda iegūst piespiedu kursu par viņas nominālu cenu un līdz ar piespiedu kursu parādās visas nevēlamās parādības.

d) Reizēm teorija papīra naudu aizstāv ar *piespiedu kursu uz kursa vērtību*. Pēdējai tomēr nav tādas nevēlamas parādības, kā kurss uz nominālvērtību.

Šinī nozīmē (piespiedu kurs), kad papīra nauda ir apgrozības līdzeklis, bet monētas paliek par vērtības mērītāju, papīra nauda par valūtu nevar palikt. Pie piespiedu kursa uz kursa vērtību, viņas kursi svārstās, salīdzinot ar monētām, *rodas lažs (agio) uz monētām*, vai disagio uz papīra naudu un tūliņ pilnā mērā atsaucas uz preču cenām, jo vērtību noteic monēta, bet izmaksāts tiek ar

papīta naudu. Šinī gadījumā papīra naudas vērtības zaudēšana attiecībā pret monētām (Entwertung, obezceņeņije) no vienas puses un vērtības pamazināšanās (Wertverminderung, umeņšeņije cennostji), t. i. viņas pirkšanas spēju samazināšanās no otras puses ir *identiski jēdzieni*. Šī ir laba īpašība.

Piespiedu kursam uz naudas kursu ir tā jaunā finansiēlā parādība, ka, līdz ko valsts pērķ par papīra naudu, tūliņ paceļas cenas uz pērķkamiem priekšmetiem (ar naudas kursa krišanu). Atkarībā no tam arī privātā tirgū mainas cenas, jo valsts pirkumu cenas tiek izsludinātas.

Pie kādiem nosacījumiem būtu panākama vērtības vienlīdzība—paritāte starp papīra naudu un metala naudu? (monētām, uz kuŗām šī papīra nauda bazejās).

Šāds pari stāvoklis ir iespējams pie zināmiem labvēlīgiem apstākļiem, piem. Francijā 1870. g. Priekš tam vajadzīgi zināmi priekšnoteikumi:

1) papīra nauda līdzināsies metala naudai, kad ēmitentam ir *labas kreditspējas* (uzticība politiskā un finansiēlā ziņā). Šīm kreditspējām jābūt vai nu valstij, vai bankām. Tomēr sasniegt šīs eventuāli labās kreditspējas ir ļoti grūti.

2) Viens no vislabākiem līdzekļiem ieturēt paritāti ir papīra naudas daudzuma *ieturēšana vajadzīgās robežās* t. i. neizlaist viņas vairāk, ka apgrozība prasa. Parasti arī šo robežu ieturēšana ir grūta, jo valsts papīra naudu neizlaiž priekš apgrozības, bet lai samaksātu visus izdevumus.

3) *Pari stāvoklis* uzturēsies, ja varētu pamazināt (novest pie stāvokļa, kad nav pieprasījumu) pieprasījumus pēc dārgmetāliem vai metala naudas vietējās rūpniecības uzturēšanai un it sevišķi priekš nomaksām uz ārzemēm pie pasīvas tirdzniecības un maksāšanas bilances nokārtošanas. Jo vairāk zeltu sūtīsim prom, jo grūtāk uzturēt paritāti.

Ja šos 3 punktus ievērotu, tad papīra naudas pari uzturēsies, bet ir zināms un dabīgi, ka finansiēlu grūtību

laikmetos nav iespējams ievērot šos nosacījumus pie papīra naudas izlaišanas.

Papīra naudas ievēšanaš nevēlamās parādības:

1) *papīra naudas vērtība nokrīt zem paritātes* līdz ar viņas *apmaiņas apturēšanu pret metalu*. (no ēmitenta puses). Ja tomēr aprīnaiņu izdodas novērst, tad svārstība ir neliela.

2) līdz ar papīra naudas ievēšanu *paliek vājākas arī ēmitenta kredīspējas*, uzticība mazinas. Iestājoties starpībai starp metala un papīra naudu, no svara ir ne tikvien pašas starpības esamība, bet lomu te spēlē arī *starpības pakāpes lielums*. Šī pakāpe arī atkarājas no ēmitenta kredīspējām un ar šo spēju zaudēšanu, starpība kļūst jūtāmāka.

3) papīra naudas vērtības pamazināšanās.

Papīra valūtas iespaids un papīra naudas vērtības svārstības teorija.

Papīra naudas vērtības svārstīšanās teorijas pamatā likti 2 stingri norobežojami jēdzieni:

1) papīra naudas vērtības zaudēšana (Entwertung) un

2) papīra naudas vērtības pamazināšanās (wertverminderung).

1) Papīra naudas vērtības zaudēšana ir *starpība* (par sliktu papīra naudai) *starp papīra naudas vērtību un viņai līdzīgas metala naudas (monētu) vērtību*. Piem. starpība starp 100 rbl. zeltā un 100 rbl. papīrā. Šīs vērtības zaudēšanas mērs ir *šīs vērtības virsvērtība, agio, lažs* uz metala naudu (Mehrwert), un reizē ar to arī uz metala lējumiem, ārzemju metala naudu vai arī paaugstie kursi. Ņemot otrādi — papīra naudas vērtības zaudēšanas mēru sauc par *apakšvērtību* (Minderwert)) disagio, kāda ir papīra naudai pret metala naudu.

Pirmā gadījumā sekas (agio), ka metala naudas (kursa vērtība) kurss stāv augstāk, ne kā līdzīga papīra naudas (nomināli vienādi) vērtība.

Otrā gadījumā saka (disagio), ka papīra naudas kursa vērtība stāv zemāk, ne kā līdzīgas metāltaudas vērtība.

Tā tad *agio ir starpība par cik papīra naudas maksā vairāk par zelta naudu tanī pašā vairumā* (t. i. nomināli vienādi).

Piem. 100 rbļ. papīra = 100 rbļ. papīra
100 „ zelta = 500 „ „
Agio 500 — 100 = 400 r. papīra.

Agio parasti ir uz metāla naudas. *Disagio* parasti uz papīra naudas. Izņēmuma piemērs Austrijā.

2) *Papīra naudas vērtības pamazināšanās* ir viņas pirkšanas spēju nelabvēlīgais stāvoklis attiecībā pret preču vērtību iekšzemē. Šis vērtību pazemināšanās mērs ir preču cenu paaugstināšanās, izteicot to papīra naudas nominālā. Piem. priekš kara Krievijā 1 mārč. maizes maksāja 3 kap., vēlāk 10 un 20 kap. un vēlāk miljonos (inflācijas laikā). Vērtības pazemināšanās izteicās cenu paaugstināšanā, pacelšanā. Šo vērtību izteic diference (Preissteigerung in Nennwert, Verteuerung der Waren). Lai labāki izšķirtu „vērtības zaudēšanu“ un „vērtības pazemināšanu“, ievada terminus:

Russenwert — internacionālā vērtība — vērtības zaudēšana.

Binnenwert — nacionālā vērtība, vērtības pazemināšanās.

Šie apzīmējumi nav pilnīgi, jo arī nacionālā apgrozībā jāreķinas ar viņas vērtības zaudēšanu un pretēji, internacionālā apgrozībā jāreķinas ar nacionālās vērtības pazemināšanos.

Piem. kurss £ 1 — 300 Latv. rubļu, vēlāk kurss £ 1 — 500 Latv. rubļu (Pirmos pastāvēšanas gados).

Šī internacionālā vērtība caur piedāvājumu un pieprasījumu.

Ārējās vērtības zaudēšana izsauc iekšējās vērtības — cenu kāpšanu. No otras puses, — ārējā vērtība ir atkarībā no iekšējās. Parasti iekšzemē preču cena paaugsti-

nās lēnāki, ne kā krīt kurss. Dažreiz pārmaiņus seko ik pēc 3 mēnešiem (piem.). Šī ir nacionālā vērtība.

Par internacionālu vērtību nevar runāt. Ja priekšmetu iepērk no ārzemēm, tad vērtībā cenas paaugstināšanās jau ierēķināta. Šī paaugstināšanās izsauc Binnenwert paaugstināšanos. Vispār notiek abu šo vērtību vienas no otras iespaidošana un cenšanās uz izlīdzināšanos.

No šī jānāk pie slēdziena, ka vērtības zaudēšana un vērtības pazemināšanās *nav vienādi un identiski jēdzieni*. Jo liela nozīme aprādītai starpībai ir papīra naudas teorijā. Vēl iespaids ir juridiskai pusei un tieši tam, kā mēs rēgulējam vecus parādus.

Laža teorija (Agiotheorie).

Kvantitātes teorijas nepareiza pielietošana pie papīra naudas.

Kvantitātes teoriju sevišķi izcēla „Bullonisten“ Ricardo un viņa piekritēji Anglijā ap 1840. g. Pēc šīs teorijas naudas vērtība ir pretēji proporcionāla naudas daudzumam, t. i., ja naudas vairumu palielinam dubultīgi, vērtība kritas dubultīgi. Minētie buljonisti Londonā labprāt izlietoja šo kvantitātes teoriju papīra naudas vērtības noteikšanai. Viņi izskaidroja, ka arī preču cenas esot atkarīgas no kvantitātes teorijas. Viņi teica, ka lažs paceļas ar papīra naudas pavairošanu un krīt ar viņas pazemināšanos. Viņi uzstādīja par pareizu: laža kustība proporcionāla naudas daudzumam. Tik pat asā veidā viņi mēģināja piemērot kvantitātes teoriju pie metala naudas. *Ad. Wagners* aizrāda, ka kvantitātes teorija pie laža teorijas tiek nepareizi pielietota. Dzīve parādīja, ka kvantitātes teorija nav pareiza tik asā veidā. Tomēr kvantitātei, kā tādai ir sava nozīme līdzīgi kredīta momentam, maksāšanas bilancei etc.

Kvantitātes momenta nozīme,

t. i. papīra naudas daudzuma iespaids uz *agio* augstumu un svārstīšanos.

Papīra naudas daudzums — kvantitāte, var atstāt divējādi iespaidu uz agio lielumu — *tiešu un netiešu*.

a) Tiešu iespaidu kvantitāte atstāj uz lažu tikai psiholoģiski, bet mēchaniski tikai sakarā ar citiem iemesliem. Līdz ar

1) pānikas, neuzticības rašanos pret papīra naudu, kuŗa pati par sevi ir bezvērtīga, iedzīvotāji cenšas tikt vaļā no esošās papīra naudas, kā arī mēģina izvairīties no jaunas papīra naudas ieņemšanas. Zaudējot uzticību ļaudīs, papīra nauda vairs neizpilda savu uzdevumu, kā maksāšanas, vērtību krāšanas līdzeklis etc. Esošo papīra naudu viņas īpašnieki izdod par nevajadzīgiem priekšmetiem, ar nolūku tikt vaļā no papīra naudas. Vissliktākais ir tas galējais stāvoklis, kad iedzīvotāji sāk vērtības krāt precēs, ārzemju valūtā, bet ne pašu naudā. Ar nevēlēšanos turēt pie sevis papīra naudu kā apgrozības līdzekli, papīra nauda neatrod sev vietu apgrozībā, nedz kā apgrozības līdzeklis, nedz kā kapitāls.

2) Ja papīra naudas izlaidums liels, rodas summas, kuŗas liekas un neatrod pielietošanu ne kā kapitāls, nedz priekš apgrozības.

Piezīme. Seifos noguldītā papīra nauda neatstāj iespaidu uz viņas *disagio* pretēji, viņai vajadzētu vērtību pačelt pie tā paša papīra naudas vairuma. Tā tad naudas summas, kuŗas noslēgtas bezdarbībā, neatstāj iespaidu uz viņas vērtību, turpretim, ja papīra nauda lielā mērā ieplūst un tiek piedāvāta bankām, viņa var pazemināt noguldījumu un aizdevumu $\frac{0}{\infty}\%$ mēru, atstājot šādā veidā iespaidu uz viņas vērtību.

3) *Naudas daudzums pavairo pilsoņu pirkšanas spējas*, bet ja viņai nestāv pretim pietiekošs daudzums preču, tad var izsaukt naudas vērtības krišanu.

Naudas daudzums pavairo arī naudas piedāvājumu preču tirgū. Visi šie minētie iemesli ir *pirmārie naudas kārtības kustības iemesli*.

b) *Netiešu iespaidu* (kvalitāte) uz laža (agio) kustību atstāj sekoši iemesli:

1) Līdz ar pāniku un neuzticību pret papīra naudu

rodas pastiprināts pieprasījums pēc metala naudas (turēšanai). Šinī ziņā kvantitātes moments atstāj jau mehānisku iespaidu. Prasība pēc metala naudas pieaug, pieaug arī agio.

2) Pieaug reālais pieprasījums rūpniecībā pēc kalta vai nekalta metala.

3) Pieaug metala naudas un ārzemju valūtas pieprasījums priekš maksājumiem uz ārzemēm. Sevišķu iespaidu te atstāj maksāšanas bilances stāvoklis starp metala un papīra valūtas zemēm.

4) Rodas spekulācija, kā netiešs iespaids uz laža kustību. Spekulācija ar papīra valūtu, monētām, dārgmetāliem, uztur laža svārstīšanos.

aa) Netiešu iespaidu atstāj uz laža kustību arī papīra naudas daudzums, cik tālu tas uzlabo vai pasliktina vispārējo stāvokli. Te galvenais ir psiholoģiskais moments.

bb) Arī mehāniskais faktors atstāj iespaidu uz to papīra naudas atlikumu, kuŗš atvelkot apgrozībai vajadzīgo naudas daudzumu, meklē nodarbošanos. Šis liekais kapitāls pavairo preču cenas, strādnieku algas un atstāj mehāniski iespaidu uz lažu.

Bet še arī ievērojams kāpjošā laža paškorektīvs. Ar naudas vērtības krišanu viņas pirkšanas spējas samazinas, t. i. priekš apgrozības vajadzīgs, vai apgrozībā uzņem lielāku daudzumu papīra naudas. Vajadzība pēc lielāka naudas daudzuma var rasties, kā tas piem. Latvijā:

- 1) apstrādājamās zemes platības palielināšanos,
- 2) ar apbūvēšanos uz laukiem,
- 3) ar rūpniecības attīstīšanos.

Slēdziens: papīra naudas daudzums un viņas vairuma palielināšanās atstāj netiešu iespaidu uz laža pacelšanos, pie kam to pašu var sacīt arī par agio pacelšanās intensivitāti, pakāpi, jo šie momenti psiholoģiski slikti iespaido, atstāj sliktu iespaidu un papīra naudu diskreditē.

Naudas daudzums atstāj arī tiešu iespaidu — mehānisku iespaidu, jo tikai pateicoties šī (papīra naudas) daudzuma pieaugšanai iespējama laža eksistēšana un

svārstišanās. Tā tad arī papīra naudas daudzums līdz zināmai pakāpei var noteikt laža augstumu, pie kam netieši lielākos apmēros, ne kā tieši.

Laža augstums mērojams ar valsts metala naudas kursu vai cenu, kuŗš izteikts arī papīra naudā, kā arī ar ārzemju kursu vai arī dārgmetalu cenu lējumos.

Parasti praktiski *laža apmērus aprēķina pie krītoša kursa zem paritātes ar papīra naudā izteiktiem ārzemju naudas kursiem*, vai vekseļu kursiem. Vai otrādi, *disagio apmērus aprēķina pie augoša kursu virs paritātes ar vekseļu kursiem izteiktiem ārzemju valūtā*. Visā visumā vekseļu kursi sakrīt ar valsts metala monētu kursiem. Starptautiskie vekseļu kursi, eksistējot papīra valūtai, atrodas zem visu to apstākļu iespaيدا, kuŗi vispār atstāj iespaidu uz vekseļu kursu stāvokli, piem. maksāšanas bilance, pieprasījumi pēc vekseļiem. Lažas augstums un viņas kustības virziens, kāpšanas vai krišanas spējums, atkarājas galvenā kārtā no starptautiskās maksāšanas bilances stāvokļa.

Papīra naudas pirkšanas spēju kustības teorija. (Cenu kustības teorija).

Disagio izteicas iekš preču cenas paaugstināšanās, t. i. papīra naudas cenas krišanā salīdzinot ar līdzīgām monētām (papīra nauda krīt zem paritātes). Papīra naudas pirkšanas spējas, salīdzinot ar precēm, pamazinas vērtībā. Vērtības pamazināšanās nozīmē vērtības krišanu zem paritātes, salīdzinot ar monētām.

Kā pie laža teorijas, tā arī še novērojam 2 parādības:

1) papīra naudas tiešais iespaids uz preču cenu vai darba algu, stāvokli un viņu kustību,

2) papīra naudas netiešais iespaids, kuŗš ceļas ar lažu.

Pirmā gadījumā novēroja primāro, otrā — sekundāro cenu celšanos pie slidošas papīra naudas vērtības.

1) *Tiešais iespaids* — primārā cenu celšanās — sa-

stāv no papīra naudas daudzuma iespaida uz cenu. No kā rodas primārā cenu celšanās?

a) viņa parādas kā tiešais papīra naudas izlaišanas (ēmisijas) un ēmisijas palielināšanās rezultāts un ir īsti šī notikuma *mēchanisks rezultāts* (ist wesentlich ein mechanisches Ergebnis dieser Vorgänge). Palielinot papīra naudas daudzumu, arī palielinas viņas piedāvājums, preču piedāvājuma vairums turpretim paliek iepriekšējais (šāds stāvoklis iestājas krīzes laikos). Tas sevišķi sakams par kaļaspēkam noderīgām precēm — kaļa materiāliem — maizi, gaļu, taukiem (Bedarfsartikel).

Parasti, uzsākot kaļu, valsts izsludina, ka papīra naudas apmaiņa tiek pārtraukta, lai nemazinātu metala naudas fondu zemē. Valsts iepriekš paredz, ka nespēs papīra izlaidumu segt zeltā un tāpēc atceļ apmaiņu. Apturot papīru naudas apmaiņu, rodas liels papīra naudas piedāvājums, jo valsts izlaiž papīra naudu kā maksājumu par viņai vajadzīgām precēm, rodas pat papīra naudas atlikums, pieaug arī preču pieprasījums. Tā tad tiek atstāts uz cenām divējāds iespajds. Šis ir direkts, tiešs iespajds uz preču cenām.

Papīra naudas pirkšanas spēju mazināšanās atstāj iespajdu arī ražošanā. Notiek ražošanas nogrupēšanās *pieprasījumam*. Līdz ko pavairojas zināmu preču ražošana, caur to pavairojas šo preču piedāvājums un cenas var slidēt atkal zemāk, atpakaļ. Bet līdz ko cenu paaugstināšanās paliek ilgāku laiku spēkā, tad tas tūliņ atstāj iespajdu uz darba algu, tā tad atstāj iespajdu arī uz blakus lietām, visām precēm un izplatās uz visu valsti. Līdz ko nepieciešamos materiālus nevar pietiekoši ražot, ievēd preces no ārzemēm. Sekas tās, ka papīra naudas kurss krit. Tad redzam tūliņ lažu, kas izsauc ātras un spējas maiņas. Naudas pirkšanas spējas pamazinas pamazām, bet vērtības zaudēšana notiek uz reizi. Tas notiek, kad maksāšanas bilance kļūst pasīva.

b) No papīra naudas daudzuma un viņas pavairošanās tieši atkarājās dažādu citu preču cenu paaugstināšanās apmēri. Piem. ceļas maizes cenas un sekas — ceļas

visu citu produktu cenas. Šī naudas vērtības pazemināšanās zināmu laiku var palikt tikai iekšzemē, nemaz neizteicoties uz ārzemēm. Jo bagātāka zeme un mazāka iavedumu nepieciešamība, jo lēnāk ārējās cenas krit.

c) Preču cenas paaugstināšanās vēl atkarājas no tā, ka šādos (revolūcijas, kaŗa etc.) laikmetos atbrīvojas kapitāli no darba, jo rūpniecība koncentrējas zināmās robežās. Kapitāla pārpilnība pamazina $\frac{0}{100}\frac{0}{100}$ mēru, kas atstāj iespaidu uz cenām. Pēckaŗa un pēcrevolūcijas laikmetos pie papīra naudas vairuma kārtīgākas izlietošanas novērojama pretēja parādība — cenu celšanās.

Slēdziens. Cenu paaugstināšanās process, kuŗš ceļas no papīra naudas daudzuma pavairošanās un vērtības pamazināšanās, ir *lēns, atkarīgs no vietas un preces*, nav izslēgta arī cenu celšanās zināmos laikmetos — no valsts rakstura — agrār- vai rūpniecības zeme. Rūpniecības zemēs un mazās valstīs šī cenu krišana norit daudz straujāki, nekā agrārzemēs, un lielās valstīs. Pie papīrnaudas daudzuma samazināšanās novērojama pretēja parādība.

2) *Netiešais iespaids* — sekundārā cenu celšanās zem laŗa iespaida uz metala naudu. Še novērojama zināma analogija ar zelta naudu un sudrabu, kad pēdējo vērtība tirgū kritās.

a) Sekundārā cenu celšanās zem laŗa iespaida parādas kā *eksporta prēmija* uz eksportējamām precēm. Izvedot preci, eksportiers iegūs vairāk vietējās naudas nekā savas zemes kurss;

b) sekundārā cena vēl izteicas kā *aizsargu muita* uz ievadamām precēm (vai arī līdzīgi, ja muita tiktu ņemta zeltā, tā caur paaugstinātu muitu).

Tē ir iespējami 2 gadījumi:

1) ja muitas likme tiek paaugstināta, tad ievedumi tiek apgrūtināti, ārzemju konkurence pamazinās un raŗošana zemē paliek vieglāka, jo *ārzemju preces pēc kursa iznāk daudz dārgākas*, līdz kuŗu cenai var rūpnieks pacelt savus raŗojumus. Tas veicina rūpniecību zināmos laikmetos.

2) Visas tās preces, kuŗas nepieciešamas ievest no ār-

zemēm, ātri ceļas cenā un ražošanas izdevumi pavairojas. Šo izejvielu cena paaugstinas tad arī visā valstī. Sevišķi iespaidu tas atstāj valstī uz ražošanas līdzekļiem un labību. Šis ir sliktās sekundāro cenu iespaida sekas.

3) Atstāj iespaidu uz ražošanas izdevumu sadārdzināšanos tik ilgi, kamēr cenas nenoregulējas, nenolidzinās tiem produktiem, kas minēti punktos a) un b).

Sekas:

a) Pie augsta un vienādi augoša laža uzņēmējs iegūst paaugstinātu ienākumu un peļņu, kamēr vien cenas aug. Strādnieku algas neseko cenu pacelšanās spējām. Arī izejvielas par šo laiku palikušas dārgākas. Līdz ko cenas norēgulējas, strādnieku patēriņa priekšmeti tik ātri nekrit cenā. It sevišķi cieš strādnieki.

b) Papīra naudas stāvokļa uzlabošanās izsauc smagas krīzes rūpniecībā. Pret to sevišķi kaņo rūpnieki, jo viņu grāmatās tad bilances noslēdzas ar dēfīcītu. Faktiskā vērtība tomēr negrozās. Šīs grūtības mazāk manāmas naturālā saimniecībā. Turpretim pie kredītsaimniecības papīra naudas celšanās izsauc krīzes. Piem. zirgu pērk par 40.000 rubļu, pēc 2 gadiem viņa vērtība 20.000 rubļu. Pircējs ar tagadējo zirgu var atmaksāt tikai pusi. Tā tad pircējs cieš un tuvojas bankrotam.

c) Sakarā ar papīra valūtas ieviešanu zināmā zemē kaņo laikos parasti ir viņas vērtības krišana. Rodas lielāks papīrnaudas piedāvājums, kas rada papīra naudas pārpilnību, ko sauc par *inflāciju*. Inflācija pēc teorētiku uzskata veicinot tautsaimniecības attīstību. Pasaules kaņš tomēr pierādīja, ka šis uzskats ir aplams. Inflāciju praktizēja *Vācija* un jāsaka, ka pie eksporta, saņemot savas zemes valūtu, viņa savas zemes vērtības izdāvināja.

Kā pretstats inflācijai ir *deflācija*

Deflācija ir mākslīga papīra naudas maksāšanas spēju paaugstināšana ar papīra naudas daudzuma pamazināšanu (piem. Amerikā). U. S. A. izejvielas uzpirka tirgotāji un lombardēja bankās. Ar šo preču cenas cēlās.

un līdzī arī strādnieku algas. Stāvoklis nonāca līdz krīzei. Valdība spieda pārtraukt preču lombardēšanu. Tirgotāji bija spiesti preces pārdot un cenas kritās. Līdzīgi tas notika arī Anglijā (apm. 1921. g.). Pašlaik notiek pretējais.

Tāpat kā inflācija pēc *ārējā izskata* rada ražošanas uzplaukšanu, tā deflācija — ražošanas izbeigšanos, samazināšanos. Pie deflācijas notiek streiki, lokauti, jo algas tiek pazeminātas aiz preču tirgus konkurences. Tomēr jā-saka, ka deflācija nerada tautas bagātības mazināšanos, bet gan drīzāk, viņas pavairošanos. Pie inflācijas it kā peļņu iegūst uzņēmēji, tomēr visumā preces eksportējot zaudē tautsaimniecība. Pie deflācijas pretēji.

Pie inflācijas esam konkurences spējīgi tikai tādēļ, ka atdodam savu darbu un izejvielas ārzemēm daudz lētāki, ne kā ievadam no ārzemēm.

Papīra naudas saimniecības tālākās sekas.

1) *Iespaids* (Einwirkung) uz līdzšinējas naudas un monētu apgrozību.

a) Līdz ko uz pilnvērtīgām monētām parādās agio attiecībā uz papīra naudu, pēc dubultvalūtas apgrozības likumiem nozūd iekšzemē pilnvērtīgā nauda. Tā tad iz-zūd no apgrozības papriekšu rupjā pilnvērtīgā, pēc tam sīkā un mazvērtīgā metala nauda. Parasti šī nauda tiek apslēpta, aprakta, izkausēta lējumos, pārvesta uz ār-zemēm. Stingri likumi šē nelīdz.

b) *Monētu nozušana iekšzemē* ir tikai papīra naudas saimniecības simptoms, sekas, bet ne *cēlonis*.

c) Vietējā un ārzemju metala nauda pārvēršas no naudas par preci, t. i. izbeidz būt par vērtību mēritāju un par likumīgu maksāšanas līdzekli (mazumā arī uz priekšu pie zināmu zelta monētās slēgtu līgumu pildīšanas var vēl apgrozībā parādīties metala nauda).

2) *Iespaids* uz visiem maksājumiem un pienākumiem (Zahlungsverbündlichkeiten — Geldschulden und andere

Vorderungen), kas rakstīti vispirms metala, tad papīra naudā.

Te izšķiram 3 gadījumus.

a) Papīra naudas iespaids uz jau esošiem pienākumiem, kad tika pasludināts piespiedu kurss (apmaiņas apturēšana).

b) Uz no jauna cēlušamies t. i. klātpienākumiem pienākumiem.

c) Iespaids uz attiecībām vajsts iekšienē un arī ārzemēs.

ad a) 1. Vērtību zaudēšanas sekas ir tādas pat, kā pie divmetalisma sistēmas, kad viena metalā vērtība salīdzinot ar otru pazeminās. Kreditors saņems mazāko summu, jo debitors izvēlēsies mazāk vērtīgo, bet līdzīga nomināla nauda.

2. Kreditoram ir tiesība saņemt tikai nominālo summu, zaudējot dis agio (summu). Liekas it kā netaisnība tiek nodarīta.

3. Tomēr ir jautājums, cik lielā mērā kreditors cieš materiālus zaudējumus, ja viņam atmaksā ar mazāk vērtīgo maksāšanas līdzekli. Te jāatskair 3 gadījumi.

ad a) gadījums ar kreditoru, kuŗš dzīvo iekšzemē un saņemto naudu ņemt patērē un kreditoru, kuŗš saņemto naudu pārvedis uz ārzemēm un tur patērēs. Iekšzemes kreditors nezaudēs pilnu disagio summu, jo iekšzemes disagio ir mazāks par ārējo, t. i. iekšzemes pirkšanas spējas ir lielākas kā ārzemes. Ārzemnieks, turpretim, zaudē visu disagio summu, jo viņš šo summu pārvērs skaidrā naudā un izlieto ārzemēs. Tomēr ja ārzemju kreditors izlieto šo summu debitora zemē iepērkot par to preces un izvedot uz ārzemēm, tad viņš visu disagio summu nezaudē.

ad b) Pie jaunu līgumu noslēgšanas visos gadījumos kā iekš., tā ārzemes abas puses padodas visām varbūtībām un eventuāli lieliem zaudējumiem. Starpība tā, ka ja līgumu slēdz iekšzemē, tad abas puses nes pilnīgi vienādu risku. Ja ārzemnieks pārdod preces savā valūtā, tad risku nes tikai iekšzemes valūta (pircejs); ja vietējā valūtā — ārzemnieks nes risku.

ad c) No kārtējās dzīves ritma traucējošā iespaida var izbēgt tikai spekulējot ar ārzemju valūtu un devīzēm. Tomēr šī spekulācija nav ieteicama, jo viņai var būt bēdīgas sekas.

Ja vien precīzi pērk uz kredita, tad pie tiem apstākļiem jāiepērkas attiecīga valūta, lai izbēgtu no lielām svārstībām. Spekulantu kāri palielina svārstīgie apstākļi, kas padara iedzīvotājus nervozākus. Rodas apstākļi, ka pat laucinieki sāk iepirkt valūtu.

No šiem piemēriem redzam, ka pēc iespējas jāizbēg no papīra naudas.

Kā izbēgt no inflācijas un pāriet uz stabilu valūtu ?

1) Nacionālākais un drošākais līdzeklis ir uzsākt papīra naudas apmaiņu pret zeltu, t. i. atjaunot papīra naudas vērtību nomināli līdzīgu zelta naudai. Pie šī ceļturas stiprākās valstis. Piem. Francija pēc Napoleona kariem 1816.—1823. g.g.; Anglija apmainīja papīra mārciņas pret zeltu un šo izpirkšanu izdarīja pakāpeniski, paceļot apmaiņas kursu. Tā 1820. g. 1. februārī Anglija par 1 oz standart zelta—£ 4,1.—, bet 1823. g. —£ 3 17.6^{1/2} d. Tādu pašu ceļu staigāja Amerika un Francija pēc Prūšu kara. Saprotams, ka šādu pāriešanu uz paritāti var izdarīt vienīgi oikonomiski stiprās valstis.

2) *Otrs ceļš ir valsts bankrota ceļš.* Viņa atsakas no valūtas stabilizēšanas.

1) Anullē visus aizņēmumus un

2) nefundētos parādus uzskata par neesošiem (schwebende Schuld).

Pie pēdējiem pieder papīra naudas renteju zīmes. Pa šo ceļu gāja Francija lielās revolūcijas laikā (assignāciju ceļš). Krievija arī gāja pa beidzamo ceļu, jo pasludināja aizņēmumus par neesošiem.

Jautājumam par *parādu neatzišanu* ir divējādas puses — *iekšēja* un *ārēja*.

1) Iekšējā aizņēmuma anulēšana visā visumā valstij

lielu jaunumu neatnes. Tiek gan nodarīts ļoti liels jaunums privātsaimniecībā, tomēr nav jāaizmirst, ka lai valsts varētu maksāt rentes par aizņēmumiem, tai vajadzīgi nodokļi. Kuņas maksā tās pašas privātsaimniecības. Īsumā sakot, ja pielīdzina iekšzemes aizņēmumu 0, valsts iedzīvotājus atbrīvo no nodokļu maksas. Tomēr nevar teikt, ka tie vien maksā nodokļus, kam tiesība uz aizdevuma atmaksāšanu, t. i. ekvivalentu par vērtspapīru. Šī gadījumā iekšzemes manta, bagātība negrozas.

2) Pie ārzemju aizņēmumiem vērtības dabūtas no ārzemēm un šo reālo vērtību vietā izsniegti prasību dokumenti. Ja nu šos dokumentus anulē, tad valsts iegūst reālas vērtības par velti, bet ārzemes šīs *vērtības zaudē*. Valstis, kuņas tad šādā ceļā zaudējušas aizņēmumus, cenšas traucēt, pretoties vērtspapīrus anulējošas valsts ārējai tirdzniecībai. Visumā ārzemju aizņēmumu anulēšana ir *nemorāliska* parādība. Šis ceļš nav ieteicams nevienai valstij, jo caur to pavairojas starptautiski konflikti, kas nekādā ziņā nesekmē valsts saimniecisko dzīvi. Piem. ar Vāciju pēc uzbrukuma Beļģijai, tad vēl Krievijas stāvoklis.

3) Devalvācijas ceļš.

Devalvācija ir mazvērtīgas naudas apmaiņa pret jaunu naudu, kuņa saskaņota ar bijušo vērtību, t. i. valsts izdod jaunu naudu, kuņu tad valsts cenšas uzturēt pastāvīgā vērtībā. Parasti lielāku skaitu mazvērtīgas naudas kopjuru apmaina pret 1 jaunu.

Devalvāciju var izvest pa 2 ceļiem.

1) Veco papīra naudu apmaina pret jaunu papīra naudu ar neapmainamu un ar piespiedu kursu.

2) Apmaina ar jaunu naudu; kuņa jau ir apmainama ar metālu, bet ar metālu pamazinātā daudzumā.

Pirmo veidu izvēlējusēs 1811. g. *Austrija*. Viņa 1762. g. pirmo reizi izlaida papīra naudu 12 milj. guldeņu vērtībā, kuņa uzturējās līdz pasaules kaņam kā neapmainama. 1796. g. šo summu palielināja līdz 44 milj. guldeņu. 1804. g. šo papīra naudu izņēma no apgrozības un pasludināja, ka uz priekšu netiks izlaista jauna pa-

pīra nauda. 1806. g. sāka jau runāt par devalvāciju, bet tanī pat laikā izdeva jaunu dekrētu, ka devalvācija nenotiks.

1808. g. 100 zelta guld = 200 papīra guld.

1810. g. 100 „ „ = 469 „ „ t. i. agio 100⁰/_o (pēc gr. Valles).

Neatliek nekas cits, kā izsludināt devalvāciju, kaut gan sākumā to centās no tautas slēpt, paziņojot, ka devalvācija nenotiks. Lai izvestu devalvāciju, jānoliek proporcija starp zelta un papīra naudu un pēdējā jāizņem no apgrozības. Izņemot papīra naudu no apgrozības, pamazinas apgrozības līdzekļu daudzums. Kā to izdarīt? Ja valsts saimnieciskais stāvoklis ir tik tālu uzlabojies, ka var sastādīt budžetu ar atlikumu, tad samazinot apgrozības līdzekļu daudzumu, paritāte iestāsies pati no sevis. Tāds ceļš nav ejams tad, kad papīra naudas vērtība noslidējusi ļoti zemu, t. i. agio ļoti liels.

Austrijā izdeva jaunu papīra naudu „Wiener Wahrung“ un šīs naudas jauno guldeni *pielīdzināja 5 veciem guldeņiem*. Šī bija piekārtīga vērtības palielināšana, raugoties pēc *kvantitātes teōrijas*.

Līdz 15. martam 1811. g. Austrija bija izlaidusi 1.060.798.753 vecos guldeņus un šos apmainīja pret 212.159.750 jauniem guldeņiem. Austrijas valdība bija tanīs domās, ka ar papīra naudas daudzuma samazināšanu pavairosies arī piekārtīgi šīs naudas pirkšanas spējas, t. i. cenas uz precēm samazināsies piekārtīgi. Naudas daudzuma samazināšana tomēr tik strauji nereaģēja uz preču cenām, kaut gan ar laiku noslidēja līdz attiecīgam samēram.

LATV. MUG.

„Augstskola Mājā“ Nr. 29.

Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē).

11. lekcija.

Attiecībā uz veco parādu nokārtošanu un līgumu pildīšanu, laiku iedalīja līdz 1799. g. kura bija jāpilda tādā naudā, kāda bija līguma noslēgšanas dienā pēc kursa zeltā. Parādi, sākot ar 1800. g. bija pildami pēc sevišķas norēķinu skalas. Tā priekš 1802. g. 100 pap. guld. = 120 guld. parāda t. i. parāds samazinājās par 20 proc. piemērs: ja viens 1802. g. aizņemas 60.000 guldeņu, tad viņa parāds 1819. g. bija tikai $60.000 \cdot 100 - 20 \cdot 100 = 48.000$ guld. kuņus samaksājot ar veciem guldeņiem, bija jāreizina uz 5, kas līdzinājās 240.000 veciem guldeņiem (48.000 jauno guldeņu).

1804 g. samērs bija 'jau 100 pap. guldeņi = 150 parāda guldeņiem.

Šis likums sacēla lielu pretestību tautā, jo naudas pirkšanas spējas tik ātri necēlās, kā likums to bija paredzējis.

1811. g. izvestai devalvācijai tomēr bija maza nozīme, jo jauni kaņi izsauca jaunu papīra naudas izlaišanu. Tā 1812. g. papīra naudas vairums jau ir 612 milj. guldeņu. Guldeņa vērtība krita.

1817. g. Austrija dibināja jaunu emisijas banku, kuŗa uzņēmās izpirkt „Wiener Währung“ naudu. Tā tad 1817. g. notika atkal devalvācija pēc attiecības 2333,5 „Wiener Währung“ guld. = 100 jauniem guldeņiem. Jaundibinātā banka tomēr nebija spējīga izpirkt vecos guldeņus un bija spiesta tanī pat gadā apturēt apmaiņu. Ap 1820. g. banka bija savu metala fondu palielinājusi un iesāka par jaunu apmaiņu Valsts pieļāva pret banknotēm apmaiņu, bet metala segums izrādījās atkal par mazu un apmaiņu pārtrauca.

1848. g. atkal mēģināja izdarīt apmaiņu, bet revolūcija to izjauca. Tikai 1892. g. *Austrijai izdevās nokārtot naudas jautājumu ievēdot zelta valūtu un pielīdzinot 2 kronas — 1 zelta guldenim.* Šis bija Austrijas devalvācijas (apmaiņas) ceļš.

Līdzīgu devalvācija izveda Pad. Krievija 1920. g., kur jauno papīra rubli pielīdzināja 10.000 iepriekšējiem rubļiem. Jaunie rubļi no jauna krita vērtībā un devalvācija bija vēltīga. Pēc šis neizdevības Pad. Krievija dibināja banku, kuŗai atļāva izlaist „červoncus“, kuŗiem par nodrošinājumu skaitas zelts. Kaut gan patī Krievija šo červoncu kursu kotē augstāk par angļu £, tomēr šim kursam vairs nav nozīmes.

Otrs devalvācijas izvešanas ceļš. Papīra naudas apmaiņa pret jauuu papīra naudu, kuŗa apmainama pret metala naudu ar citu, pamazinātu saturu. Šo ceļu staigāja *Vecā Krievija.* Apskatisim īsumā Krievijas naudas reformas gaitu.

Līdz 1840. g. Krievijā bija *vara valūta.* Par likumīgo maksāšanas naudu skaitījās vara 5 kap. gabali. Tika 1840. g. *ievēda sudraba valūtu* ar naudas vienību *sudraba rublis.* 1 sudraba rublis saturēja 405 daļas tīra sudraba un tika kalts ar 86 provi, tā tad rubļa *kopsvars 450 dolāsi.* Pēdējā laikā sudraba naudas prove ir 900°. Izlaida arī

zelta naudu 5 un 10 rubļu gabalus, kuŗus nosauca par pusimperīālu un imperīālu. Zelta nauda bija tirgus nauda, bet ne likumīgs maksāšanas līdzekļi — likumīga nauda. Zelta naudu pirka un pārdeva pēc tirgus stāvokļa. Parādijās uz zelta naudu *agio*, līdz ar sudraba cenas krišanos. Valdība šo *agio* neaizliedza.

No 1897—1899. g. Krievija ievada par *likumīgu zelta valūtu*, galīgi pāriedama pie tās. Tanī laikā zelta un sudraba relācija Francijā bija 1:15,5.

Blakus metala naudai Krievijā cirkulēja arī papīra nauda — *asignācijas*, kuŗas savā vērtībā bija stipri kritušās. Tā jau 1811. g. ievēdot sudraba valūtu 100 rbl. sudrabā = 394 rbl. papīra asignācijas, bet jau 1815. g. — 426 papīra rubļiem, — 1836. g. attiecība bija 100 sudraba rbl. = 300 papīra rubļiem.

1839. g. jūlijā Nikolajs I noteica, ka 3,5 rbl. asignācijas = 1 sudr. rbl., t. i. tika izvēsta *asignāciju devalvācija* pret *metalu*, apmainot pirmās pret metala (sudraba) naudu.

Lai novērstu sudraba naudas neērtības, valsts izlaida valsts *kreditbiļetes* (līdzīgas 1 sudraba rublim), ar kuŗām tad apmainīja apgrozībā esošās asignācijas. Valsts kreditbiļetes staigāja apgrozībā pat ar *agio*. Tas izskaidrojams ar viņu ērtību. No 1843—1856. g. kredita biļetes pilnā mērā apmainīja pret sudraba naudu. Krimas kara laikā apmaiņa bija jāpārtrauc, caur ko radās lažs uz sudraba naudu (1843. g. 1. jūnijā ar manifestu noteica, ka Valsts tur metalā tikai $\frac{1}{6}$ no nodrošinājuma summas). Pēc Krimas kara 1870. g. *agio* uz sudraba bija 30 proc. Gan 1861. g. valdība mēģināja ar ārzemju aizņēmumiem 15 milj. zelta rubļu nostabilizēt kredita biļetes. Aizņēmums nēsasniedza mērķi, jo krievi paši *spekulēja* ar savu aizņēmumu. Sakarā ar turku kara, valdība bija spiesta ķerties pie nopietnākiem līdzekļiem. Sudraba cenai krītot, krievus rublis nokrita ļoti zemu. Tā pēc turku kara 100 krievijas rubļu = 131 vācu markai.

Vittes reforma.

Finansu ministrs Vitte centās nostabilizēt sudraba rubli un pāriet uz zelta valūtu. Šinī nolūkā viņš noslēdza *līgumu ar Mendelson & Co banku*. Krievija šinī bankā noguldīja prāvus zelta krājumus un deva rīkojumu uzpirkt katru krievu rubli, kas parādas vācu tirgū zem 216 M., no otras puses, ja krievu rubļa kurss kāpj virs 216 M., tad pārdot par šo cenu. Līgums bija kluss un ļaudis par to nezināja.

Tikai 1897. g. Vitte ķērās pie zelta valūtas ieviešanas. Viņš pasludināja *jauno rubli līdzīgu $\frac{2}{3}$ vecā rubļa*, t. i. izveda faktiski devalvāciju pēc kursa 66, $\frac{2}{3}$ kap. par 1 rubli. Bet tanī nolūkā lai parādi nebūtu jāpamazina, samazināja attiecīgi zelta rubļa saturu. No zelta 5 rbl. gabala nu kala 7,5 rbl. gabalus, no 10 rbl.—15 rbl. gabalus. Ar to atviegloja savstarpējo norēķināšanos pie līgumiem. Saprotams, jaunā rubļa pirkšanas spēja bija mazāka, bet tauta to nemanīja, jo bija pieradusi pie agio uz zelta rubli.

Šis bija otrs devalvācijas ceļš, kuŗš pēc būtības labāks par pirmo.

Argentinas naudas reforma no 1881.—1890. g.

Ap 1881. g. Argentīnā bija izlaisti papīra *pezo*, kuŗu vērtība bija stipri noslīdējusi zem paritātes Normālā stāvoklī *1 zelta pezo līdzinājas 1 dollaram—5 Frs*, bet 1881 g. attiecība bija 12 pezo—5 Frs—1 dollaram. Veco pilnvērtīgo pezo sauc par *pezo fuerte*. Šinī laikā ievada dubultvalūtu pēc relācijas 1. 15,5 (zelta attiecībāpret sudrabu) bet pateicoties valsts sliktam finansiēlam stāvoklim, zelta pezo apgrozījās ar agio, kuŗu valsts vara nenoliedza. Parasti ārzemēs norēķinājas ar zelta, bet iekšzemē ar papīra pezo.

1881. g. vecos pezo devalvēja 24 — kārtīgi, t. i. pret 24 veciem pezo varēja iemainīt 1 jauno pezo. Tā kā Argen-

tinās saimnieciskais stāvoklis neuzlabojās, tad veca pezo vērtība pastāvīgi slidēja uz leju.

1885. g.	pret 1 zelta pezo	rēķināja	137 papīra pezo.
1890. g.	"	"	258 " "
1891. g.	"	"	374 " "
1893. g.	"	"	324 " "
1894. g.	"	"	358 " "
1898. g.	"	"	257 " "

Pie papīra pezo vērtības krišanas vainīgi nevien saimnieciskie apstākļi, bet arī Argentinas bankas politika. Sliktās valūtas dēļ valdība ar likumu no 11. marta 1887. g. atļāva dibināt *nošu bankas* pēc U. S. A. parauga. Bankas atļāva dibināt uz 10 gadiem un ar pamatkapitālu ne mazāku par 250.000 pezo. Vismaz 25 proc. no pamatkapitāla bija jāiemaksā valsts kasē; banknotes varēja izlaist līdz 90 proc. no iemaksātā kapitāla. Ja banknotes nodrošinātas ar valsts aizņēmumiem, tad līdz 100 proc. Bankām *peļņa* bija liela, jo Argentinas aizņēmuma kurss bij 85. Virsnorma 15 proc.

1901. g. bankrotēja Argentinas nacionālā Banka (Banco Nationale), dibin. 1891. g., jo aizdevumus bija izsniegusi nedrošām personām. Valsts prezidents Rokka 1899. g. izlaida reskriptu, kuŗā attēloja nelabvēlīgos naudas apstākļus un ieteica ķerties pie naudas reformas izvešanas, mēģinot pacelt valūtas kursu. Šim paņēmienam pretojās finansu ministrs Dr. Rose un prasīja devalvāciju.

Kāds cukura rūpnieks Fōrkvests iesniedza valdībai rakstu apmainīt līdzšinējo naudu un priekš tam dibināt konversijas kasi, kuŗa lai katrā laikā apmainītu 250 papīra pezo pret 100 pezo zelta un otrādi. Jautājums negrozijas ap to, kur ņemt fondu. (Forkvesta projektā bija teikts, ka valdība 3 mēnešus iepriekš publicē par izvedamo naudas reformu). Likums noteica devalvācijai samēru 1 papīra pezo = 44 zelta centavosiem. Jaunās naudas nodrošināšanai bija paredzēts dibināt konversijas fondu, kurš sastādīts no dažādām iemaksām, kā

1) valdība dotu 5 milj. pezo, kuri samaksājami par 100.000 pezo ikmēnesi;

tība būtu neatkarīga no ārzemju līdzīgas naudas. Stāvoklis bija tāds, ka Latvijā cara, ost un vācu naudas nedrukāja, bet to darīja ārzemes, kuŗas neuzturēja šīs naudas vērtību zināmā augstumā. Līdz ar cara un ost naudu vērtību krišanos ārzemēs, šī vērtība krita arī pie mums. Mūsu apgrozības un maksāšanas līdzekļa vērtības noteikšana ne bija padota mūsu valdībai, bet mūsu kaimiņu valstīm — Krievijai un Vācijai.

Naudas apzīmogošanu savā laikā izveda Dienvidslāvija un citas jaunās valstis, kas radušās no Austro-Ungārijas sadalīšanas. Arī šīs valstis pielaida to kļūdu, ka naudas apzīmogošanu visas šīs valstis neizdarīja vienā laikā.

Neapzīmogoto naudu uzskatīja kā *ārzemju naudu*. Kaut gan šinis valstis notikusi apzīmogošanas viltošana, tomēr naudas apzīmogošanas solis jāatzīst par teicamu valsts valūtas nostabilizēšanas labā.

Kā nākamais Pag. valdības solis naudas jautājumā ir atļaujas došana *Liepājas* pilsētai izlaist *bones*, (Vald. lik. rīk. kr. 59 no 1919. g.) par *900.000 rbl.* (27. februārī 1919. g.). Likums noteica, ka no šīs summas 300.000 rbļ. izlietojami *bezdarba strādnieku pabalstam*, 300.000 noguldami uz atmaksu valsts kasē un *pārējie 300.000 r. izlietojami pašu pilsētas vajadzībām*.

Šie boni ir jau īsts naudas surogāts. Viņai nav noteiktas attiecības ar citām naudām un viņas pretimņemšana atstāta katra atsevišķa pilsoņa gribai.

1919. g. 28. februārī (Lik. kr. 60) Pag. valdība *aizliedz ievest Latvijā krievu naudu* vairāk par 3000 rbļ. bez sevišķas atļaujas. Ar šo rīkojumu valdība mēģināja aizturēt krievu naudas ieplūšanu, kuŗa ārzemēs ikdienas zaudēja vērtību. Valdība centās daudz maz atdalīt mūsu naudu no Krievijas naudas. Šim rīkojumam tomēr nebija pietiekošu sekmju, jo cara rubļi turpināja ieplūst un pavairoja papīra naudas apgrozības līdzekļu daudzumu.

Tā kā Pagaidu valdības ieņēmumi nesedzā izdevumus, tad 1919. g. 23. martā (Lik. rīk. Nr. 77) izdeva likumu par *valsts kases zīmju* izlaišanu. Ar šo momentu

nāk klāt paša Latvijas *papīra nauda*, jo līdz tam cir-
kulēja tikai ārzemju papīra nauda.

Šī likuma 1. pants nosaka, ka finansu ministrim ir
tiesība izdot valsts kases zīmes, bet summu, par kādu
izdodamas valsts kases zīmes, nosaka Pag. valdība ar
atsevišķu rīkojumu. Tālāk valsts kases zīmes *izdodamas*
rubļos un kapeikās: 1, 3, 5, 10, 50 kap. un 1, 3, 5, 25,
100 un 500 rbļ. vērtībā. Kasēs zīmu tekstu, formu un
zīmējumu nosaka finansu ministrs.

Likuma 3. pants nosaka, ka *valsts kases zīmes ir*
Latvijā likumīgs maksāšanas līdzeklis un viņu vērtība
attiecībā uz citu valstu naudas zīmēm noliekama *1 rbļ.*
valsts kases zīmes = 1 ost. rbļ. vai 2 vācu M.

Ceturtnā pantā atzīmēts, ka valsts kases zīmes no-
drošinātas ar visiem Latvijas valsts īpašumiem un ienāku-
miem.

Pie 3. p. Pagaidu valdība nodarījusi to kļūdu, ka ar
likumu noteikusi, saistījusi *savas valsts papīra naudu ar*
citas valsts papīra naudu, kuņai nav seguma un kuņa
oikonomiski nav atkarīga no mūsu valsts oikonomiskā
stāvokļa. Šis valdības solis no finansu viedokļa nav at-
taisnojams. Par laimi mūsu valsts šīs kļūmīgās sekas ne-
piedzīvoja, bet gan Lietuva visā pilnībā.

Lietuva atdeva Vācijai savas reālās vērtības — me-
žus, zosis u. t. t. pret ko saņēma mazvērtīgu vācu papīra
naudu, — nevērtīgās papīra zīmes. Reāla vērtība bija
aizdota, bet šī vērtība no vācu papīra naudas izzuda, iz-
garoja.

Gan Lietuva sāka runāt par kādu kursu šie *ost*
rubļi jāizpērk, bet Lietuva nevarēja konstatēt viņas dau-
dzumu, jo arī šeit ostnauda nebija apzīmogota.

Bija arī runa starp mūsu fin. min. *Erhardu* un vice-
direktoru (?) par naudas aizņemšanos no Vācijas.

No Lietuvas piedzīvojuma redzam, ka savas valūtas
piesiešana pie ārzemju valūtas ir pilnīgi nepareizs solis.

Latvijas valdībai vajadzēja tūlīņ noteikt laiku ārzemju
naudas apmaiņai, tad mūsu naudas kurss atkarātos vie-

nīgi no mūsu valsts oikonomiskā stāvokļa un rubļa stabilitāte būtu vieglāk uzturama.

Zīmīgi, ka pēdējā rīkojumā nav nekas minēts par krievu cara rubli, nedz arī par to, ka Latvijas rublis atzīstams par *vienīgo* maksāšanas līdzekli. Tā tad šīnī momentā nu ir 4 likumīgi maksāšanas līdzekļi. Latvijas valsts kases zīmes, cara rubļi, ost rubļi un vācu markas.

Drīz pēc šī likuma izdošanas 1919. g. 27. martā (1919. g. lik. Nr. 81.) Pag. valdība izdeva jaunu *rīkojumu par naudas kursu*. Rīkojuma 1. pants saka, ka pie visām maksāšanām līdz ar Latvijas naudu pieņemamas arī ost un krievu cara naudas pēc kursa $1 \text{ Latvijas r.} = 1 \text{ ost. r.} = 2 \text{ vācu markām} = 1 \text{ r. } 50 \text{ kap. cara naudā}$. Apgrozībā bez tam vēl bija domes nauda un Liepājas boni.

Otrais pants nosaka, ka līgumā, kas noslēgti pirms šī rīkojuma noslēgšanas, viņos paredzētā valūtā.

Trešais pants — visu nodokļu naudas vienība ir Latvijas rublis

Tā no krievu cara n. ieplūšanas latvju tautai cēlās zaudējumi oikonomiskā ziņā.

Tā kā 1919. g. 27. marta rīkojumā (81) *Liepājas* nauda bija piemirsta, tad 1919. g. 29. martā Pagaidu valdība izdeva rīkojumu, ka Liepājas nauda pieņemama visos maksājumos Liepājā, Grobiņas un Āizputes apriņķos līdzīgā vērtībā ar Latvijas vai ost naudu.

1919. g. 4. aprīlī (90.) Pagaidu valdība izdeva rīkojumu par valsts kases zīmju izlaišanu 25.000.000 rbļ. šādās vērtībās:

5.000.000 zīmes ā	1 rbl.	—	5.000.000 rbļ.
1.000.000	” ” 5	—	5.000.000 ”
1.000.000	” ” 10	—	10.000.000 ”
200.000	” ” 25	—	5.000.000 ”

Šī ir īsta Latvijas valsts papīra nauda.

Kā pirmās kopjuras parādās 25 r. gabali, kuŗu apskats publicēts 5. apr. 1919. g. ar rīkojumu Nr. 91.

Jelgavas pilsēta okupācijas laikā bija izlaidusi bonus (bet cik, tas vēl tagad nav zināms). Lai iedzīvotājiem neceltos zaudējumi, tad Pagaidu valdība izdeva rīkojumu

par *Jelgavas pilsētas naudu*. Pēc šī rīkojuma no 16. aprīļa 1919. g. (102) Jelgavas pilsētas nauda pieņemama visos maksājumos Jelgavas, Dobeles un Tukuma apriņķos līdzīgā vērtībā ar Latvijas vai ost naudu. Šī nauda jau 6. likumīgais līdzeklis maksāšanai (valsts kases zīmes, Liepājas nauda, Jelgavas nauda, ost rubļi, vācu markas un cara rubļi).

Sakarā ar Niedras puču Pagaidu valdība 1919. g. 3. jūlijā (Lik. Nr. 105) Liepājā izdeva rīkojumu par valsts kases zīmēm, kuŗas atzīstamas par nederīgām. Šis rīkojums nosaka, ka Latvijas valsts kases zīmes — 25 rbļ. gabali ar tumši ziliem numuriem no 1—26.000 ir likumīgs maksāšanas līdzeklis. Tās pašas vērtības kases zīmes ar augstākiem tumši ziliem numuriem ir nolauptas 16. aprīlī š. g. naudas drukātavā un atzīstamas par nederīgām. Tālāk šis pats likums nosaka, ka nelikumīgā valdība pēc 16. aprīļa š. g. izlaidusi apgrozībā Latvijas valsts kases zīmes.

1) 25 rbļ. gabalus pēc augšminētā kases zīmju parauga, bet apzīmētus ar Ser un sarkaniem numuriem Nr. Nr. 1 — 21.000 un

2) 1 rub. gabalus dzeltenzilā krāsā ar Serkova un Jekabsona parakstiem Ser A Nr. Nr. 1 — 433.000 ar sarkaniem numuriem.

Lai neceltos iedzīvotājiem zaudējumi un ievērojot sīkās naudas trūkumu, 1. un 2. p. minētās no nelikumīgās valdības izlaistās valsts kases zīmes atzīstamas par likumīgu maksāšanas līdzekli.

Visi līdzšinējie rīkojumi naudas jautājumā izdoti ar fin. min. *K. Purīna* parakstu.

Fin. min. Erharda laikā kā 1. rīkojums ir 1919. g. 25. jūl. Rīgā izdots „*Rīkojums par cara naudu*“ (L. r. 109).

Ar šo rīkojumu pastiprina, ka Krievijas cara naudas zīmes uzskatamas par likumīgu maksāšanas līdzekli visos maksājumos par neaprobežotu summu. Izņēmums tikai sīkās maiņas markas, kā 1, 2, 3, 5 kap., kuŗas jāpieņem maksājumos tikai līdz 3 rub.

Pēc būtības šis rīkojums ir lieks, jo visi rīkojumā minētie noteikumi jau pastāvēja. Valdības rīkojumi 117. un 120. satur valsts kases 1 un 25 rub. zīmju aprakstus.

Vald. rīk. 128 satur noteikumus par jaunas ēmisijas izlaišanu 75 milj. Latv. rub. apmērā. Tā tad kopā ar 1. ēmisiju — 100.000.000 rub.

Tautas padomes lik. 129 runā atkal par Krievijas cara naudu, kura ņemama pretim neaprobežotā vairumā, un siko naudu 10, 15, 25 un 50 kap., kuņas ņemamas līdz 25 rub. — Pārējā sīknauda līdz 3 rub. Jāatzīmē, ka šis tomēr ir likums, bet ne valdības rīkojums.

Sakarā ar sīkās naudas trūkumu un Rīgas pilsētas grūto finansiēlo stāvokli, Tautas padome 1919. g. 30. aug. pieņēma likumu par *Rīgas pilsētas parādu zīmju izlaišanu* (L. r. 133)

Šis likums atļauj Rīgas pils. valdei izlaist Rīgas pils. parāda zīmes par 8 milj. Latvijas rub. zem sekošiem nosacījumiem.

1 rub. gabalu izlaižams par 2.000.000 rub.

3 " " " " 6.000.000 "

Rīgas pilsētas parādu zīmes ir likumīgs maksāšanas līdzeklis Rīgā un Rīgas apriņķī.

Zīmīgākais šinī likumā ir tas nosacījums, ka parādu zīmes jāizņem no apgrozības 2 mēnešu laikā pēc Rīgas pilsētas ārējā aizņēmuma realizēšanas. Tautas padome, likumu izlaižot, bija tai pārliecībā, ka ārējo aizņēmumu Rīgā dabūs visā drīzumā. Tā kā aizņēmums vēl nav dabūts, tad iznāk, ka Rīga lieto bezprocentu aizņēmumu. Šis ir jau 7. maksāšanas līdzeklis.

Tautas padome 1919. g. 7. nov. (L. r. 146) izdeva likumu par valsts kases zīmju izlaišanu 100 milj. Latvijas rub. apmērā. Šī jau ir 3. ēmisija, kopā ar iepriekšējām sastāda *200 milj. rubļu*. Paredzēts bija izlaist kopjuras. 1, 5, 10, 25, 50, 100 un 250 Latv. rubļu (pēdējās 250 rub. kopjuras netika izgatavotas).

1920. g. 18. martā (L. r. 179) Tautas padome izdeva likumu par jaunu ēmisiju, t. i. valsts kases zīmju izlaišanu 200 milj. Latv. rub. apmērā (kopā ar agrākām ēmisijām

400 milj. Latv. rub.) Zīmīgs likumā tas, ka likums paredz izlaižamās naudas izlietošanu speciāliem nolūkiem, un proti:

25 milj. rub. izlietojami mežu izmantošanai
5 " " " kūdras " un
20 " " " " linu iepirkšanai.

Šīs ēmisijas summa izņemama no apgrozības līdz 1921. g. 1. apr.

Sevišķi svarīgs ir *Tautas padomes 1920. g. 18. martā pieņemtatis likums par vienīgo maksāšanas līdzekli un agrāko līgumu un parādu nokārtošanu*. (Lik. r. kr. 181).

Kā jau redzam no virsraksta, šis likums nokārto 2 jautājumus.

1) jautājumu par vienīgo likumīgo maksāšanu līdzekli un

2) jautājumu par agrāko līgumu un parādu nokārtošanu, kuŗi slēgti Krievijas vai Vācijas valūtās.

ad 1) šis likums (1. p.) nosaka, ka *vienīgais likumīgais maksāšanas līdzeklis Latvijā ir Latvijas nauda — valsts kredita biļetes*.

Tālāk (2. p.) visi *darījumi slēdzami, kā arī maksājumi izpildami vienīgi Latvijas valūtā*. Šis noteikums neattiecas uz darījumiem, kuŗu *izpildīšana paredzēta ār zemēs*.

Trešais pants: pie pretējie augšminētiem punktiem noslēgtiem darījumiem ārzemju valūtā neviens nav spiests maksāt citā, kā Latvijas valūtā, pēc darījuma dienas biržas kursa, lai arī būtu normēts pretēji.

Tā tad šis noteikums neattiecas uz darījumiem pie ārzemju eksporta un importa, kreditiestāžu operacijām un darījumiem, kuŗu *izpildīšana paredzēta ārzemēs*.

Tā tad ar šo likumu līdzšinējo 7 maksāšanas līdzekļu vietā stājās viens vienīgs — Latvijas nauda (valsts kredītbilētes — valsts kases zīmes). Ar to bija novērsta neērtība par daudzo obligātorisko maksāšanas līdzekļu pielaišanu.

Likuma trūkums tas, ka nav noteikti sodi par likuma nepildīšanu.

ad 2) pie darījumiem, kas noslēgti Krievijas vai Vācijas naudā un kuŗu izpildīšana paredzēta pēc likuma vai līguma Latvijā, parādi maksājami Latvijas naudā pēc šāda aprēķina:

a) ja darījums slēgts pirms 1918. g. 1. janv., tas izpildams pēc kursa 1,5 rub. = 1,5 vācu vai ost markas = 1. Latv. rub.

b) ja darījums slēgts pēc 1918. g. 1. janv., tad izpildams pēc kursa 2 Krievijas rub. = 2 vācu vai ost markām = 1 Latv. rublim.

Šie noteikumi attiecās uz rentēm, bet neattiecas uz parādiem, kas jau samaksāti.

Līgumi, kas noslēgti pirms šī likuma spēkā nākšanas un paredz uz tāda līguma pamata formāla līguma noslēgšanu ārzemes valūtā, nav saistoši, izņemot līgumus, kuŗi jau no abām pusēm faktiski pilnīgi izpildīti.

6 p. — *6 mēnešu laikā* skaitot no šī likuma izdošanas dienas, *visi līdz min. dienai cēlušies naudas prasījumi, ieskaitot hipotēkāriskos*, bet izņemot periodiskos alimentus un mēneša rentes prasījumus, kā arī īres un nomas prasījumus, *parādnieks var dzēst pilnīgi, vai pa daļai pirms likumā noteiktā vai noligtā termiņā un neatkarīgi no parādu uzteikšanas.*

7. p. — visi Latvijā izdotie vērtspapīri (akcijas, obligācijas etc.) pārrakstami Latvijas naudā. Likumā tā nepilnība, ka nav minēts par līdzšinējo rikojumu atcelšanu maksāšanas līdzekļu ziņā.

Šis likums izstrādāts no fin. min. Erhardta ar nolūku izvest pilnīgu *naudas reformu*, noteicot stingru naudas sistēmu.

Erhardta plans bija:

1) 1 papīra rub. pielīdzināt 1 zelta frankam, tāpēc ka tāda bija viņa pirkšanas spēja,

2) gādāt par stabilu maksāšanas līdzekli, *paredzot pat metalu naudas ieviešanu un emisijas bankas dibināšanu.*

Fin. min. Erhardts aizrādīja, ka ar stingriem noteikumiem vien nepietiekot, bet ir vajadzīga stabila valūta.

Lai šo stabilitāti ievestu, vajadzīgs izņemt papīra naudas izlaišanu no valsts rokām un radīt iestādi, kuŗa spējīga izlaist naudu un varētu noturēt stabilitāti.

Lai vieglāki būtu nodibināt šo iestādi, t. i. ēmisijas banku, Erhardts bija nodomājis saistīties ar *Smith & Foringtona* grupu. Šī grupa tad ēmisijas bankai dotu pamatkapitālu, bet Latvijas valdība — koncesiju par Latvijas mežu izmantošanu 30 gadu laikā un līnu iepirkšanu 3 gadu laikā. Latvijas pienākumi bija par smagiem.

Fiksējot visas attiecības uz zelta frankiem, parāda nasta būtu pārāk smaga. Pie tam naudas sadalīšana iedzīvotājos bija neproporcionāla: 80 proc. naudas no kopējās summas atradās pie apm. 20 proc. Latvijas iedzīvotāju skaita (bagātākās šķiras), bet atlikušās 20 proc. pie 80 proc. iedzīvotāju daļas (mazāk mantīgas). Šī devalvācija par 2,5 būtu bijusi ārkārtīgi grūta pie Latvijas izpostītiem saimnieciskiem apstākļiem.

Erhardts, redzēdams, ka viņa projekts netiks pilnībā pieņemts, atteicās no fin. min. amata. Viņa vietā nāca bij. fin. min. *K. Purīņš*, kuŗu sūtīja uz Angliju slēgt līgumu ar Fortingtona grupu.

Tautas padome pieņēma tikai 1. un 4. Erhardta naudas reformas projekta daļu, bet pārējo atlika.

Pieņemot šī likumprojekta 4. daļu, pielaiستا taktiska kļūda, pielīdzinot cara 1,5 rub. 1 Latvijas rublim t. i. nosakot, ka 1 cara rublis = $66\frac{2}{3}$ Latvijas rubļa kapeikām. Daudz ērtāki būtu bijis, ja relācija būtu uzstādīta: 1 Latv. rub. = 1 cara rublim. Ar to tiktu atvieglota pārrēķināšanās un neuztrauktu ļaužu prātus, jo rublis paliek rublis.

Pieņemot Erhardta likumprojekta divas daļas, naudas reforma pilnīgi vēl nebija izvesta. Labums bija tas, ka līdzšinējo 7 likumīgo maksāšanas līdzekļu vietā bija tikai viens — Latvijas rublis. Ar šo tika pacelts *pieprasījums pēc Latvijas rubļa*, pēc Latvijas naudas. Neskatoties uz 1920. g. 18. marta likumu tautā vēl valdīja liela uzticība pret cara rubli, it īpaši pret jauniem cara 100 un 500 r. naudas gabaliem. Bija gadījumi, kad 500 cara rub. līdzinājās privātā tirgū 750 Latv. rubļiem. Šī nebūšana būtu

novēršama un cara rubļi būtu drīzāk nobīdīti pie malas, ja mūsu likumā būtu paredzēti sodi, par Latvijas naudas neņemšanu.

Vienu laiku Latvijā bija sevišķi liels cara naudas pieplūdums. Šo cara naudas uzplūdumu izsauca intervencijas gatavošana pret Padomju Krieviju, kā Kolčaks, Vrangelis, Deņikins. Tauta bija tai pārliecībā, ka veco Krieviju atdzīvinās un cara nauda atgūs savu vērtību. Šo apstākli izmantoja Padomju Krievija, uzsākdama priekš ārzemēm drukāt pat jaunu cara naudu 100 un 500 rubļu gabalus. Šis naudas lielais pieplūdums izsauca viņas vērtības krišanu. Nu iedzīvotāji bija vilušies. Līdzīgi ārzemēs spekulēja uz vācu marku, būdami tai pārliecībā, ka marka atgūs savu zelta vērtību. Nu var būt visi pārliecināti, ka ne vācu marka, ne krievu cara rublis nekādu vērtību neatgūs.

Latvijas valūtai par sliktu nāca arī tas apstāklis, ka vēl līdz šim muitā bija jāmaksā ārzemju valūtā. Importieriem, kuņiem maksājumi ārzemēs bija jāizdara ārzemju valūtā, bija spiesti pirkt šo valūtu tepat uz vietas, caur ko ārzemju valūtas pieprasījums tirgū pieauga, mūsu nepalīdzinājās. Sakarā ar lielo ārzemju valūtas pieprasījumu ļoti grūti bija uzturēt Latvijas rubļa kursu.

„Augstskola Mājā“ Nr. 30.

Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē).

12. lekcija.

Mūsu rubļa kurss slīdēja uz leju aiz sekošiem iemesliem:

1) Mūsu muita bija ļoti zema un tuvojās brīvtirdzniecībai, kāda valdija ārzemēs. Caur to valdībai ienāca maz netiešo nodokļu, neatgriezās kasē nauda.

2) Valsts pārvaldes organu uzbūvē bija kļūda un proti finansu ministrijas darbība nebija saskaņota ar tirdzniecības un rūpniecības ministrijas darbību. Bija gadījumi, kad vienas ministrijas rīcība bija diametrāli pretēja otras ministrijas rīcībai. Šo kļūdu vēlāk izlaboja apvienojot abas ministrijas vienā — finansu ministrijā.

3) Nesabalansēts valsts budžets bija kā sekas no lielās izšķērdības valsts saimniecībā un dažādām ļaunprātībām saimnieciskā dzīvē. Valsts nebija cīņu beigusi ar ārzemju ienaidniekiem, — priekšā stāvēja saimnieciskā cīņa, kuŗa daudz sīvāka par kuŗu (to mēs ļabi novērojam

starp Vāciju un Franciju, kur Vācija grib anulēt Francijas ieguvumus kaujas laikā).

Arī ar mūsu valūtu notika kas nedabisks (kaut gan nav dokumentārisku pierādījumu), Latvijas rubļus ļaunprātīgi uzpirka, atkal meta tirgū, aģitēja par viņa mazvērtību — ka viņi nav ne ar ko nodrošināti u. t. t. Aģitācijai bija savas sekmes un radās *neuzticība* pret mūsu rubli. Lieta nogāja tik tālu, ka pat laucinieki sāka uzpirkt vācu markas un cara rubļus. Tomēr, par laimi krievu rublis un vācu marka vērtībā sāka slīdēt uz leju. Tas Latvijas pretiniekus nobīdīja pie malas un laucinieki nāca pie pārliecības ka pašu valūta tā drošākā.

Arī valdība nebija skaidrībā par to, kā nostabilizēt savu rubli. Viņi domāja tā: nostabilizēsim rubli un tad sakārtosim budžetu. Šī uzskata piekritēji bija sekas uzskatījuši par cēloni, t. i. gluži otrādi, kā tas notiek saimnieciskā dzīvē. Tikai R. Kalninga noteikta rīcība saveda kārtībā budžetu un pēc tam sāka domāt par rubļa stabilizēšanu un naudas reformas izvešanu.

1920. g. 18. marta likums ir *papildināts un pārgrozīts no Satversmes Sapulces* 1921. g. 14. jūnijā (L. r. 116). Šinī likumā teikts, ka darījumi slēdzami *Latvijas rubļos* vai pēc kontragentu vienošanās *zelta frankos*. Zelta franks līdzinās 0,2903226 gr. tīra zelta un sadalās 100 santimos. Visi maksājumi *izpildami Latvijas rubļos*. Zelta frankos slēgtie darījumi *izpildami Latvijas rubļos*, vai arī zelta valūtā — frankos, kuŗi visi tomēr pildami Latvijas rubļos. Bez tam vēl svarīgs papildinājums šinī likumā.

„Personas, kuŗas darījumus slēdz ārzemju valūtā pretēji šī likuma nosacījumiem vai kuŗas atteicas pieņemt maksājumos valsts rubļus, resp valsts kases zīmes, *sodami administratīvā kārtā ar naudas sodu līdz 3000 zelta frankiem un cietuma līdz 1 gadam* atsevišķi vai abiem sodiem kopā“.

Ar sodu ieviešanu 1921. g. 18. marta likumam tika piedota sankcija. Bez tam šinī 14. jūnija 1921. g. likumā vēl teikts, ka agrāko parādu termiņš pagarināts par 9

mēnešiem, skaitot no 1921. g. 18. jūnija. Šis termiņš pagarināts 1922. g. 17. martā (L. r. 66), 1922. g. 23. aug. (L. r. 148) un 1923. g. 17. martā (L. r. 23). Beidzamā likumā agrāko parādu nomaksāšanai nolikts beidzamais termiņš pēc 2 gadiem.

Pie lielu naudas reformu izvešanas nekad nevar sa-
sniegt to, lai visi iedzīvotāji būtu apmierināti, t. i. lai ne
vienam netiktu nodarīta pārestība. Likumdevējam šīnī
ziņā jārēķinas ar tagadnes dzīvi un ir gluži dabīgi, ka
noliek veco parādu nomaksu ar 0,66²/₃ Latv. rub. par 1
cara rubli. Cietuši daudz mazturīgie noguldītāji. Nav to-
mēr jāaizmirst, ka 80% no parāda summas *piederēja*
sveštautībniekiem un tikai 20% latviešiem. Arī daļa koope-
ratīvu nebija apmierināti ar šo likumu, jo tie bija daudz
naudas *noguldījuši zeltā*. *Šis likums iznīcināja Latvijas*
iekšējo ienaidnieku saimniecisko varu.

Valsts kases zīmju ēmisija.

Tā ka valsts saimniecība prasīja jaunus līdzekļus,
tad Satversmes Sapulce 1920. g. 3. jūnijā pieņēma likumu
par valsts kases zīmju izlaišanu. Likums nosaka, ka
finansu ministriem atļauts izlaist valsts kases zīmes
par 500 milj. rubļu, kuņas izlietojamas sekošām vajā-
dzībām:

1) linu un ādu iepirkšanai	70.000.000 rub.
2) mežu izmantošanai	50.000.000 „
3) lauksaimniecības un zvejniecības at- jaunošanai un jaunu saimniecī- bu ierīkošanai	140.000.000 „
4) kūdras izmantošanai	13.000.000 „
5) spirta monopola ievēšanai	50.000.000 „
6) dzelzceļa ripojošā materiāla iegādā šanai	70.000.000 „
7) rūpniecības un kuģniecības atjauno- šanai	105.000.000 „

Parēdzēts izlaist arī 100 rub. valsts kases zīmes, bet
apgrozībā nenāca. No likuma redzam, ka ēmisijas atse-
višķās summās nozīmētas speciālām vajadzībām (nolū-
kiem). Tas tāpēc, ka likumdevēju starpā valdīja uzskats,

ka speciāliem nolūkiem izlaistās naudas neatstās iespaidu uz viņas kursu, kursa pazemināšanos. Praksē tomēr izrādījās pretējais, — valsts kases zīmju kurss krita. Vainīgi te saimnieciskie apstākļi.

Finansu ministra *Puriņa* laikā uzpirka ļoti daudz linu. Cenas ārzemēs uz liniem cēlās un sasniedza pat £ 400 par tonnu. Valdība gaidīja vēl uz cenu celšanos un linus nepārdeva. Finansu ministrs *Puriņš* šo apstākļu dēļ bija spiests linus glabāt Anglijas spīķeros un spekulēt uz linu cenu. Te piepēši linu cenas sāka krist. Valdība, cerībā uz cenu celšanos, tos nepārdeva. Beidzot bija redzams, ka linu cenas vairs necelsies. *Puriņā* laikā iepirktos linus pārdeva *R. Kalnings*, kaut gan par daudz mazāku cenu, nekā tas bija iespējams finansu ministra *Puriņa* laikā.

Kā sekas no spekulācijas ar liniem bija tās, ka *Latvijas rubļa kurss slīdēja uz leju*. Arī toreizējā valsts saimniecības vešana nāca par sliktu rubļa kursam. Valsts saimniecība bija saņēmusi savā apsaimniekošanā tādas saimniecības nozares, kurās viņas darbiniekiem pietiekošu piedzīvotumu trūka.

Tikai *R. Kalningam* ar savu noteiktību izdevās pacelt un nostabilizēt rubļa kursu.

1920. g. 16. decembrī Satversmes Sapulce pieņēma atkal likumu par valsts kases zīmju izlaišanu (L. r. 254) — 500 milj. rub. 1920/21. g. budžeta segšanai, bet 20 milj. rub. strādnieku nodrošināšanai slimības gadījumos tekošā budžeta periodā.

Likums par Krievijas bijušo valdību papīra naudas zīmēm.

(Pieņemts S. S. 1921. g. 18. martā un ievietots L. r. kr. Nr. 69).

Tā kā Krievijas dažādo naudu apgrozība Latvijā atstāja sliktu iespaidu uz Latvijas rubļa kursu, tad likum-

devēja iestāde ierobežoja šīs naudas cirkulāciju. Likums nosaka, ka:

1) aizliegts mainīt un tirgoties ar bijušās Krievijas cara un pagaidu valdības papīra naudas zīmēm

2) Divu mēnešu laikā no šī likuma izsludināšanas dienas visa bijušās Krievijas valdību papīra nauda reģistrējama.

3) Finanšu ministrim tiesība atļaut valsts kasei apmainīt Krievijas bijušās valdību papīra naudu bēgļiem, kā arī citām personām un iestādēm.

4) Personas un iestādes, kuŗas pārkāpj šo likumu, sodamas ar naudu līdz 100.000 rub., vai cietuma sodu līdz 2 gadiem. Iestādes sodīšanas gadījumā slēdzamas.

Tā tad carara rubļu reģistrēšana notika, bet tikai ar 2^{1/2} gadu novēlošanos. Cara naudu reģistrēja tikai bēgļi un saņēma par to nieka summu kā pabalstu. Šo likumu atcēla finanšu ministrs R. Kalnings 1922. g. 7. septembrī (L. r. 187).

1921. g. 18. martā Satv. Šap. pieņēma likumu par jaunu ēmisiju 100 milj. rub. apmērā. Šī bija pēdējā ēmisija priekš R. Kalninga iecelšanas par finanšu ministri (L. r. 70).

Viszemākais rubļa kurss bija aprīļa mēnesī 1921. g. pēc R. Kalninga iestāšanās par finanšu ministri. Šis zemais kurss bija mākslīgi iespaidots.

Likums par 1920. g. 3. jūnija atvēlēto valsts kases zīmju izlaiduma summas dzēšanu.

(Pieņemts Satversmes Sapulcē 1921. g. 26 aprīlī.—L. r. kr. Nr 87).

1920. g. 3. jūnijā atvēlēto valsts kases zīmju izlaiduma summa 500 milj. rub. dzēšama 10 gadu laikā, skaitot no 1921. g. 1. aprīļa līdz 1931. g. 1. aprīlim. Dzēšana jāizdara katru gadu 50 mil. rub. apmērā budžeta kārtībā.

Šim likumam nebija nekādas praktiskas nozīmes, jo nebija ierobežotas jaunas emisijas.

1921. g. 18. oktobrī finansu ministrs izdeva rīkojumu par valsts kases 50 rub. zīmju izņemšanu no apgrozības (L. r. 227).

Šis rīkojums stāv sakarā ar 50 rub. zīmju viltojumiem, kuņi bija tik labi pagatavoti, ka tautai bija grūti izšķirt pareizo no viltotā.

Rīkojums par valsts aizņēmumu aprēķināšanu zelta frankos.

(Ministru kabineta rīkojums 1921. g. 21. oktobrī. L. r. Nr. 228).

1) Sakarā ar Satversmes Sapulces š. g. jūnija papildinājumu Tautas Padomes 18. marta likumā par vienīgo maksāšanas līdzekli un agrāko parādu nokārtošanu, visi turpmāk izsniedzamie valsts aizdevumi aprēķināmi zelta frankos pēc kursa, kas izsludināts finansu ministra noteiktā kārtībā. Līdz jauna kursa izsludināšanai ievērojams iepriekšējais kurss.

2) Līdz šim Latvijas rubļos izsniegtie un termiņā nenokārtotie aizdevumi, ja dod aizdevuma saņēmējam termiņa pagarinājumu, pārrēķināmi zelta frankos pēc sekošiem kursiem:

Aizdev. izsnīgš. mēnesis 1919. g.	Zelta fr. kurss pārrēķin. L. rub.
jūlijs un iep. mēneši	50
augusts	51
septembris	52
oktobris	52
novembris	53
decembris	54

1920. g.	
janvāris	55
februāris	56
martas	56
aprīlis	57
maijs	57
jūnijs	57
jūlijs	58
augusts	60
septembris	60
oktobris	60
novembris	60
decembris	60
1921. g.	
janvāris	63
februāris	63
no marta līdz septem-	
brim	65

3) Aizdevumi, kas izsniegti pēc šī gada septembra mēneša, atjaunošanas gadījumā pārrēķinami zelta frankos pēc finansu ministra noteiktā kārtībā izsludināmā kursa.

4) Zelta frankos pārrēķinātie aizdevumi nomaksājami Latvijas naudā pēc Rīgas biržas kursa, kāds zelta franks būs aizdevuma nomaksas dienā. Tādā pašā kārtībā nomaksājami procenti, soda naudas un citi maksājumi.

5) Šī rīkojuma noteikumi neattiecas uz Latvijas rubļos izsniegtiem aizdevumiem, kuŗu atmaksā termiņā.

Ja valdība nebūtu izdevusi šo rīkojumu, tad ievdot zelta franku rastos grūtības. Parādi, kas bija izsniegti agrāk, kamēr rublis bija augsts, tiktu atmaksāti par zemu, bet vēlāk, kad fiksētā summa bija mazākvērtīgāka, pie samaksas būtu jāpārmaksā.

Šo rīkojumu (1921. g. 21. okt.) pārgrozīja ministru

kabinets 1921. g. 8. dec. (251). Pārgrozīts tiek 2. pants. Līdz šim Latvijas rubļos izsniegtie un termiņā nesamaksātie aizdevumi, ja dod aizdevuma devējam pagarinājumu, pārrēķināmi zelta frankos pēc pārrēķināšanas dienas kursa, bet ne vairāk kā *50 rub. par 1 zelta franku*.

1922. g. 13. janvārī izdoti no ministru kabineta noteikumi par visu naudas sodu pārrēķināšanu zelta frankos (21), pielīdzinot *1 cara rubli 1 zelta frankam*.

Tomēr Latvijas rubļos noteiktie naudas sodi noliekami zelta fr. dažādi: 1 z. fr. = 5 Latv. rub., 10 Latv. r., 20 L. r.

Likums par zelta frankos noteiktiem nodokļiem.

(Pieņemts S. S. 1922. g. 30. jūnijā. L. r. 121).

1) Visi zelta frankos noteiktie nodokļi aprēķināmi, ņemot par likmes reizinātāju zemāk pievestos skaitļus:

Nodokļu nosaukums.	Nodokļu likmes reizinātājs.
1. Ievedmuitas nodoklis	1,0
2. Ievedmuitas	2,0
3. Ostu nodoklis	1,0
4. Zīmognodoklis a) vienkāršais	2,0
b) proporcionālais	1,0
5. Visi pārējie netiešie nodokļi	2,0
6. Nodoklis uz lauku, pilsētu un miestu nekustamiem īpašumiem par 1921. g.	2,0
7. Tirdzniecības un rūpniecības zīmes par 1921. g. un 1922. g.	2,0
8. Pārējie nodokļi	1,0

Praksē šis nodokļu aprēķināšanas veids bija tāds, ka par vieniem nodokļiem z. fr. aprēķināja 100 r., citiem 50 rub.

Noteikumi par naudu.

(Pieņ. no ministru kabineta 1922. g. 3. augustā L. r. 146).

Ar šo likumu jāiepazīstas pamatīgi.

1) Latvijas naudas sistēma pamatojas uz zeltu. *Naudas vienība ir lats*, kas satur 0,2903226 gr. tīra zelta. Lats sadalās 100 santimos.

2) Tiesība kalt naudu un laist to apgrozībā pieder vienīgi valstij. Naudas kalšanu un laišanu apgrozībā pārzin finansu ministrs.

3) Zelta naudu kaļ kā no valstij piederoša metala, tā arī no privātpersonu pienesta zelta. Privātpersonu zelts jāpieņem pārkalšanai naudā par finansu ministra paredzēto noteiktu maksu, ja zeltu pienes fin. min. noteiktā zelta satura lējumos vai citu valstu monētās un ja pieneštā zelta daudzums nav mazāks par 100 gramiem.

4) Zelta naudu kaļ 10 un 20 latu gabalos.

5) Zelta nauda satur 0,900 daļas tīra zelta; pielaižama svārstīšanās augšup un lejup — 0,001 daļa no tīra zelta satura (0,889—0,901). Desmit latu gabala svars 3,225805 gr., 20 latu gabala svars 6,45161 gr.; pielaižama svara svārstīšanās augšup un lejup 10 latu gabaliem 0,003 daļas, bet 20 latu gabaliem 0,002 no augstāk minētā svara.

6) Bez zelta naudas kaļ arī sīko naudu no metala, kuju nosaka ministru kabinets uz finansu min. priekšlikumu.

Piezīme. Sīko naudu kaļ vienīgi no valstij piederoša metala.

7) Sīko naudu kaļ 1, 2, 5, 10, 20 un 50 santimu, kā arī 1 lata gabalos.

8) Visas metalnaudas veidu, kā arī sīkās naudas svaru nosaka ministru kabinets uz finansu ministra priekšlikumu.

9) Zelta naudu atļauts izlaist neaprobežotā daudzumā, sīko naudu ne vairāk kā 10 latī uz iedzīvotāju.

10) Visi nodokļi un nodevas un vispār maksājumi aprēķinami latos.

1. Piezīme. Attiecībā uz ārzemju valūtā Latvijā noslēgtiem darījumiem aprēķins izdarāms Latvijas naudā pēc darījumu slēgšanas dienas vidējā Rīgas biržas kursa, kuņš no finansu min. noteiktā kārtībā izsludināts. Ja darījuma slēgšanas dienā valūtas kotācija nav notikusi, tad par pamatu ņemams nākošās kotēšanas dienas vidējais kurss.

2. Piezīme. Līdz valsts kases zīmju izņemšanai no apgrozības tās ir likumīgs maksāšanas līdzeklis. Kamēr šīs zīmes atrodas apgrozībā, Latvijas rubļos noteiktais maksājums var tikt izdarīts metala naudā un otrādi, pēc maksāšanas dienas kursa, kuņu noteic finansu ministrs, piemērojoties Rīgas biržas kursam. Šīs piezīmes nosacījumi attiecas tikai uz tiem gadījumiem, kad par kursu starp līguma slēdzējiem nav notikusi sevišķa vienošanās.

11) Zelta nauda pieņemama maksājumos neaprobežotā daudzumā, ja tā apgrozībā nav zaudējusi savus uzrakstus un no svara $1/2^0/0$ pāri atļautai svārstīšanās normai (5. p.). Naudas gabalus, kas zaudējuši no svara vairāk par $1/2^0/0$ no svārstīšanās normas, valsts kase pieņem pēc svara, atskaitot pārkalšanas un citus izdevumus.

12) Sīkā nauda pieņemama privātos maksājumos līdz 10 latiem, bet valsts iestādēs neaprobežotā daudzumā, ja tā apgrozībā nav zaudējusi savus uzrakstus vai nav mākslīgi bojāta.

13) Valsts kase saņemto nodilušo naudu *nelaiž* no jauna apgrozībā.

14) Viltotā nauda aizturama no fin. min. šim nolūkam pilnvarotām iestādēm un personām un nododama valsts kasei.

Piezīme. Finanšu ministram ir tiesība izsniegt sevišķu atlīdzību par naudas viltotāju uzrādīšanu un atrašanu.

Latvijas rublim tā tad pagaidam ir *kases kurss*, kuņš stāv ciešā sakarā ar zeltu.

Ar uzskaitīto rīkojumu palīdzību valdība sagatavoja

ceļu cietai valūtai. Bet ne tik vien ar rikojumjiem tika stabilizēta valūta, galvenais, *valsts budžets tika sabalansēts*. Kaut gan pie budžeta saskaņošanas tika ekspluatētas valsts bagātības un proti, *meži*, tomēr citas izejas nebija. Iekšējo aizņēmumu nebija iespējams realizēt, bet pieņemamu ārējo aizņēmumu nevarēja dabūt. Budžetu sabalansēt palīdzēja arī augstās muitas, kuŗas bija ieguvušas *fiskālu nozīmi*, t. i. pārvērtušās par *fiskālām muitām*.

Pateicoties augšā minētiem līdzekļiem izdevies nostabilizēt Latvijas rubli ar kases kursu

Turpmākie noteikumi aizskar sīkākās dabas jautājumu un viņu nozīme mazāka.

Noteikumi par sīko metala naudu.

(Izdoti uz noteikumu par naudu 8. p. pamata 1922. g. 31. augustā. L. r. 185).

1) Sīkā metala nauda izgatavojama: 1, 2, 5 santīmu gabali no bronzas un 10, 20, 50 santīmu gabali no niķeļa.

2) Bronzas nauda izgatavojama no bronzas, kas satur 95⁰/₀ kapara, 4⁰/₀ alvas un 1⁰/₀ cinka. Pielaižama satūra svārstīšanās augšup un lejup ne vairāk kā 1⁰/₀.

Bronzas naudas diametrs, svars un gabalu skaits sekoši:

Monētas.	Diametrs.	Svars gramos.	Gabalu skaits.
1 santīms	17 mm	1,6	5.000.000
2 "	19 ¹ / ₂ mm	2,0	10.000.000
5 "	22 mm	3,0	15.000.000

3) Niķeļa nauda izgatavojama no niķeļa ar tīru niķeļa saturu ne mazāk par 99⁰/₀.

Niķeļa naudas diametrs, svars un gabalu skaits sekoši:

Monētas.	Diametrs.	Svars gramos.	Gabalu skaits.
10 santīmi	19 mm	3,0	15.000.000
20 "	21 mm	4,0	15.000.000
50 "	25 mm	6,5	9.000.000

4) Sīkās metala naudas gabalu svara svārstīšanās nedrīkst pārsniegt 3°/_o (t. i. 98,5--101,5).

Noteikumi par zelta naudu.

(L. r. kr. Nr. 186. 1922. g. 7. septembrī)

1) Zelta nauda kaļama no finansu ministra rīcībā esošā vai šim nolūkam iegūtā zelta. Zelta nauda laižama apgrozībā tik daudz, cik pretim ieplūst zelts un stabila ārzemju valūta.

2) Zelta naudas ārējais veids sekošs: priekšpusē latvju jaunavas galva, ozola zars un uzraksts „20 latu“ vai „10 latu“, otrā pusē valsts lielais ģerbonis un uzraksts „Latvija“ un naudas kalšanas gads Uz rantes uzraksts „Dievs, svētī Latviju“.

Vēl gan zelta nauda nav kalta. Veltas ir bažas, ka zelta nauda aizplūdis uz ārzemēm. Pie aktīvās tirdzniecības bilances viņa vairāk ieplūdis, nekā aizplūdis. Vienīgi iespējama zelta naudas noglabāšana pašu mājās, bet tas uz īsu laiku

1922. g. 12. oktobrī izdoti noteikumi par sīkās metala naudas ārējo veidu, kas ievietoti L. r. 210.

Šinī likumā aprakstīti bronzas naudas 1, 2. un 5 sant. gabali un niķeļa naudas 10, 20 un 50 sant. gabali.

Noteikumi par valsts aizdevumu aprēķināšanu latos.

(1922. g. 26. oktobrī. 240.).

1) Visi Latvijas rubļos izsniegtie aizdevumi pārreķināmi latos.

2) Aizdevumi, kas izsniegti līdz 1921. g. 1. aprīlim pārreķināmi latos pēc kursa 50 rub. = 1 latam.

2) Aizdevumi, kas izsniegti laikā no 1921. g. 1.—30. aprīlim, pārreķināmi latos pēc sekošas tabeles:

Aprīļa diena.	Lata kurss.
1.	55
2.—13.	60
14.—15.	65
16.—20.	70
21.—22.	75
23.—30.	80

4) Aizdevumi, kas izsniegti pēc 1921. g. 30. aprīļa, pārrēķināmi latos pēc kursa, kāds zelta frankam bijis Rīgas biržā aizņēmuma izsniegšanas dienā,

5) Latos aprēķinātie aizdevumi nomaksājami *ejošā naudā* pēc Rīgas biržas kursa, kāds latam būs nomaksas dienā. Tādā pašā kārtībā nomaksājami procenti, soda naudas un citi maksājumi, kas attiecas uz valsts aizdevumiem.

Šie noteikumi izdoti tāpēc, ka 1921. g. aprīlī Latvijas rublis bija ļoti zemu nokritis (£ 1. = 2100 L. r.). Lai daudz maz ieturētu taisnību, nepieciešama bija aizdevuma klasēšana pēc dienām.

Kā jaunākais ministru kabineta rikojums minams „Noteikumi par pilsētu naudu zīmēm“ (1923. g. 2 oktobrī L. r. 130).

Kaut gan vispārējais maksāšanas līdzeklis bija Latvijas nauda, tomēr zināmos novados pastāvēja vēl citas naudas kā likumīgs maksāšanas līdzeklis. Šis likums nosaka, ka:

1) Rīgas, Jelgavas un Liepājas pilsētu izlaistās naudas zīmes (parādzīmes, kases zīmes un boni) pēc 1924. g. 1. aprīļa nav likumīgs maksāšanas līdzeklis.

2) Sākot ar 1924. g. 1. aprīli minēto pilsētu kasēm jāatlīdzina pretvērtība valsts vai Latvijas bankas zīmēs visiem attiecīgo pilsētu zīmju turētājiem, kas šīs zīmes nodod kasēm, bet Latvijas bankai — kad tā uzrāda zīmju iznīcināšanas aktu vai tā norakstu

3) Pēc šī likuma spēkā stāšanās minēto pilsētu kasēm aizliegts laist apgrozībā pilsētu zīmes.

Ar šī likuma izdošanu nu esam atsvabināti no dažādām vietējām naudām.

Mūsu patreizējā naudas sistēma ir „Goldkernwährung“, t. i. tāda naudas sistēma, kur visu aprēķinu pamatā ir *zelta vienība*, bet zelta nauda faktiski netiek kalta. Šo sistēmu savā laikā Vakareiropā atbalstīja *D. Rikardo*, it īpaši banku restrikcijas laikmetā. Tagad šo sistēmu ietelc Vācija.

No psiholoģiskā viedokļa iekšzemē ļoti labu iespaidu atstāj pašas zelta naudas apgrozība.

Arī Krievija pēdējā laikā ievēdusi priekš ārējās tirdzniecības „červoncu“ un Vācija „rentes marku“ = 1 zelta markai. Rentes markas Vācijā izlaiž tam nolūkam dibināta banka. Arī rentes marka, tāpat kā červoncs jau par 40% nokrituši kursā.

No tā redzam, ka saimniecisku sabrukumu laikmetos nevar naudas vērtību noturēt uz *pari*, ja viņai nav saimnieciskas bāzes un pilsoņu tiesības.

Vai mūsu nauda ir devalvēta?

Mūsu rublis nebija stabilizēts uz zelta vienību. Viņa attiecības bijušas noteiktas tikai pret ārzemēs svešām naudas vienībām. Kaut gan mūsu rubļa vērtība bija maza samērā ar viņas pirmo izlaišanas laika vērtību, tomēr teorētiski devalvācija nav notikusi. Praktiski ņemot — devalvācija ir notikusi, pielīdzinot 500 rub 1 zelta latam. Tā kā teorētiski ņemot šāda pielīdzināšana nav devalvācija, tad par devalvāciju nerunāsim. Tagad mūsu nauda ir stabila.

Naudas sistēmas.

•Tā kā valūtārā nauda ir it kā valsts saimniecības kodols, tad arī pie naudas sistēmas klasifikācijas jāiziet no valūtārās naudas. Pie katras naudas sistēmas raksturīgākais jautājums ir tas, vai viņa ir *reāla vai notala* (rīkojums). Naudas sistēma (iekārta) reāla ir tad, ja viņa pamatā ir metāls, metaļa valūta. Viņa paliek per notalu iekārtu, līdz ko valsts pārtrauc papīra naudas apmaiņu un lieto šo papīra nauda, ka galveno maksāšanas līdzekli. p.

p. Francijā no 1871—1876 g., tagad Skandināvijas valstis, Danijā — neītrālās valstis.

Lai noteikti varētu apzīmēt jēdzienus *monometāliskā un bimetalisku* naudas sistēma, jāpiegriež vērība definitīvās naudas iekārtai vispār.

Monometālisms ir tāda naudas sistēma, pie kuņas nauda tiek izgatavota no viena metala—zelta vai sudraba.

Pie bimetalisma hiloveno nauda var kalt kā no zelta tā no sudraba.

Tā tad monometālisms un bimetalisms neraksturo valsts valūtu, bet gan naudas sistēmu visā visumā. Pie monometālisma var būt arī notala valūtārās nauda iekārta, p. p. Austrijā no 1857—1879 g. no sudraba kala guldeņus neaprobežotā daudzumā, bet valūtārā nauda, kuņu valsts izmaksāja, bija notala, t. i. valsts kase izmaksāja neapmainamos papīra guldeņus, banknotēs un vēlāk valsts kases zīmēs, kurās arī noteica starptautiskās naudas attiecības. Francijā 1876. g. un priekš tam valdija bimetalisms. Tomēr par valūtāro naudu bij te zelta, te sudraba nauda pārmaiņus, beidzot pat papīra nauda. Tāpat arī klibojošās valūtas jēdzienu var izskaidrot aplūkojot valūtas jēdzienu visā visumā.

Klibojošā valūta ir tāda naudas iekārta, pie kuņas

1) valūtārai naudai ir reāls pamats,

2) reizē ar viņu definitīvās naudas funkcijas izpilda notalas metala monētas, t. i. metala monētas, kam arī maiņas labums, bet notalā vērtība lielāka par maiņas vērtību. (sudraba rubļi, zelta franks).

3) kuņām iepriekš bij reāla iekārta.

Šos noteikumus izpilda tagadējā Francijas naudas sistēma, kur zelta nauda ir valūtāra, bet sudraba 5 fr. gabali ir piespiests maksāšanas līdzeklis neaprobežotā daudzumā. Tā tad piespiesta notala nauda, jo nav brīvi kaļama.

Daudz strīdus sacēlis jautājums vai *nauda uzskatama par preci*. Teorētiski pēdējā laikā nosveras uz *noraidošo* pusi. Viņi saka, ka preces raksturīgākā īpašība ir tā, ka viņas maiņas vērtība izteicas pret vispār pieņemto maksā-

šanas līdzekli — naudu. Kaut gan maiņas attiecības starp naudu un preci var mainīties arī tādu iemeslu dēļ, kas atkarajās no naudas izgatavošanas izdevumiem, bet šīs attiecības izmaiņa ārēji var parādīties vienīgi preču cenu pazemināšanā vai paaugstināšanā, bet par naudas pašas vērtības maiņu nevar būt runa. Kas attiecas uz pašu maksāšanas līdzekli, tad viņš nevar izteikt vērtību un attiecību pats pret sevi.

Sāds paskaidrojums būtu apmierinošs, ja neievērotu 2 apstākļus:

1) kā nauda ir vērtības mēritājs tikai tās valsts robežās, kuŗas nauda viņa ir, bet starptautiskā satiksmē viņa ir tikai prece.

2) ka naudas funkcijas viņas īstā nozīmē izpilda tikai zināmas valsts valūtārā nauda un tikai caur viņu izteicās visas vērtību attiecības. Turpretim akcesorā nauda var iegūt vērtību arī valsts iekšienē, kuŗa var stavēt vai nu augstāk, vai nu zemāk par valūtāro naudu, t. i. augstāk vai zemāk par viņas proklamēto vērtību. Tā tad *akcesorā nauda var palikt par preci, bet valūtārā nevar*. Ja naudai būs pozitīvs lažs, tad to ir izdevīgāki izlietot kā preci, ne kā cirkulatorisku līdzekli. Parastākā parādība pie akcesorās naudas ir tomēr negatīvs lažs. Šo apstākļu dēļ viegli saprotams, ka akcesorā nauda visvairāk uztur savas cirkulatoriskās spējas un paliek apgrozībā. Nevienam nenāk prātā izņemt no apgrozības tādu mazvērtīgu naudu un pārvērst par preci. Tamdēļ arī naudas zīmes — metala vai papīra — ar negatīvu lažu agrī vai vēlū izspiež no apgrozības akcesoro naudu ar pozitīvu lažu pēc Grešena likuma. Akcesorā nauda, kuŗai bijis pozitīvs lažs, var iegūt negatīvu lažu un otrādi, p. p. Austrijas sudraba guldenis.

„Augstskola Mājā“ Nr. 31.

Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē).

13. lekcija.

Tomēr nav jādodomā, ka akcesorā nauda bazējas uz to, ka viņu var apmainīt pret valūtāru naudu, t. i. it kā viņai būtu refleksa īpašības. Ir gan taisnība, ka valsts kases pirms kaŗa vienādi mainīja kā akcesoro, tā valūtāro naudu, bet pa kaŗa laiku tas tā nav. Bet pat tad, ja viņu nemainītu, viņas kurss mazinātos. Akcesorai naudai arī turpmāk būtu viņas proklamatoriskā vērtība, par kādu to valsts pieņem maksājumos. Abām naudām vienādi ir čartals raksturs. Tā tad pēc Knappa domām maldīgs ir uzskats, ka akcesoro naudu jāaprobežo ar zināmu normu. Gan neaprobežots akcesoras naudas izlaidums ar negatīvu lažu, ja pie tam pastāv viņas neaprobežota apmaiņa pret valūtāro naudu, var pārpludināt tirgu un izsaukt nevēlamu stāvokli valsts naudas saimniecībā, tomēr tas nebūt nemainīs viņas kursu, jo tas balstas vienīgi uz valsts autoritāti. Kā piemēru viņš pieved U. S. A., kuŗas kala ļoti daudz 2 dollaru sudraba gabalus, bet sudraba dollaru vērtība nekrita. Naudas jau-

tājumā galvenā nozīme ir valsts finansiēlām spējām, jo tikai finansiēli stipras valstis var noturēt pilnīgu stabilitāti. Ja aplūkojam sīkāki tās būšanas, kas saistītas ar akcesoro naudu, tad jānāk pie slēdziena, ka tā var pārplūdināt valsts kasi un apgrūtināt valūtārās naudas apmaiņu resp. kursu.

Tomēr ne katra akcesora nauda var atstāt tādu jaunu iespaidu, p. p. sudraba maiņas nauda nevar atstāt jaunu iespaidu, ja viņa ir kontingeta — ierobežota. Nopietni apdraud akcesorā nauda valdošo, ja viņa agrāk bijusi par valūtāro naudu, jo tādos gadījumos valdība lūkojas uz viņu daudz labvēlīgāki un vilcinās ar vienu rāvienu izbeigt viņas valūtārās funkcijas, pataisot to par autogeno naudu. P. p. Francijā, kad zelta nauda bija izspiedusi sudraba naudu no apgrozības, valdība vēl arvien pieņēma sudraba naudas kalšanai, kad sāka plūst atpakaļ. Akcesorā nauda apdraud valūtāro naudu tikai tānī gadījumā, ja viņai piemīt pastāvīgi negatīvs lažs.

Vekseļu kursi.

Tā kā tikai valūtāro naudu var uzskatīt par īsto valsts naudu, tad arī 2 valstu attiecības savā starpā nav nekas cits, kā viņu valūtāro naudu attiecības. Šo attiecību Knapps nosauca par *intervalūtāro kursu* un aizrāda, ka tas ir plašāks, ne kā vekseļu kursa jēdziens. Vekseļu kurss nav nekas cits, ka vienas valsts vekseļa cena izteikta otras valsts valūtārā naudā. Intervalūtārais kurss turpretim esot vispārīgi vienas valsts zināma daudzuma valūtāras naudas vienību attiecība pret otras valsts zināmu daudzumu valūtāras naudas vienību. Vekseļu kurss ir tikai intervalūtārā kursa viena sastāvdaļa. Abi šie kursi ir tīras tirgus attiecību parādības. Naudas zīmēm ir viņas proklamatoriskā vērtība tikai pašas valsts robežās. Līdz ko viņa pāriet pāri robežām, tās zaudē savu čartalo būtību un paliek par vienkāršu preci. Tāpēc arī viņu cena svārstas atkarīgi no daudziem iemesliem. Metalisti to negribot atzīt, jo pēc viņu domām esot zināms centrs, ap

kuŗu svārstaŗ, t. i. ap metala monētu paritāti un ŗis intervalūtāraŗ kurss tiekot noteikts caur ŗo paritāti. (Knap-pam tomēr vairāk taisnŗbas). Knapps saka, ka svārstŗbu paritāti varētu pielaist, ja visos gadījumos varētu noteikt monētu paritāti. Bet tas nevienmēr esot iespējams, jo ne visās valstŗs ir vienāds metala. Monetu paritāte arī ne vienmēr raksturo 2 valūtāro naudu attiecŗbu, t. i. viŗa var tikt uzstādŗta starp vienas valsts valūtāro un otras valsts akcesoro naudām. P. p. 20 Itālijas liras un £ 1. Bet varbūt intervalūtāraŗ kurss tiek noteikts ar viŗas izegatavojamo *materŗālu vērtŗbu savstarpējām attiecŗbām?* Piem. lai noteiktu attiecŗbu starp Anglijas un Meksikas naudu, jāgrieŗ vēŗba uz tirgus cenām starp zeltu un sudrabu. Tas bŗtu pareŗzi, ja zelta un sudraba vērtŗbu noteiktu ŗo divu metala savstarpējās attiecŗbas neatkarŗgi no citiem apstākŗļiem. Knapps atzŗst, ka ir seviŗķi spēķi, kuŗi notur intervalūtārā kursa svārstŗŗanos un tie ir *pieprasŗjums un piedāvājumus* birŗās, kur vēl spēlē lomu psiholoŗiskais moments no piedāvājuma un pieprasŗjuma puses. Intervalūtāro kursu galŗgi nosakot divu zemŗu savstarpējās attiecŗbas, t. i. maksāŗanas bilance. Intervalūtāraŗ kurss sastādas *pantopoliski* saka Knapps. Acŗmredzot ŗinŗ brŗvā sacensŗbā darbojas kaut kāds ārējs spēķs, pateicotŗies kuŗam intervalūtāraŗ kurss pieņem stabŗlu nokrāsu. Tos valsts varas spertos soŗus kursa stabilizēŗšanā Knapps apzŗmē ar terminu — *eksodromā pārvāldŗŗana*. Intervalūtāraŗ kurss ir valsts eksodromas darbŗbas produkts un ŗi darbŗba nerunā pretŗm pantopoliskā kursa izeŗelŗšanai.

No kā tad vadas valsts vara savos soŗos?

1) reizēm valsts rēŗķinas ar monētu paritāti, ja tāda pastāv, p. p. Anglijā.

2) reizēm viŗa cenŗas no jauna uzstādŗt vai uzturēt intervalūtāro kursu, kas nodŗbināts zināmā vēsturiskā laikmetā.

3) reizēm viŗa vadas no lietderŗbas principŗiem un pēķ patŗķas izeŗelŗ vienu vai otru paritāti par normu intervalūtārā kursa noteikŗšanai.

Katrā ziņā valsts nebūt nesaistas ar stingri noteikt tiem motīviem un necenšas uzņemties pienākumu uzturēt tādu paritātes kursu, kas saskanētu ar reālo vērtību. (Anglija pret dollaru). Viņa pat pilnīgi var atteikties no iespaida uz tirgus. Piem. starp Austrijas un Krievijas papīra naudu nav bijis paritātes ciets kurss un viņi nav centušies to uzstādīt. Ja reiz intervalūtārais kurss pastāv, tad viņa svārstīšanās var parādīties vai nu pozitīva, vai negatīva laža veidā. Iekšējais lažs attiecas uz akcesoro naudu, bet ārējais — uz valūtāro naudu. Iekšējais lažs mainas no attiecīga metala svārstīšanās, ārējais — no vispārējiem tirgus apstākļiem.

Ja kādām valstīm ir dažādi metali naudas pamatā, tad naudas kursiem tāda attiecība, kāda pastāv starp abiem metaliem Londonas biržā.

Analizējot sudraba naudas vērtību, apskatīsim divus gadījumus.

1) ja sudraba naudu nekaltu, bet sudrabu izlietotu tikai rūpniecības vajadzībam, tad sudraba nauda atkarāsies vienīgi no pieprasījuma un piedāvājuma. Ja sudraba piedāvājums būs liels, tad viņa cena kritīs līdzīgi preču cenai un otrādi.

2) ja sudrabs rūpniecības mērķiem nemaz nav vajadzīgs, tad sudrabu izlietos naudas kalšanai un viņa cena atkarāsies no rupijas kursa. Šudraba ražotāji centīsies par savu ražoto sudrabu dabūt pretim tādas valsts naudu, kur cirkulē sudraba valūta, piem. Indijas rupijas, par kuŗām iepirks zeltu. Šinī gadījumā sudraba cenu noteiks Indijas rupijas intervalūtārais kurss. Patiesībā dzīvē sudraba cenu noteic caur intervalūtāro kursu, nedz ar pieprasījumu rūpniecības vajadzībām, saka Knapps, bet sudraba cenu nosaka tirgus. Intervalūtārais kurss ir tikai tirgus sekas.

Ja sudraba raža zināmā gadā pazemināsies, rūpnieki savu vajadzību apmierināšanai pirks Indijas rupijas un tās pārkausēs lējumos. Šo apstākļu dēļ rupijas kurss daudz nesvārstīsies un sudraba cena būs diezgan pastāvīga. Sudraba cenas krišanu pēdējā laikā, Knapps izskai-

dro ar to, ka 1) valsts atteicas pieņemt sudrabu brīvai kalšanai, 2) ar sudraba ražas pieaugšanu u. t. t.

19. g. s. otrā pusē sudraba cena krita daudz lielākos apmēros, nekā varēja domāt, Ar šo Knapps grib pierādīt, ka sudraba cenas kurss atkarājas vairāk no intervalūtārā kursa, ne kā no tirgus.

Eksadromā pārvaldīšana.

Ja grib noturēt nesvārstīgu naudas intervalūtāro kursu, valstij jāņem dalība saimnieciskā dzīvē un biržā. Valstij jāfunkcionē kā privātsaimnieciskam spēka faktoram naudas biržā.

Ja naudas kurss mainas tik tālu, ka izdevīgāki maksājumu izdarīt saņemot vai izdodot zeltu, tad dzīvē to ar izdara. Tāpēc intervalūtārais kurss nevar daudz attālināties no paritātes. Tomēr šī pašregulēšana notiek vienīgi normālos apstākļos. Līdz ko iestājas vispārīga nelabvēlīga maksāšanas bilance, naudas valūtārā vērtība kritīs, t. i. stāvēs zem parī. Pašizlīdzināšanas ceļš prasīs zelta izvešanu uz ārzemēm. Ja pasīva maksāšanas bilance pastāv vairākus gadus no vietas, tad ar lieliem zelta izdevumiem valsts zelta fonds samazinās un valstij sāk trūkt zelta. Ar šo trūkumu banknošu apmaiņa uz laiku jāpārtrauc p. p. pasaules kara laikā.

Iestājoties šādiem apstākļiem valstij jāspēr palīga soli intervalūtārā kursa stabilizēšanai. Kā regulējoši soli būtu mināmi

1) Valsts bankas — valsts centralās naudas iestādes — vekseļu diskonta un īstermiņ aizdevuma procentu mēru paaugstināšana. Ar šo soli banknošu izlaidums apgrozībā mazinās, kā arī mazinās apmaiņai uzrādāmo banknošu daudzums. Ar proc. mēra pacelšanu ārzemju kapitali centīsies iekļūt valstī ar nolūku iegūt lielākus augļus. Vispār procentu paaugstināšana ir līdzeklis radīt konjunktūru, pie kuŗas palielinās pieprasījums pēc vietējās naudas. Ja ārzemju nauda ieplūst valstī, tad vispirms pavairojas viņai piedāvājums un pieprasījums pēc vietējā

maksāšanas līdzekļa. Šādu paņēmieni praktizē Anglijas banka. No proc. mēra pacelšanas cieš vietējo uzņēmumu peļņa, kuņi savos aprēķinos nava paredzējuši tik daudz izdevumu par pieviltā kapitāla lietošanu.

2) *devīzu politika* kā blakus līdzeklis. Šo paņēmieni ļoti labi var paskaidrot ar Vīnes Austro-Ungārijas bankas piemēru. 1892. g. Vīnes banka nolēmusi uzturēt uz Londonu cietu kursu pēc samēra 119 guldeņu par £ 1. Tā kā Austro-Ungārijā šinī laikā zelts necirkulēja, tad automatiska kursa pašizlīdzināšanās nebija iespējama. Sākot no 1894. g. Vīnes banka uzpērk un glabā lielā vairumā vekselus uz Angliju, ar nolūku pārdot iekšzemes pieprasītājiem šos vekselus par 119 guld. £ 1. Grūtos brīžos bankai pienākas maksāt par uzpērkamiem vekseliem daudz augstāku cenu, ne kā pati var pārdot. Banka nes zaudējumus, bet to viņa dara vekselu kursa uzturēšanas labā. Var jau gadīties, ka Vīnes banka uzpērk vekseli pēc kursa 117, bet pārdod par 119, tomēr devīzes uzpērkot bankas nolūks nav gūt vienīgi peļņu, bet gan uzturēt cietu kursu. Upurus šē nes Vīnes banka un proti eksodromās pārvaldīšanas labā.

Kā līdzīgu piemēru var minēt finansu ministra Vītes līgumu ar Mendelsoņa banku Berlīnē no 1892.—1894. g., kuņa nolūks bija Krievijas rubļa nostabilizēšana Vācijā pēc paritātes 1 krievu rublis = 2,16 Vācijas markām.

Lai šo nostabilizēšanu izvestu, Krievijas valsts nodeva Mendelsoņa bankas rīcībā zināmu daudzumu vācu un krievu naudas ar šādu uzdevumu — līdz ko rublis Berlīnē nokrīt zem 2,16 M., Mendelsoņa banka uzpērk nepārtraukti rubļus par 2,16 M. No otras puses, ja rublis paceļas virs 2,16 M., banka pārdod rubļus pēc kursa 2,16.

Faktiski jau nu stāvoklis bija tāds, ka rublis centās nostāties zem uzstādītās paritātes, caur ko Krievija dabūja maksāt Mendelsoņa bankai zināmu starpības pārmaksu. Krievija zaudēja arī tai ziņā, ka viņa bija spiesta turēt Mendelsoņa bankā lielākas summas bez procentiem. Šos zaudējumus Krievijas valsts nesa eksodromas pārvaldīša-

nas labā, t. i. ar nolūku uzturēt stabilu intervalūtāro kursu.

3) *Fondu koncentrācija*, t. i. dažādu ārzemju vērtspapīru koncentrācija vienās rokās, lai varētu sasniegt noteiktus maksāšanas līdzekļus uz ārzemēm. Pie šī līdzekļa ķērās lielā pasaules kaŗa laikā Vācija un Austro Ungārija, kā arī Francija un Anglija. Savāktos fondus valstis pārdeva uz ārzemēm un tā ieguva maksāšanas līdzekļus, kas mazināja maksāšanas bilances pasivitāti.

4) *Speciālu līgumu slēgšana* valūtārās lietās. Šādus līgumus pasaules kaŗa laikā slēdza abas kaŗojošās puses, kā Anglija, Francija, Beļģija, tā arī Vācija un Austro Ungārija.

Vācija, kā stiprākā valūtas ziņā, uzturēja Austro Ungārijas kursu ar saviem līdzekļiem, pieņemot maksājumus Austrijas papīra valūtu par cietu kursu.

No otras puses Antante — Francija, Beļģija, Anglija un U. S. A. — slēdza līgumu, caur ko noturēja stabilas Antantes naudas vienības. Visu kaŗa laiku pēdējo valstu naudas kursi bija vienādi, jo tie palīdzēja Amerikai. Oikonomiski stiprās valstis — Antante — šo līdzekli izlietoja ar panākumiem, vājāki panākumi bija centra valstīm — Vācijai un Austro Ungārijai.

Arī pēckaŗa laikā Vācija turpināja izlietot valūtas nostabilizēšanai kaŗa laikā ievestos līdzekļus, koncentrēja fondus, uzpirka devīzes u. t. t., bet sabrukumam turpinoties, iedzīvotāji šīs vērtības slēpa, kaut gan par to draudēja stingri sodi. Sevišķi lielos apmēros Vācijas pilsoņi savus līdzekļus sūtīja uz ārzemēm pēc mantas nodokļa projekta izsludināšanas. Tagad nodibināta sevišķa Antantes komisija, kas pēta Vācijas pilsoņu bagātības ārzemēs.

Tā tad kā drošākie un parastie bankas soļi intervalūtārā kursa nostiprināšanai (kas parasti no valsts tiek uzdots valsts naudas centrālajai iestādei) ir *zelta fonda lielums* — naudā lēmumos vai devīzēs un *diskonta procenti*.

Tomēr visi šie valsts eksodromie līdzekļi spēj pali-

dzēt tikai tad, ja valsts spējīga novērst savas maksāšanas bilances pasivitāti, piem. mūsu maksāšanas bilance uz papīra ir pasīva, jo posteņu reģistrācija nav ieviesta pilnīga, sevišķi nelegalā tirdzniecībā ar Krieviju.

Pēc Knappa domām vienīgais beidzamais ceļš kā panākt intervalūtārā kursa stabilitāti ir *valsts ražojošo spēku attīstīšana* un eksporta pavairošana resp. importa samazināšana.

Pēckāra laikā patiesi novērojam Vakareīropā cenšanos attīstīt ražošanas spējas, kuŗas noslidējuŗas pārāk zemu pasaules kaŗa laikā. Daŗās valstīs pat paceŗas jautājums par 8 stundu darba dienas atcelŗanu. Galvenais tomēr ir — *pacelt darba intensīvitāti* vispirms līdz priekŗkaŗa pakāpei.

Tāpēc arī Knapps saka, ka zeltam nebūt nepiemīt specifiskas īpaŗības, kas dotu viņam priekŗrocības kļūt par monētu metalu. Galvenais moments ŗinī ziņā ir saimnieciskais stāvoklis. Saimnieciskais apstāklis bijis par iemeslu tam, ka zelts ieguvis naudas metala lomu. Zelta valūta Vakareīropas valstīs tikai tāpēc, ka Anglija kā saimnieciski stipra valsts jau 19. g. s. sākumā pārgāja uz zelta valūtu. (Bez tam arī pierādījies, ka valstīs ar zelta valūtu izmanto valstīs ar sudraba valūtu).

Tālāk Knapps pielaiŗ, ka ārzemju attiecību nokārtoŗanā zeltam ir labas īpaŗības, iekŗzemes vajadzībām tomēr atstājamā notala nauda.

Beidzot viņŗ saka, ka uzticība uz valsts eksodromiskiem līdzekļiem ir tā vairojusēs, ka visi pieņem naudas zīmes. Notalas naudas vērtības pieaugŗana salīdzinot ar pilnvērtīgo naudu dod Knapam iemeslu uzstādīt chartālo naudas teoriju.

Naudas ražoŗanas izdevumu teorija.

Naudas jautājumā ir divi valdoŗi pasaules uzskati: *metalīsti* saka, ka naudai paŗai ir vērtība, turpretim *nomīnālisti* saka, ka naudai paŗai savas vērtības nav, bet viņa ir zīme ar ko citas vērtības tiek mērītas. Pie ŗi jau

tājuma noskaidrošanas ir izstrādājušās vairākas teorijas. Ražošanas izdevumu naudas teorija skaitās par vienu no vecākām, par kuņas klasisko formulētāju skaitās *Senjors*. Šai teorijai piekrit Markss u. c. Šī teorija dibināta uz tiem pašiem pamatiem, kā preču ražošanas vērtības teorija un saka — naudas vērtība atkarējās no zelta ražošanas izdevumiem (prof. Diel, tulk.). Senjors izskaidro ar oikonomijas teorijas piemēriem, ka labības cenu nosaka vissliktākās zemes labības raža. Kuņa tiek apstrādāta. Labākās zemes raža caur to iegūst virsvērtību. Tiklīdz labības cenas paliek lētākas, sliktāko zemi vairs neapstrādā. Tāpat ir ar zeltu. Sliktākas raktuves ražošanas izdevumi nosaka zelta cenu, pie kuņas ražošanas vēl atmaksājas. Ja sliktākā raktuve nevarētu saņemt atpakaļ savus izdevumus, tad tā nevarētu strādāt. Atklātas gan tiek jaunas raktuves, bet jāievēro tas, ka pieprasījums uz zeltu palielinās.

Šīs teorijas piekritēji nepiegiež vērību tām parādībām, kas stāv sakarā ar zelta cenas noteikšanu bez ražošanas izdevumiem.

Senjors paskaidro, ka zelta cena atkarīga no pieprasījuma:

- 1) pieprasījuma rūpniecības mērķiem un
- 2) pieprasījuma pašas naudas vajadzībām

Šie minētie pieprasījumi atrodas zināmā attiecībā. Ja pieprasījums pēc naudas palielinās, tad ražošana palielinās, bet cenu nosaka sliktāki ražojošā raktuve.

Attiecībā uz zelta ražošanu rūpniecības vajadzībām, zelta ražošanas daudzums padots tiem pašiem nosacījumiem, kā kuņš katrs metāls. Tālāk Senjors cenšas noskaidrot, cik daudz naudas ir vajadzīgs. Viņš aizrāda, ka naudas pirkšanas spējas var pacelties. Ja preču piedāvājums palielināsies, palielināsies pieprasījums pēc naudas. Kā sekas no tā būs sudraba cenas pacelšanās un metāla ražošanas pieaugšana. Patiešām Senjora laikā tāds uzskats bija pareizs, jo tad metāls aizgāja rūpnieciskā patēriņā, tagad — lielais vairums metāla aiziet naudas vajadzībām.

Tagad oikonomisti no šīs teorijas atsakas. Arī Markss saka, ka šī teorija pareiza tikai attiecībā uz metala naudu, bet ne uz citu naudu.

Naudas kvantitātes teorija.

Šīs teorijas galvenais saturs ir tas ka *naudas vērtība atkarājās no naudas daudzuma*. Par šo teoriju daudz rakstīti, bet jāaizrāda, ka gandrīz katrs oikonomists cenšas to savādāki izskaidrot. Tomēr visi oikonomisti ir tanīs domās, ka kvantitātes teorija uzstāda domu — jo vairāk naudas, jo mazāka viņas vērtība.

Vispirmie šīs teorijas dibinātāji ir no 16. g. s. frančuvis *Bodens* un itālietis *Davenzatijs*. Turpmāk šo teoriju aizstāvējuši Monteske, Ricardo, Markss, no jaunākiem — Rumpeters, Mills, Lokks, Diksens un Irvings Fišers. Pēdējais ar savu teoriju sacēla lielu troksni.

Atsevišķus kvantitātes teorijas piekritēju uzskatus daļa 2 virzienos:

- 1) mēchaniskā un
- 2) psiholoģiskā.

Jaunāko laiku oikonomisti, kā Hofmans, Altmans, kvantitātes teoriju daļa 4 virzienos.

1. *Mēchaniskais kvantitātes teorijas virziens* kas saka, ka starp naudas daudzumu un cenām ir tieši mēchanisks sakars.

2. *Proporcionālās attiecības kvantitātes teorijas virziens*, kas atzīst, ka starp naudas daudzumu un preču cenām pastāv noteikta proporcija.

3. virziens *ņem vērā apgrozības ātruma nozīmi* pie kvantitātes teorijas. Šī virziena saturs pastāv iekš tam, ka netikvien naudas daudzums atstāj iespaidu uz preču cenām, bet arī viņas apgrozības ātrums un

4. virziens — *matēmatiskā nolīdzinājuma teorija*, kas jaunākā laikā uzstādīta no Fišera (uravņeņije).

1. *Monteske* atzīst tikai mēchanisko principu un saka, ka visas naudas daudzums atstāj iespaidu uz visu preču cenām.

2. *Ricardo* mēchaniskam principam pieved vēl klāt proporcionālītātes un saka, cik reiz palielinās naudas daudzums, tik reiz pazeminās viņas vērtība pie viena un tā paša preču daudzuma, t. i. uzsver proporcijas esamību.

3. *Jums* mēģina vēl kā faktoru uzstādīt bez jau minētiem iemesliem, naudas apgrozības ātrumu. Tomēr naudas apgrozības ātruma apzīmējumā oikonomisti nav vienis prātis: vieni apzīmē zem šī termina jēdzienu — cik ātri nauda mainas viena cilvēka rokās, otri — cik apgrozības iztaisa viens naudas gabals pa gadu.

4. Visjaunākā laikā kvantitātes teoriju par jaunu uzstādījis amerikānietis oikonomists *Irvings Fišers*, kuŗš šai teorijai piedod jaunu virzienu (ap 1911. g.). Viņš saka, ka izejot no tiem pašiem apstākļiem, ir *spēkā vēl pilnīgs matēmatisks nolīdzinājums* — $n \times a = p \times c$, t. i. naudas daudzums reizināts ar viņas apgrozības ātrumu līdzinās zemē esošam preču daudzumam reizinātam ar cenu. Ja p c paliek konstants, bet n mainās, tad jāmainās arī lieluma a . Ja n mainās, bet a paliek konstants, tad jāmainās arī nolīdzinājuma labās puses elementiem.

Uzstādītā formulā Fišers ieved koriģējumu, ņemdam vērā jaunu momentu — *depozītu nozīmi*. Tādā gadījumā nolīdzinājuma formula izskatīsies sekoši:

$$N_1 a_1 + n a = p c$$

kur N_1 apzīmē depozītu daudzumu, bet a_1 viņu apmaiņas ātrumu.

Tomēr par pēdējo formulu jāsaka, ka šis nolīdzinājums jau ir sarežģīts un proporcija nav tik viegli saskatāma. Lai padarītu nolīdzinājumu izprotamāku, Fišers uzstāda tezi, ka attiecība starp depozītiem un naudu zināmā valstī — konstanta.

Pēdējā laikā tautsaimniecības teorētiķi *Bizers* un *Altmans* nāk pie slēdziena, ka ar šo korektīvu vien nepietiek, no svara esot vēl saimnieciskie apstākļi valstī, kā uz to aizrādīja *Jums*. Pie naudas daudzuma pavairošanas lielu lomu spēlē *uzticības moments*. Sākumā, ar naudas daudzuma pavairošanu attīstas saimnieciskā dzīve, norit

vesela rinda operāciju, bet līdz ko šī nauda izgājusi pa visām šķirām, tad rodas liels naudas piedāvājums un cenas ceļas. Pēc Marksa domām, naudas daudzums atstāj gan iespaidu uz preču cenām, bet tomēr ne pilnīgi proporcionāli.

Ir vēl viena naudas teorija — *naudas kvalitātes teorija*, kuŗu aizstāv *prof. Diels*. Viņš uzsver, ka naudas labums ir no svara viņas vērtības pacelšanā. Slikta papīra nauda esot padota tikai kvantitātes teorijai.

Kredits.

(Komorzynski. Die nationalökonomische Lehre vom Credit.)

§ 1. Kredita oikonomiskā būtība.

Parādības, kuŗas izsauc cilvēku saimniecībā krēdits, pieder, līdzīgi labumu maiņas parādībām pie tās saimnieciskās satiksmes, ko parasti apzīmē — *privātsaimnieciskā satiksme* (privatwirtschaftlicher Verkehr). Kredits un maiņa ir 2 šīs satiksmes īpatnēji iestādījumi, abi viņi ir privātsaimnieciskās satiksmes priekšnoteikums. Abiem viņiem ir uzdevums *veidot privātsaimniecisko satiksmi*. Tomēr katrs šis privātsaimnieciskās satiksmes iestādījums pie kopēja uzdevuma pilda atsevišķu funkciju. Kā maiņas, tā kredita pamatā ir priekšnoteikums, ka visa cilvēku saimniecība dalas patstāvīgās saimniecībās no kuŗām katra cenšas pēc saviem mērķiem un katrai ir savi oikonomiski līdzekļi. Kaut abi viņi cenšas pēc kopdarbības, tomēr patur pie tam pilnīgu patstāvību. Abi šie iestādījumi atšķiŗas viens no otra ar īpatnējiem uzdevuma izpildīšanuš paņēmieniem. Aizrādīto kopdarbību izsauc vienas saimniecības vajadzība pēc otras saimniecības ražojumiem, kuŗa panākama ar maiņas procesu saimniecību starpā

Zem privātsaimnieciskas satiksmes nav jāsaprot tikai maiņa un kredits privāto personu starpā, bet gan starp valsti, sabiedrību un privātiem uzņēmumiem, t. i. atsevišķām saimniecībām, jo katrs no šiem uzņēmumiem darbojās savās interesēs pie savu atsevišķo mērķu sasnieg-

šanas. Šāda privātsaimnieciska satiksme varēja izcelties tikai pēc privātīpašuma jēdziena nodibināšanās un iesakņošanās. Vajadzēja paiet certurbācijas laikmetam līdz radās maiņa to saimniecību starpā, no kurām viena vēlējās iegūt otrai saimniecībai piederošus privātus īpašumus savu prasību apmierināšanai, dodot kā pretvērtību savā saimniecībā ražotus, bet pagaidam nevajadzīgus labumus, resp. priekšmetus.

Privātīpašums radīja itkā sarežģījumus cilvēku kopdarbībā, bet privātsaimnieciskās satiksmes uzdevums bija šos sarežģījumus novērst. Privātīpašuma tiesības bija traucējošas ne tik vien pie labumu ražošanas, bet arī pie patēriņa labumu sadalīšanas.

Tā, pamazām, cēlās pretešķības starp privātīpašuma tiesībām no vienas puses un saimnieciskām interesēm no otras puses, — it sevišķi pie saimniecisku labumu sadalīšanas patēriņa.

Pie labumu ražošanas vajadzīgi: 1) dabas bagātība, kas varēja jau būt par privātīpašumu, 2) cilvēku darba spēks, 3) cilvēka spēka radītie līdzekļi — darba rīki. Lai sekmīgāki izvestu ražošanu nepieciešama cilvēku kopdarbība, minēto triju faktoru savienošana kopējā darbā.

Privātīpašuma tiesībām pastāvēt saimnieciski labumi dāvāšanas un mantošanas ceļā izsauca labumu koncentrāciju atsevišķu personu rokās. Šī nevienlīdzība savukārt izsauca cilvēku dzīvē traucējumu, kas bija jānovērš privātsaimnieciskai satiksmei negrozot pie tam īpašuma tiesību būtību. *Bija jāsaskaņo īpašuma tiesības ar lietošanas tiesībām.*

§. 2. Privātsaimnieciskās satiksmes šķirošana maiņā un kreditā.

Maiņa izpilda korektīva lomu kā ražošanas līdzekļu, tā patēriņa labumu sadalīšanā starp saimniecībām uz brīvas vienošanās pamata, uzturot spēkā īpašuma tiesības tādā kārtā, ka atlīdzina maināmā labuma vērtību ar pret-

vērtības došanu. Maiņa taisni dibinas uz privātipašuma tiesībām, jo mainīt var tikai to, kas pieder, bet ne to, kas nepieder. Maiņa tomēr nenozīmē maināmo priekšmetu pilnīgu vienvērtību, — drīzāk otrādi, jo katra puse domā ieguvusi ar maiņu lielāku vērtību, nekā atdevusi. Katrs pie maiņas iegūst to priekšmetu, kuŗš viņam vajadzīgs, resp. var saimnieciski izlietot.

Maiņa, *ņemot palīgā naudu*, pārvēršās pie tiem pašiem pamatnoteikumiem gan pirkšanā — pārdošanā, nomā, algā, gan irē. Tomēr ar maiņu vien nevar novērst tos trūkumus, kuŗi ceļas no labumu sadalīšanas kārtības, pamatojoties uz privātipašuma tiesībām. Maiņas korektīvam labumu sadalīšanā ir *cieti novilkta robeža*, ar to, ka saņemamo labumu vietā jādod pretvērtība un šīs pretvērtības persona var dot tikai tik daudz, cik atrodas viņas īpašumā — valdīšanā, tas ir katrs ar maiņas palīdzību var iegūt labumus tikai tad, ja viņam ir *ko dot* — *pretvērtības*. Tur, kur nav pretvērtības ko dot, ar maiņu nevar novērst trūkumu, to var novērst vienīgi *ar kredita palīdzību*. Kredita korektīvs pārspēj maiņai noliktās robežas, jo *ar kredita korektīva palīdzību saimniecībai tiek nodotas par īpašumu vērtības bez tūlītējas pretvērtības saņemšanas*. Kredita ņēmējs pavairo savas mantas daudzumu (Manta — izlietojamo labumu daudzums). Ja viņš saņem kreditu *naudas veidā*, tad viņš par to apgādā vajadzīgos tiešos labumus kuŗus nevarēja iegūt bez kredita palīdzības. Tā tad kredīts var būt:

1) *tiešs* — tieši saņemt uz kredita vajadzīgos labumus un

2) *netiešs* — t. i. ar naudas vidutājību.

Faktiski cilvēks neņems naudu naudas dēļ, bet gan ar nolūku iegūt vajadzīgos labumus.

Pie kredita došanas kredita devēja labumi (mantas) pamazinās. Parasti uz kredita tiek atdoti tieši tādi labumi — mantas — priekš kuŗiem attiecīgā saimniecībā nav izlietošanas iespējas, t. i. nav vajadzības. Turpretim kredita ņēmējs ar kreditu pavairo savas mantas (lietu) kopsummu.

Tā ar kredita palīdzību sasniedz nepieciešamo kop-

darbību saimnieciskās dzīves procesā, kuŗu ar maiņu vien nevarēja sasniegt, uzturot spēkā privātipašuma tiesību principu. Kaut gan notiek labumu pavairošanās vienā saimniecībā uz otras rēķina, tomēr bagātības kopsumma (Vernogen) nemainas, t. i. *kredita ņēmējs nepavairo savu bagātību*, bet viņa devējs *nesamazina* to. Nodoto labumu kredita devējs iegūstot pašu labumu, bet tikai citā *tiesiskā formā*. Beidzamais labums kredita devējam dod iespēju iegūt citu izlietojamu labumu. Kredita devēja bagātība ar kreditu var gan vairoties, jo kreditu nedod bez sevišķas atbildības. Šo atbildību var uzskatīt kā zināmu bagātības pieauguma veidu.

Kredita devēja prasību tiesības izteicas zināmu apmaināmu labumu (vertretbare) veidā, kuŗām pievieno piedevas par kredita lietošanu.

Arī kredita ņēmējam netiek nodarīta pārestība. Viņš izlietojot aizņemto mantu cer iegūt vairāk labumu, nekā būs jāatdod savam kredita devējam. Kredita ņēmēja nolūks ir ar *aizņemtiem labumiem iegūt jaunus un vairāk labumus*. (Kredits ir iespējams tomēr tikai pie apmaināmām mantām). Tā rodas jēdziens, ka kredits būtu izlietojams tikai ražošanai, labumu radīšanai. Ražot jaunas vērtības var arī bez aizņemtas mantas, bet ar aizņemtu labumu palīdzību ražošanas daudzumu var palielināt.

No minētā redzams, ka kredits var izpalīdzēt labumu vienlīdzīgākā sadalīšanā un pāri par katras saimniecības spējām. Kredits dod iespēju kredita ņēmejam pavairot savus labumus nemazinot kredita devēja labumu daudzumu. Še jāievēd un jānodibina jēdzieni — *zem privātas bagātības — mantas, mēs sapratīsim tikai personas īpašumu, bez aizņemtas mantas. Zem labumiem — paša īpašums + aizņemta manta*.

§ 3. Kredita jēdziens (Der Creditbegriff).

Ievērojot kredita oikonomisko būtību varam teikt, ka pie kredita manta, kuŗa paliek kreditdevēja itkā tiesisks

īpašums, tiek ar laiku nodota kredita ņēmēja saimniecībā lietošanā vai izmantošanā.

Kredita devējs tai vietā, lai iegūtu saimnieciskus labumus no mantas savai saimniecībai, var to nodot svešā saimniecībā, no kurienes tā pēc zināma apgrozības laika atnāk atpakaļ pie vecā īpašnieka — pavairotā veidā. Tāpēc arī *Komorzynski* savā darbā „Die nationalökonomische Lehre vom Credit“ — apzīmē kreditu sekoši:

Kredits ir tāds privātsaimniecisks satiksmes iestādījums, pie kuŗa manta tiek nodota svešas saimniecības lietošanā (Credit — diejenige Gestaltung des privatwirtschaftlichen Verkehrs, durch welche ein Vermögen in fremde Wirtschaftsführung zur Nutzung dortselbst überstellt wird).

Šis mantas lietišķā piederība uz kredita došanas laiku atkrit. Viņas vietā kreditors iegūst labumus citā veidā — prasību tiesības pret kredita ņēmēju pēc zināmas formas. Še jāpiezīmē, ka kreditēt var vienīgi apmaiņā nāmos labumus (Wertbare Güter, zameņimija blaga). Tā kā pie tagadējās privātsaimnieciskās iekārtas labumu vērtība izsakas naudā, tad tanī arī izteicas prasību dokumenti.

„Augstskola Mājā“ Nr. 32. Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītām Latvijas Universitātē).

14. lekcija.

Mantas nodošanas svešas saimniecības lietošanā var notikt vai nu „in natura“ (retāki) vai naudā, kas nebūt negroza kredita būtību. Tā tad no kredita būtības iztek:

1) ka par kredītā noguldīto konkrēto labumu īpašnieku paliek mantas ņēmējs — t. i. ļoti nozīmīgs moments pie kredita, kuŗš arī iegūst *pilnīgu rīcības brīvību par to*. Tāpēc arī kredīts atšķiras no vienkārša konkrēta labuma uzticēšanas otrai personai, kas atšķir kredītu no glabāšanas, nomas un īres;

2) kredita priekšmeti nav konkrēti labumi, ka pie maiņas, bet zināma lieluma apmainami labumi;

3) kredita ņēmējs iegūst svešas mantas lietošanas un izlietošanas tiesības, ar kuŗu palīdzību viņš var iegūt lielāku ienākumu, pavairojot ienākumu.

4) kredita iepriekšnosacījumā ir uzskats, ka aizņemta

manta, laižot to apgrozībā atnes vērtības pieaugumu, t. i. rada ienākumu, atdod atpakaļ ne tikai pašu izlietoto naudu, bet vēl zināmu pārākumu, no kuŗa var samaksāt atlīdzību par savam pūļem, kuras bijušas jāpieliek pie svešas mantas izlietošanas.

Kredits (dēfinija) ir kapitāla apgrozība svešā saimniecībā, kuŗu izsauc ar saimniecību prasībām nesaskanīga kapitāla sadalīšana tagadnes sabiedrībā.

Ja aplūkojam kredita oikonomisko būtību, tad redzam, ka dažādos laikos oikonomisti dažādi dēfinējuši kreditu. Visvecākais virziens uzlūkoja kreditu par *uzticību* (der Kredit als Vertrauen), kuŗu viena saimniecība parāda otrai. Viņi domāja, ka uzticības moments kredita jautājumos esot pats galvenais moments, jo arī pats vārds, credo — uzticos, jau apzīmēnot kredita būtību. Ta Stjuarts (Stewarts) apzīmē kreditu kā uzticību (bonfidence, expertation) un cerību, ka otra puse pildīs savu pienākumu tā nākotnē, kā pirmā puse to jau izpildījuse tagadnē. Arī Bišs (Busch) dēfinē kreditu kā uzticību un saka: kredits ir citu pierunāšana, ka samaksāsim no mums esošas mantas to ko esam parādā, caur ko tie, kuŗus ta pierunā, tiek pamudināti mums uzticēt savu mantu un atļaut mums zināmu rīcību ar to. (Überredung anderer von unseren Vermegen, das zu bezahlen, was wir schuldig sind, wodurch sie verantlas werden, uns ihr Eigenthum anzuvertrauen und einen gewissen gebrauch desselben zu erlauben). *Torntons* (Thornton) apzīmē tirdzniecisko kreditu par uzticību starp tirgotājiem viņu operācijās. *Sejs* (Sav) redz kreditu aizņēmēja personīgā raksturā un spējās, kas noteic, iespaido procenta mēra augstumu un uzticība (confidence) par pienākumu pildīšanu. Pie līdzīgiem uzskatiem pieturas Jakobs, Hildebrants, Robertus, Lexis, u. c.

Nebenius apzīmē kreditu ar uzticību attiecībā uz solījumu, ka persona pildīs nākotnē, t. i. pret tagadnē saņemtām mantām nākotnē atdos pretvērtību.

Rau's kreditu dēfinē ka uzticību, ka uzņemtais pienākums tiks pildīts.

Čuprovs uzskata kreditu ka vērtību atdošanu otrai

personai bez tūlītējas pretvērtības saņemšanas, t. i. dibi-
nājas uz uzticību atdot nākotnē pretvērtību.

Gust. Kons (Gohn) apzīmē kreditu ka uzticību uz
otra maksāšanas spējām izpildīt noteiktā laikā savu pienā-
kumu.

Šteins — kredits ir spēja pievilkt svešu kapitālu lie-
tošanai saimniecībā. Šim uzskatam arī piekritīs Šefle

II virziens, kuŗš apkaroja pirmo uzskatus par kredita
identificēšanu ar uzticību, kreditu dēfīnē kā maiņu ar
laika ziņā šķirtiemi pildišanas momentiem (došana un at-
došana). (Der Credit als Tausche mit zeitlich getrenten
Vestungen).

Knies kreditu sauc par atlīdzināmu (engeltliche)
labumu pāriešanu (maiņu) no vienām rokām otrās, pie
kam viena puse izpilda pakalpojumu tagadnē, bet otra—
pakalpojumu nākotnē. Arī *Hufelands* piekrit šim uzskatam.

Vispāri otro virzienu visvairāk aizstāvējuši vācu teo-
rētiskie tautsaimnieki.

Sodens saka, ka kredits ir labumu pārdošana uz vē-
lāku atmaksu (Verkauf von Güter auf später hinausge-
setzte Vergütung) vai arī redz ideālu maiņu uz laiku (ideale
temporalen Tausch)

Bastiats arī sauc kreditu par maiņu uz laiku.

Rošers — kredits ir varbūtīgo nākošo labumu maiņa
pret tagadējiem.

Par Kniesu uzstādītā tālāko atzinēju uzskatams Ad.
Wagners.

Vagners šķiro atmaksājamus (entgeltische Geschäfte)
darījumus — naudas (bargeschäft) darījumus, nodošanas
(Lieferungsgeschäft) darījumus, kredita (kreditgeschäft) da-
rijumus.

Kniesu uzstādītai teorijai vēlāk seko Bišofs Böhm-Ba-
merk, Gilde, Philipovič.

Ši virziena nepilnība pastāv iekš tam, ka viņš nenos-
kaidro kredita oikonomisko daļu, kas ar kreditu tiek pa-
nākts, bet uzsver vienīgi ārējās pazīmes.

III virziens, kura piekritēji kreditā redz konkrētu la-
bumu lietošanas — izmantošanas atļauju svešā saimnie-

cībā (der Credit als Überlassung der Nützung concreter Güter)

Seligmans saka: kredīts ir maiņas darījums, ar kuŗu bagātību-mantu nodod uz laiku otras puses lietošanā. Kredīta būtība sastāv kāda nebūt saimnieciska labuma vai privilēģijas tiesības lietošanā, kuŗš uz laiku pāriet otras puses oikonomiskā īpašumā.

Komorzynskis arī piekrist šim uzskatam.

IV virziens. Marks „Kapitāla“ III daļā izteic domas, ka kredīts ir kapitāla riņķošana, kuŗa atnes procentes. (Der Credit als Cirkulationkraft). Pēc Marksa domām naudas īpašnieks, gribēdams savu naudu izlietot kā kapitālu, kuŗš nes procentes, atdod savu naudu trešām personām (t. i. laiž to apgrozībā, pataisa to par precī), kā kapitālu ne tikai priekš sevis, bet arī priekš citiem, kuŗa patēriņa vērtība pastāv iekš peļņas iegūšanas. Pēc zināma darba padarīšanas, riņķošanas svešā saimniecībā tas atgriežas atpakaļ savā saimniecībā ar pieaugumu.

Šo uzskatu vislabāk formulējis ir *Košinskis*. Viņš saka: zem ražojoša kredīta mēs saprotam kapitāla riņķošanu svešā saimniecībā. Šim uzskatam piekrist arī *Manuilovs*. Bet tā kā kredīts nav tikai ražošanai, bet arī patēriņam, tad pareizaķi teikt: kredīts ir kapitāla riņķošana svešā saimniecībā, kas ir kā korektīvs nepareizai mantas sadalīšanai.

V virziens cenšas kredīta oikonomisko būtību atrast tai apstākļi, ka kredīts veicinot labumu apgrozību, cirkulāciju, un tādā ziņā varot stāties naudas vietā, kā labumu apgrozības veicinošs spēks. Uz šo aizrādījuši *Sodens* un citi, kuŗi tamdēļ gribēja uzskatīt papīrnaudu kā kredīta katēgoriju.

VI virziens mēģina kredītu identificēt ar aizdevumu. (Der Credit als Geldleihe). Šo uzskatu aizstāv *Jering's*. Viņš saka, ka jau romiešu juristi ar vārdu „credere“ esot sapratuši lietas atdošanu saņemšanu ar pienākumu (saistību) to atdot atpakaļ. Šie „res credite“ sastādījuši obligā-

torisko līgumu vienu katēgoriju. Šī katēgorija savukārt dalījiesies divās apakškatēgorijās, skatoties pēc tā, vai ar lietas došanu viņa pāriet faktiskā valdīšanā vai tiesiskā īpašumā. Pirmā gadījumā lietas saņēmēja pienākums bija atdot to pašu lietu, otrā — lietas devējs zaudē lietas tiesisko aizsardzību un bauda tikai tiesību prasīt pretvērtību. Pēc Jeringa domām, šī otrā katēgorijā esot ievietoājams kredīts, — kredīts esot tikai naudas apmaiņa, nauda — kredita līdzeklis.

Atalgošanas princips neesot pilnīgi izvedams, kāpēc tas tiek izlaists no apzīmējuma, bet kredita jēdziens pats par sevi saprotams.

§ 4. Sausim par personas mantu tikai to, kas viņam pašam pieder, bet ne to kas aizņemts no otra uz kreditu.

Ar kreditu persona iegūst zināmu labumu bez pretlabuma došanas. Ar to kredita ņēmēja labumu daudzums uz laiku pavairojas.

Kredīts pēc būtības dibinās uz ražošanu. Ja viens aizņemas mantu — labumu, tad tas to var bez grūtībām atdot tikai tad, ja ar viņu ir palīdzēts ražot, t. i. saimniecība ir pastiprināta. Šī palielināšanās dibinās uz to, ka laižot kapitālu darbā var iegūt vērtības pieaugumu, ar ko atmaksāt aizņemto un vēl iegūt pārpalikumu. Vispār darbošanās ar kapitālu rada jaunas vērtības, kuņas visumā dod pieaugumu, kuņš augstāks par kapitāla procentiem.

Tā kā kredita devējs nes risku par aizdevuma atpakaļsaņemšanu, tad sakarā ar to ceļas procentu maksa. Praksē — jo lielāks ieguvums no kapitāla, jo lielāka par to jāmaksā atlīdzība. Agrāk kreditu pamatoja ar uzticības momentu, kas tomēr dzīvē neattaisnoja sevi. Ir kreditoperācijas, kur uzticība nespēlē lomu, p. p. aizdevums pret ķīlu, kuņas vērtība lielāka par aizdoto summu. Tā tad uzticības moments neiztura kritiku. Arī citas kredita teorijas neiztur kritiku.

Pēc oikonomiskas būtības kredita attiecības var nodibināties uz lietojamiem un izlietojamiem saimnieciskiem labumiem. Aizdodot naudu ne nauda ir mērķis, bet gan

tautsaimnieciskais kapitāls ir tas, pēc kā cenšas kredīts. Tāpēc izšķir lietišķo un naudas kredītu. Par izlietojamo lietu kredītu runā tad, kad aizņēmējs apņemas atdod to pašu lietu atpakaļ. Turpretim, ja aizdod lietu, bet jāatdot tāda pati līdzīga lieta, vai viņas vērtība, — tad tas jau ir kredīts.

Naudas kredītu dod naudas veidā ar nolūku pavairot kredīta ņēmēja pirkšanas spējas. Pie naudas kredīta pēc zināma laika atdod aizņemto kapitālu tāpat naudā. Kredīta nepieciešamību saimnieciskā dzīvē pierāda viņa lielā izlietošana. Vislielākais daudzums darījumu notiek uz kredīta.

II nodaļa.

Kredīts kā tautsaimnieciskais spēks (potence). (Der Credit als volkswirtschaftliche Potence).

§ 5. Kredītsaimnieciskie ieguvumi.

Kā jau redzējām, kredīta uzdevums ir novērst trūkumus privātsaimnieciskā satiksmē pie labumu sadalīšanas. Kredīts parasti sāk darboties tur, kur trūkst līdzekļu vai nu priekš ražošanas vai patērēšanas — sadalīšanas nolūkiem. Ja saimniecībā iegūst kredītu, tad viņas labumu daudzums pavairojas, viņas rīcības aploks paplašinas, bet no otras puses, kredīta devējs izlieto kredīta ņēmēja personā savu kapitālu ražošanas darbam, kas pie viņa atrodies bez darba, būtu bez nozīmes. Tā kredīta devējs, kam kapitāls lieks, ar kredītu gūst iespēju laist darbā savu kapitālu.

No minētā redzam, ka kredīts

- 1) novērš traucējumus saimniecībā;
- 2) palīdz lietderīgi izlietot saimnieciskus labumus (kapitālu) ražošanas nolūkiem;

3) saimniecību intereses tiek saskaņotas un apvienotas vienā kopējā saimniecībā — tautsaimniecībā;

4) ar kredīta palīdzību tiek pilnīgāki un lietderīgāki izmantoti ražošanas līdzekļi.

Iekārtas līdzekļus viņa īpašnieks var laist ražošanas darbā vai nu pats savā saimniecībā, pievelkot vajadzības gadījumā vēl citu personu līdzekļus kredīta veidā, vai arī var nodot darbā citam, kas to var lietderīgāki izlietot, saņemot par kredīta došanu zināmu daļu no tiem ieguvumiem, kuņi nāk par labu ražotājiem.

Tā tad ar kredītu sasniedz sekošo:

1) mantas (saimniecisku labumu) nodošana tādās rokās, kuņās tās vislabāki var izmantot resp. izlietot;

2) atsevišķu uzņēmumu palielināšana līdz tādiem apmēriem, kuņus nav iespējams sasniegt ar privātu īpašumu vien;

3) bieži vien mantas viņu nelielo apmēru dēļ nav izlietojamas vienas par sevi produktīviem mērķiem, bet ar kredīta palīdzību viņas var sakopot lielākos apmēros un lietderīgi izlietot;

4) ar kredīta palīdzību piegādā līdzekļus tādiem uzņēmumiem, kuņi nodarbojas ar ražošanas līdzekļu apgādāšanu (tirdzniecībā) (Absatz von Produktionsmitteln),

5) apmierina mainīgas kapitāla daudzuma vajadzības, tādā ziņā samazinot izdevumus (wechselnder Capitalbedarf der Unternehmungen);

6) palielina ražojošā uzņēmuma darbības apmēru un elastīgumu;

7) kredīts kalpo arī spekulācijai un, cik tālu pēdējā veicina ražošanu, veicina arī to. Ja vien spekulācija dibinās uz pareiziem novērojumiem, tad līdz ar to veicina pareizu oikonomisku labumu ražošanu un izlietošanu. Šī spekulācija nav parastā, p. p. bija zināms, ka uz 1. janvāri 1924. g. būs ļoti daudz vajadzīgi metriski mēri un svāri. Varēja jau paredzēt lielu pieprasījumu, uz ko rūpniekiem vajadzēja sagatavoties. Tā bija puslīdz droša spekulācija.

Kredits veicina netikvien ražošanu, bet arī patēriņu (Die Förderung der Consumtivzwecke).

1) No kredita blakus ražošanas pieaugšanas rodās arī preču patēriņa pieaugums.

2) Kredits piegādā kapitālu patēriņu labumu piegādāšanas uzņēmumiem (tirgotājiem).

3) bieži patēriņa labumus var iegūt tikai ar kredita palīdzību, ieturot kreditu savas mantas ienākumu spēju robežās, p. p.:

a) preču iepirkšanas uz ilgāku laiku (p. p. gaļu),

b) trūkuma gadījumos un

c) vairākkārtēji lietojamu patēriņa labumu iegādāšanai (p. p. mēbeles, mājas, lielākas drēbes).

Kā minēts, kreditu var veicināt kā ar ražošanu, tā patēriņu. Tāpēc arī izšķir divejādus kreditus: *ražošanas* un *patēriņu* kreditus.

Abi krediti pie zināmiem apstākļiem var dabūt citu nokrāsu. Ja ar kredita palīdzību ražo priekšmetus kas nenoiet, tad tādu kreditu nevar uzskatīt pēc būtības par ražošanas kreditu. Vēl ja rašo tādus priekšmetus, kuņus var pārdot vienīgi ar zaudējumiem, tad tas tautsaimniecisks kredits. Turpretim, ja ar kreditu dod iespēju aiztaupīt kapitālu, tad to var uzskatīt nevis par patēriņu, bet par ražošanas kreditu, piem. rudenī iepērkot produktus ziemas vajadzībai. Šinī gadījumā jau tiek aiztaupīts kapitāls, kuņus iespējams laist apgrozībā. Redzam, ka jēdzieni ražošanas un patēriņa krediti nav tik vienkārši noteicami, kā tas no pirmā acu uzmetiena liekas.

Var šķirot kreditus pēc labumiem, kuņus kredits iegūst, kā arī nolūkiem, kādiem tos patērē, piem. ja amatnieks par aizņemto naudu iegūst pārtikas līdzekļus un tos patērē, tad ne vienmēr var būt runa par patēriņa kreditu. Ja patērētājs tādā ceļā aiztaupīto naudu izlieto mašīnu un darba rīku iegādāšanai, tad tas ir *ražošanas kredits*. Tāpat arī darba spēju uzlabošanai izlietotie krediti būs ražošanas, bet ne patēriņa krediti. Tāpēc prof. *Komorzyński* saka, ka nav laimīgs *Vagnera* ražošanas un patēriņa kredita dēfinējums, pēc kuņa uz kredita iegūti

patērēšanas priekšmeti ir tūliņ patēriņa kredīts. Arī *Kniess* šķiro kredītu pēc tā vai priekšmetu, kuŗu iegūst uz kredīta izlieto ražošanai vai patēriņam. *Ad. Smits* saka, ja kredītu izlieto tiešam patēriņam — ir izšķērdētājs, jo šīnī gadījumā viņš nevar maksāt rentes. Šie dēfinējumi ir kļūdaini un nepilnīgi, kā to redzam no Komorzynska papildinājuma.

Varam izšķirt trīs tipiskus gadījumus, kad patēriņa kredītam ir oikonomiska nozīme:

- 1) ārkārtīgu vajadzību apmierināšana uz laiku,
- 2) trūkuma gadījumos, kad uz laiku apturēti ienākumi un
- 3) priekšmetu apgādāšanai, kas izlietojami ilgāku laiku.

Patiesībā tikai minētos gadījumos var runāt par kredītu. Ja turpretim kredītu izlieto citiem patēriņa nolūkiem, tad nevar runāt par kredītu no oikonomiskā viedokļa. Tāpat neoikonomā ir ražošana ja priekšmeti jāpārdod zem pašcenas. Šīnī gadījumā ražotājs nav spējīgs maksāt rentes.

Vislielāko lomu patēriņa kredīts spēlē sabiedriskos kredīta uzņēmumos (*öffenliche Creditaufnahme*) — valsts un komūnāluzņēmumos, piem. Rīgas pilsēta var aizņemties naudu labierīcībām, kā ielu dzelzceļu būvēm u. t. t., u. t. t.

Kredīts atnes labumu oikonomiskā ziņā kā bagātību krāšanas līdzeklis. (*Der Credit als Mittel zu Aufsparung*).

Izšķir divas labumu uzkrāšanas:

- 1) saimniecisku labumu krāšanu vēlākai izlietošanai (*Aufsammeln von Gütern für späteren Bedarf*);
- 2) labumu krāšana, ar ko vēlāk var panākt ienākumu pavairošanu (*jenes Aufspärung, welche das Einkommen der Wirtschaft für alle Folge mehrt*). (Ja labumi ir iekrāti, tad tos var vai nu izlietot patēriņam, vai tālākai ražošanai).

Pirmā gadījumā labumu izlietošanu atliek uz nākamo laiku, otrā gadījumā pavairo ienākumu, panāk ilgstošu labumu pieaugšanu. Šīnī ziņā krāšana ir saimniecības

īpašuma — mantas — vairošana no ienākuma (Die Aufsparung ist Vermögensbildung aus dem Einkommen).

Sos jēdzienus savā laikā jau šķiroja *Malthus*, atšķirot jēdzienus „saving“ no „accumulation of capital“. Arī *Mills*, *Rob. Meyers*, *Montmartini* šķiro jēdzienus. Meyers labumu uzkrāšanu vēlākai izlietošanai nosauc par „Vorratsbildung“, otro — „Anlage der Ersparnisses als werbendes Capital“.

Aiztaupīto summu krājējs var izlietot vai nu paša saimniecībā var arī nodot kā kreditu citu saimniecībā. Krājējs var būt arī kredita ņēmējs. Tas notiek tad, kad viņa paša iekrājumi vēl ir mazi, bet saimniecības racionāla vešana prasa liekāku kapitāla ieguldīšanu. Šinī gadījumā krājējs aizņemas uz kredita naudu saimnieciskai izlietošanai. Jo vairāk tauta krāj mantu, jo lielāka ir viņas pamata bagātība (Stammvormögen).

§. 6. Kredita saimnieciskās briesmas. (Die wirtschaftlichem Gefahren des Credits).

Kredits var saimniecības netikvien veicināt, bet arī apdraudēt. Kredits apdraud saimniecību:

1) ja tas netiek no kredita ņēmēja kārtīgi izlietots, vai mazāk lietderīgi izlietots, kā to būtu varējis izlietot kredita devējs;

2) ja tas veicina nesaimniecisku cilvēku darbību;

3) ja kredita ņēmējs to izlieto riskantos pasākumos (it sevišķi, ja viņam nav stingra uzskata par pienākumiem un saistību izpildīšanu), paplašina saimniecību līdz nevēlamām robežām, t. i. rada pārprodukciju. Tanī ziņā cilvēkos valda nevisai pareiza saprašana, ka nevar ar kreditu riskēt. Cilvēks, kam pašam būs kapitāls, par saviem darbiem vairāk pārdomās; (p. p. acumirkli tirdzniecība ar Krieviju).

4) ja kreditu izlieto patēriņam, pie kam nākotnē nav paredzami noteikti ienākumi, ar kuņiem varētu segt kreditu un patēriņu;

5) pārāk viegli pieejams kredita tiešais patēriņa priekšmetu daudzums tiek pārvērtēts un iestājās pārprodukcija. Pārprodukcija iestājas ne tikai vienā zināmā priekšmetu grupā, bet arī citos ražošanas veidos, kas stāv tuvos sakaros;

6) pārāk viegli pieejams kredits veicina izšķērdību un neapdomību;

7) viegli pieejams kredits vēl veicina nezolīdu akciju biedrību dibināšanu.

Šis nevēlamās kredita parādības var novērst vienīgi ar labu kredita stāvokļa pazišanu. Kredita devējam vispirms jāpazīst kredita ņēmēja personīgās īpašības un kredita izlietošanas veids, kredita nolūks (kā tas ir Anglijā). Ja personai ar stingri morāliskiem pamatiem, uzskatiem vajadzīgs kredits, tad tai viegli pietamams kredits pat neskatoties uz mantas stāvokli.

Arī kredita devēja persona spēlē lomu kredita operācijās. Ir ieteicams speciāls institūts — bankas, ne personīga kredita došana.

Tālāk, no liela svara ir apdomīga likumdošana, kuŗa sargā kredita devēja intereses un drošību. Jo labāka un pilnīgāka likumdošana, jo vieglāk pieejams kredits, jo vairāk piesola kreditu. P. p. Dažās valstīs, kā Vācijā, *hipotēkariskais kredits* bija ļoti attīstījies pateicoties plašai zemes grāmatu attīstībai. Pārvedot parādu uz nekuštamu īpašumu kredita devējs var justies drošs. Mazāku lomu hipotēkariskais kredits spēlēja Anglijā, Francijā, bet sevišķi niecīga loma piekrita — Krievijā. Musu zemes grāmatu iekārta pārņemta no Vācijas.

Debitora stāvokli tā tad raksturo 3 faktori:

- 1) viņa īpašības,
- 2) mantas stāvoklis un
- 3) likuma gādība par kreditora interesēm.

Saimnieciskā dzīvē nav ieteicama kredita likumdošanas tiesību ierobežošana zināmām ļaužu šķirām. Tas nav vajadzīgs, ja labi nostādīta likumdošana. Pie kredita drošības tā tad ir no svara vai debitors *grib*, vai var

maksāt un vai var viņu piespiest maksāt. Tālākais apdraudējums ir:

§. 7. Kredita ņēmēja izmantošana noziedzīgos augļotāja nolūkos.

(Die Gefahr wucherischer Ausbeutung des Creditnehmers).

Par augļošanu oikonomiskā nozīmē sauc iepriekš nodomātu otra mantas vai viņa daļas piesavināšanos ar kredita palīdzību. (Komorzyeńska dēfinējums. Als wucherische Ausbeutung des Creditnehmers erscheint es, wenn der Creditgeber bewusst un absichtlich vermittelt des Creditengeldes Vermögen des Creditnehmers an sich zieht). Augļošana var notikt:

1) vai nu kredita ņēmēja nezināšanas vai nepiedzīvojumu dēļ un

2) vieglprātības vai trūkuma gadījumos.

Augļotāja nolūks nav līdzēt kredita ņēmējam, — bet gan iegūt vienīgi sev labumu. Augļošanas negatīvās puses parādās iekš tam, ka viņa veicina izšķērdību, t. i. tautsaimniecisku labumu izšķiešanu nesaimnieciskiem mērķiem. Augstu procentu maksājot, debitors kļūst maksāt nespējīgs. Tikai tādā ceļā debitors var tikt pie svešas mantas.

Augļotāja tiesiskais jēdziens zināmos vēsturiskos laikmetos bijis dažāds un mainīgs tomēr visumā daudz nav attālinājies no oikonomiskā augļošanas jēdziena. Pēc kanoiskām tiesībām viduslaikos katrs aizdevums pret jeb kādām procentēm tika uzskatīts par augļošanu. Šāds uzskats par reņšu ņemšanu radās aiz tiem apstākļiem, ka pat līdz jaunākiem laikiem kreditu — aizdevumu ņēma ne ražošanas, bet patēriņa nolūkā. Bet kā jau zināms, par patēriņa kreditu rentes nav iespējams maksāt. Kanoisko tiesību uzskats dibinas pa daļai uz Kalna sprediķi, kas ievietots Lukasa evaņģ. VI nod 35. pantā. „Aizdodiet nenieka par to atpakaļ negaidīdami“. Arī antiskie filozofi,

kā *Aristotelis* bija tanīs domās, kā nauda nevar radīt pieaugumu, t. i. nauda ir neauglīga.

Šādi uzskati varēja pastāvēt tikai tik ilgi, kamēr pazina vienīgi patēriņa kreditu. Līdz ar ražošanas kredita izcelšanos un kredita izlietošanu oikonomiskiem mērķiem radās nepieciešamība atcelt procentu nolieguma likumu. Sākumā šo likumu vienkārši apgāja ar dažādu izdevumu aprēķināšanu, līdz beidzot ar zinātnieku atbalstu nonāca līdz likuma atcelšanai. Starp citu *Kalvins* aizrādīja, ka bībeles attiecīgā vietā ir pārpratums, jo tur esot runa tik par labdarību (*Liebesdienst und Wohltat*). Jau 16. un 17. g. simteņa zinātnieki bija nonākuši pie pārliecības, ka kapitāla lietošana rada vērtību pieaugumu. Uz šī vērtību pieauguma tad arī dibinas renšu ņemšana.

Arī viduslaikos, kā subjektīvam izņēmumam no likuma, aizdevumu namiem (*Montes pietatis*), naudas mainītājiem, bankām un žīdiem bija pieļauts ņemt atbildību par aizdevumu pārvaldīšanu, bet tikai līdz zināmām maximum procentam, ko noteica likums. Aprēķināts, ka Austrijā 1244. g. žīdu aprēķināmais gada procents bijis 174 proc. Arī pie pārvedumu vekseljiem bija viegli noslēpt procentu aprēķināšanu. Bez tam likums atļāva aprēķināt „interesi“ par labu kredita devējam, tanī gadījumā, ja debitors aizdevumu laikā neatmaksāja. Pēdējā apstākļa dēļ kreditoram bija iespēja dot kreditu uz īsu laiku, bet tā kā debitors ar šo īso laiku nevarēja apmierināties, tad bija spiests par kredita lietošanu maksāt procentes. Tālāk praktizēja „*Rentenkauf*“, kur par aizdoto kapitālu kreditors ieguva mūžīgas rentes, kas bija tuvu procentīgām aizdevumam, jo par renšu nesamaksu termiņā — nokavēšanu kreditors varēja prasīt kapitāla atmaksu. Vēl lietoja „*contractus trinus*“ priekš kapitāla ieguldīšanas sabiedriskos uzņēmumos. Par šādiem ieguldījumiem sabiedrība garantēja zināmu ienākumu (ienesīguma) procentu minimumu, kā arī kreditoru atsvabināja no visiem varbūtējiem zaudējumiem. Šāds kapitāla ieguldījums jau uzskatāms par procentes nesošu aizdevumu. Praktizēja vēl kapitāla aizdošanu pret nekustamu ķilu (*Satzung*). Kredi-

tors, saņemot ķīlu savā valdīšanā un izmantošanā, ieskaitīja ķīlas ienākumu kā debitora atmaksu. Nereti gadījās, ka ienākumu neatskaitīja no aizdotā kapitāla, bet gan kā atlīdzību par kapitalu. *Renšu* ņemšana aizliegumu pirmā atcēla *Anglija 1545. g.* Heinricha VIII valdīšanas laikā. Vācija renšu aizliegumu atcēla pakāpeniski 16. — 17. g. s., bet galīgi 1654. g., Francijā renšu noliegums pastāvēja līdz lielai revolūcijai 1789. g.

Līdz ar renšu aizlieguma atcelšanu gandrīz visās valstīs ievada maksimālo renšu normu. Kas šo normu pārkāpa — tika uzskatīts par augļotāju. Šāds procenšu normējums pie aizdevumiem pastāvēja jau ar senos laikos pie romiešiem. Tā procenšu norma 451. g. pr. Kr. bija noteikta uz 10⁰%, 347. g. pazemināta uz 5⁰%, bet 332. g. procenšu ņemšanu pavisam noliedza. (lex Genucia). Ar laiku tomēr likumdošana bija spiesta piekāpties un noteikt max. proc. 12. Aizdevumu procents priekš jūras kuģu būves tika atstāts pilnīgi neierobežots.

Vācija 17. g. s. nolika mx. 10⁰%, tad pazemināja uz 6⁰% un 5⁰%. Tomēr 1893. g. procenšu normas ierobežojumu atcēla. Krievijā max. 12⁰%.

Jaunākos laikos par augļotāju uzskata tādu kredita devēju, kas negodīgi izmanto kredita ņēmēja psiholoģiskos trūkumus, t. i. personību kas nespēj oikonomiski pareizi spriest par kredita lietderīgu izlietošanu. Valsts iestājās pret augļošanu arī tāpēc, kā vienas personas krīze izsauc bieži arī krīzes citās saimniecībās, pat bankrotus, jo uzņēmumi saimnieciskā ziņā ir saistīti.

Kā līdzeklis pret bankrotiem kritiskos brīžos ir *morātorijs*. Ar morātorija ievēšanu visi maksājumu termiņi tiek atcelti un nolikti uz vēlāku laiku.

Visumā ņemot nav ieteicams par kredita došanu nolikt max. proc. normu. Tā arī pag. gada simt. II pusē daudzas valstis atcēlušas max. proc., bet atlikumos patūrēts jēdziens par augļotāju. Max. mērs Krievijā bija 12⁰% kas pārņemts arī pie mums. Procenšu mērs dažādos laikos var būt dažāds, kā to pierāda spilgts piemērs Vācijas nesēnā pagatnē p. p. pēc kara laika ņēma par aizdoto

kapitālu līdz 6% dienā. Šo parādību var izskaidrot vienīgi ar ārkārtējo valūtas krišanu. Jāņem vērā, kā procenšu mērs satur sevī arī risku, un naudas vērtības krišana ir tas pats, kas neatdošana.

§ 8. Kredits naudas saimniecības labumu cirkulācijas kalpībā.

(Der Credit in Dienst der geldwirtschaftlichen Gütercirkulation)

Kredita prasības dokumenti ka naudas vietnieki (die Credit ansprüche als Gelder mittel) — naudas surogāti.

Ne pats kredits kalpo naudas saimniecības labumu cirkulācijai, bet gan īstermiņa prasību tituli, kas cēlušies uz kredita pamata. Prasību tituli ir dokumenti, kas izteic prasības pret debitoru. Kreditoru prasību dokumenti, kas izteikti praktiskā formā, ir vekseļi, čeki, pārvedumi u. c., kas cēlušies uz kredita operāciju pamata. Īstermiņa kreditu prasību dokumenti tiek lietoti naudas vietā, caur ko naudas pašas lietošana samazināja. Arī banknotes ir kreditu prasību dokumenti, kuŗas izlaiž ar nolūku ietaupīt zināmus izdevumus. Kā maksāšanas līdzekli var lietot arī tādus dokumentus, kuŗi nav cēlušies uz kredita prasību pamata, p. p. noliktavas zīmes u. c. kaut ar pieņemt vērtību.

Kreditu prasību dokumentus, kā naudas surogātus var izlietot divejādās formās:

- 1) norēķināšanas forma — Verrechnung, Compensatio
- 2) pārvešanas forma — Überweisung, Assignation Gesion.

Pirmā gadījumā norēķinājās divas personas, kuŗām vienai pret otru ir savstarpēji maksāšanas pienākumi. Otrs gadījums paredz trīs vai vairāk personas, pie kam viena persona to kredita prasību, kuŗa ir otrai personai pret trešo personu (kuŗa preces saņēmusi), pieņem kā maksājumu un liek sev pārvest attiecīgas prasības tiesības.

Pie šādas apgrozības būs sekoši ietaupījumi:

1) tiek panākta metalnaudas ietaupīšana t. i. tiek ietaupīta netikvien viņas nolietošanas cirkulācija, bet tiek sasniegts arī viņas daudzuma samazināšana. Šāds metalnaudas vispārēja daudzuma samazināšanās ir *tautsaimniecisks ietaupījums*.

2) darba spēka un pārvaldes pūļu ietaupīšana. P. p. lieka top naudas skaitīšana, lielu summu glabāšana, sūtīšana, apdrošināšana. Dažos gadījumos nekādi ietaupījumi netiek panākti, p. p. pie preču pirkšanas uz kreditu, ja termiņā netiek samaksāta nauda.

„Augstskola Majā“ Nr. 33.

Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Pēc lekcijām lasītīm Latvijas Universitātē).

15. lekcija.

Izdevumu un naudas aiztaupīšanu panāk sekošās operācijās:

a) ar norēķināšanos kontokorentā. Pie kontokorentu attiecībām starp diviem tirgotājiem norēķināšanās notiek nevis pēc katras atsevišķas operācijas, bet pēc zināma laika sprīža, savedot prasību un preprasību kopsummu. Pie tam norēķinu saldo var vai nu nolīdzināt skaidrā naudā, vai atstāt rēķinā uz turpmāku laiku;

b) pie norēķināšanās ar *kliringa* (clearing) *palīdzību*;

c) ar vekseļu palīdzību, kurus lieto kā maksājumu trešām personām;

d) (banku) *akceptu kredita*. Par banku akceptu sauc tādas attiecības starp divām personām, kur banka liek savu drošību — akceptu. Praksē tas norit tā: vekseļa izdevējs pirms vekseļa laišanas apgrozībā, ievāc akceptu no

bankas un tikai tad ar bankas akceptu nodod kreditoram priekš apgrozības. Vekseli tomēr izpērk viņa izrakstītājs, bet ne banka, bet pēc izpirkšanas vekseli nosūta bankai. Še banka piedalās kā galvotāja;

e) naudas pārvešana ar vekseļu palīdzību, ja naudas saņēmējs atrodās citā pilsētā;

f) ar noguldījumiem depozītu un žiro bankas samazina izdevumus par pārvedumu — lietojot čekus;

g) lietojot banknotu kā naudas vietnieci;

h) lietojot papīra naudu istā nozīmē (Staatsnote) — aiztaupa naudas izdevumus;

i) biržas satiksmē priekšā nākošā naudas norēķināšanās, p. p. piršana uz starpību. Te termiņā samaksā tikai diferenci;

k) devīzes, kā internacionāls maksāšanas līdzeklis.

No aprādītā redzam, ka ar kredīta dokumentu palīdzību naudas daudzums priekš apgrozības zināmā mērā samazinās. Kredīta dokumenti apgrozībā uzstājas kā naudas daudzuma regulātori. Ja pieprasījums pēc maksāšanas līdzekļiem pieaug, izlaiž kredītdokumentus, mazinas — ievilk atpakaļ. Šo kredītdokumentu izlaišanu, resp. ievilkumu piemēro momenta prasībām. Kredīta prasības atstāj arī zināmu iespaidu uz naudas stabilitātes stāvokli; ar atveramo kredīta lielumu ir iespējams regulēt cenu kustību valstī.

§ 9. Dažādas teorijas par kredīta iespaidu tautsaimniecībā.

Pēc *Ad. Smith'a* pacēlās teorijas, kas uzskatīja, ka kredīta prasības dod divejādā ziņā *varu par ienākumiem*:

1) *dalība pie svešas saimniecības ienākumiem* par visu kredīta lietošanas laiku un

2) *nodrošina nākošo labumu valdīšanu*, t. i. *Cüterbesitz*, no kuŗas pēc kredīta attiecību izbeigšanas varēs iegūt ienākumu (ar atdabūto kapitālu un procentēm). Tāpēc kredīta prasība nozīmē privātu mantu — īpašumu.

Par kredita prasību, kā tālāk dodamām tiesībām, pie viņas tālāk nodošanas satiksmē (im Verkehre), iegūst zināmu *atlīdzību*. Tā tad viņa ir *maiņas vērtība*. P. p. vekselis ir kredita prasība un viņam ir maiņas vērtība.

Bet šie *ienākumi*, par kuņiem ar kredita tiesību palīdzību iegūst varu, tiek *iegūti ar labumiem*, kuņi tiek izsniegti ārpus šīs varas un kuņi ir reāli (reāla manta). Cik tālu kredita prasības ir dalība pie svešas saimniecības ienākumiem, tie ir kredita ņēmēja saimniecībā atrodošies maiņas labumi (wechelnde Güter) (apmainami labumi); bet cik tālu tie atzīmē nodrošinājumu uz nākošo labumu valdīšanu, tad tie ir tie labumi, ar kuriem kredīts tiek atdots, resp. saņemts atpakaļ. Kreditprasība pati par sevi nav labums, nav lieta, kas ar viņā piemītošiem spēkiem varētu būt par cilvēku prasību apmierināšanu līdzekli. Kredita prasība ir tikai tiesisks iestādījums, pēc kuņa kreditdevēja attiecīga manta pagaidām atrodas kreditņēmēja īpašuma valdīšanā, bet kreditdevējam pieder vienīgi atpirkšanas tiesība.

Ar kredita došanu rada vienīgi prasību, bet ne jaunus labumus, t. i. pavairojas prasību daudzums, kuņas var laist tālāk, bet ne labuma kopsomma — reālās mantas.

Tāpēc jāizšķir divējādi labumi:

1) *vienkārši labumi*, kas spējīgi apmierināt cilvēku prasības un

2) tādi *labumi*, kam ir tikai maiņas vērtība, t. i. *maiņas labumi*.

Ar maiņas labumiem var iegūt vienīgi tādus labumus, kuņi var apmierināt cilvēku prasības, ar prasību dokumentiem kā tādiem cilvēku prasības nevar apmierināt.

Kaut gan kredīts kā tāds veicina cilvēku sadarbību un viņu darba ražīgumu, tomēr kredita prasību pieaugumu nevar uzskatīt par bagātības pieaugumu. Kredīts nerada jaunu īpašumu, kapitāla (Vermögen), viņš tikai jau esošo mantu nodod jau citā saimniecībā priekš iz-

mantošanas, resp. izlietošanas. Tā tad ir maldīgs uzskats, ka kredīts rada jaunas vērtības.

Šinī jautājumā nesenā pagātnē valdījis maldīgs uzskats, it kā *kredīts radot jaunas vērtības — bagātības*. Šis maldīgais uzskats uzlūkojams kā maiņas un reālu labumu neizprašanas sekas.

John Law'a, Cieszkowski un citu mācības par kredītu.

17. g. s. beigās un 18. g. s. sākumā tautsaimniecības teorētiķis un finansists John Law attīstīja un izveda praksē Francijā savu mācību par kredītu, kuŗa sacēla veselu saimniecisku kustību. John Law'a mācības pamatā bija uzskats, ka kredīts rada jaunas bagātības. Šo mācību ziniski mēģināja pamatot arī Macleod's. Apskatīsim tuvāki John Law uzskatu, kuŗu zināmā mērā atbalsta jaunāko laiku teorētiķi, kā Dietzels, Böhm-Bawerks, Searwats, Schäffle, Wagners, un pa daļai Böttgers.

John Law mēģināja Francijā metala naudas vietā ievest *kreditnaudu, dibinātu uz zemes īpašuma tiesībām*. Kaltas naudas sliktas īpašības pēc John Law ir tas, ka ar metala lietošanu naudas vajadzībām pamazīnieties metala daudzums rūpniecībai. Ja, turpretī izlaistu naudas zīmes uz zemes rēķina, tad nauda varētu iel apgrozībā pietiekoši nodrošināta ar zemi, bet zemi pašu varētu izlietot tiešiem nolūkiem, t. i. tiktu dubultots no zemes iegūstamais labums. Tiktu iegādātas jaunas vērtības, kas daudzkārt pavairotu tautas bagātības. Kaut gan nācījas naudas vairumu varētu pavairot ar to, ka bankas izsniegtu vairāk banknošu, nekā paša metala segums, — tomēr lielu ieguvumu ar šo nevarētu mantot. Banknošu apmaiņai tomēr būtu jātur zināms daudzums metala, ja negrib zaudēt viņu maksāšanas spējas. Uz zemi dibinātas naudas zīmes varētu izdot pietiekošos apmēros, tas nav iespējams pie metala nodrošinājuma. Tā tad John Law pirmā kļūda bija tā, ka viņš domāja, ka uz zemi dibinātās naudas zīmes var pavairot pēc vajadzības, bet uz

metalu dibinātās naudas zīmes — ar viņu daudzumu pavairošanu naudas vērtība krīt. Bez šīs kļūdas John Law pielaida vēl otru kļūdu, domādams, ka uz zemi dibinātās naudas zīmes var pavairot tautas bagātības, radot jaunas vērtības. Saprotams, varētu būt runa par labumu pavairošanu tik tālu, cik šīs jaunās naudas zīmes ieņem metala naudas vietu un tā atsvabinātu šo metalu no funkcionēšanas apgrozībā. Pie tam naudas zīmju daudzums būtu ieturams zināmās robežās. Tikai par to atvietoto metala daļu varētu runāt par tautas bagātības pieaugšanu, cik no atbrīvotā metala tiktu izlietots rūpniecībā. John Law uzskatīja nācīgas bagātību pieaugšanu daudz plašākā mērā, ārpus naudas zīmju vajadzības robežām, pamatojot, ka ar šo jauno naudu varētu arī zemi pirkt.

Tā tad John Law uzskatīja, ka ar jauno naudas zīmju pieņemšanu persona kreditē par to summu, cik liela ir viņas pirkšanas spēja. Tā radās uzskats, ka nemateriāli labumi varot iegūt lietišķu — materiālu vērtību.

Cieszkovski savā rakstā „Du credit et de la circulation“, kuŗš pirmo reizi Parīzē parādījās 1839. g., atzīst John Law pamatdomas par pareizām: vajagot tikai to pa reizi ievest. *Cieszkovska* doma ieguva par jaunu Francijas uzmanību. Pēc *Cieszkovska kredita uzdevums ir mobilizēt kapitālu*. Lai piedotu kreditam piekrītošo uzbūvi, viņš lika priekšā pataisit to par valsts prerogatīvu (īpašumu). Valsts uz savu zemes īpašumu (domeņu) kapitālistu zemes nodokļu pamata izdod vajadzīgo kredita naudu (zīmes), kuŗai par ķīlu būtu zeme. Šīm kreditzīmēm jābūt neapmaināmām, bet procentīgām un jācirkulē kā naudai. Viņas valsts varētu izlietot:

1) kā maksāšanas līdzekli valsts dažādās vajadzībās, piem. iepērkot,

2) valsts parādu zīmju uzpirkšanai un

3) lietot kredita izsniegšanai privātiem.

Arī *Cieszkovskis* šīņi ziņā atkārtoja John Law kļūdu, ticēdams, ka šīs zīmes paturēs savu nominālvērtību, pa-

teicoties viņu nodrošināšanai, negriežot vērību uz to, vai apgrozībā būs pieprasījums pēc šīm zīmēm vai ne. Cik tāļu šīs zīmes dotu ienākumus ar savu procentu un tiktu pie prasības pēc naudas noguldīšanas, viņām zināma maiņas vērtība būtu; tādā gadījumā viņas lietotum priekš naudas noguldīšanas, bet ne kā naudu apgrozības nolūkos. Bet ja viņas tomēr ietu apgrozībā kā nauda, tad tas liecinātu ka viņas netiek prasītas naudas noguldīšanai. Arī Ciszkowskis domā, ka šīs kredita zīmes būtu jau radīts kapitāls, bet ne esošo vērtību priekšstāvis. Zemes vērtība tiktu dubultota.

Ciszkovska dedzīgais piekritējs *Joseph Garnier* arī atzina kredita mobilizējošo spēku, bet nepiekrita tam, ka šim kapitālam ir radošas spējas.

Macleod'a mācība.

Macleod's — anglis — 19. g. s. II pusē sirsnīgi aizstāv uzskatu, ka *īstermiņa reāli nenodrošinātas prasības* (schwebenden Creditansprüche) esot tautas bagātību pavairošana, jauna kapitāla radīšana. Viņš pretojas uzskatam, ka ar kredita palīdzību tikai esošās mantas tiek nodotas otrās rokās. Viņš noraida *Turgot* izteicienu, ka kredīts ir vienkāršs aizdevums un izskaidro to ar pārpratumu. Kredīts neesot vienkārša esošo labumu tālākdošana, bet gan ar kredita prasību tiek radīts jauns kapitāls, tiek kapitāls pavairots, Viņš pārmet klasiķu teorijai, ka tā neredzot to milzīgo vērtību, kuŗa radīta aizdevuma kapitāla formā ar kredita palīdzību un kura tagad spēlē tik lielu lomu. Viņš mēģina savu teoriju ziniski dibināt. Kaut gan viņa uzskatus tautsaimniecības klasiķi apgāž, tomēr viņa teorija atrod dzirdīgas ausis līdz līdzšinējiem teorētiķiem. Macleods aizrāda

1) ka kredita prasības, kuŗas izlieto naudas vietā, t. i. kā naudas surogātu, kā arī pāri par metala daudzumu izlaistās banknotes ietaupot metala naudu — metala monētu metālu un vairojot tautas bagātību. Šinī

ziņā viņš atsaucās uz *Ad. Smith'u* un vēlākiem tautsaimniecības teorētiķiem, kas arī esot tādos uzskatos;

2) viņš pieved par argumentu to apstākli, ka īslaika kredita prasības tādēļ esot bagātības vairotājas, ka tās esot *maiņas labumi*; viņām ir spējas iegūt maiņā *pretvērtību* un arī pašām būt par *maiņas līdzekli*. Bet tā kā šīm prasībām ir maiņas, pirkšanas spējas, spējas iekustināt (satiksmē) labumu apgrozību, tad viņas pašas arī ir labumi, tikai nemateriāli labumi. Arī šie nemateriālie labumi līdzīgi materiāliem labumiem ir tautas bagātības sastāvdaļas. Tā kā kredīts ir tas, kas šos nemateriālos labumus rada un pavairo kopējo labumu daudzumu, tad viņam ir arī spējas bagātību pavairot, bet tā kā kreditam ir spējas labumus iekustināt apgrozībā (apmaiņu), tad arī īslaika kredita prasības ir radošs kapitāls. Bet tā kā viņš *kredita prasību* pašu sauc par *kreditu*, tad viņš saka, ka kredīts un kapitāls ir viens un tas pats. To klasiskā skola aizrāda uz uzskata maldīgumu, ka jāatsšķir jēdzieni — maiņas vērtība (value of exchange) un lietošanas vērtība (value of use), kas nav viens un tas pats. Pēc Macleoda domām ir tikai kvantitīva izmaiņas vajadzība „value“ ir tikai „exchangeable relation“ un labums „article of wealth“ ir viss, kam vien ir maiņas vērtība. Klasīki (*Ad. Smith*) saka, ka kredīts jauna nekā nerada, ražot var tikai ar materiālām vērtībām. Tomēr tik vienkāršs tas jautājums nav un Macleoda mācību tādā veidā noraidīt nevar.

Kreditu lietās var nākt priekšā divi gadījumi, piem. banka atveļ jaunu kreditu un to izmaksā. Aplūkojot šo rīcību tautsaimnieciski tam var būt dažāda nozīme:

1) vai pirkšanas spēju nodošana kreditņemejam ir saistīta ar attiecīgu pirkšanas spēju atņemšanu vienai un nodošanu otrai saimniecībai (it īpaši ar ietaupījumu krāšanu) un

2) vai tur ir darīšana ar jaunu pirkšanas spēju radīšanu ar papildinātu kredita palīdzību, t. i. kopēju pirkšanas spēju pavairošanu ar kreditu. Pirmā gadījumā kredīts tiek ierindots esošo materiālo labumu kategorijā, bet otrā

gadījumā — virs esošo materiālo labumu kategorijā. Šo pēdējo gadījumu var apzīmēt par *inflātoriska kredita* atvēršanu, pretēji pirmam gadījumam — *neinflātoriskam*.

Ja aplūkojam pirmo gadījumu, tad redzam ka kredīts nepavairo tautas bagātību, jo bazējas tikai uz jau esošiem tautsaimniecībai derīgiem labumiem. Starpība tā, ka šinī gadījumā labumus izlieto tā persona, kuŗa ar viņu iegūst neizlietotu ienākumu.

Ne tik vienkārši stāv lietas ar otru gadījumu. Tamdēļ cik liela nozīme arī nebūtu klasiķu uzskatam, tas nespēj pietiekoši atrisināt uzstādīto jautājumu, ka arī inflātoriskais kredīts rada labumus tautsaimniecībā — tautsaimniecisku kapitālu kredita ņēmeja saimniecībā. Šis kredīts var izteikties mašīnu, ēku u. t. t. formās, ar kuŗu palīdzību tiek radītas jaunas vērtības.

Pēc klasiķu teorijas mēģina inflātoriskā kredita jautājumu izšķirt divos virzienos:

1) līdzina pirmo klasiķu virzienam un saka, ka *kreditam ir kapitāla radošs spēks*, t. i. dod iespēju iegūt savā rīcībā tautsaimniecisku kapitālu;

2) otrs virziens paliek pie klasiķu uzskata — pretēja uzskata. Lai cik naudas netiek radīts, tomēr kapitāls tautsaimnieciskā nozīmē netiek radīts. Gan ar kredita palīdzību tiekot ierīkotas jaunas ražojošas iestādes, bet tas notiekot tikai tad, ja jau labumi esot saražoti un gaidot tik pēc pieprasījuma. Izlietojot *saražotos labumus* kredita veidā tiekot radīts tautsaimniecisks kapitāls. Kreditam pašam kā tādām neesot labumu radošas spējas, bet vienīgi spējas novietot labumus vajadzīgās vietās. Ja šī labumu novietošana nenotiek, tad kreditam nav ražošanas spējas, *nedarbojās kapitālradoši*. Šis uzskats tagad ir *dominējošais*, kaut gan daži teorētiski tam nepiekrīt, piem. *Hahns* Vācijā apgalvo pretējo un saka — katra kredita novēršana neaptur iestādes. Tamdēļ spēkā paliek uzskats, no vienas puses, kad kredita atvēršana nav vēl pārprodukcija, jo tikai ar ražošanu var dabūt reālus labumus; bet no otras puses — kredita ražojošo spēku praksē nevar noliegt, t. i. kredīts nav ražošana, bet to-

mēr viņam piemīt ražojošs spēks. Izeju no šīs dilemmas neesot iespējams atrast tik ilgi, kamēr stāvot uz tāda stāvokļa, ka tikai ar ražošanu var pavairot kapitālu tautsaimnieciskā nozīmē. Šāds uzskats esot nepareizs. Kapitāla izcelšanās nav līdzīgos nosacījumos labumu ražošanas jautājums, bet gan patērēšanas jautājums, t. i. labumu sadalīšanas jautājums un pie tam divos virzienos — laika un personu ziņā (intertemporālā un interpersonālā ziņā). Viņš saka :

1) ka nācījas kapitāla krājumi var palielināties bez ražošanas palielināšanās, redzams no tā, ka ar katru ražošanas spēju ceļu palielināšanos (mašīnu iepirkšanu) rada tautas bagātību pieaugšanu. Pirmā perioda darba produktu (mašīnu) aizkeļ otrā periodā ražoto mantu daudzumu bez kā kopējo produktu daudzums būtu pavairots ;

2) ka nācījas kapitāla labumu krājumi ražošanas palielināšanai līdzīgos nosacījumos nav palielinātas ražošanas sekas, bet gan laika ziņā labumu sadalīšanas pārmaiņas sekas, redzams no tā ka produkcija pie ražošanas spēju ceļiem nav nekas cits, ka patēriņa aplikšana. Nevis tagadnē tiek patērēti tagadnē iegūtie labumi, bet gan augstākās pakāpes labumi tiek produktīvi izlietoti nākotnē pie nākotnē patērējamo produktu ražošanas. Zem augstākās pakāpes labumiem saprotam tos tautsaimnieciskos labumus, kas neapmierina cilvēka prasības, kā mašīnas, darbarīki, pusfabrikāti u. t. t. (arī jēlvielas);

3) ka nācījas kapitāla labumu pavairošana ir labumu sadalīšanas sekas personu ziņā, iznāk no tā, kā ražošana pa ražošanas apeju ceļiem izsauc patēriņa pārbīdīšanu uz nākotni, kādēļ tā izsauc pārmaiņas šo patēriņā jau tagadnē. Nevis īstais patērētājs patērē no pagātnes tagadnē saņemtos labumu krājumus, bet gan uzņēmējs. Viņš izlieto labumu ražošanai, piem. ogles. Iekrātie labumi pāriet uz tiem labumiem, kuŗi tiek saņemti (laisti) kā gala produkts ;

4) tas apstākļis, ka kapitāla rašanās ir tikai patēriņa, bet ne ražošanas jautājums, nemainās arī caur to, ka

eksistē lielas patēriņa labumu grupas, kuŗas nevar kāŗši kā beigu produktu patēriņa vietā izlietot ražoŗ bet tomēr pie kuŗiem jau iepriekŗējā periodā darbu ieŗul-dot ŗajos produktos jau jāparedz, vai tas nāŗ zemākās pakāpes labumiem par labu, vai augstākās pakāpes labumiem par labu (I patēriņa, II — tāļākai ražoŗanai). Ražo-tājam jāpazīŗ labumu pieprasījumu daudzums patēriņam un ražoŗanai, lai izbēgtu saŗtrēgumu, piem. par daudz ražo-to rudzu, par maz kvieŗu. ŗādi pārejoŗi stāvokļi jāno-vēŗ un nav ŗemami vēŗā. Tomēr nav tādu specifisku galveno labumu, kuŗu raksturs ar ražoŗanas produkciju būtu noteikts uz visiem laikiem; atkarājās vienīgi no tā, kādu vietu minētam labumam ierāda intertemporālā un interpersonālā (laika un personu) patēriņa labumu sadalī-ŗanas procesā;

5) kā kredits, kā ražoŗanai nepiederoŗa parādība, varetu radīt labumus, nav loģiski. Turpretim nav izslēgts, ka viņŗ darbojās patēriņu apmainoŗi. Tādā ceļā uzstādītā dilemma ir atrisināma un atliek izpētīt kādā mēŗā kredita atvērŗana izsauc pārmaiņas laika un personu ziņā. Te jā-aplūko kādi tehniskie nosacījumi jāievēro bankai kreditus atverot.

Pie kreditu atvērŗanas jāizŗķiŗ jautājums vai krediti var tikt atvērti un vai viņi ir jāatveŗ.

1) Vai krediti jāatveŗ, tad te noteicoŗi ir vesela rinda vispārsaimniecisku apstākļu — ietauŗījumu, darba piedāvājums u. t. t.

2) Vai un cik tālu kreditus var atvērt, — ŗinī jautā-jumā no svara ir tikai naudas un banku tehniskie ap-stākļi.

Teorētiski aplūkojot ŗo jautājumu jāizŗķiŗ inflātoriskā un neinflātoriskā kredita atvērŗana. Neinflātoriskais kre-dits, kuŗu atveŗ tādos apmēros, kādos izdarīti tautsaimnie-ciski ietauŗījumi (un atrodas tekoŗos rēķinos, noguldīju-mos, banknotēs, vai skaidrā naudā), nerada nekādas grū-tības, jo viņu apmēri un izplatīŗšanās spējas atrodas viņā pašā.

Bet kas attiecās uz banku spēju pie inflātoriskā kre-

dita atvēršanas, tad to atveŗ ne tikai izņēmuma gadījumos, bet plašos apmēros un gandrīz pastāvīgi, it sevišķi pēdējos laikos. (Hahns aizrāda uz Vāciju). (Latvijā pašlaik gandrīz inflātoriskā kredita nav, kā to redzam no Latvijas bankas bilancēm, jo banka tikai drusku vairāk izlaidusi banknotes, nekā viņai vērtības).

Banku spējas atvērt inflātorisko kreditu atkarājās no attiecīgas valsts maksāšanas parašām. Saimniecībās, kuŗās valda tikai beznaudas satiksme (čeki), bankas viņu visumā, neatkarīgi no citām instancēm, var atvērt neaprobežoti inflātoriskus kreditus, jo pie beznaudas satiksmes, konti nekad neizbeidzās, bet tiek arvienu tālāk vesti (notiek pārrakstišana). Ja, otrādi, visus maksājumus izdara tikai ar valsts atzītiem maksāšanas līdzekļiem, tad bankas pastāvīgi nemaz nevar atvērt nekādus inflātoriskus kreditus un kredita intensivitāte ir vienīgi centrālās naudas iestādes privilēģija.

Pie modernās saimnieciskās iekārtas pastāv jaukta maksāšana — pa daļai strādnieku algas, sīki izdevumi, bet lieltirdzniecībā izpilda maksājumus žirāla (čeku) formā. Tādēļ visu atvērto kreditu kopsumma tiek izmaksāta pa daļai naudā, pa daļai norēķinos. Šis kārtības sekas ir tas, ka katrs tautsaimnieciski jaunatvērtais kredīts ir centrālās naudas iestādes un bankas kopdarbības rezultāts. No šī iztek, ka modernā saimniecībā valda privāto banku atkarība no centrālās naudas iestādes kredita politikas, pie kam šī atkarība dažādos laikmetos ir ļoti dažāda.

a) *Naudas pārpilnības laikmetos*, kad privāto banku diskonta mērs ir zemāks nekā centrālās bankas diskonta mērs (pie mums otrādi), saimniecības rīcībā ir tik daudz disponiblu maksāšanas līdzekļu, ka viņi var pilnīgi apmierināt to kredītu daļu, kuŗa jāizmaksā skaidrā naudā. Šādos laikmetos bankas nav ierobežotas kredita atvēršanas ziņā un nav atkarīgas no centrālās naudas iestādes diskonta politikas. Ja kāda saimniecība griežas pie bankas pēc kredita, banka var to atvērt pilnīgi šo saimniec-

cību apmierinošos apmēros, t. i. var atvērt arī inflātorisku kreditu, bez kā paaugstinātu kredita procentu mēru. P. p. Haans pieved Vāciju pēckara laikā līdz 1922. g. vidum. Ne tik kara laikā, bet arī priekš kara laikos ir bijuši šādi naudas pārplūsmas laikmeti ar tam piederošu kredita ekspansiju, kad pateicoties valsts bankas diskonta politikai ar tieši veicinātu diskontu nāca apgrozībā lieli naudas apgrozījumu līdzekļi, kas nosita privāto banku diskonta mēru zemāk par valsts bankas diskonta mēru. Tādos gadījumos centrālā naudas iestāde vairs nevar pārvaldīt, regulēt naudas tirgu, t. i. tiek pārtraukti sakari ar privātām saimniecībām. Tikt vaļā no šī stāvokļa var vienīgi atteicoties pieņemt tiešus vekselus no saimniecībām.

b) Ja naudas tirgus sāk palikt cietāks, tad privāto banku diskonta mērs paceļas līdz pat centrālās naudas iestādes procenta mēram un pat pārsniedz to. Te viņas atkal ir pilnīgi atkarīgas no centrālās bankas, jo viņam pietrūkst tā kredita daļa, kuŗa izmaksājama skaidrā naudā. Viņas piespiestas griezties pie centrālās bankas ar saviem pārdiskontiem, kuŗi pilnīgi atkarīgi no centrālās bankas diskonta politikas. Banka var atklāt kreditus tikai apmēros, kādos esot skaidra nauda atļauj izdarīt šo kreditu izmaksu, kas jāizdara skaidrā naudā. Šādos laikmetos visa kredita kopību noteic centrālās bankas diskonta politika. Ja centrālā banka noteic robežas diskonta procentu mēram un apmēru, kādās tā pieņem pārdiskontu no bankām, tad centrālā banka piespiež apturēt kredita ekspansiju — inflātorisku kreditu, bet ja viņa nepārtrauc, neierobežo pārdiskontus un nenoteir robežas diskonta mēram, tad viņa ir vienīgais kreditu ekspansijas iznīcinātāja. Arī še Haans pieved Vāciju 1902. g. II pusē.

c) Diskonta mēra statistikai tad var atstāt maksimālā mēra apturošo iespaidu, ja bankām ir pietiekoši to kredita līdzekļi, kuŗi noder centrālajai bankai par segumu banknošu izlaišanai, bet ja tādu trūkst, tad arī šis maksimālais diskonta mērs neaizsniedz savu mērķi. Tomēr

šim apstāklim ir pārejoša nozīme, jo bankas var tādus līdzekļus iegādāties, pazeminot maksimālo procentu mēru.

d) Saņemot kopā var teikt, ka bankas visā visumā, ieskaitot arī centrālbanku, savas kredita atvēršanas spējas nav ierobežotas, t. i., viņas var izlaist inflātorisku kreditu neaprobežoti. Praksē kredita bankas pašas par sevi šo spēju izlieto tikai zināmās robežās, kaut gan diezgan plašās.

§ 10. Kredita pieprasījums un tā apmierināšanas apmēri.

Kā katrā tirgū, tā arī naudas tirgū, kreditu atveļ atkarīgi no tā, kādu cenu prasa un kādu piesola par kreditu. Tikai to pieprasījuma daļu apmierina, kuji ir ar mieru maksāt pastāvošo tirgus cenu, t. i. to cenu, pie kuņas pieprasījums un piedāvājums izlīdzinās. *Tas piedāvājums*, kas prasa vairāk par tirgus cenu, netiek apmierināts.

a) Kas attiecas uz procenta taksi — *cenu*, *kādu piesola kredita piedāvātājs* par atsevišķa kredita daļu, tad to nosaka patreizējais naudas tirgus stāvoklis. Izņēmumu no viņa sastāda bankas, kuņas noslēdz karteli, iepriekš vienojoties par ņemamā procentu mēra lielumu un tādi iespaido tirgu. Praksē šai apvienībai ļoti liels iespaids, bet arī šīs apvienības pamati nerunā pretim vispārējam nosacījumam.

b) Kas attiecās uz cenu, kādu pieprasījums ir ar mieru maksāt, tad tas atkarājās no tā, cik ienesīgi kredita ņēmējs var viņu izlietot. Cik augsts procenta mērs var norēgulēties, to grūti pateikt. Tas atkarājas no tehniskiem apstākļiem. Tikai to var teikt, kā ar tehnisko progresu uz kredita ņemtā kapitāla lietošana svešā saimniecībā dod arvien māzāku ieguvuma diferenci, tā ka beidzot var iznākt, ka šis ieguvums līdzinās nullei. Tāpēc arī zemēs ar stipri attīstītu rūpniecību procentu mērs slīd arvienu zemāk. Pie lielas kapitāla konkurences ieguldītāis

kapitāls nes mazu peļņu; ja kapitāla konkurences nav, — procentu mērs ceļās.

c) Tā kā kredita darījumu slēgšanas apmēri naudas tirgū atkarājas no pieprasījuma un piedāvājuma, tad, kamēr neiestājas pārgrozījumi naudas tirgū, arī atveramo kreditu apmēri un kopsummas mainās, un tautsaimniecība atveramo kreditu ziņā atrodās *statiskā stāvoklī* (negrozās). Pārmaiņas iestājas tikai tad, ja naudas tirgos pārmaiņas nosacījumi. Ja procenta mērs pamazinas, tad kredita iespējas palielinās un otrādi, t. i. tautsaimnieciskā kredita ziņā iestājas *dinamiskas pārmaiņas*.

Bez jau aplūkotā kredita iespaيدا uz tautsaimniecisko dzīvi atzīmējams vēl sekošais:

a) Katrs jaunatvērts kredīts paredz uzņēmēju, kuŗš līdz tam vai nu nemaz nenodarbojās ar ražošanu uzņēmumā vai to darīja mazākos apmēros. Jauniegūtās ar kreditu pirkšanas spējas viņš izlieto augstākās pakāpes labumu iegūšanai (mašīnu) ar kuŗu palīdzību tas var ražot zemākos labumus. Tā tad katrs jauns kredīts iespaيدا tautsaimniecību tādā kārtā, ka no uzņēmēja puses iestājas pastiprināts pieprasījums pēc reāliem tagadnē pastāvošiem labumiem, t. i. uz labumiem, kas no pagātnes galīgi izgatavoti pārnākuši tagadnē. Šī pieprasījuma sekas ir tās, ka vesela rinda labumu, kuŗi bez palielinātā pieprasījuma būtu izlietoti patēriņam, tagad tiek izlietoti ražošanai un tad tikai nākotnē varēs tikt izlietoti patēriņam. Tā tad *kredita atvēršana rada patēriņa labumu pārceļšanu uz nākotni*, t. i. pārceļ labumu patēriņu laika ziņā no tagadnes uz nākotni.

Kredīts palielina ražošanas apejceļus, *traucējot no pagātnes tagadnē mantoto labumu patēriņu* un veicina patēriņu ražošanas nolūkos. Ar kredita palīdzību *īsa ražošanas periods* — tagadne — nākotne pārvēršas par garāku periodu — pagātne — tagadne — nākotne, t. i. dot apkārtceļus.

Kredita atvēršana neatstāj pēdas tikai uz patēriņa parmaiņu laika ziņā — intemporalī, bet arī izsauc pārmaiņas *interpersonālā ziņā*, ierobežojot to *personu patē*

riņu labumus ar šo labumu izlietošanu ražošanai, p. p. ogles izlieto ražošanā, kur viņas varētu izlietot mājas apkurināšanai. Tā kā visas personas patēriņa ziņā nav vienādas, tad viena daļa, *kuŗām ir stipras patēriņa spējas, atteiksies no vienas patēriņa daļas*, otri, kuŗu pirkšanas spējas nav tik lielas — *nevarēs patērēt*.

Šī patēriņa izlietošanas atlikšana ir vai nu

1) provizoriska vai

2) dēfinitīva, negrozama uz visiem laikiem.

Provizoriska viņa ir tad, ja lieta grozās ap neinflātorisku kreditu, t. i., ja kredīts netiek izsniegts pāri par jau esošo labumu vairumu un personas atteicas no patēriņa uz laiku, pagaidam piem. kāds aiztaupa naudu vecumam, kādiem svētkiem, bet vēlāk tad izdod. Šinī gadījumā notiek provizoriska patēriņa pārvešana uz nākotni.

Dēfinitīva viņa ir tad, kad lieta grozās ap inflātorisku kreditu, t. i., kad kreditu atveŗ par lielāku, kā labumi ir tautā, summu. Tad vājākam jāatsakās uz visiem laikiem no šiem labumiem, jo viņam ir mazākas pirkšanas spējas.

Neinflātorisko kreditu dod to spēju robežās, kuŗas iekrāj vai aiztaupa, t. i. kuŗi uz patērētāju pašu labprātīga lēmuma pamata netiek izlietoti patēriņa labumu iegūšanai. Līdz ko viņš vēlāk savu brīvprātīgo atturēšanos pārtrauc, atkal pērk savu patēriņa labumu daļu. (Patērētājam ir liels iespaids uz ražošanu).

Pie inflātoriska kredita ir citādi. Te tie, kas tagādes patēriņu ierobežo nākotnei par labu, nedara to brīvprātīgi, bet piespiesti. Ražotāji tam atņem daļu no patēriņam lemtiem labumiem un cenai ceļoties viņus atstumj pie malas. Viņi iegūst par savu naudu jau mazāku daudzumu labumu, — iestājas piespiesta patēriņa labumu ierobežošana (notiek piespiesta taupīšana). Šī patēriņa ierobežošana netiek nākotnē atalgota, jo arī nākotnē, pie nākotnes pirkšanas spējām, nākotnes sociālā produkta līdzdalības attīstība nemainas, bet pirkšanas spēju ietaupīšana nav bijusi. Cik lielas pirkšanas spējas ir, tik paliek,

jo nav nekas iekrāts ar nepatērēšanu, bet pirkšanas spēju ietaupījums nav noticis. Te patēriņa pārmaiņas ir galīgas — dēfinitīvas. Viņas līdzinas ekspropriācijai priekš tiem cilvēkiem, kuŗi ar naudas palīdzību — darba algu, renti — cer iegūt vajadzīgos patēriņa labumus. Bet tagad, pateicoties augstām cenām, vairs nevar tik daudz pirkt, t. i. notikusi naudas vērtības krišana. Viņa var būt vienreizēja ekspropriācija priekš tiem, kuŗi var savu algu attiecīgi ar apstākļiem palielināt, bet viņa ir ilgstoša ekspropriācija priekš tiem, kuŗi savus ienākumus nevar palielināt.

„Augstskola Mājā“ Nr. 34.
Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

16. lekcija.

Piemēram atzīmēsim ar „N“ patēriņa labumu daudzumu, „A“ — pirkšanas spējas tanī pat momentā. Ja nu pirkšanas spējas naudai krīt (vienam nominālam), tad persona nākotnē vairs par šo summu nenopirks „N“ patēriņa labumu daudzumu, bet mazāk. Sākumā „N“ = „A“, bet tagad, ja pirkšanas spēja kritusi uz pusi $N = 2A$, t. i. persona ar A iegūst tikai $N:2$ — konkrēti ņemot, ja persona par zināmu summu agrāk pirka 2 mārč., bet tagad par to pašu cenu nopirks tikai 1 mārč., neko neietaupot. Še līdzdalības spējas negrozās, jo pirkšanas spējas nav ietaupītas.

Inflātoriska kredita ekspansija atstāj ne tikai iespaidu uz patēriņa pārmaiņām, bet arī uz ražošanu — to palielinot un stiprinot. Patēriņa labumi vairojas netiekvieni aiz ietaupījuma, sašaurināšanās, bet tās ražo no jauna klāt, jo pavairojoties pieprasījumam ražošana cenšas šo piepra-

sijumu apmierināt, pavairojot ražošanu. Tas notiek ne tikai atsevišķās saimniecības nozarēs, bet gan visā visumā, un pati ražošana tāpēc paliek elastīgāka pateicoties krājumiem.

Bez tam ražošana palielinās ar to, ka ar kredita palīdzību sāk ar ražošanu nodarboties jauni sabiedrības slāņi. Pavairojās strādājošo skaits pret nestrādājošo skaitu. Tā mēs varam nonākt līdz robežām, līdz kuņģam kredita ekspansija var noiet:

1) līdz robežai, kur vairs nevar palielināt strādājošo skaitu un

2) līdz pilnīgai patēriņa labumu pieprasījuma apmierināšanai.

Ja kredits iet pāri šīm robežām, t. i. izsauc ražošanu pāri šīm robežām, tad iestājas pārprodukcija un krīzes.

Beidzot inflātoriska kredita ierindošana izsauc turību starp atsevišķām šķirām, kas cēlās lielākā vai mazākā mērā no naudas vērtības zaudēšanas. Pēdējā padara bagātus reālo mantu — lietu īpašniekus, bet nabagus — naudas īpašniekus. Normālos laikos šis process norit lēni un cilvēki var piemēroties apstākļiem; ārkārtējos laikos notiek ļoti strauji un ar lielām pārmaiņām. Visas valsts sociālā iekārta pārmainas un nav neviena, garīgā vai saimnieciskā laukā, kas nebūtu ievilkts šinī vīrpulī. (Tagad pie mums paliek nabaga vidusšķira).

§ 11. Naudas tirgus un kas stāv sakarā ar to.

Kreditā galvenā kārtā ir darišana ar *naudas kapitāliem*. Naudas tirgū nauda ieplūst ne tikai kā nauda kā tāda, bet *vispār kā aizdevums, kur par īsto kreditu aizdevumu ir šis naudas kapitāls*.

Tāpat kā visas vietas, kur notiek maiņa (labības, kafijas) sauc par tirgu, tāpat arī tur, kur *nauda uz pieprasījuma un piedāvājuma pamata pāriet no viena īpašnieka uz otru, sauc par naudas tirgu*. (Zem naudas tirgus saprot to *atsevišķo vietu kopsummā*, kur notiek zināmas preces apmaiņa pret pretvērtībām).

Pareizāki būtu saprast zem tirgus netik vietas, bet darijumu kopsummā zināmā nozarē, kas nebūtu atkarīga

vienīgi no vietas. Šinīs atsevišķās vietās maiņas priekšmetiem var būt sava īpatnība, zināmi noteikumi. Galveno lomu tā tad spēlē *darījumi*. (Piem. labības tirgu iespaido daudzu zemju labības tirgi). *Šie darījumi atkarīgi no pieprasījuma un piedāvājuma*.

Jāatšķir *naudas tirgus no naudas apgrozības*, kuŗa itkā stāvētu sakarā ar naudas tirgu. Naudai ir divējāda nozīme:

1) viņai ir pirkšanas spējas, viņa der par *apgrozības līdzekli*, tomēr naudai šinī nozīmē nav sakaru ar naudas tirgu.

2) Naudas tirgū var būt runa par *naudu tikai kā kapitālu*, kuŗu var laist apgrozībā kā precī. Šo naudas kapitālu nosauksīm par *aizdevu kapitālu*, kas ir bagātību, vērtību kopība. Aizdevumu kapitāls ir naudas tirgus galvenā prece, kuŗš ir neatkarīgs no vietas. Naudas tirgu naudas vērtība, viņas pirkšanas spējas nestāv sakarā ar *naudas tirgus cenu*, t. i. naudas tirgū pirkšanas spējas *nepēlē lomu*. Piem. reizēm var būt, ka naudas pirkšanas spējas ir augstas, bet naudas cena ir zema, un otrādi. Ja saka ka *naudas tirgū pārpilnība* (nav trūkums), tad jāsaprot, ka naudas tirgū pieplūst daudz naudas, bet nav noņēmēju. Pie naudas pārpilnības ir liels piedāvājums un mazs pieprasījums un te naudas cena krīt, kaut gan pirkšanas spējas ir tās pašas. Naudas cena ir kas sevišķs no naudas vērtības. Naudas kapitāla cena atkarīga no kapitāla piedāvājuma un pieprasījuma. Naudas cena, resp. aizdevuma kapitāla cena naudas tirgū ir parasti izteikta procentēs, kuŗas sauc par *rentēm*. Rentēs ir atlidzība, kuŗu maksā par katrām 100 naudas vienībām par aizdotā kapitāla lietošanu.

Ja saka, ka *nauda ir lēta*, tad procentu mērs — rentēs slid uz leju. Tas parasti notiek pie naudas kapitālu maza pieprasījuma. Naudas cena naudas tirgū ir aizdevumu procentu mērs. Šis procentu mērs aug vai krīt atkarīgi no pieprasījuma un piedāvājuma.

Naudas cena — procentu mērs nav atkarīga no naudas vērtības — kursa. Piem.

100 rubļi šodien līdžinas a \$ (dollariem),

100 „ pēc nedēļas = b „ „

tas tomēr procenšu mēru negroza tiešā nozīmē.

Ja aplūkojam zemes, kur naudas pirkšanas spējas pamazinas, tur procenšu mērs nepamazinās, bet pieaug. Piem. Vācijā; bet ja aplūkojam tās zemes, kur naudas pirkšanas spējas ir pastāvīgas, piem. Angliju, tad tur proc. mērs krīt. Latvijā, turpretim, bija otrādi; pirkšanas spējas cēlās, procenšu mērs krita.

Tā tad naudas pirkšanas spējā ir kaut kas atsevišķs no naudas cenas. Naudas cena dažādos laikos ir dažāda, cena var svārstīties zināmos periodos, pat mēneša laikā; piem. uz mēneša ultimo lielāki pieprasījumi un līdz ar to cena.

Galvenā kārtā visi aizdevumi tiek izteikti naudā un nauda ir kredita būtība. Naudas tirgus pastāv naudas kapitāla pirkšanā, ar noteikumu, ka tas tiks atdots vēlāk. Šis laiks — kredita ilgums, var būt dažāds, piem. dažas stundas un mūžīgs. Kredits ir mūžīgs tad, kad nodrošina kārtēju ienākumu uz visiem laikiem.

Vai pastāv viens vai vairāk naudas tirgi? — Runājot par vienu valsti parasti domā, ka ir viens vienīgs naudas tirgus, piem. Latvijā. Visumā tomēr jāpielaiž, ka šis attiecības nav visur vienādas, pat vienā valstī. Atsevišķas valsts dažādās vietās kapitāla cena var būt dažāda, bet mēdz teikt, ka tirgus viens.

Mēs varam runāt arī par vienīgo naudas tirgu visā pasaulē — pie tagadējās kultūras attīstītās satiksmes. Kapitāla pasaules tirgus iespaido kapitāla tirgu atsevišķās vietās un pateicoties attīstītai satiksmei cenas izlīdzinas. Vislabāk cenas izlīdzināt palīdz bezdrāts telegrafs, kas vienā momentā nes ziņas pa visu pasauli. Ja pieņem, ka ir viens naudas tirgus visā pasaulē un viņa centrs ir *Londona*. Naudas cenu uz vietām atsevišķās valstīs noteic un iespaido vietējie apstākļi.

Daži oikonomisti naudas tirgū neieskaita ārzemju naudas pirkšanu un pārdošanu, jo tas nestāv sakarā ar naudu kā kapitālu.

Kapitāls var būt nevien *naudas*, bet arī lietu kapitāls un abi šie kapitāli katrs par sevi ņemot ir *tautsaimnieciski kapitāli*. Kapitāla tirgū lieta grozās ap vērtību lietošanu. Katrs aizņemās naudu ar nolūku iegūt jaunas vērtības, kapēc nav nozīmes šķirot *naudas* un lietu kredītos, kas pēc būtības kredīts.

Varētu vēl piezīmēt, ka šķiņ jēdzienus *kapitāla tirgus* un *naudas tirgus*. Par kapitāla tirgu runā tad, kad aizņēmums izsniegts uz *garāku laiku*; par *naudas tirgu* tad, kad aizņēmums izsniegts uz *īsāku laiku*.

Naudas tirgū koncentrējās visas attiecības starp pieprasītājiem un piedāvātājiem. Ceļas jautājums, no kurienes šie *naudas līdzekļi* nāk, kas ieplūst *naudas tirgū* un noteic *cenu*?

Te var atrast dažādus avotus:

1) *rantjē* — tie ir cilvēki, kam ir zināmi kapitāli *naudas* vai citu vērtību formā, bet kas paši nespēj vai negrib laist viņus pašus apgrozībā kā *tautsaimnieciskus kapitālus*, t. i. lai radītu jaunus kapitālus. Bet tā kā atstāt šos kapitālus bezdarbībā nav oikonomiski, tad *rantjē* nes savus kapitālus tirgū un aizdod tam, kas to grib šim nolūkam izlietot un maksāt par lietošanu zināmas rentes. Jo vairāk *rantjē*, jo *procenšu mērs* zemāks. Pašlaik *privātais naudas tirgus* ir dārgāks par *banku naudas tirgu*. Tas izskaidrojams ar to, ka maz tādu *personu*, kas aizdod kapitālu par *parasto tirgus cenu*.

No kurienes ceļās šis *rantjē*? Šie *rantjē* ceļās no *personām*

1) kas agrāk nodarbojās ar ražošanu un iekrājušas zināmus kapitālus, kuņus tad aizdod pret *rentēm* un šādi uztur sevi *vecuma dienās*;

2) no *personām*, kuņas saņem *ierēdņa algu*, bet visu to *neiztērē*, — daļu atdod *kreditā*;

3) no *personām*, kas saņem *mantojumu*.

Vārds *rantjē* cēlies *Francijā*. *Rantjē* ceļas no dažādām šķiņām, bet sevišķi no trešās *pilsoniskās šķiras*. *Personu* par *rantjē* sauc tikai tādā gadījumā, ja viņš pats jau pārtraucis *darboties*.

Cik lielā mērā šie rantjē iekrāj kapitālus, par to *Holsons* pieved datus no Anglijas:

Anglijā 1885. g. bija iekrāti kapitāli £ (st) 10 037 milj., no kuriem ieguldīti Anglijā 8 735 £ (sterl.) (87⁰/o), — ārzemēs 1.302 m. £ (13⁰/o);

1895. g. — iekrāti £ 10 663 milj — ieguldīti Anglijā — 9.063 milj. £ (84⁰/o), ārzemēs 1.600 milj. £ (15⁰/o);

1905. g. — £ 13.036 m., — Anglijā — 11.009 m. £ (84,5⁰/o), ārz. — 2.025 milj. £ (15,5⁰/o);

1909. g. — £ 13.986 milj. — Anglijā 11.654 milj. £ (84⁰/o), ārz. 2 322 milj. £ (16⁰/o).

Ienākumi no šiem kapitāliem, kas ārzemēs ieguldīti bijuši:

1885. g. — 64 milj. sterl., 1895. g. — 90,5 milj. sterl.
1905. g. — 121,5 milj. sterl., 1909. g. — 176 m. sterl.

Francijā.

iekrāti kapitāli no 1891. g. — 1895. g.

Franču akcijās 13655 milj. Frs.

„ obligāc. 19877 milj. Frs.

„ rentēs 25470 milj. Frs.

Franču kap. kopā 59002 milj. Frs.

iekrāti kapitāli no 1896. — 1910. g. un ieguldīti

Franču akcijās 24412 milj. Frs.

„ obligāc. 26750 milj. Frs.

„ rentēs 26130 milj. Frs.

Franču kap. kopā 77293 milj. Frs.

Ārzemēs ieguldīti:

iekrāti kapitāli no 1891. g. — 1895. g.

ārzemju akcijās — 1308 milj. Frs.

„ obligāc. — 1507 „ „

„ valsts aizņēm. — 17105 „ „

Kopā ap 20000 milj. Frs.

Kopā iekšz. + ārz. 79002 milj. Frs.

iekrāti kapitāli no 1896. — 1910. g. un ieguldīti	
ārzemju akcijās	— 4190 milj. Frs.
„ obligāc.	— 3269 „ „
„ valsts aizņēm.	— 25666 „ „
Kopā ap	33125 milj. Frs.
Kopā iekšz. + ārz.	110417 milj. Frs.

No šiem ārzemju aizdevumiem vislielākā daļa kritusi uz Krieviju apm. 9500 milj. Frs., citām valstīm mazāk.

Tā redzam, ka ne vien atsevišķas šķiras un personas, bet arī veselas tautas — valstis var būt priekš citām par rantjē. Līdz šim Francija valstu starpā spēlēja rantjē lomu, bet nākotnē paredzama Amerika.

2) Kā nākošo avotu, kas dod kapitālus naudas tirgu, minami, *klosteru un baznīcu un reliģisku savienību un biedrību kapitāli*. It sevišķi bagāti bija Krievijas klosteri, tad Francijas kongregācijas, Zviedrijas baznīcas. Tagad šī ziņa pirmā vietā stāv Amerīka. Tā tad arī baznīcas laiž savus kapitālus naudas tirgū.

3) avots — *strādājošā šķira* (aprinda) — strādnieki, kalpotāji, u. t. t. pa to laiku, kamēr viņi darbojas savā arodā, izpildot savus pienākumus lielākā daļa līdzekļu naudas tirgū nāk no šīs nemantīgās šķiras. Tas tāpēc, ka šī šķira ir ļoti plaša. Šo pierāda noguldījumi valsts krājkasēs (pasta kantoros). Šī šķira atlicina naudas ietaupīšanas ceļā, atsakoties no patēriņa labumiem. *Krievijā* krājkasu nauda tika koncentrēta lielos centros, turpretim *Vācijā* finansu ministris Michels savāca šo naudu uz vietām, bet pēc savākšanas laida arī apgrozībā tanī pat apvidū.

4) avots — *to personu kapitāli, kuŗas maina zināmu apstākļu dēļ savu saimnieciskās darbības veidu*. Šī ir pārejoša parādība. P. p. persona, likvidēdama uzņēmumu līdz jauna uzņēmuma atvēršanai nodod savu naudu bankā uz tekoša rēķina, kas iespaido naudas tirgu zināmā momentā — laikmetā.

5) avots — viens no svarīgākiem — *valsts kases līdzekļi*, kuŗus valsts iegūst ar *nodokļiem, muitu, budžeta*

pārpalikumiem, no saviem īpašumiem, uzņēmumiem u. t. t. Šie naudas līdzekļi sastāda dažādos laikos mainīgas summas, kas atkarājas no izdaramiem maksājumiem zināmos termiņos. Pie mums nauda ieplūst valsts kasē visvairāk decembrī un aprīlī, kad beidzās kalendara un saimnieciskais gads: Anglijā visvairāk nauda ieplūst valsts kasē marta mēnesī. — Attiecībā uz valsts budžeta atlikumiem, jāsaprot, ka vispār atlikumi valstij nav vajadzīgi un nedod viņai nekādu peļņu, nedz labumu. Muita valstij dod ienākumu vienmērīgi. Valsts savus līdzekļus nekad netur dikā, bet laiž vienmēr pēc iespējas apgrozībā īstermiņa aizdevumos rūpniecības, zemkopības, vai tirdzniecības veicināšanai. Bijušā Krievijā valsts kasē dažreiz stāvējuši 3—4 milj. rub. brīvu summu. —

Visi šie uzskaitītie naudas avoti priekš naudas tirgus ir pasīvu kapitālistu kapitāli, — viņi dod naudu pastāvīgi, pie tam šī nauda ieplūst no ārpusē; paši uzņēmumā nepiedalās

Nevien no minētām personām var ienākt nauda tirgū, bet arī no tām personām, kapitālistiem, kuŗi paši ņem naudu, t. i. paši laiž naudu izlietošanā savā saimniecībā, — tie ir aktīvie kapitālisti.

1) Personas, kuŗas naudas kapitālus nevar izlietot visu cauru gadu, bet tikai zināmās sezonās. Šie uzņēmēji uzskatāmi par sezonu uzņēmējiem.

2) Tāļāk minami svabadi līdzekļi, kuŗus sagatavo saimniecības paplašināšanai. Šādi uzņēmumi sākumā naudu pieprasa, bet tad, līdz zināmam laikam, uzņēmuma paplašināšanas laikam, laiž aizņemto naudu naudas tirgū.

3) *Preču kredita veids*. P. p. fabrikants tirgotājam pārdod ražojumu uz kredita. Tirgotājs pārdodot preci pret skaidru naudu, iegūst zināmu kapitālu, kuŗu tas var brīvi izlietot līdz tam laikam, līdz pienāk termiņš kredita pirkumam.

4) Vēl lielu lomu spēlē *kasu pārpalikumi* — pie tekošiem rēķiniem. Pie tagadējās saimnieciskās iekārtas skaidru naudu netur kasē vairāk, kā vienīgi priekš ikdie-

nišķām vajadzībām, tekošiem izdevumiem. Pārējo naudu parasti nogulda bankās uz tekoša rēķina. Šis avots pie-skaitams vienam no stiprākiem, kas baro naudas tirgu. Kaut gan bankām zināma daļa no tekošu rēķinu sum-mām jātura sk. naudā priekš varbūtējām ikdienišķām iz-maksām — apm. 30—40⁰/₀, tad tomēr pārējo daļu — 70—80⁰/₀ viņa var laist īstermiņa darījumos. Parasti notiek tā, kā viens ņem no tekoša rēķina, bet otrs maksā uz tekošu rēķinu. Jaunākos laikos, kad visa norēķināšanās notiek ar čekiem, t. i. ar tek. rēķinu palīdzību, šie atli-kumi uzskatāmi par visdrošākiem kapitāliem. Kā beidza-mais līdzeklis jāmin

5) *banknotes*, kuŗas izlaiž pāri par nodrošinājumu. Saņemot kopā jāsapaka, ka naudas tirgus tiek barots:

1) no rantjē,

2) biedrību, sevišķi reliģ. biedrību kapitāliem,

3) strādnieku aprindu kapitāliem,

4) personām, kas maina savu saimniecisko darbību,

5) svabadiem līdzekļiem — budžeta pārpalikumiem,

6) sezonu uzņēmumiem,

7) no svabadiem līdzekļiem, kas tiek krāti saimnie-ciskās darbības paplašināšanai,

8) no kapitāliem preču kredita formā,

9) kasu pārpalikumiem tekošu rēķinu formā un

10) no kapitāliem, kas ceļas no nenodrošinātu bank-nošu izlaišanas.

Līdzīgi, kā naudas līdzekļi naudas tirgū nonāk no dažādiem avotiem, tāpat viņi pa dažādiem vadiem izplūst ražojošā darbā. Kredītiestādes ir galvenie vadi, kas palīdz naudas kapitālus izdalīt. Tomēr naudas līdzekļi var nonākt kredita ņēmēja rokās arī direkti, bez kredītiestādes vidutājības.

Kas ir naudas kapitālu ņēmējs? Arī ņēmēji sadalās grupās:

1) valsts,

2) komūnālietādes,

3) privātie uzņēmumi ir galvenie naudas līdzekļu iz-lietotāji un pieprasītāji.

ad 1) Valsts ir viena no lielākām naudas kapitāla lietotājām, kuŗu tā iegūst naudas tirgū. Valstij, kā tādai, nav naudas, bet viņa ņem un izdod naudu budžeta kārtībā. Valstij ir gan kapitāls iautsaimnieciskā nozīmē — meži, zeme, valsts īpašumi, bet tos izpārdot ir bailīgs eksperiments. Ja valsts savus līdzekļus izmaksā bezsaimnieciskos uzņēmumos, p. p. kaŗa vešanai, tad tas ir valstij tīrs zaudējums. Valsts prasa naudas kapitālus divējādos nolūkos: 1) ražošanai un 2) patēriņam.

ad 1) Ja valsts aizņemto kapitālu laiŗ saimnieciskā ražošanas darbā pēc vajadzības, tad tas valsts saimniecisko stāvokli neapdraud. Agrākos laikos valsts saimniecība norisinājas mazos apmēros. Tagad, turpretim valsts uzņēmumi iet plašumā — valsts uztur dzelzceļu satiksmi, apsaimnieko meŗus un lielākās muiŗas

ad 2) Valsts aizņemto kapitālu var izlietot arī *nesaimnieciskā veidā*.

a) patēriņam p. p. aizdod zemniekiem neraŗas gadījumos.

b) kaŗa vešanai.

Aizņēmuma izlietošana beidzamam mērķim ir postoŗa priekŗ valsts milzīgas bagātības, labumi, kas tiek izŗauti gaisā, ierakti zemē vāŗina tautas bagātību. Œis jau ir pilnīgi neraŗīgs kredīts, kas tiek izsaimniekots bez budžeta.

Arī agrākos laikos valsts bijusi kā aizņēmējs. Daŗi iekŗzemes baņķieri jau vidus laikos nodarbojuŗies ar valsts galvas finansēšanu. Œeit minams Fugerī — Austrijā ap 1527. g., vēl Mediŗi, Rotŗildi. Daŗi privāti bagātnieki finansējuŗi pat vairākus karaŗus. Œos laikus valstis aizņēmas naudu vai nu iekŗzemē vai ārzemēs. P. p. Anglija un Francija finansē daudzas Eiropas valstis. Nākotnē, kā galvenāis finansētājs paredzama Amērika. Prof. Kacenenbaums pieved datu uz 1911. g. un aprāda, cik lielā mēŗā valstis ir izlietojuŗas kreditus.

Izlaidušas aizņēmumus:

Valsts.	Savas valsts	Ārzemju	Kopā	Kopējs vērtspapīru izlaid.
Vācijā (milj. Mk.)	239	266	505	2420
Anglijā („ £)	2,5	24,2	26,7	199,7
Francijā („ Frs)	7,1	988,9	996,0	4696
Holandē („ Hfl)	—	—	87,2 (?)	273 guld.

Tā kā valstis pastāvīgi pieprasa aizņēmumus, tad arī viņu kopsumma pieaug.

Uz 1. janvāri 1913. g. valsts parādi bija sekoši:

Valsts.	Kopā zelta tūkst. rbļ.	Uz viena iedz. rbļ.
Francija	11.685 850	295
Vācija	9.559.712	146
Krievija	8 957.875	53
Austro Ungārija	6.960.794	135
Anglija	6.795.786	148
Itālija	5.036 010	145
Spānija	3.524 790	179
Portugale	1.766.399	296
Beļģija	1.644 639	215
Holande	920 412	210
Latvija (tagad)	1.100.000	0,5 Ls

Samērīgi ņemot visvairāk aizņēmumu Portugalē, tad Francijā (krit svarā 1871. g. 5 milj. Frs.), Beļģijā, Holandē, u. t. t. Krievijā turpretim vismazāk.

Pasaules kara laikā šis stāvoklis stipri mainījās. Karojošo valstu aizņēmumi kara laikā stipri pieauguši, salīdzinot tos ar priekš kara skaitļiem.

Tā Anglija kara vešanai izdevusi:

1914./15. g. mārc. sterl.	600.036.000
1915./16. g. „ „	1.439.563.000
1916./17. g. „ „	2.081.132.000
(jau budž. kārt.) 1917./18. g. „ „	2.169.500.000

Kopā līdz 1918. g. 31. martam Anglija kara vešanai izdevusi 6.290 milj. sterl. No šīs summas tikai 1 297 milj.

sterl. dzēsti ar nodokļiem, bet 5.010 milj sterl ar aizņēmumiem. Tā tad Anglijas valsts aizņēmumi pieauguši 9—10 kārtīgi.

Francijas pasaules kara izdevumi līdz 1917. g. 30. septembrim iztaisīja 83 miljardu Frs, bet 1917./18. g. viens pats ap 30 miljardu Frs. Tā kā kopsummā būtu ap 110—120 miljardu Frs. No šīs summas ar valsts aizņēmumiem līdz 1917. g. 31. maijam dzēsti 67 miljardi. Parāds pieaudzis 4—5 kārtīgi.

Vācijas un Austrijas kara aizņēmumi vēl līdz šim nav noskaidroti. Vācijas aizņēmumus vērtē uz 140—150 miljardiem marku. Tomēr Versaļas miera līgums Vācijai uzlicis maksājumus, kuŗi sniedzas simtos miljardos marku.

Arī *Ziemeļ Amērikas Savienotās Valstis* pasaules kara laikā radies liels valsts parāds. Līdz kaŗam U. S. A. parāds bija 1,2 miljardi dol., bet 1919. g. 1. janvārī pieaudzis līdz 18 miljardiem dol.

Krievijas ārējie aizņēmumi līdz pasaules kaŗam līdzinājās apm. 4 miljardi zelta rubļu, tā kā aizņēmumu anulēšanas brīdī ārzemju aizņēmumus var rēķināt no 11—13 miljardi rubļu. Bez tam līdz kaŗam iekšējo aizņēmumu bija 45 miljardi; no 1914.—1917. g. pieaug no 15—16 miljardi, bet kopā uz anulēšanas brīdi ap 20 miljardu rubļu.

Šie lielle skaitļi rāda, cik lielā mērā valstis var būt par kapitāla aizņēmējām.

Attiecībā uz kara laika aizņēmumiem jāsap, ka viņas savus parādus nespēs maksāt. Tāpēc iekustināts jautājums par savstarpēju kreditu dzēšanu, nomaksājot tikai diferences. Šim priekšlikumam pretojās U. S. A., kuŗai ar to daudz jāzaudē. Šo apstākļu dēļ arī sociālisti prasa kaŗu izbeigšanu, kas aprij visas tautas bagātības.

No iepriekšējā redzējām, ka valsts miera laikos aizņēmas kapitālūs ražošanas nolūkos, bet kara laikā patēriņam — kara vešanai (iznīcināšanas nolūkos).

Blakus valstij, kā otrs liels kreditu pieprasītājs naudas tirgū ir pašvaldības organi, kā pilsētas zemstes, lauk-

saimniecības biedrības u. t. t., kuņas aizņemas naudu saimnieciskos nolūkos. Arvien lieli ir bijuši pilsētu pieprasījumi pēc kapitāliem. Vēsture rāda, ka pat viduslaikos, piem. Antverpene ir bijusi (1533. g.) lielo baņķieru *Funneru* parādniece.

Jaunākos laikos pilsētu aizņēmumi stipri pieauguši. Tas izskaidrojams ar to, ka pašvaldības mēģina pārņemt savās rokās dažādas labierīcības, piem. satiksmes uzturēšanu, lopu kautuves, elektrisko apgaismošanu, ostu uzturēšanu, namu būvi, kanalizāciju, ūdens piegādāšanu. Pašvaldības pārņem minētās saimniecības nozares savās rokās ne ar nolūku gūt peļņu, bet labāki un planveidīgāki apkalpot iedzīvotājus, uzlabot iedzīvotāju veselības stāvokli.

Cik lielā mērā pilsētas un citi pašvaldības organi aizņemas naudas kapitālu naudas tirgū, to liecina par Vācijas ievāktie skaitļi. Vācija komūnālu aizņēmumu nomīnālā summā izlaidusi:

1908. g.	par	573	miljon.	Mk.
1909. g.	"	569	"	"
1910. g.	"	298	"	"
1911. g.	"	329	"	"

Anglijā pilsētu un citu pašvaldības iestāžu aizņēmumi bijuši:

1901.—1902.	budžeta	gadā	—	406,5	milj.	m.	sterl.
1905.—1906.	"	"	—	557	"	"	"
1909.—1910.	"	"	—	620,3	"	"	"
1913.—1914.	"	"	—	651,0	"	"	"

Visumā Lielbritānijas komūnālaizņēmumu kopsumma līdzinās valsts aizņēmuma kopsummai. No kopējās komūnālaizņēmuma summas 651,8 milj. mārc. sterl. uz Angliju un Ņelsu krīt 562,6 milj. mārc. sterl., pie kam no šīs summas ar 310 milj. mārc. sterl. izlietoti priekš kapsētu, elektrisko iestāžu, pirtu, gāzes iestāžu, patversmju, piestātņu, doku, kanālu, tirgu un krastu izbūves, pārējie 252,5 milj. mārc. sterl. izlietoti pārējām vajadzībām.

Arī Krievijā lielākās kredituzņēmējas bijušas pilsētas. Uz 1913. g. dažādām pilsētām bijuši aizņēmumi (iekšzemes un ārzemju):

Maskavai	153,9	milj. rub.	
Pēterpilij	53,4	"	"
Varšavai	48,3	"	"
Odesai	23,0	"	"
Bāku	27,0	"	"
Rīgai	20,2	"	" kuņu obligāci-

jas kotētas biržas biļetenos.

Bez ilgtermiņa aizņēmumiem daudzas pilsētas ņem arī īstermiņa aizņēmumus no vietējām bankām.

Pie mums pašlaik pilsētas aizņemas no valdības, kaut gan šīs summas ir niecīgas. Ilgtermiņa aizņēmumi mūsu pilsētām nesekmējas, jo nav kas pagaidām pār obligācijas.

Bez valsts un komūnāl kredita, kā trešais naudas kapitālu ņemējs jāmin *patēriņa kredīts*, kas nāk priekšā galvenā kārtā Krievijā neražas un plūdu gadījumos. Šim nolūkam Krievija dibinājusi pārtikas kapitālu (prodovolstvennij kapital), kuņu tad izlieto aizdevumiem pēc vajadzības. Tā 1891./92. saimn. gadā šim nolūkam aizdoti 146,5 milj. rub., 1906./7. g. — 170 mil. rub., bet 1881.—1911. g. kopā 613,3 milj. rub. Šādu aizdevumu atmaksa ir saistīta ar lielām grūtībām, kapēc šis patēriņa kredīts uzskatams visumā par valsts pabalstu. Parasti šādus aizdevumus valsts dzēs budžeta kārtībā norakstot zaudējumos.

Kā 4-tais naudas aizņēmējs minamas *privātas saimniecības*. Priekš pasaules kaŗa privātie kredita ņemēji bija pārsvarā, bet tagad otrādi. Pasaules kaŗš pierādīja, ka tagad kaŗo ne dzīvais spēks, bet gan valsts oikonomiskais spēks. Vācijai dzīvā spēka netrūka, bet gan aprūka materiālu — līdzekļu. Ar to jānāk pie slēdziena, ka nākamībā, neuzsāks kaŗus aiz vieglprātības.

Privāto saimniecību naudas pieprasījumi ir ārkārtīgi

mainīgi — te viņi ļoti lieli, te atslābst. Privātie aizņēmēji izlieto kreditus vai tirdzniecībā-rūpniecībā vai arī lauksaimniecības nozarē. Pēc kredita izlietošanas arī iedala privātsaimniecisko kreditu:

- 1) tirdzniecības un rūpniecības kreditā un
- 2) lauksaimniecības kreditā.

ad 1) Tirdzniecības-rūpniecības kreditu varam iedalīt apakšgrupās, kuŗas noteic viņa izlietošanas īpatnības dažādās nozarēs.

a) *Tirdzniecības laukā* vislielākais kredita pieprasījums stāv sakarā ar ievāktās b) *ražas realizāciju* (uzpirkšanu). Tirgotājiem šos momentos aprūkst savas naudas un tie spiesti aizņemties, kaut uz īsu laiku, naudas tirgū. Krediti vēl vajadzīgi lieltirdzniecībai, bet šīs nozares pieprasījumi pēc kredita ir vienmērīgi dažādos gada laikos (pretēji ražas realizācijas kreditam). Arī siktirdzniecība pa laikam prasa kreditu, kaut gan pa lielākai tiesai siktirgotāji iztiek ar saviem kapitāliem. Visumā siktirgotāju pieprasījums pēc kredita nav liels un viņam ir gadījuma raksturs.

Rūpniecības laukā visvairāk kreditu pieprasa dzelzceļu būvētāji priekš dzelzceļu būvēm, tā p. p. Maskavas-Ventspils-Ribinskas dzelzceļš būvēts no privātiem un izmaksājis ap 200 miljonu rubļu. Šādas summas spēj savākt vienīgi plašā naudas tirgū, bet nevar dot atsevišķi kapitālisti. Nereti pie dzelzceļu būvēm privāto kreditu saista ar valsts *garantiām* par minimālo ienesīguma procentu. Tādos gadījumos, ja dzelzceļa ekspluatācija nedod minimālo procentu, tā tad līdz zināmai procentei piemaksā valsts.

Mūsu dzelzceļi pagaidām ir visi valsts īpašums, kas stāv sakarā ar miera līgumu ar Krieviju. Izņēmums — Liepājas Rīzputes un Smiltenes-Aināžu līnijas.

Vēl lielu lomu naudas tirgū spēlē *pilsētu privātās būvniecības* pieprasījumi pēc kredita. Pilsētu būvniecība stāv ciešā sakarā ar tirdzniecības un rūpniecības attīstīšanos, jo kā veikalī, tā fabrikas prasa jaunu piemērotu telpu būvi, p. p. Rīgā 1906.—12. būvēti nami jo lielā

mērā. Te namu būvi sekmēja viegli pieietamais būvniecības kredīts. Tomēr pēc 1912. g. iestājās krīze un būvniecība uz laiku mazinājās. Namu būvniecības uzņēmēju peļņa bija noslidējusi tik zemu, ka daudzi uzņēmēji ar lielām grūtībām saveda galus kopā, t. i. spēja pārdot namus par izdevumu cenu. Pasaules kara laikā namu būve pilnīgi apstājās. Cik lielā mērā izlietots namu būvju kredīts Krievijā, to pierāda lielie ieķīlājumi hipotēku bankās.

Uz 1. janvāri hipotēku kredīti Krievijā bija:

gads	milj rub.
1875.	— 226,0
1885.	— 453,6
1895.	— 600,1
1905.	— 1294,4
1915.	— 1809,0

Bez šī īstermiņa kredīta namīpašnieki mēdz izlietot arī īstermiņa kredītu pārējās bankās,

„Augstskola Mājā“ Nr. 35. Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

17. lekcija.

Rīgas hipotēku biedrība priekš kara izlaidusi obligācijas par 80 milj. rub. Namnieku (namīpašnieku) biedrība par 40 milj. rubļu. Rīgas namiem bija vēl otras obligācijas, kuŗas sniedzās vismaz līdz pushipotēku aizņēmuma summai.

Daudz kredītu prasa arī kalnrūpniecība, metalrūpniecība, ķīmiskā, tekstil— u t. t. rūpniecības.

Šīs nozares aizņemtos kapitālus izlieto kā priekš *pamatkapitāla* tā arī priekš uzņēmuma *tekošām vajadzībām* — rīcības kapitāla.

Pēdējā laikā arī sīkrūpniecība un kooperātīvi uzņēmumi prasa daudz kredīta.

Atgriežoties vēl pie tirdzniecības kredīta jāpiezīmē, ka Krievija lielā mērā centās attīstīt labības elevatoru tīklu, izsniedzot tad pret iekšlājumiem aizdevumus. Arī Latvijas banka 1923. g. mēģināja izsniegt aizdevumus pret labību, bet tā kā aizdevumu saņemšana bija saistīta

ar lielām formālītātēm un pie tam aizdevuma summa bija niecīga, tad laucinieki no šī kredita veida atturējās.

Attiecībā uz *siktirgotājiem* vēl jāpiezīmē, kā pēdējie pa lielākai tiesai saņem kreditu no lieltirgotājiem preču kredita veidā, bet mazāk izlieto tieši naudas tirgu. Tas notiek tāpēc ka centrālās naudas iestādes arī Latvijas banka, nemīl izsniegt kreditus maziem uzņēmumiem — firmām, kuŗu vekseli, kā to piedzīvojumi rāda, nonāk biežāki līdz protestam, nekā lielo firmu vekseli. Ja naudas tirgū iestājās krīze, tad tieši siktirgotājs pirmais sajūt naudas trūkumu.

Runājot par mūsu tirdzniecību vēl jāpiezīmē, kā priekš mūsu valsts iedzīvotāju skaita mums tirgotāju par daudz. Pirms kara kad iedzīvotāju bija divreiz vairāk, tirgotāju Latvijas teritorijā bija divreiz mazāk, nekā tagad. Šī nenormālā paradība, cerams izzudīs pati no sevis.

ad 2.) Arī lauksaimniecības kredīts pie viņa izlietošanas daļās noteiktās grupās.

Izšķir:

- 1) zemes kreditu (hipotēkāriskais kredīts domāts galvenā kārtā pilsētā),
- 2) apgrozības kreditu un
- 3) meliorācijas kreditu
- 4) Zemes kredīts, kuŗu pēc formas sauc arī par hipotēkārisko kreditu, pazīstams jau no 18. g. s. Vispirms viņš radies Prūsijā—Fridriha Lielā laikā.

Pēc būtības zemes kredīts zemes īpašniekiem tiek izsniegts ar nolūku pacelt lauksaimnieciskā uzņēmuma ražīgumu (līdzīgi kā tas ir ar rūpniecisko kreditu). Tikai tādā gadījumā, ja kredita ņēmēja uzņēmuma ienesīgums pieaug, viņš ir spējīgs maksāt rentes un deldēt aizņēmumu. Teorijā lauksaimniecības uzņēmumi var izlietot kreditu tikpat labi, kā rūpniecības uzņēmumi. Lai vestu intensīvu lauksaimniecību, saimniecību vadītājiem jārūpējās par

zemes auglības pacelšanu, kas iespējams ar pastiprinātu mēslošanu, zemes nosusināšanu, ar labas sēklas lietošanu. Arī bez mašīnām lauksaimnieks nevar iztikt īsti pēdējā laikā, kad cilvēka darba spēks kļūst daudz dārgāks un viņu pat trūkst. Šie mērķi attaisno kredītu lauksaimniecībā. Tomēr, par nožēlošanu, oikonomists *Rodbertus* savācis datus par zemes kredīta izlietošanu un nācis pie slēdziena, kā zemes kredīts nepaceļ vis zemes ražīgumu, bet tiek izlietots citem nolūkiem, kas nestāv sakarā ar saimniecības ienesīguma pacelšanu.

Kā iemeslus, kas spiež zemes īpašniekus ķerties pie zemes kredīta *Rodbertus* uzskata:

1) *saimniecības neoikonomisku darbību*, p. p. saimniecībai trūkst krietna vadītāja. Gadas, ka saimnieks dzīvo pilsētā, bet uz vietas nav personas, kas raudzītos par saimniecisku rīcību. Var arī gadīties, ka saimnieks saimniecības ienākumu vērtē par augstu un sakarā ar to vairāk patērē, nekā saimniecībā ienes.

2) *nelaimes gadījumi*, kas stāv sakarā ar ugunsgrēka izcelšanos, saimnieka nāvi;

3) *zemes īpašnieka maiņa* un sakarā ar to stāvošās *mantnieku izmaksas*.

Mantnieku izmaksas ir viens no tiem galveniem iemesliem, kas piespiež saimniecības uzņemt lielus parādus. Arī tādos gadījumos saimniecībām jāuzņemas lieli parādi, ja īpašnieks iegūst saimniecību ar aizņemtā kapitālu, t. i. ar mazu savu kapitalu, p. p. 90% aizņemtā kapitāla no saimniecības vērtības. Šādi pirkumi ar aizņemtā kapitālu bija iespējami pirms kara.

Šo jautājumu sīkākī apskatījis angļu oikonomists *Rodbertus*, kuŗš pieved statistiskus datus par *Badenes* zemes kredītiem. No kopējas aizņēmuma summas *Badenē*

priekš zemes pirkšanas izlietoti	— 44,8%
mantnieku parādiem	28,1%
ēku būvēm	5,1%
pārējām vajadzībām	22,0%

100%

Kā otru piemēru Rodbertus pieved Oldenburgas hercogistī, kur par pamatu ņemti 1894./1895. g. materiāli —	
— zemes pirkšanai izlietoti	43 ⁰ / ₀
mantinieku parādiem „	41,4 ⁰ / ₀
meliorācijai un inventāram	2,6 ⁰ / ₀
saimniecības pagrimšanai	3,8 ⁰ / ₀ (hozjaistvennij
spekulācijai	2 ⁰ / ₀ upadok)
nezināmiem nolūkiem	2,2 ⁰ / ₀
	95,0 ⁰ / ₀

Šie skaitļi rāda, ka zemes kredīts netiek izlietots priekš saimniecības ienesīguma pacelšanas, bet gan kalpo citiem nolūkiem. Zemes kredīta labumi nepaliek iekšlātā saimniecībā, bet tiek nodoti šīs zemes iepriekšējiem īpašniekiem.

Cik lieli var būt parādi uz lauksaimniecībām, to pierāda tas, ka dažās vietās līdz 7⁰/₀ no zemes vērtības iekšlāta zemes bankās.

Tagadējās Latvijas teritorijā darbojas divas zemes kredīta iestādes — Vidzemes un Kurzemes muižnieku kredīta biedrības. Viņas nodibinātas sakarā ar lauksaimnieku kreditēšanu pie zemes iepirkšanas par dzimtu. Aizņēmumi uz vidēju māju lielumu — 150 pūrvietas — sniedzās no 1.500—5.000 zelta rubļu, kur mājas īstā — faktiskā vērtība bija no 3.500—10.000 zelta rubļu. Kurzemē 1 pūrvietu zemes vērtēja caurmērā 100 rubļu, Vidzemē — 75 rub., bet kredītu uz zemi aizdeva parasti tikai 40—50⁰/₀ no saimniecības māju un zemes vērtības.

ad 2) *Apgrozības kredīts* vai sīkāks kredīts lauksaimniecībā domāts priekš darba rīku, mākslīgo mēsļu iepirkšanas. Arī priekš darba algām. Šis kredīta ilgums ir 9 mēneši, kas ir piemērots ražas apgrozībai. Šis kredīts patiesi ieiet saimniecībā un ir ražošanas kredīts.

ad. 3) *Zemes meliorācijas kredīts* atšķiras no zemes kredīta ar to, ka meliorācijas kredītu izsniedz sevišķas bankas (var arī nebūt), bet ar tiešu norādījumu, ka šo kredītu izlietos zemes apūdeņošanas vai nosusināšanas nolūkos. Šis kredīta ilgums ir no 5—30 gadi. Meliorācijas

kredits ir saimnieciskais kredits, jo meliorācija paceļ zemes ražīgumu, uzlabo saimniecības ienākumus. Pie mums meliorācijas kredits vēl maz attīstīts. Viņu izsniedz Zemes banka, bet gan stipri aprobežotā mēra. Pagaidam izsniedz meliorācijas kreditu vienīgi zemes nosusināšanai — pirmiem nolūkiem, bet ne pļavu kultūras galīgai izvešanai — priekš zāļu sēklu iegādāšanas.

Vakar Eiropas valstīs meliorācijas kredits ikgadus pieaug, bet arī nav sasniedzis zemes kredita apmērus. Vācijā Bavārijas banka no 1884.—1912. g. izsniegusi meliorācijas kreditus par 53 miljoniem marku; Anglijā no 1847.—1912. g. izsniegti 18 miljoni 567 tūkstoši sterliņu, Krievijā no 1897.—1915. g. — 11 363.000 rub.

Tagad visumā esam apskatījuši dažādos kredita veidus atkarībā no viņu izlietošanas viedokļa. Savelkot kopā varam teikt, ka kredits iedalās:

I *Valsts kreditā:*

- a) saimnieciskiem (ražošanas) nolūkiem,
- b) nesaimnieciskiem nolūkiem — kara vešanai.

II *Komūnālcreditā.*

III *Privātsaimnieciskā kreditā:*

- a) tirdzniecības un rūpniecības kredits,
  - aa) tirdznieciskais kredits:
    - 1) ražas reālizācijas nolūkos,
    - 2) lieltirdzniecībai,
    - 3) sīktirdzniecībai.
  - bb) Lielrūpniecības pamata kapitāla kredits:
    - 1) dzelzeļu būvēm,
    - 2) pilsētu būvniecībai,
    - 3) kalnrūpniecībai u. c.
  - cc) Lielrūpniecības apgrozības kapitāla kredits:
    - 1) visiem ražošanas nolūkiem.
  - dd) Sīkrūpnieciskais kredits:
    - 1) amatniecībai,
    - 2) mājrupniecībai.

- b) lauksaimnieciskais kredīts:
1) zemes kredīts,
2) apgrozības kredīts,
3) melioratīvais kredīts.

IV Kooperatīvā kredītā:

- a) kooperatīvais uzņēmēja kredīts,
b) „ saimnieciskais (apgrozības) kredīts,
c) „ vidutāja kredīts.

V Patēriņa kredītā:

(neražas, epidēmijas, katastrofu gadījumos, piem. Japānas zemestrīce).

Aizdevumu iedalījumi attiecībā no formāli tehniskiem momentiem.

Atkarībā no laika, kredīts var būt

- a) ilgtermiņa,
b) īstermiņa.

Noteiktas robežas starp ilg- un īstermiņa kredītu nav. Bieži īstermiņa kredīts pēc formas var iegūt ilgtermiņa nozīmi. Piem. ar īstermiņa kredīta vairākkārtēju atjaunošanu.

Valsts ilgtermiņa parādus dzēš vai nu ar *tiražu*, vai arī ar periodisku *renšu fonda dibināšanu*.

Atkarībā no valsts, kur aizņēmumu realizē, daļa:

- a) iekšējos aizņēmumos,
b) ārējos aizņēmumos.

Iekšējie aizdevumi (vietējie) tiek realizēti vietējā valūtā. Ārzemju tirgū realizētie aizņēmumi tiek rakstīti ārzemju valūtā (parasti) un rentes maksājamas ārzemju valūtā.

Ja aizņēmumu realizē dažādās valstīs, tad parāda dokumentus raksta vairākās valūtās. Tā Krievijas ārējais aizņēmums bija rakstīts 4 valūtās.

Lielu lomu pie parādu dokumentu izpiršanas spēlē *kursa vērtība*. Ja kurss ir zems, tad vērtspapīra turētājs

ieinteresēts pozitīvi, viņa dokumenta tirāžā, ja augsts — pretēji.

Atkarībā no *aizņēmuma nodrošināšanas, dala fundētos un nefundētos aizņēmumos.*

Parasti, ja kāda iestāde vai valsts aizņemas naudu, viņa cenšās paturēt sev aizņēmuma priekštermiņa izpirkšanas tiesības. Ja kredita ņēmējs šādas tiesības izmanto, tad ir runa par *konversiju*, t. i. zināmu aizņēmuma apmaiņu pret citu aizņēmumu ar citu nominālu termiņu un procentu taksu. Pirmā aizņēmuma dokumenta turētājs var izvēlēties saņemt nominālu sk. naudā vai arī jaunus uz citiem noteikumiem, izlaistos vērtspapīros.

Sakarā ar konversiju stāv arī valsts parādu *unikācija* — dažādu parādu savienošana vienā vai nu laika ziņā vai noteikumu ziņā.

Konsolidācija — īsa termiņa nefundētu aizņēmumu pārvēršana par ilgtermiņa fundētiem aizņēmumiem. Konsolidācija notiek parasti sekoši: grūtos saimnieciskos brīžos valsts izdod īstermiņa parāda zīmes. Gadas, ka maksāšanas termiņā valsts nav spējīga šīs parāda zīmes izpirkt, tad viņa pārvērs īstermiņa zīmes par gara termiņa aizņēmumiem.

Dažādu kreditu ilgums.

Kā jau redzējām, valsts parasti aizņemas ilgtermiņa kreditu. Komūnālais kredīts ir kā īsa, tā arī gara termiņa kredīts. Tirdzniecības rūpniecības kredīts parasti ir īsa termiņa kredīts. Še kreditu izlieto dažus mēnešus, bet zināmos gadījumos arī tikai dažas dienas.

Lauksaimniecības kredīts ir dažāds, skatoties no tam, kur kreditu izlieto. Viņš var būt ilgtermiņa no 9, 10—60—81 gadam, bet var būt arī īsāks.

Melioratīvais kredīts no 5—30 gadiem.

Sīkais lauksaimniecības kredīts ir īstermiņa kredīts—8—9 mēneši.

Vispārī jāsaka, ka termiņi atkarīgi no nolūka, kādam nauda tiek ņemta un kā redzam ir dažādi.

Vēl kreditus var iedalīt grupās, atkarīgi no viņu atmaksas nodrošinājuma veida attiecīgā termiņā.

1) Aizdevumos uz personīgu uzticību — personāl-kredits. Šinī gadījumā viens otram aizdod naudu vienīgi pret mutisku solījumu atmaksāt. Šis darījums ir bez rakstiska dokumenta un iespējams vienīgi tuvu stāvošu personu starpā.

2) Aizdevums pret rakstisku dokumentu. Par nodrošinājumu der vekselis, pārvedums vai kāds cits rakstisks dokuments.

3) Aizdevums pret galvniekiem. Šinī gadījumā uzticības moments jau mazāks. Kreditors saņem pret aizdevumu rakstisku dokumentu no debitora līdz ar galvnieku parakstiem. Šis kredita veids attīstīts kooperācijā un arī preču tirdzniecībā. Pēdējā gadījumā informācija atvieto galvnieku.

4) Aizdevums pret nodrošinājumu, — ar kādu nebūt vērtību. Atkarībā no tā, kas pieņemts par aizdevuma nodrošinājumu, izšķir:

1) nodrošinājumu ar nekustāmu īpašumu,

2) nodrošinājumu ar precēm,

3) nodrošinājumu ar vērtspapīriem un

4) nodrošinājumu ar kādu nebūt vērtīgu lietu.

Tādu kreditu, kur par nodrošinājumu nodotas kreditoram vaj nu preces, vērtspapīri vai cita kāda lieta, sauc par *lombarda kreditu*. Vērtspapīrus pie lombarda kredīta cedē uz kreditora vārda. Atkarībā no institūtiem, kas izsniedz kreditu, šķiro — *organizētu kreditu*, ko saņem no bankām un citām naudas iestādēm un *neorganizētu kreditu* — privātu kreditu, — ko saņem no atgadījuma personām. Tā tad bankas pieder pie organizēta kredīta izsniedzējām.

III Bankas.

Banku jēdziens un viņu funkcijas.

Agrāk uzskatīja bankas par sabiedrisku uzņēmumu maksāšanas apgrozījumu atvieglošanai, bet galvenām

kārtām skanošās naudas ietaupīšanai pie maksājumiem. (Šis jēdziens vēl līdz šim uzglabājies ģemisijas banku statutos). Tāpēc *Raus* izšķir:

- 1) žiro bankas un
- 2) ģemisijas bankas.

Mūsu laikos pie šī tautsaimnieciskā uzdevuma bankām nāk klāt vēl privātsaimnieciskās funkcijas — pievilkt svešus kapitālus un tos dot tālākā lietošanā, aprēķinot sev zināmu procentu — peļņu par vidutājību. Šis beidzamās funkcijas tagadējā banku dzīvē jo dienas iegūst lielāku nozīmi, jo pretēji agrākiem uzskatiem, pievilkti kapitāli banku operācijās tagad spēlē daudz lielāku lomu, ne kā bankas pašas kapitāli.

Agrāk bankas izsniedza aizdevumus uz ilgāku laiku nekā pašas bija saņēmušas, t. i. *nesaskaņoja bankas aktīvās operācijas ar pasīvām*. Ar to bankas brīžiem satriecināja savu stāvokli un izsauca saimnieciskas krīzes, kas atstāja nevēlamu iespaidu valsts dzīvē. Tāpēc vācu ekonomists *Hildebrands* uzsvē, ka banku vadībai stingri jāraugas uz to, lai bankas aktīvās operācijas būtu saskaņotas ar pasīvām.

Vagners uzskata bankas par privātiem uzņēmumiem, kuŗas pašas kapitāli līdzinas pēc būtības pievilktiem kapitāliem.

Ricardo saka, ka banku un baņķieru īstās funkcijas sākas tikai ar to momentu, kad viņa rīkojas ar savu kapitālu. Tā tad, galvenais banku uzdevums ir kredīta vidutājības funkciju izpildīšana. Bankas pašas kapitāli uzskatāmi kā rezerves, *nodrošinājumi pievilktam kapitālam*. Tāpat kā tirdzniecība ir preču vidutājība, tā bankas ir kredītu vidutājība. Tāpēc nepareizs ir uzskats, ka bankas ir svešas naudas pārvaldniece.

Izejot no uzskata par banku kā kredīta vidutāju *nevar atzīt par bankas īstiem (raksturīgiem) darījumiem* sekošas operācijas:

- 1) naudas un dārgmetalu tirdzniecību,
- 2) vērtību uzglabāšanas operācijas un
- 3) vērtspapīru tirdzniecību.

Tāpēc šie darījumi uzskatāmi kā bankas blakus operācijas. No otras puses bankas kredīta operācijas var būt kā blakus nodarbošanās kādam speciālam uzņēmumam. Tā par piem. nereti:

- 1) spedīcijas firmas,
- 3) kuģu satiksmes biedrības,
- 4) lotereju uzņēmumi — izsniedz aizdevumus uz īsu laiku. Kādreiz arī pie *preču noliktavām* (Warenhauser) ierīko banku nodaļas; tāpat arī pie lielākām patērētāju biedrībām.

Bez minētām blakus operācijām dažas bankas zināmos gadījumos:

- 1) uztur un vada fabrikas,
- 2) nodarbojas ar vērtspapīru spekulāciju uz pašas rēķina. Šīs operācijas uzspiež bankām viņām nepiemērotus uzdevumus.

Banku privātsaimnieciskais uzdevums ir iegūt peļņu caur:

- 1) vidutājību,
- 2) renšu vai
- 3) kommisijas veidā.

No klienta redzes stāvokļa banka ir iestāde, kuļa viņu padara neatkarīgu no privāta kapitālista, kā laika, tā kredīta apmēra ziņā. Privātkapitālista aizdevuma termiņi ir stipri ierobežoti, turpretim, banka var ierīkot klientiem drošus un piemērotus termiņus, t. i. pēc klienta vajadzībām.

Arī priekš *kredīta devēja* banka ir drošības līdzeklis. Noguldītājs saņem renti un nes vismazāko riziko. Banka savu riziko samazina ar to, ka aizdevumus izsniedz *ne vienam, bet vairākiem aizņēmējiem*, t. i. riziko sadala starp daudziem uzņēmumiem. Tā privātais kapitālists, kuļš nodod savu naudu bankā, pārvēršas par rantje

Bez tam banka ir vēl *tautas bagātību pārvaldītāja*: banka ievēl ne tikai ietaupījumus, bet koncentrē sevī arī strādājošo kapitālu.

Mūsu laikos bankām ir milzīga nozīme. Viņas var miljardus novirzīt kā pareizās, tā nepareizās sliedēs. Ban-

kas var piedot ražošanai zināmu virzienu, skatoties uz to, no kā banka var iegūt lielākus ieguvumus.

P. p. Vacijas metalurģija un ķīmiskā rūpniecība uzplauka pateicoties banku atbalstam. Tapēc arī uz bankām guļ ļoti liela atbildība par tautas bagātību novietošanu kā no privātsaimnieciskā (pret akcionāriem), tā arī valstiskā viedokļa. Tagad, kur tik daudz strādā uz kredita, banku politika nav šķirama no vispārējās saimnieciskās politikas.

Banku uzdevums ir nodrošināt noguldītāju kapitālus. Gadījumā, ja bankas paliek par maksātnespējīgām, viņas var izsaukt lielus tautsaimnieciskus sarežģījumus. Tā tad bankas solidaritāte ir no liela svara un viņai jāievēro aktīvo operāciju saskaņošana ar pasīvām, ja bankas pasīvs konstruējas no īstermiņa aizdevumiem. Bankas maksātspējas nenoteic vienīgi bankas bilance, bet gan arī tas, cik labi bankas aktīvs saskaņots ar bankas pasīvu.

To mēru, cik ātri un lielā mērā bankas spēj pārvērst savu aktīvu skaidrā naudā un apmierināt katreizējās klientu prasības, sauc par *bankas likvidātes spējām*. Šīs spējas lielākas, jo ātrāk banka spēj realizēt savu aktīvu. P. p. banka izsniegusi aizdevumu pret obligācijām, bet klients nemaksā, tad, lai saņemtu aizdevumu atpakaļ, klients jāiesūdz, jāliek māja uz pārdošanu u. t. t. Viss šis process velkas ilgi. Tādā stāvoklī banka nevarētu likvidēt ātri savu aktīvu un ja kreditori uzrādītu samaksai lielus čekus, banka nespētu tos maksāt. Pašlaik nekustamus īpašumus neļauj pārdot ar to nolūku, lai pie pārdošanas uz torģiem mājas nenāktu nevēlamu elementu rokās.

Mēs runājam par vienas bankas likviditātes spējām. Līdzīgi varam runāt par visu banku kopējām likviditātes spējām. Par *visu banku likviditātes spēju* sauc visu tautas banku spēju maksāt termiņu prasības. Tikai tādu banku politiku var atzīt par pareizu, vēlamu, kad kopējās banku likviditātes spējas ir lielas.

Bankai vienmēr jābūt nomodā par likvidiem posteņiem bilances pasīvā.

- 1) *noguldījumiem,*
- 2) *akceptiem un*
- 3) *kreditoriem.*

Šiem likvidiem posteņiem pasīvā stādami pretī sekoši bankas *aktīvi posteņi*:

- 1) *kase — skaidra nauda*
- 2) *vekseli,*
- 3) *ķīlas, vērtspapīri, bet ne debitori.*

Šāds iedalījums apmierinātu vienas bankas likviditātes prasības. Priekš visām bankām kopā uzreiz tie nosacījumi būtu par grūtiem. Pie vērtspapīriem, pārdodot tos lielā daudzumā, kristu kurss. Tāpēc jaunākā laikā uzstāda jaunu uzlabotu likviditātes metodi, kuŗa būtu šāda: pasīvs paliek līdzšinējais, bet aktīvs dalams šķirās:

I šķira: a) kase, b) kuponi, c) valūta, d) tekoši rēķini, e) vekseli. (Šie posteņi ir pirmās šķirās prece un likvidējami katrā laikā).

II šķira. aktīvie posteņi, kas tomēr grūtāki likvidējami: a) lombarda aizdevumi, b) vērtspapīri, reportvērtspapīri, c) aizdevumi pret precēm.

Schārs saka, ka praksē vēl ar šo uzlaboto posteņu iedalījumu nepietiek. Vajadzīgs uzrādīt termiņus aktīvā un pasīvā un tos saskaņot tā, ka aktīva termiņi būtu drusku īsāki par pasīva termiņiem, lai priekš izmaksas jau dažas dienas iepriekš būtu droši naudas līdzekļi. Šādu teorētisku aprēķinu praksē grūti ievest un tāpēc praksē raugas uz sekošo-pirmās šķiras aktīviem posteņiem jābūt ne mazākiem par 33% no visa pasīva. Ja tas ievērots, tad pasīvs ir pilnīgi nodrošināts. Mūsu bankas šīnī ziņā pietiekoši drošas. P. p. Rīgas komercbankas, Rīgas pilsētas diskonto bankas bilancēs to arī novērojam.

Galvenais tomēr paliek tas, lai pasīva tūlītējām prasībām stāvētu gatavi likvidi konti pēc vajadzības. Prakse prasa pirmās šķiras kontu ne mazāk par 1/3.

Vēl liela nozīme ir bankas pašas kāpitāliem—akciju un rezerves. Rezerves kapitāli var būt *atklāti un klusi*.

Klusa rezerve—banku nami, kuņu vērtība norakstīta, bet faktiskā vērtība liela. p. p. Anglijas lielle banku nami bankas bilancē netiek uzrādīti. Aktīvā bankas rezerve tiek uzrādīta bilancē, klusā—ne.

Vēl lielu lomu spēlē pie likviditātes *banku savstarpējā izlīdzināšanās* bez sevišķām formālītātēm.

Bankas likviditātes spējas nav atkarīgas no bankas lieliem zelta krājumiem. Bankas var būt likvidas bez zelta rezerves.

Banku veidi.

Bankas var klasificēt pēc dažādām viņu pazīmēm.

I Banku klasifikācija pēc viņu *mērķiem* varētu būt šāda:

1. Ēmisijas bankas, kuņu uzdevums uzturēt valsts naudas stabilitāti

2. Komerčbankas, t. i. tirdzniecības rūpniecības mērķu sasniegšanai. Viņas var būt: a) *vispārējas* un b) *speciālas*. (Mums tādu speciālu banku nav, p. p. rūpniecības finansēšanai).

3. Hipotēku bankas, kas izsniedz gaŗa termiņa kredītus. Viņas dalas: a) pilsētu hipotēku bankas, b) zemes bankas.

4) Meliorācijas bankas, ko parasti pievieno pie zemes banku grupas, ka speciālu nodalījumu.

5. Komūnālas bankas, kuņas uzstājas nevis kā kapitāla devējas, bet kuņu nolūks veicināt komūnālo iestāžu darbību-pilsētās, miestos un pagastos.

6. Kooperatīvas bankas, kuņas sadalas: a) lauksaimniecības, b) mājrupniecības, c) amatniecības bankas un d) lombardu bankas, kas izsniedz kredītu visādos gadījumos.

Pēc banku *organizācijas pazīmēm* un kapitāla devēja bankas šķiro:

- 1) valsts bankas,
- 2) komūnālas bankas (pilsētu, miestu, pagastu),
- 3) kārtu un profesionālas bankas,

- 4) savstarpējas bankas,
- 5) kooperatīvas bankas,
- 6) akciju bankas,
- 7) personīgas bankas (banku kantori) un
- 8) labdarības bankas.

Aplūkosim tagad Krievijas *banku galvenos tipus*, kuŗi pastāvēja līdz banku nacionālizēšanai paralēli ar Latvijas banku tipiem.

Krievijas banku tipi.

I *Ēmisijas bankas:*

- 1) Valsts banka

II *Komerčbankas:*

- 2) Akcionāras komerčbankas
- 3) Savstarpējas kredītbied-
rības
- 4) Pilsētu sab. bankas
- 5) Banku kantori, banku
nami.

III *Hipotēku bankas:*

- 6) Valsts muižn. un zemn.
banka
- 7) Muižnieku zemes bankas
- 8) Pilsētu kredītb-
bas
- 9) Zemstes bankas
- 10) Akcionāras zem. bankas

IV *Komūnālas bankas:*

- 11) Pilsētu un zemstu krāj-
kases

V *Kooperatīvas bankas:*

- 12) Maskavas tautas banka
- 13) Zemstu sikkredītkases
- 14) Zemstu mājrupn. bankas
- 15) Pagastu, sādžu bankas
- 16) Kredītsabiedrības
- 17) Krājaizdevu sabiedrības
- 18) Kredītu un krājaizdevu
sab. (II pakāpes koope-
ratīvi)

Latvijas banku tipi.

I *Ēmisijas bankas:*

- 1) Latvijas banka.

II *Komerčbankas*

- 2) —ir (Rīgas komerčbanka)
- 3) —ir (Vidz. sav. kredītb-
ba)
- 4) —ir (Rīgas pils. disk.banka).
- 5) —ir (Jelg.banku kantoris).
- 6) —ir (Valsts zemes banka).
- 7) —nav.
- 8) —Rīgas hipotēku b-ba (ta-
gad grib dibināt valsts).

III *Hipotēku bankas:*

- 9) —nav.
- 10) —nav.

IV *Komūnālas bankas:*

- 11) —ir (Rīgas pils. krājkase).

V *Kooperatīvas bankas:*

- 12) —ir (Tautas banka).
- 13) —nav.
- 14) —nav.
- 15) —ir (Vidzemē un Latgalē).
- 16) —nav.
- 17) —nav.
- 18) —nav.

VI *Sīkkredīthankas:*

- 19) Āizdevu kases
- 20) Pilsētu un zemstu lom-
bardi
- 21) Privāti lombardi

VII *Krājķases:*

- 22) Valsts krājķases
- 23) Pilsētu krājķases

VI *Sīkkredītbankas:*

- 19) - nav.
- 20) - ir (Rīgas lombardi).

21) - ir.

VII *Krājķases:*

- 22) - nav (Latv. ban. sākumā)
- 23) - nav.

Ārzemēs vēl nāk klāt dažādi banku tipu iedalījumi.

Vācu literātūra bankas iedala vēl pēc pamata kapitāla lieluma:

- a) Lielbankas, kuŗu pamatkapitāls lielāks par 100 milj. M.
- b) Vidējās bankas, kuŗu pamatkapitāls lielāks par 10 milj. M.
- c) Mazās bankas, kuŗu pamatkapitāls mazāks par 10 milj. M.

Anglija šķiro bankas pēc atrašanās vietas: *Mētropoles bankas*, kuŗas atrodas galvas pilsētā un *Provinces bankas* - pārējās.

Vācijā vēl dala bankas:

- a) kuŗas apgādā klientus ar pamatkapitālu un
- b) kuŗas apgādā klientus ar rīcības kapitālu.

I Vakareiropā vēl pazīst *finansēšanas sabiedrības* (Finanzierungsgesellschaft). Šo uzņēmumu uzdevums ir apgādāt rūpniecību ar pamatkapitālu. Finansēšana notiek tādā veidā, ka banka izlaiž akcijas vai obligācijas uz saviem īpašumiem un tad par šiem vērtspapīriem iegūto naudu aizdod rūpniecības uzņēmumiem. Tieši savu naudu finansēšanas sabiedrības neaizdod.

II Vēl nāk priekšā *vērtspapīru ēmisijas un vērtspapīru komisijas bankas*. Vērtspapīru ēmisijas bankas atšķiras no finansēšanas sabiedrībām ar to, ka viņas nepārdod vis savas akcijas vai obligācijas, bet tā uzņēmuma akcijas un obligācijas, kuŗu viņas finansē. Tā tad iekļāts tiek ne savs, bet kredītņēmēja īpašums.

Vērtspapīru ēmisijas bankas var būt divi tipi:

a) tīras vērtspapīru ēmisijas bankas, kas aizdod vienīgi gaja termiņa kreditu;

2) jaukta tipa, kas pa laikam mēdz izsniegt arī īsa termiņa kreditus.

Minētās vērtspapīru *komisijas bankas* izpilda komisionāru lomu, izpārdodot dažādu uzņēmumu vērtspapīrus. Par vērtspapīru izplatīšanu, t. i. vidutājību, banka saņem komisiju, kuņas lielumu un blakus saistības nosaka speciāli līguma noteikumi.

Banku attistības vēsture.

1) Pirmās banku pazīmes aiziet līdz Indijai. Daži pētnieki izteic domas, ka aizdevumu došana un maksāšanas uzdevumi ir bijuši jau pie *kaldiešu tirdznieciskām sabiedrībām* 2.300 g. pr. Kr. Pēc pētnieka *Ganelli* domām *čeku apgrozība Ķīnā pastāvējusi* jau ap 2 000 g. pr. Kr. Tomēr droši zināms ir tas, ka Efratas lidzenumā — *Bābelē* — 6 g. s. pr. Kr. bijuši jau *banķieri*, kuři pieņēmuši naudu uz procentēm un vēlāk to aizdevuši pret parādu zīmi vai ķilu. Šie paši banķieri uzstājušies par vidutājiem pie preču pārdošanas, resp. pirkšanas. Šie paši banķieri pieņēmuši arī naudu uzglabāšanai. Kā no to laiku atrastas dienas grāmatas redzams, tad Bābelē sevišķi laba slava bijusi *Egibi* banku namam.

12. MAR 1932

„Augstskola Mājā“ Nr. 36. Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

18. lekcija.

2) Daudz plašāka banku darbība jau bijusi senā *Griekijā*. Ar kapitāla varu vispirms iepazinās priesteri, kuņi bija tempļu un baznīcas īpašumu pārzinātāji un valdnieki. Sevišķi krietni bija baznīcu nekustamu īpašumu ienākumi, tad 0,1 tiesa no kristīgo ienākumiem, soda naudas, dāvanas, kas nāca par labu baznīcai. Šīs bagātības pa daļai priesteri uzglabāja tempļos, pa daļai laida apgrozībā ienesīgos uzņēmumos. Galvenie un labākie finansisti bija priesteri, kuņi mācēja pat uzpirkt preces priekš vēlākas dārgākpārdošanas, mācēja arī aizdot naudu. Priesteri pieņēma arī uzglabāšanā naudu, dokumentus (testāmentus un parādu zīmes) un dārglietas, ko visu novietoja savos slavenos Delphi, Ephesus, Delos un citos tempļos. Baznīcu tempļi bija kļuvuši par īstiem naudas institūtiem — bankām. Drīz baznīcu svētums dažu acīs zuda — sākās tempļu aplaupīšana no vienkāršiem ļaudīm, dedzināja tempļus arī valdnieki, lai tikai juku brīdī tiktu pie baznīcu bagātībām.

Kā konkurence garīdzniekiem 4. g. s. pr. Kr. radās *trapečiti*, kas nebija garīdznieki. Pēdējie pieņēma noguldījumus, izdarīja maksājumus, pieņēma, uzglabāja un izsniedza dokumentus. Viņi pieņēma arī strīdīgas naudas summas līdz lietas noskaidrošanai. Vārds *trapeca* cēlies no galda, uz kuņģiem tie izdarīja savas operācijas. Zem *trapeca* saprata arī *trapečitu* darba vietas (Geschäftslokal).

Bez aizdevumu izsniegšanas, naudas uzglabāšanas un citām sīkām operācijām grieķijas baņķieri vēl izdarīja *naudas maiņu*. Pastāvēja stingra darba dališana, tā ka ar siknaudas izmainīšanu nodarbojās sevišķi speciāli baņķieri, kuņģi nesa attiecīgu nosaukumu.

Parasti grieķu baņķieri izmantoja savus klientus, ņemdami lielu aizdevumu procentu. Tāpēc baņķieriem vispār ar dažiem izņēmumiem, Grieķijā nebija laba slava. Par to, vai Grieķijā bijušas valsts bankas, nav skaidrības.

Nenoskaidrots ir arī jautājums par *čeku lietošanu*. Daži senātnes pētnieki dokumentāriski cenšas pierādīt, ka pastāvējusi dzīva čeku apgrozība, bet daļa zinātnieku par to šaubas.

Daudz vairāk senātnes pierādījumu ir par to, ka Ēģiptē ir bijuši pazīstami *banku pārvedumi*. Bijušas valdnieku bankas. Banku ierīkošana Ēģiptē stāv sakarā ar Aleksandra Lielā iekarojumiem Rit-Ēģiptē. Banku darbību Ēģiptē vadījuši grieķi

Pēc grieķu parauga dibināta arī banka Romā. „Argentarii“ vēsturē jau tiek minēti pr. Kr. Šie tirgoņi „argentarii“ par savu darba vietu izraudzījušies tirgus laukumu, *foruma priekšā*. Šie argentarii, kuņģus vēl sauc par *mensarii* pēc *trapečitu* parauga (*mensa* galds), piekopj dažādas banku darbības (Bankgeschäfte) — pieņēma depozīta noguldījumus, bija par vidutājiem maksājumu izpildīšanā, aizdeva savu un svešu naudu pret rokas ķīlu un hipotēku nodrošinājumiem. Argentarii vēl piekopa dažādu mantu izūtrupēšanu, ko izdarīja sevišķās telpās — *atria auctionaria*. Priekš izūtrupēšanas bija sagatavots sevišķs personāls. Pēc Grieķijas parauga darbojās Romā

arī *nummularii*, kuņu tiešs uzdevums bija sīknaudas izmaiņšana un viņa satura pārbaudišana. Visumā stingra banku darba dalīšana netika ievērota

Banku darbības attīstīšanās vidus laikos Italiņā.

Tautu staigāšanas laikmetā Itālija bija sadalīta vairākās patstāvīgās daļās, kur atsevišķās daļās apgrozījās zināmas naudas. Šo apstākļu dēļ radās zeltkaļi, kuņi izlīdzēja vajadzīgās naudas izmaiņā. Zeltkaļi visvairāk atrada nodarbošanos tirgus vietās, kur viņi ierīkoja speciālus galdus savu operāciju iegūšanai, caur ko ieguva nosaukumu banchieri (banca galds). Šo banchieri-baņķieru darbība sākumā pastāvēja dažādu naudas sugu apmaiņai, bet ar laiku viņi sāka izpalīdzēt pie maksājumu izvešanas attālākās vietās.

Kā zināms, viduslaikos tirdzniecība bija attīstīta starp Vidus jūras piekrastes pilsētām, bet tā kā gandrīz katrai pilsētai bija sava nauda, tad tirgotāji varēja nolīdzināties vienīgi ar baņķieru vidutājību. — No otras puses Itālijas lauku satiksmes ceļi šai laikmetā bija nedroši, tā kā lielāku naudas summu pārsūtīšana bija apdraudēta. Šini ziņā baņķieri atrada izeju. Dažu pilsētu baņķieri slēdza līgumus savā starpā un apņēmas izmaksāt uz kontragenta rakstītiem un viņai adresētiem pārvedumiem vietējo naudu aprādītā daudzumā. Tā kā naudas pārvedumus rakstīja kā viens, tā otrs baņķieris-kontragents, tad pašas naudas pārvešana samazinājās līdz minimumam. Ar pārvedumu ieviešanos svešas naudas (pilsētas) iemaiņa pārvērtās par pārveduma iegūšanu uz attiecīgu pilsētu. Par savu vidutājību baņķieri aprēķināja diezgan augstu atlīdzību. Pārveduma apliecība pastāvēja no *kvitējuma par zināmas valūtas summas saņemšanu* un otrkārt, no uzdevuma *izmaksāt naudu* zināmā vietā un noteiktā summā. Šī pārveduma dokumenta pareizību apstiprināja *notārs*. Ir uzglabājies kāds līdzīgs naudas pārvedums no 1207. g. ar sekošu saturu:

„Naudas mainītājs Simon Rozi ar šo atzīst, kā viņš saņēmis 34 Genujas liras un 32 denarus, pret viņām viņa brālim Vilhelmam iekš Palermo jāizmaksā šī papīra uzrādītājam 8 Markas laba sudraba“.

Šādus naudas pārvedumus sauc par *vekseliem cambium*.

Ja naudas mainītājs bija viens pats, neatkarīgs no citiem un izmaksas laikā pats ieradās attiecīgā pilsētā, tad šādus vekselus sauca par vienkāršiem vekseliem.

Viduslaiku baņķieri bez naudas pārvedumu operācijas izpildīšanas pieņēma uzglabāšanā arī citu personu naudu un dokumentus. Šī operācija viņiem bija parocīga, jo attiecīgas drošas glabātuves bija pašiem vajadzīgas savu vērtību uzglabāšanai. Sākumā baņķieri šķīra pie uzglabāšanas svešu personu naudu no savējas un pie izmaksas atdeva klientiem atpakaļ tieši tos pašus saņemtus naudas gabalus, kurus viņi bija nodevuši uzglabāt. Par šādu uzglabāšanu baņķieri ņēma sev par labu zināmu atlīdzību, bet šādu uzglabāšanas veidu sauc par *depositum regularo*.

Ar laiku baņķieri nāca pie atziņas, ka ir iespējams klientu naudu nedalīti uzglabāt no savējas. Bez tam novēroja, kā ir iespējams apmierināt klientu prasījumus (prasības) pat tādā gadījumā, ja daļu no noguldījumiem laiž īstermiņa apgrozībā. Tas tāpēc, ka viens naudu nogulda, bet otrs ņem laukā tikai savu agrāk noguldīto. Tā tad baņķieru rokās pastāvīgi svešu personu nauda. Ja baņķieris uzglabāšanā nodoto naudu laiž aizdevumos, tad šādu noguldījumu sauc par *depositum irregulare*. Bija daudz baņķieru, kas prata ieturēt aizdotai summai mēru un ieguldīja svešu naudu tādos aizdevumos, kurus īsā laikā iespējams atprasīt. Ja nu baņķieris nonāca kļūmīgā stāvoklī un nebija spējīgs naudas nodevējus apmierināt, tad tādiem baņķieriem salauza viņu galdus, kas bija bankrota *simbolizējums* (Banco rotto — salauzts galds). Pie *depositum irregulare* baņķieris maksāja jau rentes, bet ne otrādi.

Jau 14. g. s. Venecijā pastāvēja likums (no 24. sep

tembra 1315. g.), pēc kuŗa baņķieri iemaksāja valdības kasē noguldījumu, kā nodrošinājumu klientu prasībām. Šī nodrošinājuma summa sākās no 5000 liru.

Attistoties baņķieru darbībai tirgotājiem bija iespējams visus savus naudas līdzekļus nodot baņķieru glabāšanā un pārvaldīšanā. Izmaksu gadījumā tirgotājs ar savu kontragentu nogāja pie baņķiera, kur pēdējais bez naudas skaitīšanas izdarīja vienīgi naudas summu pārrakstīšanu no viena un otra klienta kontu. Tā radās *giro apgrozība*. Giro cēlies no riņķa, klientu kopības, kuŗi bija saistījušies norēķinos ar vienu baņķieri. Kā vēlākie baņķieri Italijā bija žīdi. Viņi prata uzglabāšanā nodoto naudu laist augstas rentes nesošos aizdevumos. Ar laiku šo veiklību piešavinājās Lombardijas pilsētu iedzīvotāji, kuŗi izklīda pa dažādām valstīm un pilsētām piekopjot šē savu baņķiera amatu. Ne bez pamata pasaules naudas tirgus centrā Londonā vislielākā naudas tirdzniecība un kredita apgrozība koncentrēta *Lombard Street*. Šis ielas nosaukums cēlies droši vien no šē ieceļojošiem lombardiešiem.

Jau 14. g s. dalīja baņķierus 3 grupās:

- 1) bancherii — lielie baņķieri, kā Bardi, Mediči, Peruzzi.
- 2) usuarii — mazāk iecienīti baņķieri, kuŗi naudu aizdeva pret ķīlām un
- 3) bancharoti — sīkie naudas mainītāji.

Likums no visiem baņķieriem prasīja zvērstu par savu uzņēmumu statūtu apzinīgu pildīšanu. Bez tam viņi vēl deva kauciju — drošības naudu. Tomēr neskatoties uz šiem drošības soļiem, notika bieži bankroti.

Ar laiku mēģināja valsts un pašvaldības iestādes dibināt bankas. Kā pirmā tāda banka minama no 1056—1171. g. dibinātā Montenuove giro banka Venecijā.

No valsts vai pašvaldībām dibinātās bankas iedalāmas:

- 1) *Montes profani bankas*, kas dibinātas pasaulīgos nolūkos.
- 2) *Montes pietates* — labdarības iestādes, kuŗas glāba

ļaudis no židu baņķieru nekautrīgās izmantošanas un atrādās garīdzniecības aizbildniecībā.

1407. g. radās slavenā „banca di St. Giorgio“ Genujā. Šo banku dibināja valsts kreditoru apvienība. 1463 g. šo banku atzina arī pāvests, piešķirdams bankai lielākas tiesības. St. Giorgio banka beidza darboties 1675. g.

It sevišķi strauji banku darbība attīstījās Venecijā, kur arvien radās jaunas bankas un arī jaunas banku darbības nozares. Noguldītāju interesēs Venecijas valdība izdeva dažādus likumus, kuņu nolūks bija ierobežot vieglprātīgu rikošanos ar trešo personu naudu. Katra banka, kas pieņēma noguldījumus, pēc likuma bija spiesta iemaksāt valsts kasē drošību 5000 liru. 1418 g. šo summu pacēla uz 20.000, bet 1523. g. — uz 25.000 dukātiem. Bez tam jau 1374. g. bankām noliedza izvest zināmas nedrošas (spekulatīvas) operācijas, kas bija saistītas ar vara, dzels, alvas un citu metālu tirdzniecību. Neskatoties uz stingriem likumiem 15. un 16. g. s. no 103 pastāvošām Venecijā bankām 96 bankrotēja. Par iemeslu bankrotiem bija kredita izsniegšana nedrošām personām, resp. spekulatīviem uzņēmumiem. Gan sākot ar 1524. g. biežos bankrotus mēģināja novērst ar *revizora institūta* dibināšanu, bet arī tas nelīdzēja (revizoru uzdevums bija sekot banku darbībai attiecībā uz likumu ievērošanu). Pēc lielā mērā bankrotēja (1575. g.) daudzas iecienītās bankas, kam par iemeslu bija tirdzniecības apstāšanās sakarā ar iedzīvotāju pirkšanas spēju samazināšanos. Valdība nāca pie slēdziena dibināt *valsts banku*, kuļai vienīgi bija tiesība izvest žiro operācijas (norakstīt no viena konta par labu otram bez pašas naudas skaitīšanas). Tā no daudzām bankām nonāca pie vienas valsts bankas — *bance die Rialto* — 1587. g. Šo valsts žiro banku pārvaldīja *Governatore del Banco*, kuņu ievēlēja senāts uz laiku no 1—3 gadiem. Bankas vadība bija stingri rēgulēta ar likumiem, revizoriem, kuņu uzdevums bija novērst katru traucējumu — grūtību noguldījumu izmaksā.

1619. g. nodibināja otru valsts žiro banku — *Banco*

del Giro, kuŗa pastāvēja līdz 1806. g. un beidzamos gadus darbojās kā vienīgā valsts banka.

1593. g. Mailandē nodibināja sv. Ambrozija banku, kuŗas galvenais uzdevums būt par vidutāju pārvedumu operācijās. Banka varēja pieņemt noguldījumus un pārvedumus, bet noliegts bija šo naudu izlietot priekš naudas maiņas, aizdevumiem, kuģniecības un bankas riska un preču pirkšanas. Deponēto naudu varēja izlietot vienīgi pirkšanas produktu (pārtikas) uzpirkšansi, pilsētas parādu dzēšanai un pilsētas rentes uzpirkšanai. Tā tad šīs bankas uzdevums bija apkalpot Mailandes pilsētas vajadzības. Tā kā pilsētas parāds bankai ik gadus auga un 1650. g. jau sniedzās līdz 40 miljonu liru, tad neskatoties uz to, ka bankas rīcībā atradās daži nodokļi un multa, Ambrozija banka bija spiesta bankrotēt.

Kā ceturītā minama Amsterdāmas banka, kuŗa dibināta 1609. g. (Holandē). Šī bija valsts banka (Amsterdāmas maiņas banka — tā viņu sauca), kuŗa pieņēma noguldījumus un izdarīja žiro operācijas pēc Itālijas banku parauga. Tomēr Amsterdāmas maiņas banka stipri atšķīrās no Itāļu bankām un proti: Amsterdāmas banka pieņēma kā noguldījumus dārgmetālus stieņos, vietējas un ārzemju monētas (izņemot maiņas naudas), negriežot vērību uz to, vai viņa pilnvērtīga vai nē un ierakstīja savās grāmatās par labu noguldītājam metāla vērtību. Banka pret nodoto metālu izdeva savu naudu — banknotes, kuŗas bija kā piespiests maksāšanas līdzeklis ar piespiestu kursu. Tā kā banka pie metāla vērtības aprēķināšanas par mēraukli ņēma labu vietējo naudu, tad banknotes varēja izlaist par dažām procentēm augstāk par parasto apgrozības metāla naudu. Bez tam pastāvēja noteikums, ka visi Amsterdamā maksājami vekseli, kuŗu summa pārsniedz 300 guldeņus, maksājami bankas naudā. Ar to tirgotāji bija piespiesti atvērt bankā rēķinu, noguldot tur metālu. Banka bija ieguvusi lielu tirgotāju uzticību, jo visi bija pārliecināti tikai par to, ka nodotais zelts glabājas bankas pagrabos. Bet līdz ko 1795 g. nāca zināms, ka banka aizdevusi naudu valstij un privātiem

(Holandes Rit-Indijas sabiedrībai) 9,5 milj. — uzticība zuda. 1820. g. Amsterdāmas banka bija spiesta likvidēties.

Pēc Amsterdāmas bankas parauga tika nodibināta Roterdāmas žiro banka 1635. g., kuŗa arī atvēra tekošus rēķinus bankas un vietējās naudas.

Vācijas bankas.

Kā jau zināms no iepriekšējā, viduslaikos Vācija nebija politiska vienība un līdz ar to atsevišķas varas rīkojās ar dažādu naudu izdošanu. Pie šāda stāvokļa attālākā tirdzniecība bija ļoti apgrūtināta.

Tirdzniecības veicināšanas labā 1619. g. tika dibināta Hamburgas banka, pēc Amsterdāmas bankas parauga. Pēc statūtiem šo banku pārvaldīja 3 personas — viens pilsētas padomes loceklis, un divi pilsoņu vēlēti pārstāvji. Hamburgas banka bija pilsētas banka, jo pilsēta atbildēja par zaudējumiem, kas noguldītājiem ceļas no ugunsgrēka vai zādzībām. Līdzīgi Amsterdāmas bankai Hamburgas banka izdarīja pārvedumus, pieņēma noguldījumus un izlaida bankas naudu. Radās divējādas naudas — „Mark Corannt“ — parasta metala nauda un „Mark banco“ — bankas nauda. Pēdējā bija norēķināšanās nauda un izteica $8\frac{1}{3}$ gr. tīra sudraba vērtību. Tā tad par nodotu sudrabu vai zeltu neizdeva vis noguldījuma zīmi, bet atklāja grāmatu kreditu. Šī banka darbojās priekšzīmīgi līdz 1813. g. Maršals Davousts šīs bankas bagātības atņēma un līdz ar to banka bija spiesta izbeigt savu darbību. Paralēli minētam banku veidam Eiropā radās 2 jauni banku tipi — ēmisijas un komercbankas.

Latvija.

Jau 1693. g. Rīgas tirgotāji nākuši pie atziņas, ka dibināma banka, kas atvieglotu un būtu par vidutāju tirdznieciskos darījumos. Faktiski šāda banka nodibināta un sākusī darboties tikai 1736. g. un tā saucās: „*Rīga*”

Handlungs Kassa“. Līdz tam Rīgā darbojušies daudz naudas mainītāji, kuŗi arī izdevuši naudu. Kā nākamā banka dibināta 1794. g. „*Diskontokassa*“. Abas minētās bankas bijušas kārtu institūti un savā laikā stipri veicinājušas tirdzniecību un satiksmi. Tomēr darbības aplokš šīm bankām bijis mazs. Līdz 1867. g. viņām bijis noliegts pieņemt depozītu, tā kā banku aktīvās operācijas bija jāved vienīgi ar bankas pašas kapitāliem.

Līdz ar tirdzniecības, rūpniecības un satiksmes attīstību ap 19. g. s. vidu radās nepieciešamība pēc jaunām bankām. Tā 1820. g. dibināja Rīgā valsts bankas kantori ar nosaukumu „Valsts komercbankas kantoris“, kuŗš apgādāja vietējos tirgotājus ar kredītiem.

1802. g. dibināta Vidzemes muižnieku kredītbiedrība (Livlendische adelige Güter Kreditsozietät (?), kuŗas mērķis bija ne tirdzniecība un satiksme, bet aizdevumu izsniegšana lauksaimniekiem.

Jauns posms Rīgas banku dzīvē sākās ar 1864. g., kad Rīgas Biržas komiteja atvēra *Rīgas biržas banku*. Radās arī daudz kredītinstitūti. Tā 1869. g. nodibinājās II un III Savstarpējās kredītbiedrības; 1871. g. dibināta *Rīgas komercbanka*, kas bija pirmā akciju banka Rīgā; 1873. g. Rīgas „Diskontokassa“ pārvērsās par Rīgas pilsētas Diskontobanku (Rigaer Stadt-Diskontobank). No 1866.—1868. g. dibinātas Rīgas Namīpašnieku kredītbiedrība un Rīgas Hipotēku biedrība.

Ap šo laiku radušās arī daudz citas krājkašes un kooperatīvās krāj-aizdevu kases.

Tikai 1890. g. sākās latviešu kredītiestāžu dibināšana. Radās IV Rīgas kredītbiedrība, Rīgas Amatnieku biedrība.

Pēc 1900. g. Rīgā tika atvērtas Krievijas lielo banku nodaļas, kā Krievu ārējās tirdzniecības bankas nodaļa, Volgas-Kamas komercbankas nodaļa, Krievu-Azijas bankas nodaļa.

Citās Latvijas pilsētās darbojās Rīgas komercbankas un citu banku nodaļas, kā arī vietējās bankas — Liepā-

jas Biržas banka no 1891. g., Jelgavas komercbanka (tagad Lauksaimnieku centrālā banka).

Pēdējā pēckaņa laikā dibināta — tirdzniecības un rūpniecības banka, kas radusies no triju savstarpējo kredītbiedrību apvienošanās, un Latvijas banka

Ziņas par Latvijas banku vēsturi atrodam Eugena Stieda grāmatiņā „Die Rigaer Börzenbank“ 1864.—1914. g. un B. Siew brošūrā „Lettlands Kreditanstalten“.

Aplūkosim tagad komerc ēmisiju banku darbību.

1 Komercbankas :

Komercbanku darījumus mēdz iedalīt vispirms pasīvās un aktīvās operācijās. Pasīvo darījumu uzdevums ir saistīt pie bankas kapitālus, aktīvo — šos kapitālus novietot ražīgā darbā.

Kādas ir pasīvās operācijas, no kā rodās bankas kapitāli?

- 1) no bankas pašas kapitāliem,
- 2) no noguldījumiem,
- 3) no rediskonta,
- 4) no aizņēmumiem,
- 5) no korespondentu kapitāliem.

Apskatisim tagad šos minētos pasīvos posteņus sīkāk.

Bankas pašas kapitāli rodās no:

- 1) pamatkapitāla (akciju vaj paju kapitāla),
- 2) no rezerves kapitāla,
- 3) no speciāliem rezerves kapitāliem un
- 4) no speciāliem kapitāliem.

Bankas pamatkapitāls rodās no akcionāru iemaksām pie bankas dibināšanas vai arī pie turpmāku akciju izlaišanas. Rezerves kapitāls sakrājas no gadskārtējiem atskaitījumiem no bankas tīrās peļņas. Kā pamat-, tā rezerves kapitālu nolūks ir radīt fondu, priekš pievilktu trešo personu kapitālu nodrošināšanas pret zaudējumiem. Tāpēc arī likums raugās uz to, lai šie kapitāli būtu pēc iespējas prāvi. Attiecībā uz rezerves kapitāliem pie mums pastāv

noteikums, ka tie ieguldami drošos, t. i. valsts vērtspapīros (procenti no rezerves kapitāla pieskaitami rezerves kapitālam). Vakar-Eiropā likums nespiež ieguldīt rezerves kapitālus valsts vērtspapīros. Krievija rezerves kapitāla ieguldīšanu valsts vērtspapīros motivēja ar drošību un aizrādījumu, ka tam jābūt viegli realizējamam. Tas tomēr nav pārliecinoši. Krievijas valsts procentu papīri Japāņu kara laikā nokrita līdz 30% no savas vērtības, bet Pasaulē kara laikā — zaudēja visu vērtību. Istaais iemesls Krievijā tomēr meklējams citur. Krievijas valdība, gribēdama radīt tirgu saviem vērtspapīriem, gluži dabīgi, likuma kārtībā spieda bankas ieguldīt savas rezerves valsts vērtspapīros un tā kā ņemot visas naudas iestādes kopā rezerves kapitālu kopsumma Krievijā bija liela, tad valdība savu mērķi bija sasniegusi.

Arī pie mums Latvijā praktizē to pašu. Visumā jā-saka, ka no praktiskās puses likums par rezerves kapitāla ieguldīšanu valsts vērtspapīros nodrošina tirgu šiem vērtspapīriem, bet formāli ņemot — naudas iestādes kreditoru. Pie mums ir divi valsts aizņēmumi:

1) Latvijas neatkarības iekšējais isa termiņa 5% aizņēmums no 1918. g. un

2) Latvijas iekšējais 1920. g. 4% aizņēmums ar premijām.

Abi šie aizņēmumi vēl nav pilnībā realizēti.

Bankas speciālus rezerves kapitālus krāj ar nolūku trūkuma gados papildināt akciju dividendes. Speciālos rezerves kapitālus nodibina labos gados priekš izlietošanas bez valdības atļaujas mazāk izdevīgos gados

Bankas speciālus kapitālus dibina speciāliem mērķiem, piem. skolu būvēm, dažādu uzņēmumu izvešanai. Šos kapitālus, līdz viņu izlietošanai tiešam mērķim, var laist apgrozībā.

Komerčbanku aktīvās operācijas:

Banku aktīvās operācijas dalās divās grupās:

- a) bankveidīgās un
- b) bankveidīgās blakus operācijās.

Pie bankveidīgām operācijām pieder aizdevumu izsniegšana zem dažādiem nosaukumiem.

Pie bankveidīgiem blakus darījumiem pieskaita:

1) arbitražas operācijas — t. i. darījumi pie dārgmetālu, vērtspapīru, devīzu pirkšanas un pārdošanas. Banka šie iegūst peļņu uz kursa;

2) vērtību uzglabāšanas operācijas; šie pazīstami 2 veidi:

a) slēgtās aploksnes un

b) vaļējās aploksnes depoziti.

Pie vaļējiem depozītiem banka uzņemas netiekvien vērtību glabāšanu, bet arī pārvaldīšanu, piem. kuponu nogriešanu, vekselu protestēšanu. Šinī gadījumā klients maksā bankai zināmu koncesiju. Pie slēgtām aploksnēm banka uzņemas vienīgi uzglabāšanu. Tā tad vērtību uzglabāšana bankas telpās var būt vai nu ar bankas pārzināšanu, vai klienta pārzināšanu.

Ja vērtību aploksne nodota bankas glabāšanā, tad banka atbild par viņas nozaudēšanu u. tml., izņemot force majeure gadījumos.

Vēl pazīstama vērtību uzglabāšana seifos, t. i. klients ir ē ugunsdrošu skapīti bankas velvē un maksā par viņa lietošanu bankai noteiktu maksu. Viena seifa atslēga glabājas pie bankas, otra pie klienta. Banka atbild par seifa neaizskaramību.

3) *Padomu došana*. Vakar Eiropā dažas bankas dod padomus pie zināmu operāciju izvešanas, piem. pie fondu operācijām; bankas par šādu padomu došanu ņem atlīdzību. Ja klients pierāda ļaunprātību padoma došanā, tad banka nes sakarā ar to cēlušos zaudējumus (Vācijā). Pie mums bankas šādas operācijas neizved.

4) *Inkaso operācijas*. Pie šīm operācijām banka pieņem no klientiem prasību dokumentus un uzņemas nau-
das iekasēšanu. Banka uzņemas iekasēšanu, bet ne garantiju par iekasēšanu. Pie vekselu inkaso nemaksās gadījumā, bankas protestē vekseli par nemaksāšanu.

5) *Aval* (galvošanas, garantijas) *operācijas*. Aval operācijas saistās ar zināmu saimniecisku darījumu izpildī-

šanu. Šinī gadījumā banka dod garantiju par vienu liguma kontragentu, ka viņš savu solījumu izpildīs, piem. zināma banka garantē, ka tāds un tāds rūpnieks samaksās 10^{0/0} no nosolītās meža maksas. Rūpniekam neizdevīgi ņemt līdzīgu naudu uz torgiem, kā arī nav aprēķina iemaksāt skaidrā naudā, ja pietiek ar bankas garantiju (līdz zināmam termiņam). Par šādu galvošanu pēdējā laikā bankas aprēķina sev atlīdzību $\frac{1}{4}$ par mēnesi. Pie mums pieņem tikai Latvijas bankas nodrošinājumus. Pēdējā pieņem kā garantiju privātu banku vai citu nodrošinājumus.

6) *Dibināšanas operācijas.* Ar šīm operācijām banka palīdz nodibināt dažādus pasākumus.

7) *Krājkasu operācijas* — krājnoguldījumu pieņemšana. Banka pieņem naudas noguldījumus, bet šo naudu neizsniedz aizdevumos, kā to dara krāj aizdevu sabiedrības. Banka par iegūto naudu pērk vērtspapīrus, ar kuŗu kuponiem sedz rentes un pārvaldes izdevumus. Ar šīm operācijām nodarbojas kooperatīvās bankas.

Bankas rēgulārās operācijas.

Pasīvās operācijas:

Kā jau redzējām, banku pašu kapitāli ir tikai drošības kapitāls, bet ne operatīvais kapitāls. Operatīvais bankas kapitāls sastādās galvenā kārtā no pievilktiem trešo personu kapitāliem — depozītiem un kreditoru kapitāliem.

Depozīti.

Ir naudas ieguldījumi, kuŗi pēc būtības ir deponēti īpašumi, bet tiek nodoti bankas rīcībā. Kā deponenti piedalās plašā publika.

Kreditori.

Parasti ir veikalnieku bankā ieguldīti īpašumi, ar kuŗiem viņi operē tekošu rēķinu veidā — ar čekiem.

Pie depozītiem sākuma moments ir ieguldījums, iemaksa; pie kreditoriem sākuma moments var būt vai nu iemaksa vai izmaksa (uzsāk kā aizņēmējs). Kāds tautsaimnieks saka, ka aiz depozītiem stāv patērētājs, aiz

kreditoriem — ražotājs Lexis saka, depozīts ir privāts noguldījums, bet kreditors — veikalniecisks noguldījums. Depozītu iemaksā bankā dažādos nolūkos:

- 1) radīt maksāšanas līdzekli, radīt disponīblas vērtības pie bankas,
- 2) ar nolūku padarīt mainīgu kapitālu (kapitālu nodod bankā līdz iestājas zināms gadījums) un
- 3) iekrāt ietaupījumus.

Vakar-Eiropā par galveno nolūku uzskata pirmo momentu — radīt maksāšanas līdzekļus tekoša rēķina veidā. Ja zināmai personai bankā tekošs rēķins, tad viņa var izdarīt maksājumus:

- 1) izsniedzot čeku,
- 2) pārrakstot ar čeku palīdzību no viena tekoša rēķina uz otru,
- 3) ar norēķināšanos palīdzību — kompensāciju un
1) ar klaering'a palīdzību.

Mainīgu kapitālu radīšana saimniecībā ir pārejoša parādība. Persona, kuŗa zināmā laikā nevar savā saimniecībā izlietot naudas kapitālu, nodod to bankā ne uz noteiktu laiku, bet līdz vajadzībai.

Krājnaudas (iekrājumi no ietaupījumiem) ir naudas kapitālu noguldījumi personām, kuŗas pašas negrib šos kapitālus laist apgrozībā savā saimniecībā, bet kuŗu nolūks ir ražīgi uzglabāt šo kapitālu nebaltai dienai. Senāk Vakar-Eiropas lielbankas krājnoguldījumus ne labprāt gribēja pieņemt. Pie mums tomēr 80% ir cieti noguldījumi depozīti. Te bankas uzstājās kā konkurents krājkasēm.

Noguldījumi var būt divējādas dabas:

a) noguldījumi, par kuŗiem nemaksā rentes — bez atlīdzības, piem. senāk Krievijā par vienkāršiem tekošiem rēķiniem,

b) noguldījumi, par kuŗiem maksā rentes — ar atlīdzību, piem. terminēti noguldījumi.

Pagaidām Latvijā maksā rentes par visiem noguldījumiem. Procentu takse pie tekošiem rēķiniem no 4 - 6 proc., pie terminētiem — 8 proc.

Anglijas bankas par depozītiem maksā ļoti zemu procenti. Viņas depozītus uzskata par glabāšanu.

Vispār runājot jāsaprot, ka noguldījumi veicina saimniecisko principu. Ražo ne tā nauda, kas gul mājā bez izlietošanas, bet gan tā, kas noguldīta bankā. Banka no savas puses nevar naudu turēt bez izlietošanas. Vēl depozīti palīdz centrālai naudas iestādei uzturēt kārtībā naudas apgrozību, uzturēt naudu stabili.

Kādu iespaidu depozīti atstāj uz preču cenām? Te var būt 2 gadījumi. Ja depozīti nāk kā neinflātorisks kredīta-apgrozības līdzeklis, tad depozīti neatstāj nekādu jaunu iespaidu, nepaceļ preču cenas; ja depozīti nāk kā inflātorisks kredīts, tad viņi atstāj iespaidu uz preču cenām, paceļot cenas. Pirmā gadījumā depozīti ceļās no ietaupījumiem, otrā — no inflātoriskiem kredītiem.

Kā nākamās pasīvās naudas operācijas (banka iegūst apgrozības līdzekļus) mināmas dokumentu un preču pārķīlāšana. Šis ir aizņēmuma konts.

Bankām nereti rīcības kapitāls no pasu un depozītu kapitāliem izrādās par mazu. Tādos gadījumos bankas mēdz atrast izeju pārķīlājot savu vekseļu portfeli, arī preces kādā citā bankā. Ar pārķīlāšanu banka uz laiku iegūst naudas līdzekļus. Tomēr šādi aizņēmumi attaisnojami, vienīgi sastrēguma laikmetos. Normālos laikos bankām jāiztiek no saviem kapitāliem plus depozīti. (šīnī gadījumā zem depozītiem sapratīsim labprātīgi piedāvātus noguldījumus).

Pie mums Latvijā patreiz valda nepareizs uzskats, itkā Latvijas bankas kredīts būtu normāla parādība, normāls apgrozības līdzeklis. Tas nav pareizi. Latvijas banka vienā jaukā brīdī var uzteikt visus savus kredītus un turpmāk vekseļu pārķīlājumus nepieņemt. Tādā gadījumā bankas stāvoklis būs kļūmīgs — viņa savukārt būs spiesta uzteikt kredītu saviem klientiem.

Rediskonts — vekseļu pārķīlāšana.

Diskonts — vekseļu pirkšana no pirmā klienta rokām.

Centrālā banka valstī ir rediskonta vieta priekš visām naudas iestādēm.

Vai var pārķilāt svešu preci? Bankas to parasti dara, bet tikai ar ieķilātāja atļauju. Saņemot naudas dokumentu bankas mēdz ņemt no klienta parakstu, ka viņš atļauj ieķilātā dokumenta vai preces pārķilāšanu. Bez minētās piekrišanas tālāk ieķilāšana nav atļauta. Mazās bankas parasti pārķilā kādā lielākā bankā.

Vēl pie pasīvām operācijām pieder zināmos stāvokļos korespondenti — Nostro Loro (korespondentu nostro loro konti izteic parādu savstarpējās attiecības starp bankām — tikai starp bankām, bet ne banku un privātu personu). Skatoties pēc uzdevuma devēja personas ierakstijums tiek izdarīts nostro vai loro kontā. Ja Rīgas banka dod kādu uzdevumu Londonas bankai, tad Rīgas banka raksta Corespondenti Nostro, bet Londonas banka — Corespondenti Loro un pretēji Korespondentu savstarpējās attiecības dibinās uz līgumu, ko noslēdz sarakstīšanās veidā. Līgumā jāparedz debeta un kredita procentu mēri. Korespondentu savstarpējās attiecības var dibināties vai nu uz

1) uzticību, — tādā gadījumā banka var iegūt kreditu līdz noteiktai summai kā blanco kreditu, vai

2) nodrošinājuma pamata. Pēdējā gadījumā banka nosūta otrai korespondentu attiecībā stāvošai bankai kā nodrošinājumu saviem izmaksas izdevumiem vekselus un vērtspapirus, t. i. reālus nodrošinājumus. Parastākais jau nu ir tas, ka viena banka otrai uztic blanco kreditu līdz noteiktai summai.

Pie pārējām, mazāk svarīgām pasīvām operācijām, pieder banku pašu kapitāli un citu sīku darījumu apgrozības.

8. APR. 1932

„Augstskola Mājā“ Nr. 37.
Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

19. lekcija.

Aktīvas operācijas.

Galvenais aktīvo operāciju veids ir:

- 1) aizdevumi pret vekseliem un
- 2) vekseļu diskonts, t. i. vekseļu pirkšana.

Banka aktīvās operācijās nedrīkst saistīties tikai ar vienu klientu. Ja saistās ar vienu klientu, tad bankas labklājība saistīta par daudz ar klienta likteni, kas ir riskanti priekš bankas.

Pie naudas aizdošanas bankai jāgriež vērība uz sekošo:

1) *Bankai ļoti labi jāpazīst klients.* Viņai jāpazīst klienta raksturs, jāzin, kādiem nolūkiem klients aizņemās naudu, jāpazīst klienta saimnieciskais stāvoklis.

2) Pie aizdevumu izsniegšanas bankai jāņem vērā nevien lieli uzņēmumi (tirdzniecībā un rūpniecībā) bet

arī sīkie. Pie dažādas, vispusīgākās klientūras bankas stāvoklis ir drošāks.

3) Bankai jāpazīst katrreizējā saimnieciskā konjunktūra un jācenšās viņu izmantot. Šinī ziņā bankai uzmanīgi jāseko visām saimnieciskām parādībām.

Attiecībā uz aizdevumu atmaksu var uzstādīt jautājumu vai bankām nebūtu ieteicams nodrošināt sevi pret aizdevumu neatmaksu klienta bankrota gadījumos, līdzīgi kā to dara pie apdrošināšanas pret ugunsgrēkiem. Tomēr jāsaprot, kā ne zinātne, ne prakse šinī ziņā tālu nav gājuši. Bankām pašām jāmēģina novērst šīs nebūšanas ar pamatīgu klientu sijāšanu.

Bankas aizdevumi, kā jau zināms, var būt uz īsu laiku, vai arī uz garāku laiku.

Vēsture rāda, kā vispirms bankas likušas sev par mērķi apgādāt iedzīvotājus ar apgrozības līdzekļiem dažādos saimnieciskos pasākumos. Pēdējā laikā turpretim, banku krediti nosverās par labu rūpniecībai – rūpniekiem, kuŗi šos laikos mēģina izskaust tirgotāju vidutājību un cenšas stāties ciešos sakaros ar konsumentu.

Ar tirgotāju nobīdišanu pie malas (tirgotāja kā vidu tāja) rūpnieks pats iegūst tirgotāja peļņas tiesu, vai arī palētina produkta cenu. Šinī ziņā rūpniecības ideoloģija stāv tuvu kooperācijas idejām. Līdz šim pastāv 3 saimnieciskās nozares – lauksaimniecība, rūpniecība un tirdzniecība, bet nomaņama ir tendence tirdzniecības vidutājību apiet.

Aizdevumus var izsniegt:

1) *Vekselu formā* vai nu pret

a) īstiem banku vekseliem ar vismaz diviem parakstiem vai

b) pret solo vekseliem – vekseliem ar vienu parakstu, kas uzskatāms par uzticības kredītu.

Pēdējie priekš bankas nav ieteicami. Tāpēc arī banku statūti noteic solo vekseļu pieņemšanas augstāko mēru. Īstie vekseļi ir parastā banku prece. Solo vekseļu pieņemšana praksē notiek ar bankas padomes piekrišanu.

Attiecībā uz vekseļu atrašanās vietu vekseļus iedala:

a) vekseļi portfeļi—bankas lokālā un

b) vekseļi pie korespondentiem.

2) *Pret citiem dokumentiem*, kuŗi savukārt var būt;

a) nenodrošināti, p. p. lielo kredītu iestāžu savstarpējās izpalīdzēšanas gadījumos un

b) nodrošināti—ar zeltu lējumos, ārzemju valūtu, precēm, vērtspapīriem un citām vērtībām.

3) *Speciālu tekošu rēķinu an call veidā*, kuŗi arī var būt

a) nenodrošināti — vienīgi ar blanko parakstiem un

b) nodrošināti — ar zeltu, vekseļiem (ar 2 parakstiem), precēm, vērtspap u. t. t.

4) *Korespondentu kontu veidā*. Pie korespondentu kontiem klients var kļūt mūsu parādnieks vai nu ar mūsu rīcību, kad mēs uzdodam korespondentam saņemt naudu vai arī ar korespondentu rīcību, ja pēdējais dod uzdevumu izmaksāt summas, kādas bankā nav noguldītas.

Attiecībā uz banku aktīvo un pasīvo operāciju grupēšanu der iepazīties ar valdības priekšā rakstītām formām pie bilanču un apgrozījumu pārskatu sastādīšanas.

Operācijas ar ārzemju valūtu, avāli un akreditīvi ir tālākās banku aktīvās operācijas. Kaut gan šīs operācijas jāuzskata par banku blakus operācijām, tomēr jā-saka, ka akreditīvi pēdējā laikā ir plaši izplatīta parādība.

Akreditīvus iedala *atsaucamos un neatsaucamos*. Neatsaucamie ir tie, ka akreditīva devēja banka nevar atsaukt savu galvojumu par zināmu tirgotāju, p. p. preces izpirkšanu. Šie neatsaucamie akreditīvi arī galvenā kārtā tiek praktizēti un tik retos izņēmuma gadījumos — atsaucamie. Akreditīvi izsargā tirgotājus no iepriekšējās naudas iemaksas.

Pa kāļa laiku vispār akreditīvus nepieņēma un tirgošanās notika vienīgi skaidrā naudā. Tad atkal atgriezās pie priekškaļa uzlicības — naudas tiešā iemaksa netiek uzskatīta par nepieciešamību. Par akreditīviem bankas aprēķina sev 1,4—2% par mēnesi un garantijas ilgums ir

parasti 2 nedēļas, 1 mēnesi līdz 1,5 mēnešam. Pašlaik visilgākās garantijas vajadzīgas cukura iepirkšanai. Bankas arī izdod dubultgarantijas — p. p. garantē par preces *pieņemšanu* un *dokumentu izpirkšanu*.

No akreditīviem jāatsķir *avali* — *galvojuma raksti* (akcepti), — kurus banka dod tirgotājiem pie preču iepirkšanas ārzemēs.

Vēl mināmi *bankas pašas īpašumi*, kā kustami, tā nekustami. Bankai jāgādā par to, lai tikai viņas pašas kapitāli būtu ievietoti nekustamos īpašumos, cik tālu šie nekustamie īpašumi vajadzīgi bankas pašas lietošanai. Šinī ziņā jāietur zināma robeža. Nav pieļaujams, ka bankas uzpērk nekustamus īpašumus iznomāšanai resp. izīrēšanai.

Citas banku aktīvās operācijas tuvāk neapskatisim.

Pēc mūsu valdības priekšraksta bilancē *zem strīpas* atzīmējami *inkasso dokumenti* (vekseļi u. t. t.) un *depozīti*, jo viņi nav bankas īpašums. Šeit pat arī atzīmē akreditīvus, avālus un citas specifikācijas

Vekseļu diskonts.

Vekseļus dala:

1) veikalnieciskos jeb tirdznieciskos (preču) vekseļos un

2) finanšu vekseļos.

Vekselis var būt kā kredita apgrozības un maksāšanas līdzeklis.

Izšķir vēl īsa un gara termiņa vekseļus.

Par īstermiņa vekseļiem uzskata vekseļus līdz 3 mēnešiem.

Vekselis zināmos gadījumos iegūst dažādus nosaukumus:

1) vekselis priekš maksātāja ir *akcepts*,

2) vekselis priekš izrakstītāja ir *trata* un

3) vekselis bankas īpašums — *diskonts*.

Izšķir vēl vietējos un ārpilsētu vekselus — *rimese*, kuŗi maksājami ārpus viņu izdošanas vietas.

Vekseli, kuŗi rakstīti ārzemju valūtā un ārzemēs maksājami saucās par *devīzēm*.

Attiecībā uz to, cik eksemplāros vekselis izrakstīts, izšķir *prima, sekunda un tertia vekselus*.

Tirdznieciskie vekseli ir īstie vekseli jo viņu pamatā ir faktiskš darījums *Finansu vekselu* pamatā nav tirdznieciska darījuma un tāpēc viņš uzskatams par aizdevumu. Finansu vekselus izraksta dažādos gadījumos:

- 1) aizņemties naudu,
- 2) kad turīga persona izdod vekseli otrai personai ar nolūku, lai tā ar vekseļa diskonto palīdzību iegūtu bankas naudu.

- 3) naudas pārveduma vekseli, kuŗus raksta viena banka uz otru (ārzemēs).

Pazīstami vēl praktiskā dzīvē dažādi pēc samaksas drošības vekseli, p. p. tukšie vekseli, draudzības vekseli, dvorņiku vekseli u. t. t. Šie ir visāunākie vekseli, jo parasti viņi netiek termiņā maksāti. Šos vekselus izdod personas, kuŗu maksāšanas spējas ir vājas.

Ļaunas dabas ir arī *pāgarināšanas vekseli* (prolongationswechsel), kad vekseļa termiņā izdod un apmaina pret vekseli (jaunu). Bankām jācenšās grupēt vekseli pēc viņu izdevēju maksātspējām un pēc iespējas izvairīties no tādu vekselu pieņemšanas, kuŗa izrakstītāji pielaiž vekselus līdz protestam.

Ar šo mēs būtu nobeiguši kredītbanku darījumu apskatīšanu. Pāriesim tagad pie ēmisiju bankām.

Ēmisijas bankas.

Centrālo lomu katras valsts saimnieciskā dzīvē spēlē centrālā naudas iestāde—ēmisijas banka. Ēmisijas bankas atšķirās no citām kredītbankām ar ēmisijas tiesībām, t. i. banknošu izlaišanas tiesībām. Vienā valstī var būt viena vai vairākas ēmisijas bankas, pēdējo uzdevums ir:

1) nodrošināt banknošu īpašniekus pret zaudējumiem ar banknošu apmaiņšanu;

2) radīt valstī elastīgu maksāšanas līdzekli, kas atbilst naudas pieprasījumam;

3) ierobežot pārliecīgu banknošu izlaišanu, kas skādē naudas būtībai un veicina spekulāciju;

4) krīzes laikmetos nepārtraukti piešķir uzticību banknotēm kā līdzīgam maksāšanas līdzeklī un

5) savākt dārgmetālus, ar kuŗu palīdzību svārstīgos laikmetos būtu iespējams izlīdzināt maksāšanas bilanci, tādī atstājot iespaidu uz vekselu kursiem. Vispār jāsaka, ka šos uzdevumus var veikt zināmā mērā arī privātas bankas. Tomēr dārgmetālu sakrāšana privāto rokās nav ieteicama, kas ļoti cenšās pēc vienīgi peļņu nesošiem uzņēmumiem. Tāpēc arī banku vēsture rāda, ka nav valsts, kur banknošu izlaišanas rēgulēšana būtu notikusi bez valsts iejaukšanās un pie tam notikusi valsts interesēs.

Ēmisijas banku dibināšana sākusēs 17. g. s. Anglijā. Sākumā šīs ēmisijas tiesības bija piešķirtas plašākām masām, bet tikai ar laiku šīs tiesības piešķīra ne daudzām bankām, pat vienai bankai valstī. Šinī ziņā vēl dažādās valstīs valda dažādi uzskati. Pagaidam Anglijā vēl darbojās vairākas ēmisijas bankas — Anglijas, Skotijas un Īrijas bankas; Vācijā — Bavārijas, Badenes, Vitenbergas, Saksijas bankas. Gluži pretējas domas valda U. S. A., kur atzīst, ka ēmisijas tiesības piešķiramas vairākām bankām.

Par labu ēmisijas tiesību piešķiršanai tikai vienai bankai vai bez nodaļām, t. i. centrālīzācijai runā sekoši apstākļi:

1) tiek sasniegta vienādība ēmisijas politikā (ir tikai viena iestāde, kas ar savām nodaļām aptver visu valstī);

2) dārgmetāli tiek koncentrēti vienā vietā, vienās rokās, caur ko tie var tikt lietderīgāki izlietoti vispārības interesēs;

3) viena ēmisijas banka ar savu diskonta politiku var atstāt iespaidu uz visu valsts tautsaimniecisko attīstības

gaitu, — viņa aptur spekulāciju no privāto banku puses, paaugstinot, resp. pazeminot aizdevumu procenšu mēru — taksu. Jo dārgāks kapitāls, jo grūtāki viņu izlietot, kas aptur spekulāciju. Aizdevumu procenšu mēra pazemināšana veicināšana veicina saimnieciskās dzīves uzplaukšanu;

4) ir iespējams iespaidot dārgmetalu (sudraba un zelta) ieplūšanu un izplūšanu no valsts, tādi rēgulējot starptautisko maksāšanas bilanci un vekseļu kursus;

5) pie ēmisiju tiesību centralizācijas pieaug pienākuma atbildības apziņa pret valsts vispārējo labklājību (kaut arī privāta ēmisijas banka, kā tas Anglijā);

6) viena ēmisijas banka pārcieš vieglāk krīzes laikmetus, atvieglota kontrole u. t. t.

Pret centralizācijas sistēmu var uzstādīt sekošus iebildumus:

1) privilīģētā centrālā banka tik labi nepazīst vietējos saimnieciskos apstākļus, kā tas iespējams pie decentrālizētas ēmisiju banku sistēmas. Ar nodaļām vien nevar izdibināt vietējās prasības;

2) centralizēta naudas iestāde padodas valdības politikas iespaidam, kas bieži nesaskan ar saimnieciskās dzīves prasību apmierināšanu. Pie centralizācijas sistēmas saimnieciskā dzīvē valdība izved savu politiku, izmantojot bankas līdzekļus.

Salīdzinot centralizācijas labās un ļaunās puses jāatzīst, ka labās ir pārsvarā, t. i. centralizācijai vairāk priekšrocību. Piemēri no U. S. A. krīzes laikiem.

Kādai jābūt ēmisijas bankai — valsts vai privātbankai? — Tā kā ar maziem izņēmumiem visās valstīs pastāv ēmisiju banku centralizācija, tad varam jautāt, kas var vislabāk veicināt vispārīgo saimniecisko attīstību, — valsts vai privāta iestāde. Priekš pasaules kara tikai Zviedrijā un Krievijā ēmisijas banka bija pilnīgi valsts iestāde. Pārējās zemēs visur pastāv akciju sabiedrības, kuŗas dažnedažādi stāv zem valsts tiešas iespaidošanas. Tīri no saimnieciskā viedokļa šo jautājumu nevar atrisināt. Ir iespējams, ka tikpat labi valsts ierēdņi var izpildīt ēmisijas

banku tehniskos uzdevumus, kā no otras puses, arī privātakciju sabiedrību direktori var ievērot iespējamās vispārības intereses. Arī tā ieruna, ka no banknošu izlaišanas cēlusies peļņa pie akciju sabiedrībām nonāk privātu kapitalistu rokās, arī neiztur kritiku, jo, kā zināms, ēmisijas tiesības valsts piešķir privātām bankām koncesiju kārtībā, noteicot līdz ar to savu daļu, — valsts daļu no iegūtās tirās peļņas. Daži teorētiķi aizrāda, ka, pastāvot privātai ēmisijas bankai, viņas rīcība ir noteiktāka, drošāka un pastāvīga. Tomēr kaņa gadi pierāda, ka arī daudzas privātas ēmisijas bankas kļuvušas maksātnespējīgas tikai tāpēc, ka zem valsts spiediena ir bijušas spiestas piešķirt valdībām lielus kreditus.

Tā tad privātēmisijas bankas nav spējušas pretoties valsts iespaidam. Bez tam aizrāda, ka kaņa gadījumos ienaidnieks uzvarētājs nedrīkst piesavināties privātu personu īpašumus pretēji valsts īpašumiem. Tas uzskats valdija tautā, bet pasaules kaņa piedzīvojumi rādīja, ka uzvarētājs maz ar ko rēķinās.

Tā ta nav noteicošu elementu, kas runātu par labu valsts vai privātēmisijas iestādei. Visvairāk pastāv ēmisijas bankas ar dažādu valsts līdzdalību.

Valsts līdzdalība pie jauktām ēmisijas bankām var būt divējāda:

- 1) valsts piedalās ar savu kapitālu,
- 2) valsts piedalās tikai pārvaldīšanā.

Kā jau minēts, līri valsts ēmisijas bankas ir Zviedrijā, Krievijā un pie mums Latvijā.

Privātās ēmisijas bankas var iedalīt sekoši:

- 1) pilnīgi privātas bankas. Kā piemērs minams Anglijas banka, kuņa de jure ir privāta banka, bet de facto — izpilda valsts kasiera lomu;

- 2) privātas ēmisijas bankas, kuņu pārvaldīšanā piedalās valsts ieceļot savus pārstāvjus. Še minamas Vācijas, Francijas, Norveģijas, Itālijas un citas bankas;

- 3) privātās ēmisijas bankas, kuņās bez pārvaldīšanas valsts piedalās vēl ar saviem kapitāliem. Šis ir jaunāko

laiku emisijas banku tips, kuŗš vēl ņav paspējis galīgi izveidoties. Pēc šī principa dibināta Šveices emisijas banka.

Valsts piedalīšanās privāto emisiju banku pārvaldīšanā izteicās pārvaldes locekļu iecelšanā vai pārstāvju sūtīšanā, piem. Vācijā galveno pārvaldi iecel valsts kanclers.

Privātās emisijas bankas darbojās uz koncesiju pamata. Koncesijā valsts noteic, kādu atlīdzību viņa saņem par privilēģiju piešķiršanu. Šī atlīdzība izteicas vai zināmā procentā no tīras (piem. Vācijā — $\frac{3}{4}$ no tīras peļņas saņem valsts), vai aizdevumā ļoti zemu procentu. Piem. Anglijas valdība saņēmusi 14,5 milj. str. (bezprocentīga) aizdevuma, par kuŗu summu Anglijas banka izlaiž banknotes. Emisijas banku statūtos parasti tiek noteikta augstākā summa, līdz kuŗai var izsniegt valstij aizdevumus. Turpretim Francijas bankas statūtos šāds ierobežojums nav paredzēts. Viņa var aizdot valstij naudu pret garantijām līdzīgi pārējām personām. Pasaules kara laikā Francijas banka izdevusi apm. 37 miljardu Fr. banknotes, no kuŗas summas ap 20 miljardu Fr. valstij Attiecībā uz privātām vai valsts emisijas bankām jāsapaka, ka vislabāk savu uzdevumu izpilda jaukta veida emisijas bankas. Šim veidam par labu runā sekoši apstākļi:

1) politiskais moments tiek mazināts ar komerciālo, caur ko banka labāk apmierina iedzīvotāju prasības;

2) iekāpošanas gadījumā ienaidniekam jāreķinās ar privātipašumu — bankas naudu. Vispilnīgāk šis apstāklis izteicās franču-prūšu kara 1870. g. Pasaules kara laikā valdija devīze — kam nags, tam tiesa;

3) banknošu izlaišana un nodrošināšana tiek stingri ieturēta ar likumu rēgulētās robežās. Pati valsts nespēj zināmos brīžos atteikties no pārmērīgas emisijas. Šo principu neizturēja arī privātās bankas pasaules kara laikā zem valdības un nenormālu apstākļu iespaida.

Banknošu daudzums un nodrošināšana.

Banknošu nodrošināšanās ziņā var atšķirt 4 sistēmas:

1) *Angļu sistēma* (currency principle), tā sauktā tiešo

banknošu daudzuma normēšana, kas noteikta ar R. Peeli aktu 1847. g. Pēc šī akta Anglijas banka var izlaist cietu noteiktu daudzumu banknošu bez jebkāda seguma 18.450 sterl.(?) (agrāk 14.553 milj. sterl.), kas atbilst $\frac{2}{3}$ no apgrozībā esošā banknošu daudzuma. Katrai banknotei, kas izlaista virs šīs normas, jābūt segtai pilnīgi ar zeltu. Ja kāda ēmisijas banka pēc 1844. g. izbeidza banknošu izlaišanu, tad viņa zaudēja ēmisijas tiesības uz visiem laikiem. Turpretim, Anglijas bankas ēmisijas departamentam ir tiesība izlaist savas banknotes $\frac{2}{3}$ apmērā, par cik izbeidza ēmisiju citas bankas provincē. Priekš šīs ēmisijas banka noguldīja vērtspapirus.

Šis pats likums noliedza jaunu ēmisijas banku atvēršanu Skotijā, Valesā un Īrijā, bet šo banku nesegto banknošu kopsummu noteica pēc tā banknošu daudzuma, kas bija apgrozībā 1844 g. 27. aprīlī, — bez tam Peel akts pieļāva $\frac{1}{5}$ no nodrošināmām banknotēm segt (nodrošināt) ar sudrabu. No 1853. g. viss ar zeltu. Pie Anglijas bankas tika dibināts sevišķs departaments (issue department), kas pārzināja ēmisijas lietas.

Ar 1844. g. visu Anglijas ēmisijas banku nesegto banknošu daudzums sniedzās 22,6 milj. sterl.

2) *V Eiropas ēmisiju banku sistēmā*, kuŗa prasa segumu tikai priekš zināmas banknošu izlaiduma daļas. Tā tad pie šīs sistēmas banknošu daudzums stāv proporcionālā atkarībā no dārgmētalu krājuma, p, p. Vācijā $\frac{1}{3}$ banknošu janodrošina ar zeltu, Austro-Ungarijā — $\frac{1}{3}$, Itālijā — 40%.

Francijas bankai nav noteikts zelta daudzums nedz tiešā vairumā, nedz procentos no banknošu daudzuma. Viņas statūti uzdod turēt tikdaudz seguma, cik nepieciešams priekš franka kursa uzturēšanas. Līdz 1848. g. pat nebij noteika maximuma izlaižamam banknošu daudzumam. Tikai 1848. g. ievēdot piespiedu kursu, banknošu kopsummu noteica uz 350 milj. frs, bet vēlāk pacēla to uz 525 frs. (milj.) Tabelē dažādos stāvokļus varētu izteikt sekoši:—

Laikmets.	Kursu veids.	Ēmisijas robežas miljonos frs.
1800—1848. g.	Fakultatīvais kurss (brīvs)	nebij.
1848—1850. g.	piespiedu kurss	350—525
1850—1870. g.	fakultatīvais kurss	nebij.
1870—1877. g.	piespiedu kurss	1800—3200
1877—1914. g.	likuma kurss (obligātorisks k.)	3200—6500
1914—1921. g.	piespiedu kurss	12000—41000

Tā tad Francijas bankas zelta krājums nav noteikts, bet likums prasa ēmisijas bankas apzinīgu un uzmanīgu vadību.

3) *Ziemeļ Amerikas ēmisijas bankas sistēmas*; pie kuŗas pastāv pilnīga banknošu izlaišanas brīvība.

Nodrošinājums bija vajadzīgs līdz 90%. Par apdrošinājumu banknotēm varēja būt USA aizņēmuma obligācijas (vērtspapīri) Staatsanleihen. Banknošu izlaišana nebija elastīga, viņu daudzums bija atkarīgs no valsts aizņēmuma kursa stāvokļa un procentu mēra. Pēdējā laikā arī USA pāriet uz V. Eiropas sistēmu un par nodrošinājumu prasa no 15—25% dārgmetālos, resp. zeltā.

4) *Krievijas sistēma*, līdzīgi Anglijas sistēmai, vispirms noteic nesegto banknošu daudzumu. 1897. g. likums noteica, ka līdz 600 milj. rubļu banknošu segumam zeltā jābūt 50%, bet banknotiem pāri par šo summu visā pilnībā.

Banknošu izlaišanas sistēmas.

Šinī ziņā jāizšķir vairākas sistēmas:

1) *Francijas bankas sistēma*, pie kuŗas valdība nosaka izlaižamo banknošu maksimālo daudzumu — kopsummu. Šī sistēma pieņemta arī Latvijā. Latvijas banka varēja izlaist banknotes 25 milj. latu kopsummā. Tagad šī kopsumma paaugstināta ar likumu uz Ls 30 milj.

Francijas banka maksimālo banknošu summu no-

saka parlaments, bet segums, kā jau redzējām, paliek nenoteikts.

2) *Anglijas bankas sistēma*, kuŗa nosaka nevis visu banknošu kopsummu, bet tikai nesegto banknošu summu. Banknošu izlaišanas kārtību Anglijā rēgulē Rob. Peel'a 1844 g. akts. Šī akta galvenais punkts ir tas, ka Anglijas banka var izlaist ar zeltu nesegtu banknošu ne vairāk, kā par valsts parāda valsts fondos ieguldītā kapitāla summu. (G. Obst. „Das Bankgeschäft“ II Band.)

Otrkart, šis pats akts nosaka, ka ēmisijas bankas, darbība atdalīta sevišķā (issue department) departamentā — šķirta no bankas, citām operācijām.

3) *Vācu, jeb netiešās kontingēšanas sistēma*. Vācu sistēmai ar angļu sistēmu ir tas kopējs, kā abām ir noteikta nesegto banknošu summa. Pie vācu sistēmas tomēr šī summa nav galīgi noteikta. Krīzes gadījumos banknošu nenodrošināto summu var pārsniegt, bet par šo pārsniegumu ēmisijas banka maksā 5% banknošu nodokli. Šī sistēma ieviesta Vācijā līdz ar Reichsbankas dibināšanu 1876. g. (no Prūsijas bankas). Ap 1874. g. Vācijā apgrozījās banknotes par 1353 milj. markām, no kuŗām 68% bija segtas ar metalu. Pēc zelta valūtas ieviešanas banknošu daudzumu vērtēja uz 1 tukst. milj. marku. Nesegto banknošu kopsummu noteica 385 milj. mk., no kuŗas summas 250 milj. mk. piešķīra Reichsbankai, 32 milj. mk. Bavārijas bankai, 16,7 milj. mk. Saksijas bankai, 10 milj. mk. — Bādenes bankai, 10 milj. mk. Vīrtenbergas bankai, bet pārējo daļu citām sīkākām ēmisijas bankām. Šis sadalījums pieņemts ar 1875. g. likumu. Izņēmuma stāvoklī tomēr atradās Reichsbanka, kuŗas banknošu izlaidums, bez banknošu nodokļa var pieaugt tānī gadījumā, ja kāda no provinces bankām atteicās no ēmisijas tiesībām, un par tādu summu, cik liela ir bijusi ēmisijas izbeigšana bankas nesegtās summās. Ar laiku Vācijā ēmisijas banku skaits stipri samazinājās un tagad pastāv tādas tikai piecas — Reichsbanka, Bavārijas, Vīrtenbergas, Saksijas un Bādenes.

Banknošu 5% nodoklis Vācijā ievests ar nolūku aturēt bankas no pārāk lielas banknošu izlaišanas. Pie šādas banknošu izlaišanas bankām būs aprēķināms ķertres pie nesegtu banknošu emisijas tikai zināmos laikmetos, kad viņas varēs izlietot kredītu par tik augstu procentu mēru, kas segs 5% valsts banknošu nodokli + vēl bankas pārvaldes izdevumus un peļņu. Pēdējā klausula padara vācu emisijas sistēmu elastīgāku par Anglijas bankas sistēmu. Pie šīs sistēmas Vācija nonāca tikai pēc daudziem praktiskiem piedzīvojumiem, ko bija novērojusi Anglijā krīzes laikā.

4) Banknošu izlaišanu nosaka bankas pamata kapitāls vai nu šī pamatkapitāla lielumā vai vairākkārtējā lielumā. P. p. Šveices banka var izlaist banknotes par divreiz lielāku summu nekā bankas pamatkapitāls. Arī šī sistēma nav parocīga, jo viņa negarantē banknošu apmaiņu pret metāliem un krīzes laikā nedod iespēju palielināt banknošu daudzumu līdz varbūtējai vēlamai summai.

Itālijā Šveices koeficienta 2 vietā stāv 3.

5) *Bij. Krievijas sistēma.* Pēc šīs sistēmas izlaižamo banknošu daudzumu nosaka likums sakarā ar apgrozības prasībām. Ar 1897. g. 29. augusta ukāzu Krievijas valsts bankai piešķīra tiesību izlaist banknotes līdz 600 milj. rubļiem, kuŗas bija jāsedz uz pusi ar zeltu, t. i. pie 600 milj. rubļu banknošu summas vajadzēja bankā glabāt 300 milj. rub. lielam zelta krājumam. Šīs banknotes sauca par kredītbilētēm, jo viņu izdevējs bija ne valsts banka, bet valsts kase (valdība). Viņas bija arī likumīgs maksāšanas līdzeklis. Katrs banknošu izlaidums virs 600 milj. rub bija jāsedz pilnos apmēros. Ar 1900. g. Krievijā noteica, ka turpmāk kredītbilētes var izlaist tikai likumdošanas kārtībā. Šis bija solis pret inflāciju — šīs sistēmas sliktās īpašības ir tās, ka valstu pagrabos tiek glabātas milzīgas bagātības — zelta krājumi, kuŗi varētu tikt izmantoti saimnieciskā dzīvē.

Šis pats jautājums nodarbina pašlaik arī *mūsu nau*

das sistēmu Pie mums ir divas iespējamības. 1) paliek likumīga papīra nauda, bet pasludina viņu paz apmaiņām pret zeltu (daudz jau zelta nevajadzētu), jo kā jau līdzšinējie piedzīvojumi rāda, papīra naudas turētāji neprasa zelta iemaiņšanu pret latiem). Valdība nodod Latvijas bankai pilnu segumu par izlaistām valsts kases zīmēm un banka pēdējās tad apmaina pret savām latu banknotēm.

Tā saucamā pasaules kaļa laika sistēma, līdz šim teorētiski nav formulēta un tā ta pēc būtības neeksistē. Šīs sistēmas tipisks piemērs ir Vācija. Vācija 1914. g. izdeva likumu, ka par ēmisijas banku nodrošinājumu nodē arī valsts vekseļi, resp. valsts kases zīmes, un ka uz šāda nodrošinājuma atļauts izlaist banknotes *trīskārtējā apmērā*. Otrkārt, Vācija izdeva (Darlehnskassengesetz), pēc kuļa dibināja „Darlenkases“. Šīs kases izsniedza aizdevumus banknošu veidā pret reāliem nodrošinājumiem — nekustamiem īpašumiem, precēm u. t. t. Pret šim „Darlenkassenscheines“ kā nodrošinājumu Reichsbanka varēja izlaist banknotes trīskārtējā apmērā. Šī „Darlenkassenscheine“ savā laikā cirkulēja arī pie mums.

Pie šī paņēmiēna Vācijā bija spiesta ķerties tāpēc, ka bija jūtams zelta trūkums. Viņa sāka bāzēties uz Knappa teārijas un naudas vērtību gribēja uzturēt ar valsts varu. Šī paņēmiēna gala rezultāti tomēr bija bēdīgi. Banknošu bija pielāists tādā daudzumā, ka viņas zaudēja jebkādu vērtību un Reichsbanka bija spiesta likvidēties. Tagad Vācijā ir jauna ēmisijas banka, kas izlaiž „Reichsmarkas“, kuļūs pēc būtības līdzinas mūsu latiem un dibinās uz zelta bāzi.

Pasaules kaļa laikā arī Francija izlaižamo banknošu maximālo daudzumu noteica uz 43 miljardiem Fr.; Krievijas papīra naudas daudzums arī stipri pieauga, nemaz nerunājot par Padomju valdību. Vienīgi Anglija pie šāda soļa neķērās.

Ēmisijas banku iekārta.

Anglijas banka Pirmie Anglijas baņķieri bija žīdi, kas ieceļoja Anglijā Vilhelma Iekārotāja laikā. Žīdi aizdeva naudu pret vekseljiem. Tā kā žīdi par kredītu ņēma pārlicēģas rentes, tad iedzīvotāju ignums pret viņiem pieauga un 1290 g. valdība izdeva rīkojumu par žīdu izraidīšanu. Līdz ar žīdiem, kā naudas mainītāji un aizdevēji Londonā darbojās *lombardieši*, kuņi savu darbību bija koncentrējuši Lombard street'ā. Ap 16. g. s. un priekš tam Anglijā bija pazīstami zeltkaļi, kuņi tirgojās ar dārgmetāļiem, aizdeva naudu un dzina visāda veida spekulācijas. Šie zeltkaļi ierīkoja sev uguns un zagļu drošas velves priekš naudas uzglabāšanas. Arī privātu personu naudu uzglabāja šie zeltkaļi pret zināmu atlīdzību. Ar laiku tomēr iedzīvotājos radās nemiers par zeltkaļu un citu naudas mainītāju pārlicēģo augļošanu un iedzīvotāju izmantošanu. Notika arī bieži bankroti, caur ko cieta kreditori. Ar laiku zeltkaļi par nodoto zeltu izdeva kvītes, kas cirkulēja iedzīvotājos līdzīgi vēlākām banknotēm. (Anglijas tirdzniecībai pieaugot radās nepieciešamība pēc lielas publiskas bankas, līdzīgas Amsterdamas bankai). Arī valdība nodeva savu zeltu zeltkaļiem, par ko saņēma attiecīgas naudas kvītes. Sākumā šīs naudas kvītes cirkulēja vienīgi Londonas apkārtnē.

Ar laiku Anglijas bagātnieki ieguva no valdības atļauju dibināt akciju bankas ar ēmisijas tiesībām. Par akcionāriem varēja sākumā būt ne vairāk kā 6 personas, bet vēlāk šo likuma daļu atcēla. Radās daudzas ēmisijas bankas dažādās Anglijas provincēs, kuņi darbības lauks bija noteikts ar zināmu attālumu. Visas šīs bankas bija privātas bankas. Anglijas banka dibināta 1694. g. no privātas angļu sabiedrības — The Governor and Company of the Bank of England — pēc skota William Patterson izstrādāta plana. Šīs bankas mērķis atšķiras no citu ēmisijas banku mērķiem ar to, ka uzņēmas valsts kredīšanu. Šī pirmā ēmisijas banka ir piedzīvojuši daudz pārve-

dojumu līdz viņa sasniedz savu tagadējo stāvokli. 1694. g. viņas pamatkapitāls bija 1,2 milj. sterl., kuŗas viņa aizdeva valstij. Līdz ar šo valdība pasludināja Anglijas banknotes par likumīgu maksāšanas līdzekli Anglijā un Valesā.

Tagadējais Anglijas bankas pamatkapitāls ir lielākais starp bankām un sniedzas 14.553.000 sterl., kuŗš pilnīgi samaksāts. Piem. Lloida bankās pamatkapitāls sterl. 26.072.500, bet iemaksāts sterl. 14.171.600. Tāpat daudz mazāks ir citu Anglijas un visas pasaules valūtu atsevišķo emisijas banku iemaksātie pamatkapitāli.

Anglijas banka, līdzīgi citām bankām ir pilnīgi privāta banka, bet atšķiras no pārējām bankām ar savu privilēģēto stāvokli banknošu emisijas ziņā.

„Augstskola Mājā“ Nr. 38. Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

20. lekcija.

Anglijas bankas pamatkapitāls nav sadalīts vienāda lieluma akcijās, bet pastāv ka grāmatu parāds (Buchschuld). Pamatkapitāla īpašnieki var savu dalības īpašuma naudu pārdot dažādās summās bet ne mazākās par 100 sterl., pārrakstot šo summu bankas grāmatā uz jaunā īpašnieka vārda. Banku iekšējā organizācija nav rēgulēta ar statūtiem, ka tas parasti pie citu valstu emisijas bankām, bet dibinās uz vecām ierašām, kuņas bez atkāpšanās tiek ievērotas un ieturētas.

Anglijas bankas augstākais pārvaldes orgāns ir pilna sapulce, kuņa sanāk 2 reiz gadā — marta un septembrā mēnešos. Balss tiesības iegūst katrs akcionārs, kam vismaz 500 sterl. liels dalības kapitāls un kas ar šo kapitālu piedalījies iepriekš vismaz 6 mēn. Kā izņēmums, kad iepriekš piedalīšanos 6 mēn. termiņu neprasa, ir mantnieki nāves vai precību gadījumos. Pie balsošanas

katram akcionāram tikai viena balss. Bankas gada bilance netiek publicēta, bet viņu vietā ik nedēļas publicē bankas stāvokli.

Akcionāru pilna sapulce izvēl no sava vidus direktoru kollēģiju (board of directors), sastāvošu no 26 personām. Direktoru kollēģija pēc būtības atbilst mūsu banku padomēm, kuŗas uzdevums noteikt bankas darbību galvenās līnijās, bet it sevišķi kredīta politiku un kontroli. Pēc veca ieraduma direktoru kollēģijā ievēl ievērojamākos angļu tirgotājus — Londonas Cyty patriciešus, bet ne banku darbiniekus, kā direktorus bankierus un banku padomju locekļus. Tas tāpēc, ka savā laikā pēdējos uzskatīja par Anglijas bankas konkurentiem. Direktoru kollēģijas priekšnoteikums ir 2000 sterl. akciju kapitāls. Direktoru kollēģijā pastāv ieraša, ka vecāko direktorijas kollēģijas locekli ievēl uz 1 gadu par deputy governor (vice), bet nākošā, turpmākā gadā par governor (bankas priekšnieku). Tā kā jaunievēlētais direktoru kollēģijas loceklis tikai pēc apmēram 20 g. var cerēt uz governor amatu, tad jaunievēlamos direktorus izrauga tādā vecumā, kas ap šo laiku būtu, vēl spējīgi strādāt radošu, darbu, būdami vice priekšnieka un priekšnieka amatos. Neviens direktors parasti ilgāk par 1 gadu nepaliek bankā par priekšnieku. Tomēr, kas reiz par governor bijis, tas no direktoru kollēģijas vairs neiziet. Bijušie governeri sastāda sevišķu komiteju — committee of treasurers, kas ir bankas deputy governor un governor padomdevēji un līdzlēmēji svarīgākās bankas vadības lietās. Bankas galvenie vadītāji, tomēr ir direktors, viceprezidents un prezidents. Pēdējie reprezentē banku uz ārieni un paraksta korespondenci.

Šīs bankas pārvaldīšanas iekārtas labā puse ir tā, ka direktoru kollēģijā iekļūst tikai labi pasaules tirgus pārzinātāji, bet daudz vairāk ir jaunumu: daudz galvu — daudz prātu;

- 1) direktoru kollēģija pārāk smags aparāts,
- 2) direktorus nav tehniski sagatavotu darbinieku, kas prastu izveidot bankas darbības rēgulēšanu un

3) banku prezidenti ātri mainās — pēc 1 gada.
 Anglijas bankai provincē ir tikai 9 nodaļas. Šinī ziņā citas bankas viņu pārspēj.

Bankas nedēļas paziņojums.

Ar Rob. Peela aktu bankās darbība sadalīta 2 departamentos:

a) ēmisijas departamentā—issue department, kuŗš pārziņ banknošu izlaišanu un darbojas pēc likuma noteikumiem zem stingras valdības uzraudzības,

b) banku departamentā—banking department, kuŗš pārziņ un ved parastās banku operācijas.

Ši pēdējā departamenta mērķis ir gūt lielāko dividendi savu akcionāru labā. Ēmisijas departaments ar savu monopola stāvokli uzstājās ka angļu valūtas sargātājs, un tautas interešu aizstāvētājs. Pirms R. Peel akta izdošanas bil. nedēļas ziņojums bija diezgan plašs, bet pēc 1844. g. šis ziņojums ir ļoti īss. Šinī ziņojumā vēl tā savādība, ka ziņojuma kreisā pusē atzīmē bankas pasīvu, bet labā aktīvu, t. i. otrādi, kā tas pie mums. P. p. ziņojums no

Issue department.

(pasīvs)	(aktīvs)
Notes issued	Government Debt.
(banknotes izlaistas par)	sterl. 11015100
sterl. 19389040	Other Securities 7434900
	Goldcoin and Bullion 939040
<u>Sterl. 19389040</u>	<u>Sterl. 19389040</u>

Ziņojuma labā pusē uzrāda izdoto banknošu daudzumu tādā veidā, kā to uzstādīja Rob. Peels, lai panāktu banknošu nodrošinājumu.

1) *Government Debt* — valdības parāds, kuŗš pirms bija 14686800 sterl. liels. Šis atlikums līdz beidzamam

laikam ir ziņojumā pastāvīgs postenis, par kuŗu valsts maksā 2,5%^o. Lielākā banknošu summa, kuŗa pēc 1844.g. var tikt segta ar valsts parādu zīmēm ir 14 milj. sterl. Pieņēma, ka šī ir tāda banknošu summa, kas katrā laikā nepieciešama un kuŗas, domājams, viņu turētāji necentīsies apmainīt pret zeltu (šī summa nepieciešama priekš apgrozības). Pedējā laikā šī summa ir pacēlusies uz 18 milj. 450.000 sterl. jo daļa no provinces ēmisijas bankām ir ēmisiju izbeigušas un 2/3 no šīs summas pārgājusi uz Anglijas banku. Kad atlikušās ēmisijas bankas izbeidz ēmisiju; tad šīs summas sasniegs 19 milj. 616.000 sterl.

2) *Other Secucities* — pārējās drošības—vērtspapīri. Par šo summu 7 milj. 434.000 sterl. bankai jātur pastāvīgi valsts vērtspapīri, tā kā ar metalu nesegto banknošu daudzums iztainsa augstāko normu 18 450.000 sterl. Ja valsts parāda summa samazinās, tad valsts vērtspapīru daudzumam par tik jāpalielinās.

Goldcoin and bullion — zelts monētās un lējumos, kas nodrošina pārējās banknotes virs 18.450.000 sterl. Šī summa pretēji 2 iepriekšējiem posteņiem mainās katrā ziņojumā.

Kautgan Peel likums pielaiž līdz 20%^o no metalu sedzamām banknotēm nodrošināt ar sudrabu, tād banka tomēr šīs tiesības nelieto.

Banking departament.

(Pasīvs)		Aktīvs)	
Proprietors capital	14553000	Government Secu-	
Rest	3214129	rities	14314906
Public deposits	8997698	Other Securities	29663345
Other deposits	44359262	Notes	25657370
Seven days and other bills	48879	Gold and Silvercoin	1537347
	<hr/>		<hr/>
	71172968		71172968

Tā tad banku departamenta pasīvie posteņi ir:

1) *Proprietors Capital* — bankas pašas kapitāls — pamata kapitāls, ja banka izdod valdībai virs normas, tad attiecīgā virsnorma pamazina bankas rīcības kapitālu.

2) *Rest* — atlikums. Šīni posteņi ievieto bankas

a) rezerves kapitālu,

b) tekoša pusgada peļņu.

Rezerves max. nolikts uz 3 milj. sterl., tā kā summa, kas pārsniedz 3 milj. sterl., pienākās dividendām.

3) *Public Deposits* — valdības noguldījumi, kuņi sastādas no finansu ministra rīcībā esošām summām (*Exchequer*), pasta krājkasu summām un dažu citu valdības uzraudzībā stāvošu iestāžu summām.

4) *Other deposits* — citi privāti noguldījumi. Šis ir bankas lielākais postenis (privātais), kuņā ietilpst privāto personu un tirgotāju kapitāli, priekš kuņiem banka ved kases rēķinu. Seit ietilpst ārvalstu tekoši rēķini (*drawing account*), banku un bankjeru naudas rezerves (*bankers balances*). Šādu noguldījumu ir ļoti daudz, jo Anglijas banku uzskata par drošāko naudas glabātuvī. Ir paruna „safe as the Bank“.

5) *Seven days and other Bills* — septiņdienu un pārējie vekseli. Anglijā ļoti izplatīti pasta vekseli, kuņus izlieto priekš parāda nomaksām provinces pilsētās. Viņu termiņš no 7–10 dienām. Pretim pasīviem aktīvā stāv sekoši posteņi:

1) *Governments Securities* — valdības drošība, kā konsoli (valsts) parāda zīmes, rentejas zīmes (*Schatzanweisungen*) un Anglijas valsts vērtspapīri.

2) *Other Securities* — citas drošības, kā pilsētu, koloniju, dzelzceļu parādu zīmes, diskontēti vekseli un iekļāti vērtspapīri.

3) *Notes* — banknotes, kuņas banku departaments iegūst no ēmisijas departamenta pret nodoto zeltu monētās vai stieņos. Ja no Issue Department Notes issued atņem Banking Department Notes, tad dabūjam banknošu summu, kas atrodas apgrozībā. Banku departamenta Notes uzskatāmas par bankas banknošu rezervi.

4) *Gold and Silvercoin* — zelta un sudraba monētas ir dienas kase priekš izmaksām sk. naudā (Till money).

Banknotu politika.

Likums nosaka, ka banknotes jāapmaina pret zeltu uz pirmo pieprasījumu, bet tikai veselos sovereignos. Anglijas Bankas banknotes ir likumīgs maksāšanas līdzeklis Anglijā, bet ne Skotijā un Īrijā. Tomēr faktiski arī te viņas tiek labprāt ņemtas pretim. Anglijas bankas nodaļu izlaistās banknotes spiestas apmainīt vienīgi nodaļā.

Pēc ārējā izskata Anglijas bankas banknotes ir ļoti vienkāršas: priekšpuse gaiša ar ūdenszīmēm un melnu druku, otra puse pilnīgi neapdrukāta. Savas vienkāršības dēļ ir viegli iespējami viltojumi, kas arī nav retums. Tāpēc Anglijas banka ne labprāt pieņem maksājumus banknotēs no svešām personām. Ja banknotes pieņem, tad tomēr uz banknotes brīvās puses banknotes nodevejam liek parakstīt uzvārdu līdz ar adreses atzīmējumu, ar nolūku lai vajadzības gadījumā varētu celt regresa prasību par viltojumu. Pie tam Anglijas banka savas banknotes laiž apgrozībā tikai vienreiz, t. i. pēc pirmās atgriešanās bankā otrreiz netiek laistas apgrozībā, bet iznīcinātas. Apgrozībā esošo banknošu daudzums nav liels. Visumā tā diezgan pastāvīga summa. 1913 g. banknošu kopsumma bij 28,86 milj. sterl., kas līdzinas apm. pusotrkārtējam ar metālu nesegtam banknošu daudzumam. Salīdzinot banknošu apgrozības daudzumu ar čeku un clearing'a palīdzību norēķināšanās summu, jāsaka, ka banknošu samērs ir ļoti niecīgs. Izlaiž 5, 10, 20, 25, 50, 100, 500 un 1000 strl. kopjūrās, no kurām visvairāk izlaiž kopjūras līdz 100 sterl.

Anglijas bankas diskonto politika.

Naudas iepilūdumu banka rēgulē ar diskonta procenta pacelšanu un pazemināšanu. Šo procentu taksī viņa maina ļoti bieži, neaizrādot uz motīviem. Naudas

ona piekrišanu dibināta Banque de France, kā privāta akciju banka ar 30 milj. Frs. lielu pamatkapitālu. Šis pamatkapitāls dalījās 30.000 akcijās à 1000 Frs. Kā galvenais akcionārs uzstājās valsts ar 5 milj. Frs. Pārējo kapitālu deva citi kapitālisti, kuŗu centrā kā uzmudinātājs bija Napoleons I. Jau 1803. g. bankas pamatkapitāls bija pacelts uz 45 milj. Frs., 1806. g. — uz 90 un 1857. g. uz 182,5 milj. Frs.

Ar 1806. g. Banque de France ieguva vienīgās banknošu izlaišanas tiesības, vispirms Parīzē, bet ar 1848. g. vienīgās ēmisijas tiesības visā Francijā. Tad pat noteica maksimālo banknošu izlaišanas summu uz 452 milj. Frs., 1849. g. uz 525 milj. Frs. Sevišķi noteikumi par banknošu nodrošināšanu netika izdoti, bet bankām bija uzdots ieturēt tādu attiecību starp banknotēm, skaidru naudu un vekseliem, lai netraucēti varētu notikt banknošu apmaiņa. Bez ēmisijas funkciju izpildīšanas banka izsniedz arī lētus kreditus pret un bez ķīlām.

Tagadējās Banque de France iekšējā iekārta.

Bez minētā 182,5 milj. Frs akciju kapitāla tagad bankai sakrājies 42,5 milj. Frs liels rezerves fonds, kuŗš cēlies no dažādiem atskaitījumiem.

Galvenai bankai provincē darbojas trejāda veida filiāles:

1) galvenās nodaļas — „Succursales“, kuŗu skaits uz 1914. g. 1. janv. bija 143. Nodaļas tiek pārvaldītas pēc galvenās bankas parauga;

2) „Bureaux auxiliaires“, kuŗas padotas savā darbībā galvenām nodaļām—it sevišķi pie vekseļu diskonta. Viņu skaits — 74.

3) „Villes rattachées“ atrodas divu iepriekšējo nodaļu veidu pārzīņā un viņu darbība pastāv no inkaso darījumiem. Šo nodaļu skaits—365.

Banque de France pārvaldes organi dibinās uz 1806. g. 22. maija likuma. Pēc šī likuma valsts prezidents (galva)

ieceļ augstākās amata personas,—bankas prezidentu (Gouverneur) un divus viceprezidentus (Vicegouverneurs).

Akcionāru tiesības ārkārtīgi mazas. Akcionāru ģenerālsapulcē, kuŗu notur katru gadu janvara mēnesī, ņem dalību tikai 200 akcionāru, kuŗi ir Francijas pavalstnieki un kuŗu īpašumā ir vislielākais akciju skaits. Tā 1913. g. ģenerālsapulcē piedalījās akcionāri sākot ar 69 un vairākām akcijām. Katram no šiem 200 akcionāriem ir tikai viena balss.

Akcionāru ģenerālsapulcē (Conceil de general) akcionāri noklausas bankas prezidenta un cenzoru ziņojumus, pēc tam akcionāri par šiem ziņojumiem izteic savas domas un beidzot ievēl akcionāru pārstāvjus — 15 direktorus (régents) un 3 cenzorus (censeurs). No 15 direktoriem 3 jābūt ievēlētiem no galveniem nodokļu ievācējiem, 5 direktoriem un visiem cenzoriem, jābūt tirgotājiem vai fabrikantiem. Bez tam pastāv priekšnoteikums, ka par direktoru vai cenzoru var ievēlēt tikai tādus akcionārus, kam vismaz pieder 30 akcijas (30.000 Frs.). Direktorus vēl uz 5,—cenzorus uz 3 gadiem. Par jaunu ievēlēšana pieļauta.

Direktori un cenzori sastāda padomi — conceil de régence, kas ir bankas prezidenta padomdevēja.

Bankas prezidentam piešķirtas lielas tiesības. Viņš reprezentē banku uz ārieni un paraksta papīrus bankas vārdā, ieceļ un atlaiz bankas ierēdņus, pārskata bankas darbību un ietur bankas politiku valsts interesēs. Viceprezidenti ir prezidenta vietnieki. Pie iecelšanas prezidentam jābūt 100 akciju īpašniekam, viceprezidenti katram 50 akcijas.

Gouverneur's un 2 vicegouverneur'i, 15 regenti un 3 cenzori sastāda „Conceil general de la Banque“. Šī padome sapulcējas reiz nedēļā un apspriež gouverneur'a priekšlikumus. Lēmumus pieņem ar absolūtu balsu vai rākumu. Cenzoriem tikai padomdevēja balsttiesības.

Direktori un cenzori sastāda priekš bankas darbības pārzinašanas un vadīšanas 6 komitejas.

1) diskontā komiteja, 2) banknošu izdošanas komi-

teja, 3) komiteja, kas pārzin operācijas ar valsti, 4) kases komiteja, 5) grāmatu un portfeļa pārzināšanas komiteja un 6) nodaļu pārzināšanas komiteja.

Blakus diskonta komitejai pastāv Conceil d'Escompte, kuŗā piedalās Parīzes tirgotāju, bankjeru un rūpnieku pārstāvji. Šī padome uzstāda to personu sarakstu, kuŗu vekseļi var tikt diskontēti.

Banque de France nodaļu pārvaldīšana ir pēc centrāles parauga. Nodaļu vada no finansu ministra priekšā stādīts un valdības apstiprināts direktors, kuŗa uzdevums līdzīgs gouverneur uzdevumam centrālē. Kā padomdevējs direktoram pastāv Conceil d'Administrātion no 12 personām un priekš revīzijas izvešanas ir 3 cenzori.

Banku politika.

Par izlaista banknošu nodrošināšanu esam jau runājuši. Banque de France banknotes ir likumīgs maksāšanas līdzeklis. 1913. g. apgrozībā bija banknotes par 5665,3 milj. Frs. Banknotes izlaiž galvenā kārtā 50, 100 500 un 1000 Frs. kopjurai.

1920. g. banknošu bija izlaists par 41 miljardi Frs., 1923. g. 37 miljardu Frs.

Diskonta politika. Diskontā pieņem vekseļus tikai ar 3 drošiem parakstiem un termiņu ne garāku par 3 mēnešiem. Bez tam diskontē warrantus, rentrejas zīmes un pie zināmiem noteikumiem arī čekus. Trešo parakstu uz vekseļiem var apmainīt ar ķīlu iesniegšanu.

Bankas darījumi ar valsti.

Banka izsniedz aizdevumus valstij uz sevišķa likuma pamata. Tā no 1897. g. banka izsniegusi 2000 miljonu Frs. lielu bezprocentīgu aizdevumu. Ir bijuši arī citi vēlāki bezprocentīgi aizdevumi.

Par ēmisijas privilēģiju banka maksā:

1) zīmognodokli 0,20 – 0,50 Frs. par 1000 frs. banknoti,

2) $\frac{1}{2}$ proc. no diskonta mēra, kad pie diskonta izlaiž banknotes bez metala nodrošinājuma, bet ne mazāk kā 2 milj. frs. gadā. Šis nodoklis 1913. g. sasniedza 13,6 milj. frs.

3) Ja banka diskonta procentu mēru paceļ virs 5 proc. (no 1908 — 1912. g.), bet no 1912. g. virs 3 proc., tad no iegūtās virs 3 proc. peļņas valstij pienākas 0,75. Šis postenis valstij dod ienākumus no 9—10 milj. gadā.

4) Ja dividende uz 1 akciju pārsniedz 240 frs., tad arī daļa dividendes pienākas valstij. Tā ir valsts piedalīšanās bankas peļņā.

Banka zināmos gadījumos uzstājas kā valsts naudas summu uzglabātāja un iekasētāja.

Bankas ziņojumus publicē katru nedēļu un satura ziņā diezgan sīki. Īpatnējs ir tas, ka ziņojumos atrodas pastāvīgi salīdzinājumi ar iepriekšējā gada un iepriekšējās nedēļas bankas stāvokli. Vēl jāatzīmē, ka Francijas bankai pirms kara bija lieli zelta un sudraba krājumi, kā banknošu nodrošinājumi.

Vācijas valsts banka (Reichsbank).

Vācijas valsts banka (1875. g.) cēlusēs no Prūsijas bankas, kas dibināta 1846. g., kā privāta iestāde. Ar Vācijas valsts nodibināšanos radās nepieciešamība pēc viennādas naudas visās valstīs,—tā tad, bija dibināma kopēja valsts banka pēc Anglijas un Francijas parauga. Ar 1875. g. likumu Prūsijas banku pārvērtā par Reichsbanku. Šis pats likums noteica atlīdzību Prūsijas bankas iepriekšējiem īpašniekiem, kā arī jaunās valsts bankas attiecības pret citām 4 ēmisijas bankām.

Vācijas valsts banka ir valsts vadībā un uzraudzībā stāvoša privāta banka, kuŗas kapitāli savākti no privātām personām. Sākumā viņas pamatkapitāls bija 120 milj. marku, bet pēc 1900. g. šo kapitālu palielināja uz 180 milj. marku. Pamatkapitāls sadalīts

40000 uz vārda rakstītās dalību zīmēs à 3000 M. un
60000 " " " " " " " " 1000 M.

Ārīgi, pēc formas bankai daudz līdzības ar akciju bankām, bet pēc būtības viņa stipri atšķiras no akciju bankām.

1) Reichsbanka dibināta likumdošanas kārtībā ar Vācijas ķeizara un Bundesrat'a lēmumu. Parastās bankas Vācijā dibina uz statūtu pamata, kuņus reģistrē tirdznieciskā tiesā

2) Reichsbank'u nevar likvidēt viņas pamatkapitāla īpašnieki ar savu lēmumu, bet gan likumdošanas kārtībā. Vēl pastāv noteikums, ka valsts banku var pārņemt valsts īpašumā ar viena gada iepriekšēju uzteikšanu — var likvidēt.

Bankas pamatkapitāla īpašnieki par bankas darbību atbild tikai dalības kapitāla apmērā. Valsts ar saviem kapitāliem bankas pamatkapitālā nepiedalās, kaut gan bankas darbinieki skaitas par valsts darbiniekiem. Bez tam pastāv noteikums, ka bankas ierēdņi nedrīkst iegūt bankas dalības zīmes.

Pēc 1899. g. un 1909. g. likumiem no tīrās peļņas dalības zīmju īpašniekiem izmaksā 3,5 proc. dividendi. Ja 3,5 proc. neiznāk no tīrās peļņas, tad dividendi palielina līdz 3,5 proc. no rezerves kapitāla. No tīrās peļņas atlikuma, pēc normāldividendes izmaksas, atskaita 10 proc. par labu rezerves fondam, kuņš krājams līdz 60 milj. marku. Ja rezerves fonds sasniedzis šo summu, tad krāj speciālu rezerves fondu priekš zaudējumu segšanas pie nedrošām prasībām, ko ievēd bilances pasīvā ar nosaukumu „sevišķi pasīvi“ — „Sonstige Passiven“. Tā uz 1914. g. 1. janvāri rezerves fonds bija jau 74.480.000 Mk., kas pārsniedz normālo rezervi 60 milj. Mk.

Pēc rezerves 10 proc. aprēķināšanas 0,75 atlikuma nāk par labu valstij, 0,25 pamatkapitāla īpašniekiem, pie kam rezerves fonda 10 proc. summu atvelk vienādu kā no valsts, tā no akcionāru daļas, t. i. priekš rezerves fonda valsts ar savām 0,75 dot tik pat, kā akcionāri no savas 0,25.

Bankas filiāles.

Reichsbankai ir daudz dažādu nodaļu, kuņas savā starpā atšķiras ar darbības plašumu un darījumu veidu.

Uz 1912. g bija sekošas filiāles:

20 Reichsbankhauptstellen, 77 Reichsbankstellen, 378 Reichsnebenstellen mit Kasseneinrichtung, 7 Reichsbanknebenstellen ohne Kasseneinrichtung un 4 Reichsbankwarendepots.

Nodaļu atvēršana stāv sakarā ar izvedamo operāciju daudzumu.

Reichsbankhauptstellen—valsts bankaš galvenie kantori tiek ierīkoti lielākās pilsētās uz valsts kanclera pieprasījuma un Bundesrata piekrišanu. Šāds galvenais kantoris ir katrā lielākā valstijā.

Reichsbankstellen — valsts bankas kantori tiek atvērti uz valsts bankas direktorijas priekšlikuma un valsts kanclera lēmuma pamata.

Pārejās nodaļas nodibina uz valsts bankas direktorijas lēmuma pamata.

Reichsbankhauptstellen un Reichsbankstellen ir patstāvīgas iestādes uz vietām. Viņas izdara tās pašas operācijas, kā galvenā banka centrā.

Kā jau minēts, valsts bankas vadība un uzraudzība piekrīt valstij. Kā uzraudzības organs pastāv Bankkuratorium no 4 locekļiem un valsts kanclera kā priekšsēdētāja. Vienu „Bankkuratorium“ loekli sūta ķeizars — (parasti Prūsijas finansu ministri), pārējos Bundesrats ievēl uz 2 gadiem. Kuratorija pastāvīgi nenodarbojas, bet sapulcējas uz apspriedi ik gada ceturksņus.

Bankas vadība (Leitung) pēc likuma un statūtiem piekrīt valsts kontrolierim un bankas direktorijai. Kanclera vietā kā pēdējā vietnieks darbojas iekšlietu ministrs. Politisko atbildību par bankas darbību nes valsts kanclers.

Kā valsts bankas pārvaldītāja un izpildu organs līdz ar bankas reprezentēšanu uz ārieni ir Reichsbankdirektorium. Viņa sastāv no prezidenta, viceprezidenta un 8—10

locekļiem—direktoriem, kuņus visus uz Bundesrata priekšjūku ieeļ ķeizars uz visu mūzu.

Galvenos bankas kantoros ir iecirkņu padomes—Bezirksausschüsse, kuņas sastāv no 4—10 locekļiem. Šos locekļus ieeļ valsts kanclers no bankas komisāra (bankas kantroa uzraudzītājs, kas ieeļts no ķeizara un tanī pat laikā ir provinces augstākais ierēdnis) un bankas centrālās padomes uzstādītiem kandidātiem. Pēdējie ir vietējie iedzīvotāji, bankas akcionāri.

Banku kantoru un nodoļu iekārtu noteic valsts kanclers. Galvenos bankas kantoros vada kantoru valde, kuņā ieeļ priekšnieks un divi locekļi. Revīziju izved galvenās bankas kantora komisārs—Bankkomisar.

Bankas īpašnieku līdzdarbība.

Valsts bankas akcionāriem ir daudz mazāk tiesību nekā akciju banku akcionāriem. Katru gadu marta mēnesī tiek sasaukta dalībnieku (akcionāru) ģenerālsapulce, kuņai valsts bankas direktorija sniedz pārskatu. Ģenerālsapulce nevar pieņemt nekādus saistošus lēmumus priekš direktorijās. Viņas galvenais uzdevums ir centrālās padomes (Zentralausschuss) izvēlēšana. Pilnā sapulcē ņem dalību katrs vīriešu kārtas dalībnieks, kuņa dalība ievesta bankas grāmatās ne vēlāk kā 14 dienas pirms sapulces. Sapulcē var piedalīties arī pilnvarotie. Katras 1000 M. dod pie balsošanas vienu balsi; bet vienam dalībniekam nevar būt vairāk par 300 balsīm kopā ar pilnvarām. Sapulci vada valsts kanclers vai viņa vietnieks. Ja arī vietnieks nav ieradies, tad—bankas prezidents. Paredzētas ir arī ārkārtējas sapulces.

Centrālā padome ir pastāvīga dalībnieku priekštāvniecība pie bankas pārvaldes. Centrālā padome sastāv no 15 locekļiem un tik pat daudz viņu vietniekiem, kuņus izvēļ ģenerālsapulcē no to dalībnieku skaita, kuņu īpašumā ir vismaz 9,000 M. dalības kapitāla. Visiem 15 locekļiem jābūt Vācijas pavalstniekiem, pie kam 9 loc. jābūt ar dzīves vietu Berlinē, Centrālā padpme sapulcējas uz sēdi 1

reiz mēnesī, kuŗu notur valsts bankas prezidenta vadībā. Padomes locekļi noklausas ziņojumus diskontu, vekseļu, kases, depozītu un citiem stāvokļiem. Savas domas viņi var izteikt sekošos jautājumos:

- 1) par bilanci un peļņas aprēķināšanu,
- 2) par brīvo direktoru vietu ieņemšanu (izņem ot prezidenta vietu),
- 3) par lombarda izdevumu maksimālās summas noteikšanu,
- 4) par diskonta mēra noteikšanu,
- 5) par vienošanos ar citām Vācijas ēmisijas bankām kopējas politikas izvešanā.

Neiztrūkstoša ir centrālās padomes piekrišana pie vērtspapīru iepirkšanas un darījumos ar valdību.

Centrālā padome vēl no sava vidus izvēl uz vienu gadu 3 deputātus un tik pat daudz viņu vietniekus, kuŗi ilgstoši izved tekošās valsts bankas darbības kontroli un ir tiesīgi piedalīties valsts bankas direktorijas sēdē ar padomdevēju tiesībām.

Deputātiem ir veto tiesības bankas darījumos ar valsti.

Banknošu izlaišana.

Vācijas valsts bankai ir tiesības izlaist banknotos pēc apgrozības vajadzībām. Priekš banknošu nodrošināšanas pastāv priekšraksts, ka vismaz viena trešdaļa izlaisto banknošu jānodrošina ar skaidru naudu. Kā nodrošinājums noder Vācijas kaltā nauda, valsts kases zīmes, zelts lējumos vai ārzemju monētas pēc samēra 1 kg. tīra zelta līdzina 2784 M.

Valsts bankas izlaistās banknotes jāpieņem pašai bankai un visās bankas nodaļās pēc nomināla. Neaprobežotu apmaiņu izdara vienīgi centrāle Berlīnē.

Bez tiešās banknošu izlaišanas ierobežošanas ar 1/3 noteiktā seguma, pastāv vēl netiešs ierobežošanas līdzeklis un proti — 50% nodoklis par tām banknotēm, kuŗas izlaistas virs viņu nodrošinājuma ar metālu un citām bank-

notēm. Ar 1910. g. likumu no 5⁰/₀ nodokļa atsvabina pirmās banknotes par summu 550 milj. M., bet gada ce- turkšņa beigās 750 milj. M. Banknošu pārākumu aprē- ķina 4 reiz mēnesī — 7., 15., 23. un pēdējā dienā. Par viena perioda kvoti tā tad ir 5/48.

Banknošu summām, kuŗas nav segtas ar metalu un valsts kases zīmēm, jābūt nodrošinātām ar istermiņa (līdz 3 mēn.) vekseliem, kuŗus parakstījušas vismaz 2 maksātspējīgas personas.

Banknotes izlaiž 20, 50, 100 un 1000 M. kopjurās. No 1913. g. ievēda vēl 5 un 10 M. banknotes.

Vislielākais daudzums apgrozībā bija 100 M gabalu. Sākot ar 1910. g. banknotes bija likumīgs maksāšanas līdzeklis. kuŗas uz pirmo pieprasījumu apmaināmas pret zeltu. 1914. g. apmaiņu atcēla.

„Augstskola Mājā“ Nr. 39.
Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

21. lekcija.

Banku operācijas.

- 1) pērk un pārdod zeltu un sudrabu,
- 2) " " " čekus, vekseļus — devīzes, vērtspapīrus,
- 3) pieņem vekseļus diskontā pēc „Valdības Vēstnesī“ izsludinātā proc. mēra. Šī ir galvenā aktīvā operācija,
- 4) pieņem inkasso uzdevumu izpildišanu,
- 5) pērk un pārdod, komisijā vērtspapīrus,
- 6) pieņem depozītus un žiro noguldījumus,
- 7) uzņemas vērtspapīru glabāšanu un pārvaldišanu,
- 8) izved clearingū.

Operācija ar valsti.

Banka uzņemas valsts kases operāciju izvešanu. Viņa var arī uzņemties atsevišķu valstiņu operāciju izvešanu. Par citiem bankas pienākumiem pret valsti jau minēts.

Vācijas valsts bankā un viņas nodalēs vekseļu diskonts notiek pēc viena vispārēja diskonta mēra, ko izsludina oficiālos valdības ziņojumos. Tomēr, lai vekseļu diskontu saistītu galvenā kārtā ar valsts banku, bankai ir atļauts izdarīt diskontu zem oficiālā proc. mēra. Šinī gadījumā jābūt pirmā labuma vekseļiem. Bez tam valsts bankas labā pastāvēja likums, kas noliedza privātām bankām diskontēt vekseļus lētāk par valsts banku tānī gadījumā, ja pēdējās valsts bankas — diskonta procenta mērs nebija augstāks par 4 proc. Gadījumā, ja valsts bankas procenta mērs pārsniedza 4 proc., tad privāto banku diskonta procentu mērs varēja būt zemāks par 0,5 proc. nekā oficiālais diskonta mērs.

Vācijas valsts banka centās uzturēt valsts zelta fondu zināmā augstumā. Viņa centās pievilkt no ārzemēm, sevišķi Anglijas, pilnvērtīgos soverēnus drusku pārmaksājot, t. i. maksājot augstāku cenu līdz 6 proc. Šo paņēmieni ar laiku atmeta un centās zelta ieplūdumu nokārtot ar devīzu portfeli, kā to darīja Austrijas banka. Zelta fondu izdevās papildināt vēl ar sīko banknošu ieviešanu, čeku maksājumu attīstīšanu.

Kā jau minēts arī valsts banka zināmos gadījumos diskontēja vekseļus un čekus zem kursa. To viņa darīja ar nolūku uzturēt sakarus ar naudas tirgu. Tā piem. 1909. g. privātais diskonts bija $1\frac{1}{8}$ proc., bet oficiālais — 4 proc. Citās valstīs šī diference nekad nav bijusi tik liela. Še krīt svarā Vācijas īpatnējie apstākļi.

1) Vācijas iedzīvotāju skaits ātrāki pieaug nekā Francijā un Anglijā;

2) Vācu uzņēmības gars ir citādāks nekā pie dažādām citām tautām;

3) rūpniecības uzplaukšana un viņas lielā attīstība,

4) Vācijas mazākā tautas bagātība, kas stāv sakarā ar viņas vairošanos.

Šo apstākļu dēļ Vācijā procentu mērs zemāks. Vispār, jo mazāk valstī attīstīta ražošana, jo procentu mērs augstāks.

Vācijas banku sistēma.

Vācijā pastāv t. s. jauktā banku sistēma, t. i. viena un tā pati banka pieņem noguldījumus, finansē uzņēmumus un izved vēl daudz citas operācijas. Anglijā, turpretim, pie bankām novērojama lielāka speciālizēšanās. Krizes laikmetos uz jaukto banku sistēmu mēdz aizrādīt kā uz kļūdu. Lielākā pasīva operācija Vācijas bankās ir noguldījumi. Kā negatīva parādība pie Vācijas valsts bankas ir ātrā diskonta politikas maiņa.

Jauktas banku sistēmas negatīvas parādības ir sekošas:

1) lieki kapitāli — noguldījumi sakrājas nedaudzās bunkās, kuŗas šos kapitālus izlieto fondu biržās, t. i. noguldījumus izlieto ēmīksijas un dibināšanas funkcijām,

2) un tā kā procentu mēru tādā gadījumā nosaka fondu birža, tad arī procentu mēru līmenis paliek par spekulācijas objektu,

3) pārvaldīšanas nenoteiktība aiztaupījumos, kuŗi ieguldīti kustamās vērtībās. Caur to visdrošākie priekšmeti kļūst par spekulācijas objektu. Anglijā procentu mērs valsts konsoljiem negrozas (valsts vērtspapīriem);

4) arī dēpresijas un citas jaunas parādības ir izsauktas no šādas banku ierīcības, kas apdraud pašas bankas sistēmas pastāvēšanu. Šīs jaukto banku jaunās parādības ir pierādījušās Vācijas banku koncentrācijā. Tā Vācijas Lielbanku vara rada sev monopola tiesības un daļa zemes pēc savas darbības rajona, iespaido saimniecisko progresu.

Pret šo banku koncentrāciju jau sen pacēlušās balsis, bet netrūkst arī aizstāvju, kas apgalvo, ka vienīgi pateicoties banku koncentrācijai Vācijā radusēs attīstīta ķi-

miska un kalnrūpniecība. Āri lielā Vācijas kara flote varēja rasties pateicoties koncentrētiem kapitāliem.

Ziem. Amerikas Savienoto Valstu ēmisijas bankas. (1783. g. atdalījās).

U. S. A. pastāv banku decentralizācijas princips.

Drīz pēc U. S. A. galīgas nodibināšanās finansu ministram Aleksandram Hamiltonam radās ideja dibināt apvienoto valstu kopēju tautas banku, kas jo ciešāki saistītu jaunās valstiņas. Šis projekts atrada prezidenta Vašingtona un Kongresa piekrišanu.

Nacionālā banka — „Banc of the United States“ nodibināta 1791. gadā ar sēdekli Filadelfijā un viņas Kongress piešķīra banknošu ēmisijas tiesības uz 20 gadiem pēc Vakar-Eiropas parauga. Bankas pamatkapitāls bija nolikts uz 10 milj. dollaru un iedalīts 25000 Shares á 400 dol. = 2.000.000 dol. pamatkapitāla uzņēmās dot valdība, ko iemaksāja ar termiņa maksājumiem 10 gadu laikā. Pārējo daļu — 8 milj. dol. deva privātie — 6.000.000 dol. ar U. S. A. 6 proc. aizņēmumiem un 22.000.000 dol. zeltā un sudrabā. Bankai bija atļauts izsniegt valdībai aizdevumus līdz 100.000 dol., katrai atsevišķai valstiņai līdz 50 000 dol. Ārvalstīm bija noliegts aizdot naudu. Augstākais aizdevumu procentu mērs bija paredzēts 6 proc. Banknotes varēja izplatīt visās apvienotās valstīs kopsummā 10 milj. dol. Par banknošu nodrošinājumu nebija ppiekšrakstu. Bankas uzdevums bija galvenā kārtā pieņemt depozītus, diskontēt vekseļus, izsniegt ķīlu aizdevumus un dārgmetalu tirdzniecība. Nacionālās bankas banknotes valsts pieņēma nodevu un nodokļu maksājumos. Bez tam banka bija arī valsts kasieris un naudas glabātāja. Savu pilnvaru laikā banka uzdevumu izpildīja.

Tomēr 1811. g. g. bankas pilnvaras netika atjaunotas aiz politiskiem iemesliem:

1) atsevišķās valstīs arī pastāvēja daudz ēmisiju banku, kuras cieta no nacionālās bankas konkurences;

2) valstis gribēja būt patstāvīgas saimnieciskā ziņā.

Tā Nacionālā banka 1811. g. likvidējās. Šeit jāatzīmē, ka emisijas tiesības piešķirā štāti arī daudzām citām vietējām bankām, kuŗas šīs tiesības izmantoja ļauniem nolūkiem. Sliktums bija tas, ka likumā par emisijām nebija nekas minēts par banknošu segumu. Dabīgās sekas bija tās, ka bankas ļoti vieglprātīgi izlaida banknotes bez droša seguma. Bez tam praktizēja vēl sīko banknošu izlaišanu līdz 6 cent., kas atstāja ļaunu iespaidu uz naudas saimniecību. Banknošu kurss krita, kāpēc valdība atteicās pieņemt sīkās banknotes kā maksājumus. Te jau pierādījās Greshama likums, ka sliktā nauda izspiež labo. Zelts un sudrabs nozuda, apgrūzījās vienīgi naudas surogāti.

Valstu pārstāvji par jaunu nāca pie pārliecības, ka nevar iztikt bez Nacionālas centrālās emisijas bankas. Jucekļa izbeigšanai Kongress nolēma dibināt 1816. g. jaunu Nacionālu emisijas banku ar sēdekli Filadelfijā, — piešķirot privilēģijas uz 20 gadiem. Šī otrā Nacionālā banka — „Banc of United States“ sāka darboties 1817. g. ar pamatkapitālu 35 milj. dol., iedalītu 350.000 schāres á 100 dol. Vienu piekto daļu pamatkapitāla deva apvienotā valdība, 0,8 parakstīja privātie Nacionālās bankas banknotes izsludināja par likumīgu maksāšanas līdzekli visās savienotās Valstīs. Banknotes bija apmainamas pret skaidru naudu. Ja banka to nedarīja tad viņa bija spiesta maksāt 15 proc. rentes par atteikuma laiku. Banknotes izlaida sākot ar 5 dol. un uz augšu. Aizdevumi Savienotai valdībai bija noteikti līdz 500.000 dol., valstīm līdz 50.000 dol. Savienotā valdība bija spiesta savu brīvo naudu uzglabāt Nacionālā bankā. Nacionālai bankai bija arī filiāles, kuŗu skaits svārstījās ap 27.

Banka maksāja apvienotai valdībai par emisijas privilēģiju 1,5 milj., dol. Jau centrālās bankas nodibināšanās pirmos gados radās dažas grūtības. Federālās valstis neatmaksāja laikā savu aizņēmumu. No tam cieta privātie, kas sāka izteikt domas, ka no Centrālās bankas nav nekāda labuma. Šo apstākli—privāto nemieru 1832. g. vēlē-

šanās izmantoja prezidents Jacksons, kuŗš savā valdības laikā atrāva nacionālai bankai valsts brīvos līdzekļus. Tam sekoja arī privātie, noguldīdami savus kapitālus citās bankās. Tā Nacionalā banka noturējās līdz 1836. g., bet tālāk privilēģijas netika piešķirtas.

Iesākās atkal jauns laikmets banku dzīvē. Štāti dibināja paši savas emisiju bankas un veda patstāvīgu banku politiku. Daļa jaundibināto privāto banku drīz vien likvidējās, bet dažas no šīnī laikmetā dibinātām štātu emisijas bankām eksistē vēl tagad. Daudz grūtības un neveiksmes piedzīvoja štātu nacionālās bankas, līdz 1863. g. likums ievada jaunus noteikumus. Šī likuma pilns nosaukums „An act to provide a national currency“, bet viņu sauc arī par „National Bank Act“, „National Currency Act“. Šis likums ir daudzkārt grozīts un papildināts, bet it sevišķi 1864., 1865., 1874., 1875., 1882., 1900. un 1908. g.g. Grozījumi bija vēl 1913. g. „National Bank Act“ piešķīra sevišķas izņēmuma tiesības nacionālām bankām. Arī citām bankām likums nenoliedza emisijas tiesības, bet šo tiesību izlietošanu aplika ar augstu nodokli — 10 proc.

Nacionālās bankas varēja dibināt fiziskas personas — ne mazāk par 5 personām, kuŗas pildīja zināmus nacionālo banku likuma noteikumus:

1) Nac. bankas padotās Apvienotās valdības likumdošanai un uzraudzībai. Šo uzraudzību izdara sevišķi naudas apgrozības kontrolieri — comptroller of the currency, kuŗi pastāv pie valsts kredita departamenta. Šos kontrolierus ieceļ uz 15 gadiem finansu ministrs, apstiprina senāts

2) Likums nosaka arī zināmu minimālo nacionālbanku pamatkapitālu. Pilsētās, kur līdz 3000 iedzīvotāju, pamatkapitālam jābūt vismaz 25.000 dol.

līdz 6.000 iedzīvotāju, pamatkapitālam jābūt vismaz 50.000 dol.,

līdz 50.000 iedzīvotāju, pamatkapitālam jābūt vismaz 100.000 dol.,

pāri par 50.000 iedzīvotāju, pamatkapitālam jābūt vismaz 200.000 dol.

Akcijas minimālā summa bija 100 dol. Banknošu nodrošinājums jādeponē federālās valdības kasē ar federālās valdības obligācijām un skaidru naudu. Federālo aizņēmumu obligāciju daļai vajadzēja būt $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ lielai no pamatkapitāla.

3) Banka var izlaist banknotes līdz deponēto obligāciju apmēram, bet ne augstāk par biržas kursu. Ja federālās valdības obligāciju kurss krita, tad obligāciju skaits bija attiecīgi jāpavairo.

4) Banknotes izlaida 5, 10, 20, 50, 100, 500 un 1000 dol. summās, kuŗu kopjuras pēc izskata visām nacionālām bankām bija vienādas, bet atšķīrās ar parakstiem. Banknotes parakstīja arī naudas apgrozības kontrolieris. Banknotēm bija piespiedu kurss gandrīz visos maksājumos valstij un saņemot no valsts kases. Izņēmums bija ievadmuita, procentu nomaksa par valstu aizdevumiem un pašu banknošu apmaiņa, kur bija jāmaksā ar skaidru naudu. Bankas vēl bija spiestas valsts kasē turēt apmaiņas fondu izlaisto banknošu 5 proc. apmērā. Ja kāds ar banknoti griezās valsts kasē apmainīt no pret skaidru naudu, tad tā tika apmainīta no nacionālbankas 5 proc. fonda.

Nacionālās bankas ik gadus maksāja nodokli par pusgadu 0,25 proc. apmērā no apgrozībā esošo banknošu summas. Nodoklis nebija jāmaksā tanī gadījumā, ja banknošu summa nepārsniedz 5 proc. no pamatkapitāla.

5) Likums noteica arī minimālo rezerves lielumu. Lielo pilsētu bankas rezerve bija noteikta skaidrā naudā uz 26 proc., mazākās uz 15 proc. Pie kam mazākās bankas 0,6 no šīs naudas varēja turēt lielāko pilsētu bankās, kur rezerve 25 proc. Bez tam bankas ar 25 proc. rezervi varēja pusi no šīs summas turēt Ņujorkas, Čikagas un Sen-Lui bankās.

Nacionālbankām bija tiesība izsniegt aizdevumus, bet vienai firmai nevarēja izsniegt aizdevumu lielāku par 0,1 no visiem aizdevumiem (tas neattiecas uz vekseļu diskontu).

Banka par saviem apgrozījumiem sniedza pārskatu apgrozības kontrolierim.

1870 g. noteica kopējo banknošu summu uz 354 milj. dol., bet 1875. g. likums šo nosacījumu atcēla.

1863. g. likuma sekas bija tās, ka nodibinājās daudz nacionālās bankas, kuŗas viņu akcionāriem bija izdevīgas. Blakus nacionālām bankām attīstījās vēl „trust companies“, kuŗas dibinājās ar štātu valdības piekrišanu, nodarbojās ar visām banku operācijām, bet banknotes izlaist nevarēja. Trust companies bez tam:

- 1) uzstājās kā ķīlu glabātājas,
- 2) pieņēma mazgadīgo īpašumu pārvaldīšanu.

U. S. A. ēmisiju banku trūkums bija tas, ka ēmisiju lielumu (banknošu daudzumu) noteica valsts obligāciju izdevums, caur ko ēmisijas nevarēja piemēroties tirgus pieprasījumam. Banknošu izlaišanā un ievākšanā trūka elastības. Piem. zināmās sezonās, kā pavasaros, bija nomaņams naudas trūkums.

Ši trūkuma novēršanai bankas nodibināja savā starpā norēķināšanās palātu un izpalīdzējās naudas trūkuma gadījumos. Visumā ēmisiju banku sistēmai trūka:

- 1) elastīguma,
- 2) bankas rezerves bija saskaldītas starp daudzām citām bankām,
- 3) trūka kopdarbības,
- 4) nebija centrālās bankas.

Sevišķi 1907. g. krīze piespieda domāt par banku sistēmas uzlabošanu. Kongress nodibināja sevišķu kommisiju „National Monetary Commission“, kuŗai uzdeva izstrādāt banku reformas projektu. Patreizējā stāvokļa uzlabošanai izdeva 1908. g. 30. maija „Vreeland-Aldrich Currency Bill“ likumu, kuŗš paredzēja sertifikātu izlaišanu naudas krīzes laikmetos — t. s. „Emergency (trūkuma) currency“. Šos jaunās apgrozības līdzekļus varēja izdot:

- 1) naudas apgrozības nacionālās asociācijās „National Currency Associations“, bet tikai ar finansu ministra piekrišanu. Ši bija pirmā atkāpšanās no valsts obligāciju nodrošinājumu veida. Naudas apgrozības nacionālās asociācijās bija nacionālo banku apvienības un savām izņē-

muma emisijām par nodrošinājumu varēja deponēt savus aktīvos posteņus un citus vērtspapirus.

2) Arī katra nacionālā emisijas banka varēja izlaist emisiju, nodrošinot to ar saviem vērtspapīriem — aktīviem posteņiem.

Lai ierobežotu apgrozības līdzekļu pārlicīgu izlaišanu, šis pats 1908. g. likums ievada zināmus certifikātu izlaišanu ierobežojošus noteikumus:

1) neviena banka nevarēja izlaist banknotes par lielāku summu, nekā viņas pašas pamatkapitāls + rezerves kapitāls;

2) kopsummu noteica uz 500 milj. \$;

3) katrai emisijas bankai jāiemaksā noguldījums valsts kasē 10 proc. apmērā;

4) par papildu banknotēm uzlika nodokli atkarībā no emisijas laika — par pirmo mēnesi 5 proc., otro — 6 proc. u. t. t. līdz 10 proc. It sevišķi pēdējais noteikums spieda ievilkt atpakaļ papildu banknotes. 1908. g. likums bija izdots uz laiku līdz 1914. gadam, kad vajadzēja stāties šī likuma vietā jaunam likumam.

Pēc būtības jāsaka, ka 1908. g. papildinājums bija nepilnīgs. 1913. g. speciāla komisija senatora Aldricha vadībā bija izstrādājusi centrālās rezerves (bankas) asociācijas projektu, kuru Kongress tomēr aiz zināmiem politiskiem iemesliem nepieņēma.

Aldricha projekts bija dibināt „National Reserve Association“, kuras pamatkapitāls sastādīts no nacionālo, valsts un citu banku kapitāliem, kuras skaitītos par centrālās bankas biedriem. Bankas centrāle paredzēta Vašingtonā, bet provincē 15 filiāles, pie kurām būtu piedalīti visi štāti pēc atrašanās vietas. „National Reserve Association“ varētu izlaist banknotes uz vekseļu un citu drošību pamata. Pārvaldes organu izvēles kārtību noteic likums. Lai izbēgtu no politikas, tad par bankas valdes locekļiem nevar būt likumdevējas iestādes locekļi (pretēji Latvijas bankas pārvaldīšanai). Pie vietējo direktoru izvēles visām bankām katrai viena balss.

Centrālā valde sastāv no 46 direktoriem, kas ņemti no 4 kategorijām:

1) valsts ierēdņi 7, no kuņiem kā amata personas ieiet valsts kases sekretārs (ministrs), tirdzniecisko lietu sekretārs, lauksaimniecības lietu sekretārs un apgrozības kontroliers. Pārējos 3 ierēdņus ieceļ valsts prezidents;

1) patstāvīgu uzņēmumu pārstāvji ir 15;

3) lauksaimnieku pārstāvji ir 15 un

4) pārējie 9 — vietējo banku apvienību izvēlētie pārstāvji.

Atsevišķas bankas piedalītas pie „National Reserve Association” ar 20 proc. no pamatkapitāla, kas sniegtos līdz 300 milj. dol.

Ar šo iekārtu bija domāts sasniegt:

1) banku elastīgumu,

1) koncentrāciju,

3) attīstīt īstermiņa aizdevuma operācijas,

4) izbeigt Amerikas saimniecisko atkarību no Eiropas bankām.

Tomēr šis projekts nekļuva par likumu, jo cēla dažādas ierunas par viņa nedemokratismu, piem. paredzēta centralizācija, labvēlīga trestiem, bet ne sikiem uzņēmumiem. Atraidot Aldricha projektu, kongress pieņēma šī projekta izveidojumu, ko bija sastādījis senatōrs Owens. Šī likuma nosaukums „Owen Glass Act” vai „Federal Reserve Akt” no 1913. g. 23. decembra.

Pēc šī likuma dibinamas 8—12 federālas rezerves bankas, kas darbojas noteiktā apvidū. Pār „Federal Res. Bank” biedriem skaitās tikai bankas, kas pilda zināmus noteikumus — piedalās ar (20%?) 6 proc. pamata un rezerves kapitāla.

Šo Fed Res. Banku uzdevums:

1) banku rezervu uzglabāšana,

2) banku vekseļu pārdiskontēšana.

Ar šī likuma ieviešanu sasniegta zināma centralizācija tai ziņā, ka visās 12 bankās ir vienāda uzbūve un tās tiek pārraudzītas un vadītas no centrālās instances Vašingtonā

„Federal Reserve Board“, kuŗa sastāv no 7 locekļiem ar ļoti plašām pilnvarām.

Šis komitejas uzdevums:

- 1) noteikt diskonta procenta mēru,
- 2) rēgulēt diskonta attiecības banku starpā,
- 3) kontrolēt visas banku attiecības un
- 4) kontrolēt banknošu izlaišanu.

Šis likums U. S. A. pastāv līdz šim, bet nevar teikt, ka viņš būtu visai piemērots. Viņam daudz trūkumu.

Latvijas banka.

Vēsturisks pārskats.

Latvijas centrālās ēmisijas bankas nodibināšana un valūtas stabilizēšana ir divas tuvu sakarīgas lietas. Jau ap 1919. g. Latvijas valdība bija tanis domās, ka Latvijas valūtu iespējams nostabilizēt ar nacionālās bankas dibināšanu, kuŗai būs ēmisijas tiesības. Valdības aprindas atzina ēmisijas bankas dibināšanu, bet jautājums grozījās ap to, kur ņemt dibināmai ēmisijas bankai nodrošinājumu — pamatkapitālu. Jauno banku bija domāts dibināt kā akciju banku ar ārzemju, privātu un valsts kapitālu līdzdalību. Latvijas kapitāli šini laikā bija ļoti mazi un tāpēc finansu ministrs Erhards, pēc tam K. Puriņš griezās pie angļu finansistiem ar uzaicinājumu ņemt dalību ar saviem kapitāliem Latvijas ēmisijas bankas dibināšanā. Tā kā Latvijas patreizējie pēckaŗa apstākļi bija ļoti slūkti, kā arī politiskās un saimnieciskās attiecības valstī nebija noskaidrojušās, tad turīgās un solidās angļu kapitālistu grupas bija atturīgas. Uz Latvijas bankas dibināšanu atsaucās ņemt dalību „Londoner National Metal and Chemical Bank“, kuŗas piedalīšanās noteikumi priekš Latvijas bija smagi, pat ļoti smagi. Pēdējās bankas prasības vēl pieauga sakarā ar mūsu rubļa kursa krišanu. Londonas banka gribēja izmantot Latvijas patreizējo grūto stāvokli. Tā:

1920. g. janvārī 1 £ = 233 Latv. rubļ., jūlijā 1 £ = 200 Latv. rubļ., decembrī 1 £ = 720 Latv. rubļ.;

1921. g. jūlijā 1 £ = 1692 Latv. rubļ., decembrī 1 £ = 1010 Latv. rubļ.

Pievestie skaitļi rāda Latv. rubļa kursa straujo krišanu, vērtības pamazināšanos. Pie šādiem Latvijas valsts finansu apstākļiem zem „Londoner Nat. Metal and Chemical Bank'as“ iespaida valdība bija spiesta uzstādīt šādu ēmisijas bankas projektu. Latvijas valdība dibina valsts banku, kas vadīta no Latvijas likumiem, apkalpotu valsts vajadzības. Valsts bankai dodamas 30 gadu laikā vienīgās banknošu izlaišanas tiesības, kuŗas (banknotes) būtu kā likumīgs maksāšanas līdzeklis visā valstī. Banknotes apmaināmas pret zeltu tikai pēc tam, kad banknošu apmaiņu būs uzsākušas Vakar Eiropas lielvalstis. Pēc šī Latvijas valsts bankas likuma projekta pieņemšanas 30 dienu laikā Metal and Chemical Bank'a apņemas iemaksāt Anglijas Lloyd Banka uz Latvijas valsts bankas rēķina £ 500.000, kā segumu izlaižamām banknotēm. Šī summa paliek kā gulošais kapitāls (rest money) Lloyd Bank'ā neaizskārta 5 gadu laikā. Aizdotā summa dzēšama 5 gadu laikā ar gadskārtējām rentēm, maksājot ikgadus £ 125.000. Kā samaksas nodrošinājumu Latvijas valdība piešķir N. Met. and Ch. Bankai vienīgās eksporta tiesības uz Latvijas kokiem, līniem un citiem ražojumiem. No otras puses, N. Metal and C. Banka izpilda 10 gadu laikā visus ārzemju pasūtījumus, kuŗu izpildīšana tieši nav izdarāma Latvijas valdībai pašai. Bez tam angļu banka sūta divus savus pārstāvjus kā Latvijas valsts bankas valdes locekļus. Tāļāk angļu bankai piešķirama vienīgā koncesija 12 gadu laikā izmantot Latvijas mežus. Neskatoties uz grūtiem noteikumiem Latvijas valdība gatavojās uz viņu pieņemšanu. Sabiedrības doma bija pretēja. Tikai pateicoties tirdzniecības bilances labvēlīgākam stāvoklim un laimīgākai muitas politikai Latv. rublis kļuva stabilāks. Ar to prasība pēc ārzemju kapitāliem apklusā. Pārtrauca sarunas ar N. M. and Ch. Banku, bet ēmisijas bankas dibināšanu mēģināja atrisināt ar saviem kapitāliem. Rubļa

kursam ceļoties, ko sasniedza ar jaunu ēmisiju neizlaišanu, valsts finansiēlais stāvoklis uzlabojās. Kā pagaidu līdzekli līdz ēmisijas bankas jautājuma galīgai izšķiršanai, finansu ministris R. Kalnings ieteica pie valsts krājaizdevu kases dibināt ēmisijas nodaļu, kas izlaistu banknotes uz kases zeļa un ārzemju valūtas līdzekļu pamata. Tanī pat laikā tika izstrādāts akciju ēmisijas bankas projekts. Abus šos projektus Ministru kabinets noraidīja, līdz beidzot Ministru kabinets apstiprināja bankas statūtu projektu par *autonomas valsts ēmisijos bankas dibināšanu*. (Latvijas banka). Pamatkapitālu Latvijas bankai dod valdība no saviem līdzekļiem.

Latvijas banka sāka darboties 1922. g. 1. novembrī, kaut gan Saeima statūtus ar maziem pārgrozījumiem pieņēma vēl tikai 1923. g. 15. maijā, kuŗi publicēti 1923. g. 2. jūnijā („Vald. Vēstn.“ № 115.)

Latvijas bankas vispārējie nosacījumi.

1. p. *Latvijas banka ir valsts uzņēmums*. Bankas pārvalde atrodas Rīgā. Par bankas operācijām un drošību atbild valsts.

2. p. Latvijas bankas uzdevums:

- 1) rēgulēt naudas apgrozību valstī;
- 2) veicināt tirdzniecību, rūpniecību un lauksaimniecību, atverot īsa termiņa kreditus;
- 3) atvieglot naudas maksājumus, kā iekšzemē, tā ārzemēs;

4) izpildīt valsts kases operācijas.

3. p. *Bankas kapitāli* ir sekoši:

1) pamatkapitāls operācijām 10 miljonu latu, kas iemaksājami: 8 milj. latu — banku nodibinot un 2 milj. latu gada laikā no bankas nodibināšanas dienas;

2) rezerves kapitāls varbūtēju zaudējumu segšanai.

4. p. *Bankas pamatkapitālam* ikgadus pieskaita 25 proc. no bankas skaidras peļņas, kamēr tas nav sa-

sniedzis 25 milj. latu. Rezerves kapitālam ikgadus atskaita 10 proc. no skaidras peļņas.

5. p. Rezerves kapitāls nolemts bankas zaudējumu segšanai, kuŗus nesedz tekoŗa gada peļņa. Ja zaudējumu segšanai rezerves kapitāla nepietiek, tad tie jāsedz no pamatkapitāla, bet ja pēdējais līdz ar to pamazinātos zem 10 milj. latu, tad tas jāpapildina līdz ŗai summai ar valsts līdzekļiem.

6. p. *Bankas kapitālus* (3. p.), kā arī iestāžu, sabiedrību un privātpersonu bankai uzticētās summas nevar izlietot valsts izdevumu segšanai.

7. p. *Bankas skaidra peļņa*, atvelkot statūtos paredzētos atskaitījumus, ieskaitāma valsts ieņēmumos.

8. p. Izniedzot aizdevumus pret kustamu mantu (precēm u. t. t.), bankai ir tiesība atstāt aizņēmēja lietošanā vai glabāšanā aizdevuma nodrošināšanai pieņemto mantu, sastādot par to sarakstus, kas parakstāmi abiem kontragentiem un lieciniekiem. Kļūlai uzliekamas zīmes, plombas vai uzraksti. Par iekļāto mantu slēpšanu vai atsavināšanu pirms aizdevuma galīgas samaksas, aizņēmējs saucāms pie atbildības kā par uzticētās kustamas mantas piesavināšanos.

9. p. Ja parādnieks neizpilda savas saistības un pienākumus, tad tiesa, uz bankas pieprasījumu, uzdod tiesas izpildītājam bankas prasījumu piedzišanu pēc vispārējiem civilprocesa likuma noteikumiem.

10. p. Visiem bankas prasījumiem pret parādnieku ir priekštiesības pirms citiem valsts un privātiem prasījumiem, izņemot hipotēkāriskos. Bankas prasījumi apmierināmi pirmā kārtā un pilnā mērā arī tanī gadījumā, ja uzņēmējs būtu atzīts par maksātnespējīgu parādnieku.

11. p. Rēķini par bankas uzticētiem kapitāliem un vērtībām nav izpauŗami; tie pieejami tikai rēķinu īpaŗniekiem, viņu likumīgiem priekštāvjiem vai mantiniekiem. Treŗām personām un iestādēm viņas izsniedzamas uz to rakstisku pieprasījumu sekoŗos gadījumos:

1) *privātpersonām* — pamatojoties uz tiesu iestāžu aplieciņām,

2) *aizbildnības iestādēm*, ja ieceļ aizbildnību par bankas klientu mantu, vai viņa mantiniekiem,

3) *prokuratūrai* — tiesu iestādēm un izmeklēšanas tiesnesim, ja ziņas vajadzīgas krimināllietās,

4) *finansu ministrijas orgāniem* — gadījumos, ja manta pāriet citas personas īpašumā bez atlīdzības.

Bankas operācijas.

Ēmisijas nodala.

No vēsturiskā pārskata redzējam, kā Latvijas banka dibināta galvenā kārtā kā ēmisijas banka, kas rēgulētu banknošu izlaišanu valstī. Sākumā uzsvērts tika princips, ka ēmisijas bankai jābūt patstāvīgam institūtam, neatkarīgam no finansu ministrijas, lai iegūtu plašu iedzīvotāju slāņu uzticību. Kā pamats bankas uzticībai liekams pastāvīgs banknošu nodrošinājums ar zeltu vai citām drošām vērtībām.

12. p. Latvijas banka kā autonomas uzņēmums dibināta ar nolūku pēc iespējas banknošu izlaišanu padarīt neatkarīgu no valdības katrreizējas iegribas. Piedzīvojumi beidzamos gados bija rādījuši, ka valdība grūtos finansielos brīžos atrod izeju, izlaižot papīra naudu savu izdevumu segšanai. Šo ļaunumu bija nodomāts izbeigt ar ēmisijas bankas nodibināšanu.

13. p. nosaka: Vienīgi Latvijas bankai piešķirtas tiesības izlaist naudas zīmes. Naudas zīmes izlaižamas latos un tām jābūt to pilnā nominālvērtībā nodrošinātām:

1) ja izlaisto naudas zīmju summa pārsniedz 100 milj. latu, ne mazāk par 50 proc. ar zeltu vai drošu un stabilu ārzemes valūtu, bet pārējā daļa ar drošiem īsa termiņa vekseliem;

2) ja izlaisto naudas zīmju summa pārsniedz 100 milj. latu, bet nepārsniedz 150 milj. latu, tad šo 100 milj. latu normu pārsniedošā daļa nodrošināma 75 proc. apmērā ar zeltu vai drošu un stabilu ārzemes valūtu, bet 25 proc. ar drošiem īsa termiņa vekseliem.

3) izlaiduma summa, kas pārsniedz 150 milj. latu, nodrošināma pilnā apmērā ar zeltu vai drošu un stabilu ārzemes valūtu.

14. p. Izlaistās naudas zīmes banka katrā laikā apmaina pret zeltu, ja to prasa bankas naudas zīmju turētāji. Pret bankas naudas zīmēm uz pieprasījumu izsniedzams zelts, aprēķinot par vienu latu 0,2903226 grama tīra zelta.

15 p. (16). Bankas naudas zīmes ir likumīgs maksāšanas līdzeklis.

17. p. Par izlaistām naudas zīmēm un to nodrošinājumiem katru nedēļu sniedzami ziņojumi „V. Vēstn.“ Ziņojumi sniedzami ar bankas padomes priekšsēdētāja un bankas galvenā direktora parakstiem.

18. p. Par bankas naudas zīmju viltošanu, par viltotu zīmju uzglabāšanu un izplatīšanu vainīgie sodami kā par valsts zīmju viltošanu, viltotu naudas zīmju uzglabāšanu vai izplatīšanu.

Latvijas banka nodibinājās tanī momentā, kad bija manams apgrozības līdzekļu trūkums. Tāpēc arī drīz pēc bankas darbības uzsākšanas Latvijas banka ķērās pie banknošu izlaišanas. Sākumā izlaida vecās valsts kases zīmes — 500 rubļu, bet tikai ar sarkanās druka papilduzrakstu — „Latvijas bankas pagaidu naudas zīme 10 latu“ un „pret šo naudas zīmi Latvijas banka izsniedz 2,903226 gramu zelta“. Vēlāk banka, sākot ar 1923. g. decembri izlaiž arī īpaši pagatavotas 100 latu banknotes (naudas zīmes).

7 6. JUL. 1932

„Augstskola Mājā“ Nr. 40.

Tautsaimniecības nodaļa.

Banku politika.

(Beigas).

22. lekcija.

Latvijas bankas izlaisto naudas zīmju kopsumma atsevišķos momentos bijusi sekoša:

uz 1. decembri	1922. g.	5,40	milj. latu
„ 1. janvari	1923. g.	9,50	„ „
„ 1. februāri	1923. g.	15,00	„ „
„ 1. martu	1923. g.	15,00	„ „
„ 1. aprīli	1923. g.	17,54	„ „
„ 1. maiju	1923. g.	20,23	„ „
„ 1. jūniju	1923. g.	23,00	„ „ u. t. t.

Tā tad sākot ar 1922. g. novembri pie mums kā likumīgi maksāšanas līdzekļi apgrozās Latvijas *valsts kases zīmes*, nodrošinātas ar visiem valsts īpašumiem un *banknotes*, apmaināmas pret zeltu. Tā formāli pie mums pastāv *dubultvalūta*. Bet tā kā starp latu un rubli (valsts kases zīmēm) noteikts ciets kases kurss 1 lats = 50 rubļiem, tad praktiski rubļu un latu zīmju šķīrošana nenotiek. Pie tam Latvijas banka tik pat labi izsniedz pēc dienas

kursa ārzemju valūtu kā pret rubļu, tā latu zīmēm, bez tam nav arī novērota parādība, ka latu zīmēm apgrozībā tiktu piešķirtas priekšrocības vai arī slēptas.

1924. g. sākumā Latvijā izlaistas apm. 47,3 milj. latu Latvijas valsts kases zīmes un 23 milj. banknošu, kopā ap 70,7 milj. latu. Bez šīm naudas zīmēm apgrozās no 1923. g. kreditdepartamenta izlaistā metala siknauda un no 1924. g. februāra arī sudraba lati.

Uz 1923. g. 1. decembri finansu ministrijas kreditdepartamentam glabājās Latvijas bankā zelta rezerve 13 milj. latu un ārzemju valūta 19 milj. latu, ko var uzskatīt par valsts kases zīmju nodrošinājumu.

Latvijas banka, kā tas redzams no iknedēļu ziņojumiem „V. V.“ līdz šim ievērojusi naudas zīmju segumu pēc statūtu noteikumiem.

Latvijas bankas komerciālā nodaļa.

19. p. Banka izdara sekošas komerciālas operācijas:

- 1) diskontē vekseļus un citas termiņa saistības;
- 2) atver kreditus un izsniedz īsa termiņa aizdevumus;
- 3) pieņem noguldījumus naudās un dažādas vērtības glabāšanā;
- 4) pērk un pārdod vekseļus, trates, ārzemes valūtu un citas vērtības;
- 5) aizdod akreditīvus, izdara naudas pārvedumus un cita veida komisijas operācijas;
- 6) izdara dažādas operācijas uz valsts iestāžu rēķina.

20. p. Banka diskontē tikai tādus vekseļus, ar vismaz divi drošiem parakstiem, kas pamatojās uz tirdznieciskiem darījumiem, ja līdz nomaksas termiņam atliek ne vairāk par 3 mēnešiem. Gaŗāka termiņa diskonts pielaižams vienīgi ar bankas padomes piekrišanu.

21. p. Bankai ir tiesība katrā laikā pieprasīt no personām un iestādēm, kuŗām atvērts kredīts, uzņēmuma bilanci, darbības pārskatu, izrakstus no veikala grāmatām

un citas ziņas, kādas banka atzīst par vajadzīgām parādnieka mantas stāvokļa noskaidrošanai.

22. p. Personām, kuņu vekseļi protestēti, vai kuņas izsludinātas par maksātnespējīgiem parādniekiem, vekseļu kreditu slēdz un to var atvērt no jauna tikai ar Bankas padomes piekrišanu.

24. p. Banka atveļ kreditus un izsniedz īsa termiņa aizdevumus pret zolovekseļiem, pieņem ķīlā kā papildu nodrošinājumus, saskaņā ar bankas padomes aizrādījumiem:

- 1) obligācijas uz nekustama īpašuma,
- 2) lauksaimniecības vai rūpniecības inventāru un
- 3) citas vērtības.

25. p. Banka izsniedz īsa termiņa aizdevumus pret precēm, kuņas ātri nebojājās un viegli realizējamas, kā arī pret šādu preču dokumentiem, ja preces atrodās noliktavās vai ceļā.

26. p. Aizdevuma apmērs nevar pārsniegt 75 proc. no papilddrošības nolūkā iekļātā nekustamā īpašuma (24 p.) taksētas vērtības un 60 proc. no iekļātā inventāra vai preču tirgus vērtības (24. un 25. p. p.).

27. p. Banka var pieņemt pārķīlāšanā no privātām kredītiestādēm iekļāšanas dokumentus un zolovekseļus, kas izdoti iekļājot vērtības šīs kredītiestādēs, ja kredītiestāde uzņemas pilnīgu garantiju par izsniegtās summas atmaksu.

28. p. Pret valsts un privātiem vērtspapīriem banka izsniedz aizdevumus tikai ar bankas padomes principiālu piekrišanu, pie kam padome noteic izsniedzamā aizdevuma lielumu attiecībā pret vērtspapīru nominālo vai biržas vērtību, kā arī apstiprina ķīlā pieņemto vērtspapīru sarakstu.

29. p. Bankai ir tiesība katrā laikā pieprasīt vai nu aizdevuma daļas atmaksu vai arī papildķīlas, ja banka atrod, ka nodotās ķīlas pietiekoši nenodrošina izsniegto aizdevumu.

30. p. Banka atveļ kreditus speciāla tekoša rēķina veidā, nodrošinot tos ar vekseļiem, kas apmierina vekseļu

diskonta uzstādamās prasības, kā arī ar tādām vērtībām, kuŗas banka pieņem ķilā, izsniedzot aizdevumus.

31. p. Banka pieņem:

1) noguldījumus valsts un ārzemes valūtā uz tekošu rēķinu uz noteiktu vai nenoteiktu laiku, uz vārdu vai uz uzrādītāju, uz vienkāršiem procentiem vai uz augļu augļiem, vai uz sevišķiem noteikumiem;

2) glabāšanā vērtspapirus, ar vai bez to pārvaldīšanas, naudu, dokumentus, dārgmetalus, vērtslietas un citas vērtības.

32 p. Bankas noguldījumu zīmes atsvabinātas no zīmognodokļa un tās pieņem nominālvērtībā kā drošības naudas iemaksu visās valsts iestādēs.

33. p. Noguldījumi, uz kuŗiem 30 gadu laikā nav izdarītas ne iemaksas, ne izmaksas, pieskaitāmi bankas peļņai, ja pirms šī laika notecēšanas nav iesniegušas prasījumus personas vai iestādes, kuŗām uz to likumīga tiesība. Glabāšanā nodotās vērtības, par kuŗām nav samaksāta pienācīga glabāšanas maksa 10 gadu laikā, banka reālīzē pēc saviem ieskatiem un iegūto summu, atvelkot bankai pienācīgas maksas, ieskaita kā noguldījumu uz vērtību īpašnieka vārda.

34 p. Banka pērk un pārdod vekseļus, trates, preču dokumentus, vērtspapirus, dārgmetalus, čekus, valūtu un citas vērtības savās iestādēs, biržā un ārzemēs, kā arī izdod no sevis visādas trates un čekus uz saviem ārzemes korespondentiem, saskaņā ar bankas padomes instrukcijām.

35. p. Banka pārved naudas summas uz vietām, kur atrodās viņas iestādes vai korespondenti, pieņem no personām, firmām un iestādēm dokumentus maksājumu iekasēšanai.

36. p. Banka izdod pret nodrošinājumu visāda veida akreditīvus; ar bankas padomes piekrišanu uzņemas un izdara norēķinus starp privātpersonām, kredītiestādēm, firmām, dzelzceļu biedrībām u. c.

37. p. Ar padomes piekrišanu var pieņemt paraķ-

stišanas uz privātu un sabiedrisku iestāžu aizņēmumiem, kā arī uzņemties šo aizņēmumu konversiju.

38. p. Banka atver nodaļas un aģentūras iekšzemē un ārzemēs, stājās korespondentu sakaros ar vietējām un ārzemes bankām un iestādēm, Korespondentu saraksts apstiprinams bankas padomē. Par nodaļu un aģentūru atvēršanu lemj padome.

39. p. Banka izpilda visas valsts kases operācijas *bez atbildības*, saskaņā ar finansu ministra noteikumiem.

40. p. Bankas sūtījumi pa pastu pielīdzināti valsts iestāžu sūtījumiem.

Bankas pārvalde.

41. p. Banku pārvalda *bankas padome un valde*. Padome sastāv no priekšsēdētāja, viņa vietnieka un 11 locekļiem. Pēdējo skaitā ieiet galvenais direktors un viens finansu ministrijas pārstāvis. — Valde sastāv no galvenā direktora, viņa vietnieka un 3 direktoriem.

42. p. *Bankas padomi un valdi ieceļ Ministru kabinets* no finansu ministra priekšā liktiem kandidātiem.

43. p. Padomes priekšsēdētājs, viņa vietnieks un padomes locekļi, izņemot finansu ministrijas pārstāvi un bankas galveno direktoru, iecejami uz *3 gadiem* un ir neatcejami, izņemot gadījumus, kad padomes loceklis sodīts ar tiesību zaudēšanu un tml. Pirmos 2 gadus, skaitot no statūtu spēkā stāšanās dienas, izstājās ikgadus *3 padomes locekļi* pēc savstārpēja vienošanās vai lozes, bet nākošos gados tie, kas sabijuši par locekļiem 3 gadus. Izstājušos padomes locekļus var iecelt no jauna. Ja kāds no padomes locekļiem izstājas pirms termiņa, viņa vietā iecejams jauns padomes loceklis uz atlikušo laiku.

44. p. Padome ir neatkarīga savos lēmumos un *finansu ministrim ir vienīgi veto tiesības* 3 dienu laikā, skaitot no tās dienas, kad ministrim iesniegts padomes lēmums. Ja padome, neraugoties uz ministra veto, paliek pie sava pirmā lēmuma, tad finansu ministrs strīdīgo jau-

tājumu 7 dienu laikā iesniedz Ministru kabinēta izšķiršanai.

45. p. Padomes sēdes ir pilntiesīgas, ja tanīs piedalās ne mazāk par $\frac{1}{2}$. Padome izšķir visus jautājumus ar klātesošo balsu vairākumu.

47. p. Padome izdod instrukciju par bankas iekšējo darbību; instrukcija izsludināma „V. V.” Padome nosaka, kādā kārtībā parakstāmi bankas dokumenti un korespondence un dara šo kārtību vispārībai zināmu.

48. p. Padome apspriež valdes priekšlikumu par *bankas politiku* un dod valdei direktīvas šinīs jautājumos; pieņem vai atraida valdes priekšlikumus par izlaižamo naudas zīmju daudzumu; raugas uz to, lai zelta fonds būtu arvien pienācīgā lielumā; pārbauda un kontrolē citas vērtības, kas skaitās kā segums izlaistām naudas zīmēm

49. p. *Padome* pārbauda iesniegtās mēneša bilances un gada pārskatus; pēdējos nodod finansu ministra apstiprināšanai. Bankas padomes pilnvarotie vismaz vienreiz katra gada ceturksnī pārbauda bankas darbību.

50. p. *Padome noteic maksimālos kreditus* kā vekseļu diskontam, tā arī aizdevumiem un citām operācijām, klientiem *bankas centrāliestādē, nodaļās un aģentūrās*. Sakarā ar valsts saimniecisko stāvokli, naudas tirgus apstākļiem un bankas politiku, padome jebkuņā laikā var noteiktos kreditus pamazināt vai palielināt.

51. p. Kredīta piešķiršanai padome nodibina *diskonta komitejas* ar likumdevēja balsi. Diskonta komitejas locekļus apstiprina finansu ministris.

54. p. *Galvenais direktors* — ir bankas likumīgs pārstāvis visās vietās un rīkojas likuma un šo statūtu robežās un saskaņā ar padomes lēmumiem, bez sevišķas pilnvaras. Galvenais direktors vada visas bankas lietas un operācijas, atbild kā par bankas, tā arī par bankai nodoto mantu.

55. p. *Valdei pienākās:*

1) izvest bankas politiku saskaņā ar padomes lēmumiem un norādījumiem;

2) rūpēties par zelta krājumu pavairošanu un par pienācīgu naudas zīmju segumu;

3) vadīt bankas darbību kā centrā, tā arī nodaļās un aģentūrās;

4) pārzināt un vadīt visas bankas operācijas;

5) sagatavot padomei priekšlikumus, mēneša bilances un gada pārskatus, kā arī instrukcijas bankas darbībai;

6) izdarīt revīzijas.

59. p. Latvijas bankas padomes locekļi, ierēdņi un kalpotāji saņem atalgojumu uz brīva līguma pamata, pie kam padomes un valdes locekļu, valdes pilnvaroto nodaļu un aģentūru vadītāju un pilnvaroto algas uz padomes priekšlikuma pamata, noteic *finansu ministris*, bet pārējo ierēdņu, kā arī kalpotāju algas — *bankas padome*.

60. p. Bankas valdes pilnvarotos nodaļu un aģentūru vadītājus un pilnvarotos, uz padomes priekšlikumu, no bankas valdes kandidātiem ieceļ finansu ministris. Pārējos ierēdņus ieceļ galvenais direktors. Kalpotājus pieņem galvenā direktora pilnvarots ierēdnis.

61. p. Bankas galvenam direktoram, viņa vietniekam un direktoriem nedrīkst būt atalgota blakus nodarbošanās. Viņa, kā arī bankas padomes priekšsēdētāja, viņa vietnieka un padomes locekļu vekseļi un citas pārāda zīmes banka nevar diskontēt, nedz arī izsniegt viņiem aizdevumus.

63. p. Par dienesta noziedzīgiem nodarījumiem Latvijas bankas ierēdņi nes atbildību kā valsts ierēdņi.

Peļņas sadalīšana un bankas darbības revīzija.

64. p. No bankas tīrās peļņas izmaksājama kā ikgadēja tantjema, bet ne vairāk kā $\frac{1}{2}$ gada algas apmēros: padomei — $1\frac{1}{2}\%$, valdei — 2% , bankas darbiniekiem — 5% .

65. p. Visi bankas izdevumi sedzami no bankas peļņas. Budžetu sastāda bankas valde un stāda priekšā bankas padomei apstiprināšanai. Operāciju gads skaitās

no 1. janvāra līdz 31. decembrim. Periodiskas bilances un gada pārskati publicējami vispārējai zināšanai.

66. p. Bankas darbību pārvalda sevišķa revīzijas komisija, kurā ieiet 2 priekšstāvji no valsts kontroles un 1 priekšstāvis no finanšu ministrijas. Viens no valsts kontroles priekšstāvjiem ir revīzijas komisijas priekšsēdētājs.

Latvijas bankas komerciālās nodaļas galvenās aktivās operācijas ir vekseļu diskonts, tekošie rēķini „on call” aizdevumi, valūtas operācijas un akreditīvi. Galveno lomu tomēr spēlē vekseļu diskonts. Lūgums vekseļu kredīta iegūšanai iet caur 3 instancēm: *diskonta komisiju, valdi un padomi*. Tā kā bankas padome sastāv no politisko partiju priekšstāvjiem, tad ir iespējama dažādu politiku izvešana.

Dažādos laikmetos bankas vekseļu portfelis bijis dažāds:

Kā ārzemju valūtas avoti minami finanšu ministrijas *ieņēmumi par līniju, tad koksirdzniecība un ārzemju kapitāli pie akciju banku dibināšanas*.

Latvijas bankas filiāles — Liepājā, Jelgavā, Ventspilī, Bauskā, Daugavpilī un Rēzeknē.

Latvijas banka atrodās korespondentu attiecībās ar Bank of England, Lloyd Bank, Royal of Scotland, Barclay's Bank Anglijā un daudz citām bankām dažādās valstīs. It īpaši pēdējā laikā korespondentu tīklis stipri paplašinājās.

F i n i s.

Literatūra.

A. Attiecībā uz naudu:

1. Karl Helfferich — Das Geld und Banken I „Das Geld“.
2. N. Bernackij — Voprosi ģeņežnago obrašēņija.
3. Irving Fischer — Die Kaufkraft des Geldes.
4. L. Pohle u. G. Kassel — Lehrbuch der allgemeinen Volkswirtschaftslehre II Band, 3 Buch — „Das Geld“.
5. Ad. Wagner — Theoretische Sozialoekonomie. II Band, 2. Teil — „Das Geld und Geldwesen“.
6. Conrad — Grundriss zum Studium der polit. oekonomie.
7. R. Hilferding — Finanzkapital.
8. G. Knapp — Die Staatliche Theorie des Geldes (arī krievu valodā).
9. G. Simmel — Philosophie des Geldes.

B. Attiecībā uz bankām:

1. Dr. Georg Obst — Das Bankgeschäft.
2. A. A. Manuilov — Lekcii o ģengach.
3. Schulze-Gaewernitz — Die deutsche Kreditbank.
4. Eug. Kaufmann — Das französische Bankwesen.
5. Swens Haelander — Theorie der Zentralisation der Notenbanken.
6. Isajev — Političeskaja ekonomija.
7. Ledejev — Kaufman...

C. Par kreditu:

1. Knies, Hildebrand, Scheffel — Erörterung über d' Kredit.
2. Komarschinskij — Die nationaloekonomische Lehre v. Kredit.
3. Handelwörterbuch der Staatwissenschaften. IV. Auflage. Jene. Gustav Fischer.

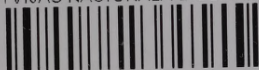
No jul. 1932g.

Le 8906

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309046134